

"La fel de normal poți să reprezinți un sistem de întemnițare printr-un altul, după cum poți, de altfel, să reprezinți orice alt lucru care exista în mod real prin ceva care nu există."

Daniel Defoe

I

Ciudatele evenimente care fac subiectul acestei cronici s-au petrecut în 194..., la Oran. După părerea generală, ele nu-și aveau locul aici, ieșind puțin din obișnuit. La prima vedere, Oranul este, într-adevăr, un oraș obișnuit și nimic mai mult decât o prefectură franceză de pe coasta algeriană.

Orașul ca atare, trebuie să mărturisim, este urât. Cu aerul său pașnic, îți trebuie un timp oarecare ca să sesizezi ce anume îl deosebește de atâtea alte orașe comerciale de pe toate meridianele. Cum să-ți poți închipui, de pildă, un oraș fără porumbei, fără arbori și grădini, unde nu auzi nici bătăi de aripi, nici foșnet de frunze, un loc neutru, ca să spunem tot ? Schimbarea anotimpurilor nu se citește decât pe cer. Primăvara se anunță numai prin calitatea aerului, sau prin coșurile de flori pe care mici vânzători le aduc de prin împrejurimi; e o primăvară care se vinde prin piețe. În timpul verii soarele incendiază casele prea uscate și acoperă zidurile cu o cenușă întunecată; nu mai poți trăi atunci decât în umbra obloanelor închise. Toamna este, dimpotrivă, un potop de noroi. Zilele frumoase vin numai iarna.

O cale la îndemâna oricui de a face cunoștință cu un oraș este să încerci să afli cum se muncește în el, cum se iubește și cum se moare. În orașelul nostru, să fie un efect al climatului, toate acestea se fac laolaltă, cu același aer frenetic și absent. Adică oamenii aici se plictisesc și tot aici se străduiesc să-și formeze obișnuințe. Concetățenii noștri muncesc mult, dar totdeauna doar ca să se îmbogățească. Sunt interesați mai ales de comerț și, în primul rând, chiar după cum spun ei, să facă afaceri. Firește, au și slăbiciunea bucuriilor simple, iubesc femeile, cinematograful și băile în mare. Dar, foarte înțelept, ei păstrează aceste plăceri pentru sâmbăta seara și duminica, încercând, în celelalte zile ale săptămânii, să câștige mulți bani. Seara, când își părăsesc birourile, se adună în cafenele, la ore fixe, se plimbă pe același bulevard sau stau în balcoanele lor. Dorințele celor mai tineri sunt violente și scurte, în timp ce viciile celor mai în vârstă nu depășesc asociațiile de popicari, banchetele prietenești și cluburile în care se mizează sume mari la jocul de cărți.

Veți spune fără îndoială că asta nu e ceva particular pentru orașul nostru și că, la urma urmei, toți contemporanii noștri sunt la fel. Fără îndoială, nimic nu e mai natural, astăzi, decât să vezi oameni muncind de dimineața până seara și hotărând, ei singuri, apoi, să-și piardă la cărți, la cafenea și în pălăvrăgeli de tot felul, timpul care le mai rămâne de trăit.

Dar sunt orașe și locuri unde oamenii au. din când în când, presentimentul că ar mai exista și altceva. În general, asta nu le schimbă viața. Dar presentimentul a existat și asta, oricum, tot e ceva. Oranul, dimpotrivă, este, aparent, un oraș fără presentimente, adică un oraș cu totul și cu totul modern. Nu e prin urmare necesar să precizăm modul în care se iubește la noi. Bărbații și femeile fie că se devoră rapid în ceea ce se cheamă actul dragostei, fie că se lasă prinși într-o lungă obișnuință în doi. Între aceste extreme, rareori există cale de mijloc. Nici asta nu e ceva original. La Oran, ca și aiurea, din lipsă de timp și de reflecție, ești într-adevăr silit să iubești fără s-o știi.

Ceea ce e mai original în orașul nostru este dificultatea de care te poți lovi aici când e să mori. Dificultate, de altfel, nu este cuvântul potrivit și mai corect ar fi să vorbim de inconfort. Nu e niciodată agreabil să fii bolnav, dar sunt orașe și locuri care te susțin în boală, unde poți, într-un fel, să te lași în voia ei. Un bolnav are nevoie de blândețe, îi place să știe că se poate sprijini pe ceva, cum e și firesc. Dar la Oran, excesele climei, importanța afacerilor care se tratează, insignifianța decorului, rapiditatea crepusculului și calitatea plăcerilor, totul cere sănătate zdravănă. Un bolnav se simte foarte singur aici. Gândiți-vă atunci la cel care trage să moară, prins în cursă, îndărătul sutelor de pereți trosnind de căldură, în timp ce în același minut chiar, o întreagă populație, la telefon sau în cafenele, vorbește de polițe, de conosamente și de scont. Veți înțelege atunci ce poate fi inconfortabil în această moarte, chiar modernă, când apare deci într-un loc sterp.

Aceste câteva indicații reușesc poate să dea o idee suficientă despre orașul nostru. De altminteri, nu trebuie nimic exagerat. Ceea ce trebuia subliniat, este doar aerul banal al orașului și al vieții. Dar, îndată ce ți-ai creat obișnuințele, îți duci zilele fără greutate. Din moment ce orașul nostru tocmai favorizează obișnuințele, se poate spune că totul e cum nu se poate mai bine. Sub acest unghi, fără îndoială, viața nu e foarte pasionantă. Dar, cel puțin, la noi nu se cunoaște dezordinea. Și populația noastră cu fire deschisă, simpatcă și activă, a stârnit totdeauna în călător o stimă firească. Acest oraș fără pitoresc, fără vegetație și fără suflet sfârșește prin a părea odihnitor, te prinde în somn, până la urmă. Dar este și drept să mai adăugam că e grefat pe un peisaj fără seamăn, în mijlocul unui podiș deschis, înconjurat de coline luminoase, în fața unui golf cu un contur desăvârșit. Păcat numai că a fost construit cu spatele la acest golf și că e cu neputință așadar să zărești marea pe care, dacă vrei s-o vezi, trebuie totdeauna s-o cauți.

Ajunși aici, va fi lesne să admitem că nimic nu-i putea face pe concetățenii noștri să prevadă incidentele care au avut loc în primăvara anului acela și care au fost, pe urmă am înțeles, cele dintâi semne parcă ale unui șir de grave evenimente a căror cronică ne-am propus s-o facem aici. Aceste fapte vor părea cu totul firești unora, iar altora, dimpotrivă, neverosimile. Dar, la urma urmei, un cronicar nu poate să țină seama de aceste contradicții. Sarcina lui este să spună numai: "Lucrul ăsta s-a întâmplat", când știe că acest lucru, într-adevăr, s-a întâmplat, că a privit viața unui întreg popor, și că există deci mii de martori care vor prețui în inima lor adevărul celor spuse de el.

De altminteri, povestitorul, care totdeauna este la timp cunoscut, n-ar avea nici un merit de pus în lumină într-o astfel de întreprindere dacă întâmplarea nu l-ar fi ajutat să culeagă un anumit număr de mărturii și dacă, prin forța lucrurilor, n-ar fi fost amestecat în tot ceea ce speră el să vă expună. Este tocmai ceea ce îl îndreptățește să facă operă de istoric.

Bineînțeles, un istoric, chiar dacă e un amator, are totdeauna și documente. Povestitorul acestei istorii le are deci și el pe ale sale: mărturia sa mai întâi, a altora mai apoi, pentru că, prin rolul său, el a ajuns să culeagă destăinuirile tuturor personajelor acestei cronici și, în ultimul rând, textele care până la sfârșit tot i-au căzut în mână. El își propune să meargă la ele când va crede de cuviință și să le folosească cum îi va plăcea. Își mai propune... Dar poate că e timpul să lăsăm de o parte comentariile și precauțiile față de limbaj și să ajungem la povestirea însăși. Relatarea primelor zile cere oarecare migală.

În dimineața lui 16 aprilie, doctorul Bernard Rieux iese din cabinetul său și dă peste un șobolan mort, în mijlocul palierului. Pe moment, îl îndepărtează fără să-l ia în seama și coboară scările. Dar, ajuns în stradă, se trezește gândind că n-avea ce să caute acolo acest șobolan și se întoarce să-i spună portarului. Față de felul cum a reacționat bătrânul domn Michel, doctorul își dă seama și mai bine de ceea ce avea în ea insolit descoperirea. Prezența acestui șobolan mort i se păruse doar ciudată în timp ce, pentru portar, ea constituia un scandal. Părerea acestuia din urmă era categorică : nu existau șobolani în bloc. Doctorul s-a străduit în zadar să-l asigure că era unul pe palierul primului etaj și, probabil, mort, convingerea domnului Michel rămânea neclintită. Nu existau șobolani în bloc, prin urmare trebuie să fi fost adus acolo de afară. Pe scurt, era vorba de-o farsă.

În aceeași seară, Bernard Rieux, în picioare pe culoarul imobilului, își căuta cheile înainte să urce, când vede apărând, din fundul întunecat al coridorului, un șobolan mare cu umbletul nesigur și cu blana udă. Guzganul s-a oprit, părând să-și caute un echilibru, apoi a luat-o în fugă spre doctor, s-a oprit iarăși, s-a răsucit de câteva ori cu un mic chițcăit și a căzut, în sfârșit, cu sângele țâșnindu-i prin botul întredeschis. Doctorul îl contemplă un moment și urcă spre apartamentul lui.

Nu la șobolan se gândea. Acest sânge țâșnit îl ducea la preocupările lui. Soția sa, bolnavă de un an, trebuia să plece a doua zi într-o stațiune de munte. A găsit-o culcată în camera lor, așa cum îi ceruse. Astfel se pregătea pentru oboseala deplasării. Zâmbea.

— Mă simt foarte bine, spunea ea.

În lumina lămpii de la căpătâiul patului, doctorul îi privea fața întoarsă spre el. Pentru Rieux, la treizeci de ani și în ciuda semnelor bolii, acest chip rămânea mereu același, ca pe vremea tinereții, poate din cauza acestui zâmbet al ei care reușea să șteargă tot.

— Dormi dacă poți, spune el. Sora o să vină la unsprezece și o să te conduc la trenul de prânz.

El sărută apoi o frunte ușor umedă. Zâmbetul ei îl însoțește până la ușă.

A doua zi, 17 aprilie, la orele opt, portarul îl oprește pe doctorul care tocmai trecea și îi spune, vădit acuzator, că niște farsori ar fi adus trei șobolani morți în mijlocul culoarului. Trebuie să fi fost prinși cu niște curse zdravene, fiindcă erau plini de sânge. Portarul rămăsese câțva timp în pragul ușii, ținând șobolanii de labe și așteptând ca vinovații să binevoiască să se trădeze printr-o glumă sarcastică. Dar nimic nu se întâmplase.

— Ah! de-al de ăștia, își spunea domnul Michel, pun eu mâna pe ei până la urmă.

Intrigat, Rieux se hotărăște să-și înceapă turul consultațiilor cu cartierele mărginașe, unde locuiau cei mai săraci dintre clienții săi. Pe aici strângerea gunoaielor se făcea mult

mai târziu și mașina doctorului, care mergea de-a lungul drumurilor drepte și prăfuite ale acestui cartier, atingea în treacăt lăzile pline cu resturi, lăsate la marginea trotuarului. Pe o stradă de-a lungul căreia trecea astfel, doctorul numără o duzină de șobolani aruncați pe rămășițele de legume și de cârpe murdare.

Pe primul său bolnav l-a găsit în pat, într-o încăpere care dădea în stradă și care era în același timp și camera lui de culcare și de mâncat. Era un bătrân spaniol cu chipul aspru și brăzdat. Avea în fața lui, pe pătură, două oale pline cu mazăre. În clipa când intră doctorul, bolnavul, în capul oaselor, se lăsă pe spate ca să încerce să-și tragă răsuflarea lui găjăită de vechi astmatic. Nevastă-sa aduse un lighean.

— Ei, domnule doctor, spune el în timp ce-i făcea injecția, i-ați văzut cum ies ?

— Da, spuse femeia, vecinul nostru a adunat vreo trei.

Bătrânul își freca mâinile.

— Ies, îi vezi prin toate lăzile de gunoi, foamea-i scoate, asta-i!

Doctorului Rieux nu i-a fost greu să constate apoi că în tot cartierul se vorbea de șobolani. O dată terminate vizitele, se întoarse acasă.

— Aveți sus o telegramă, spuse domnul Michel.

Doctorul îl întreabă dacă mai văzuse șobolani.

— A! nu, spune portarul, stau la pândă, știți ? Și porcii ăia nu îndrăznesc.

Telegrama îl anunța pe doctor de sosirea mamei lui, a doua zi. Venea să se ocupe în absența bolnavei de casa fiului ei. Când Rieux se întoarse acasă, sora era acolo. Doctorul își văzu nevasta în picioare, în taior, cu chipul strălucind de fard. I-a zâmbit:

— E bine, spune el, foarte bine.

Câteva clipe mai târziu, la gară, o instala în vagonul de dormit. Ea privea compartimentul.

— E prea scump pentru noi, nu crezi ?

— Trebuie, spune Rieux.

— Ce-i cu povestea asta cu șobolanii ?

— Nu știu. E ciudat, dar o să treacă.

Apoi îi spune foarte grăbit că îi cerea iertare, că ar fi trebuit să fie mai atent cu ea și că o neglijase cam mult. Ea dădea din cap, ca pentru a-i face semn să tacă. Dar el adăugă:

— Când te vei întoarce, totul o să fie mai bine. O vom lua iar de la capăt.

— Da, spune ea cu ochii strălucind, o vom lua iar de la capăt.

O clipă mai târziu, ea îi întorcea spatele și se uita pe geam. Pe peron, oamenii se grăbeau și se izbeau unii de alții. Șuieratul locomotivei se auzea până la ei. O strigă pe soția lui pe nume și, când ea se întoarse, îi văzu fața scăldată în lacrimi.

— Nu, spune el încet.

Sub lacrimi, zâmbetul revenea, puțin crispat. Încercă să respire adânc.

— Du-te, spune ea, o să fie bine.

El o strânse la piept și acum, pe peron, de cealaltă parte a geamului, nu-i mai vedea decât zâmbetul.

— Te rog, ai grijă de tine, spune el.

Dar ea nu putea să-l audă.

Aproape de ieșire, pe peronul gării, Rieux s-a izbit de domnul Othon, judecătorul de

instrucție, care își ținea băiatul de mână. Doctorul îl întreabă dacă pleacă în călătorie. Domnul Othon, lung și negru, și care semăna jumătate cu ceea ce altădată se numea un om de lume, jumătate cu un cioclu, răspunse cu o voce amabilă, dar grăbită:

— O aștept pe doamna Othon care s-a dus să-și prezinte omagiile familiei mele. Locomotiva fluiera.

— Șobolanii... spune judecătorul.

Rieux vru parcă s-o ia în direcția trenului, dar se întoarse spre ieșire.

— Da, spune el, nu-i nimic.

Tot ceea ce a reținut Rieux din acele clipe a fost trecerea unui muncitor care ducea sub braț o ladă plină cu șobolani morți.

În după-amiaza aceleiași zile, la începutul consultațiilor, Rieux l-a primit pe un tânăr despre care i se spusese că era ziarist și că mai venise o dată dimineața. Îl chema Raymond Rambert. Mic de statură, cu umeri lați, cu chip hotărât, cu ochi luminoși și inteligenți, Rambert purta haine de o croială sportivă și în viață părea să se simtă în largul lui. Atacă direct subiectul. Venise să facă o anchetă pentru un mare ziar din Paris asupra condițiilor de viață ale arabilor și voia informații asupra stării lor sanitare. Rieux îi spune că această stare nu era bună. Dar el, înainte de a continua, voia să știe dacă ziaristul putea să scrie adevărul.

— Desigur, spune celălalt.

— Vreau să spun: puteți să condamnați până la capăt ?

— Până la capăt nu, trebuie să recunosc. Dar presupun că această condamnare ar fi nefondată.

Vorbind încet, Rieux spuse că, într-adevăr, o asemenea condamnare ar fi nefondată, dar că punând întrebarea el căuta numai să afle dacă mărturia lui Rambert putea sau nu să fie fără rezerve.

— Nu admit decât mărturiile fără rezerve, continuă doctorul. Nu o voi susține deci pe-a dumneavoastră cu informațiile mele.

— Este limbajul lui Saint-Just, spune ziaristul zâmbind. Rieux spune, fără să ridice tonul, că n-avea nici o idee al cui limbaj era, dar că era acela al unui om obosit de lumea în care trăia, iubindu-și totuși semenii și hotărât să respingă, în ceea ce-l privește, nedreptatea și concesiile. Rambert, cu capul între umeri, îl privea.

— Cred că vă înțeleg, spune el în cele din urmă, ridicându-se.

Doctorul îl conducea spre ușă:

— Vă mulțumesc că priviți astfel lucrurile.

Rambert părea că-și pierde răbdarea:

— Da, spune el, înțeleg, iertați-mă că v-am deranjat.

Doctorul îi strânge mâna și îi spune că ar fi de făcut un reportaj ciudat cu privire la mulțimea de șobolani morți care se găsesc în acest moment în oraș.

— A! exclamă Rambert, asta mă interesează.

La orele șaptesprezece, pe când ieșea pentru noi vizite, doctorul se încrucișează pe scară cu un om încă tânăr, cu statura greoaie, cu chipul masiv și brăzdat, tăiat de sprâncene groase. Îl mai întâlnise de câteva ori la dansatorii spanioli care locuiau la ultimul etaj al imobilului. Jean Tarrou fuma cu poftă o țigară, contemplând ultimele convulsii ale unui

șobolan care murea pe o treaptă la picioarele sale. El ridică asupra doctorului privirea liniștită și puțin stăruitoare a ochilor săi cenușii, îi dă bună ziua și adaugă apoi că apariția aceasta a șobolanilor era un lucru ciudat.

— Da, spune Rieux, dar care începe să fie sâcâitor.

— Într-un sens, doctore, numai într-un sens. Noi n-am văzut niciodată așa ceva, asta-i tot. Dar mie mi se pare interesant, da, interesant, cu siguranță.

Tarrou și-a trecut mâna prin păr ca să-l dea pe spate, a privit din nou șobolanul, nemișcat acum, apoi i-a zâmbit lui Rieux:

— Dar, la urma urmei, doctore, asta e mai ales treaba portarului.

Și doctorul îl găsește tocmai pe portar în fața casei, sprijinit de zidul de lângă intrare, cu o expresie de lehamite pe chipul lui congestionat de obicei.

— Da, știu, spune bătrânul Michel când doctorul îi semnalează o nouă descoperire. Acum dai de câte doi sau trei deodată. Dar și în celelalte case e la fel.

Părea abătut și îngrijorat. Își freca gâtul cu un gest reflex. Rieux îl întreabă cum se simțea. Portarul nu putea, bineînțeles, să spună că se simte rău. Numai că nu prea era în apele lui. După părerea lui, moralul i se cam tulbura. Șobolanii aceștia îl năuciseră, dar totul avea să meargă foarte bine după ce vor fi dispărut.

Dar în dimineața următoare, 18 aprilie, doctorul, care își aducea mama de la gară, îl găsește pe domnul Michel și mai tras la față decât ieri: din pivniță până în pod, vreo zece șobolani zăceau pe scări. Umpleau și lăzile de gunoi ale caselor vecine. Mama doctorului află știrea fără să se mire.

— Sunt lucruri care se întâmplă !

Era o femeie micuță, cu părul argintiu, cu ochii negri și blânzi.

— Sunt fericită că te văd, Bernard, spunea ea. În ciuda șobolanilor, tot mă bucur.

El încuviință; era adevărat, cu ea totul părea simplu, totdeauna.

Rieux telefona totuși la serviciul comunal de deratizare, pe al cărui director îl cunoștea. Auzise el oare de șobolanii ăștia numeroși care ieșeau să moară sub cerul liber ? Mercier, directorul, auzise de asta și chiar în serviciul lui, nu departe de cheiuri, fuseseră descoperiți vreo cincizeci. Se întreba însă dacă era grav. Rieux nu putea să-i răspundă hotărât, dar credea că serviciul de deratizare trebuie să intervină.

— Da, zise Mercier, pe baza unui ordin. Dacă tu crezi că merită într-adevăr osteneala, pot să încerc să obțin un ordin.

— Merită totdeauna, spune Rieux.

Femeia de serviciu tocmai îi spusese că în marea uzină în care lucra bărbatul ei fuseseră adunate mai multe sute de șobolani morți.

În orice caz, cam în această perioadă concetățenii noștri au început și ei să se neliniștească. Fiindcă, începând din ziua de 18, uzinele și antrepozitele deșertară, într-adevăr, sute de cadavre de șobolani. În câteva cazuri, oamenii fuseseră siliți să-i omoare, agonia fiindu-le prea lungă. Dar, de la cartierele mărginașe până în centrul orașului, peste tot pe unde se întâmpla să treacă doctorul Rieux, peste tot unde concetățenii noștri se adunau, șobolanii așteptau în grămezi, în lăzile de gunoi, sau în șiruri lungi, prin rigole. Presa de seară luă, din această zi, în mâna ei problema și întreabă dacă municipalitatea, da sau nu, își propune să acționeze și ce măsuri de urgență înțelege să ia pentru a apăra

orașul de această invazie respingătoare. Municipality nu-și propusese nimic și nu avea în vedere nici o măsură dar a început prin a se întruni în consiliu pentru a delibera. I s-a dat ordin serviciului de deratizare să adune șobolanii morți în fiecare dimineață, în zori. După aceea, două mașini ale serviciului trebuiau să ducă guzganii la crematoriul de gunoaie ca să fie arși.

Dar în zilele care urmară situația s-a agravat. Numărul de rozătoare strânse creștea tot mai mult și în fiecare dimineață recolta era tot mai abundentă. Din a patra zi, șobolanii au început să iasă și să moară în grupuri. De prin cotloane, de prin subsoluri, de prin pivnițe, de prin gurile de canal, urcau în lungi șiruri care se împleticeau, se clătinau la lumină, se răsuceau pe loc și mureau aproape de oameni. Noaptea, pe culoare sau pe ulițe se auzea distinct micul lor chițcăit de agonie. Dimineața, în mahalale, îi găseai întinși, prin aceleași rigole, cu o mică floare de sânge pe botul lor ascuțit, unii umflați și putrezi, alții țepeni și cu mustățile încă zbârlite. Îi găseai chiar și în oraș în mici grămezi, pe paliere sau în curți. De asemenea, uneori mureau și izolat, în holurile administrative, în curțile școlilor, pe terasele cafenelelor. Concetățenii noștri, uluiți, îi descopereau în locurile cele mai frecventate ale orașului. Piața Armelor, bulevardele, promenada Front-de-Mer erau, din ce în ce mai departe, mânăjite. Curățat în zori de guzganii săi morți, orașul îi regăsea încetul cu încetul, din ce în ce mai numeroși, în timpul zilei. Pe trotuare i se întâmpla de asemenea nu numai unui trecător nocturn să simtă sub talpă masa elastică a unui cadavru încă proaspăt. Ai fi zis că însuși pământul, în care erau înfipse casele noastre, se curăță de încărcătura sa de secreții, că lasă să urce la suprafață buboalele și coptura care, până atunci, îl măcinau pe dinăuntru. Gândiți-vă numai la uluirea micului nostru oraș, atât de liniștit înainte, răvășit în doar câteva zile, asemenea unui om sănătos al cărui sânge gros ar începe deodată să se răzvrătească!

Lucrurile au ajuns atât de departe încât agenția Ransdoc (informații, documentări, toate informațiile asupra oricărui subiect) a anunțat, în emisiunea sa radiofonică de informații gratuite, șase mii două sute treizeci și unu de șobolani culeși și arși în decursul unei singure zile, din 25. Această cifră, care dădea un sens limpede spectacolului zilnic pe care orașul îl avea sub ochi, a sporit haosul. Până atunci oamenii se plânseseră numai de câte un accident cam respingător. Își dădeau acum seama că acest fenomen căruia nu i se putea nici preciza amploarea, nici dibui originea, avea ceva amenințător. Singur bătrânul spaniol astmatic continua să-și frece mâinile și să repete: "ies, ies", cu o bucurie senilă.

La 28 aprilie însă, Ransdoc anunța o recoltă de circa opt mii de șobolani și neliniștea atinse culmea în oraș. Se cereau măsuri radicale, erau acuzate autoritățile, și unii, care aveau case pe malul mării, începuseră să vorbească de un refugiu acolo. Dar a doua zi agenția anunță că fenomenul încetase brusc și că serviciul de deratizare nu adunase decât o cantitate neglijabilă de șobolani morți. Orașul a răsuflat ușurat.

Totuși, exact în aceeași zi către prânz, doctorul Rieux, oprindu-și mașina în fața blocului, îl zărește la capătul străzii pe portar, care se apropia greu, cu capul aplecat, cu brațele și picioarele depărtate, cu o înfățișare de marionetă. Bătrânul ținea de braț un preot pe care doctorul îl cunoștea. Era părintele Paneloux, un iezuit erudit și activ pe care îl mai întâlnise uneori și care era foarte prețuit în orașul nostru chiar și de cei care erau indiferenți în materie de religie. I-a așteptat. Bătrânul Michel avea ochii strălucitori și respirația

șuierătoare. Nu se simțise bine și vrusese să iasă la aer. Dar dureri ascuțite la gât, la subsuori și vintre îl siliseră să se întoarcă și să ceară ajutorul părintelui Paneloux.

— Sunt niște umflături, zise el. Am făcut probabil un efort.

Scoțând brațul prin portiera mașinii, doctorul își plimbă degetul la baza gâtului pe care Michel îl întindea spre el; un fel de nod tare, lemnos, se formase în locul acela.

— Culcă-te, ia-ți temperatura, am să vin să te văd după masă.

După ce portarul plecă, Rieux îl întreabă pe părintele Paneloux ce credea el despre această poveste cu șobolanii.

— O ! spune părintele. Trebuie să fie o epidemie, și ochii săi zâmbiră sub ochelarii rotunzi.

După prânz, Rieux tocmai citea din nou telegrama de la sanatoriu care îi anunța sosirea soției lui, când auzi telefonul. Era unul din vechii săui clienți, funcționar la primărie, care îl chema. Suferise mult timp de o îngustare a aortei și, cum era sărac, Rieux îl îngrijise gratuit.

— Da, spunea el, vă amintiți de mine. Dar e vorba de altcineva. Veniți repede, s-a întâmplat ceva la vecinul meu.

Abia vorbea, își pierde respirația. Rieux se gândi la portar și se hotărî să-l vadă după aceea. Câteva minute mai târziu trecea pragul unei case joase de pe strada Faidherbe, dintr-un cartier mărginaș. În mijlocul scării răcoroase și împuțite îl întâlni pe Joseph Grand, funcționarul, care cobora să-l întâmpine. Era un om de vreo cincizeci de ani, cu mustața gălbuie, înalt și gârbov, cu umerii înguști și membrele subțiri.

— E mai bine, spune el când se apropie de Rieux, dar am crezut că o să-și dea sufletul.

Își sufla nasul. La al doilea etaj, ultimul, pe ușa din stânga, Rieux citi, scris cu cretă roșie: "Intrați, m-am spânzurat".

Au intrat. Frânghia atârna de lampă, deasupra unui scaun răsturnat, iar masa era împinsă într-un colț. Dar atârna în gol.

— L-am desprins la timp, spunea Grand care părea să-și caute mereu cuvintele, cu toate că folosea limbajul cel mai simplu. Ieșeam, tocmai, și am auzit zgomot. Când am văzut inscripția, cum să vă explic, am crezut că e o farsă. Dar el a scos un geamăt ciudat și chiar sinistru s-ar putea spune.

Își scarpină capul.

— După părerea mea, operația trebuie să fie dureroasă. Firește, am intrat.

Împinseseră o ușă și se găseau în pragul unei odăi luminoase, dar mobilată sărăcăcios. Un om mititel, scurt și gros, stătea culcat într-un pat de bronz. Respira tare și se uita la ei cu ochii congestionați. Doctorul se opri. În pauzele dintre respirații i s-a părut că aude chițcăituri de șobolani. Dar nimic nu mișca prin colțuri. Rieux se apropie de pat. Omul nu se spânzurase la prea mare înălțime, nici prea brusc, vertebrele rezistaseră. Bineînțeles, puțină asfixie. Ar fi nevoie de o radiografie. Doctorul îi făcu o injecție cu ulei camforat și spuse apoi că, în câteva zile, totul o să fie în ordine.

— Mulțumesc, domnule doctor, spune omul, cu o voce înăbușită.

Rieux l-a întrebat pe Grand dacă anunțase comisariatul de poliție și funcționarul își luă o înfățișare descumpănită:

— Nu, spune el, o, nu! M-am gândit că cel mai grabnic...

— Bineînțeles, îl întrerupse Rieux, deci o s-o fac eu.

Dar, în clipa aceea, bolnavul a început să se agite și a încercat să se ridice din pat protestând că se simțea bine și că nu făcea să se ostenească.

— Liniștiți-vă, spune Rieux. Nu-i nici o problemă, credeți-mă, și eu trebuie să dau o declarație.

— O ! făcu celălalt.

Și se azvârli iar pe pat, să plângă cu mici sughițuri. Grand, care de câțva timp își tot mângâia mustața, s-a apropiat de el.

— Lăsați, domnule Cottard, spune el. Încercați să înțelegeți. Putem spune că doctorul e răspunzător. Dacă, de pildă, vă apucă pofta să încercați iar...

Dar Cottard spuse, printre lacrimi, că n-o să mai încerce, că a fost vorba numai de o clipă de rătăcire, și că tot ce dorea era să fie lăsat în pace. Rieux scria o rețetă.

— Ne-am înțeles, spune el. Să lăsăm chestia asta, o să revin după două sau trei zile. Dar să nu mai faceți vreo prostie.

Pe palier el îi spune lui Grand că era obligat să anunțe poliția, dar că o să-l roage pe comisar să nu facă ancheta decât după două zile.

— Trebuie supravegheat în noaptea asta. Are familie ?

— Nu i-o cunosc. Dar pot să-l veghez eu însumi.

Și Grand clătină din cap.

— Nici pe el, să știți, nu pot spune că îl cunosc. Dar, oricum, trebuie să ne ajutăm între noi.

Pe culoarele imobilului, Rieux se uită mașinal prin colțuri și îl întrebă pe Grand dacă șobolanii dispăruseră cu desăvârșire din cartierul său. Funcționarul habar n-avea. I se vorbise într-adevăr de această poveste, dar el nu dădea prea mare atenție zvonurilor din cartier.

— Am eu alte griji, spune el.

Rieux îi și strângea mâna. Era grăbit să-l vadă pe portar înainte de a-i scrie soției sale.

Vânzătorii ziarelor de seară anunțau că invazia șobolanilor se opriese. Dar Rieux își găsi bolnavul pe jumătate răsturnat peste marginea patului, cu o mână pe burtă și alta în jurul gâtului, vomitând, cu icneli mari, un fel de bilă de un roz murdar, într-un bidon de lături. După lungi eforturi, cu răsuflarea tăiată, portarul s-a întins la loc. Temperatura era de 39,5°, ganglionii de la gât și membrele i se umflaseră, două pete negricioase i se întindeau pe coaste. Se plângea acum de o durere lăuntrică.

— Mă arde, spune el, porcăria asta mă arde.

Gura lui înnegrită parcă de funingine îl făcea să-și înghită cuvintele și întorcea către doctor niște ochi globuloși pe care durerea de cap îi umplea de lacrimi. Nevastă-sa se uita cu neliniște la Rieux, care stătea mut.

— Domnule doctor, spune ea, ce este ?

— Poate să fie orice. Dar deocamdată nu e nimic sigur. Până diseară regim și un depurativ. Să bea multe lichide.

Portarul și era, de altfel, chinuit de sete.

Întors acasă, Rieux îi telefonă confratelui său Richard, unul dintre medicii cei mai

importanti ai oraşului.

- Nu, spunea Richard, n-am văzut nimic extraordinar.
- N-ai găsit febră cu inflamații locale ?
- A, ba da, totuși, două cazuri cu ganglionii foarte inflamați.
- Anormal ?
- He, spune Richard, normalul, știi...

Seara, în orice caz, portarul delira și, cu patruzeci de grade, se plângea de șobolani. Rieux încerca un abces de fixare. Sub arsura terebentinei, portarul urlă: "Ah ! porcii!"

Ganglionii se îngroșaseră și mai mult, erau tari și lemnoși la atingere. Nevasta portarului își pierduse cumpătul:

- Vegheați-l, îi spune doctorul, și chemați-mă dacă e cazul.

A doua zi, 30 aprilie, o briză caldă acum sufla sub un cer albastru și umed. Aducea o mireasmă de flori care venea din cartierele cele mai îndepărtate. Pe străzi, zgomotele dimineții păreau mai vii, mai vesele ca de obicei. Pentru orașelul nostru, scăpat de teama surdă în care trăise în timpul săptămânii, această zi era ca o reînnoire. Rieux, el însuși liniștit de o scrisoare a soției sale, coboară voios la portar. Și, într-adevăr, dimineață, temperatura scăzuse la treizeci și opt de grade. Întins pe pat, slăbit, bolnavul zâmbea.

- Îi e mai bine, nu e așa, domnule doctor ? spune nevasta.
- Să mai așteptăm.

Dar, la douăsprezece, temperatura urcase dintr-o dată la patruzeci de grade, bolnavul delira fără încetare și vărsăturile reîncepuseră. Ganglionii gâtului erau dureroși la atingere și portarul voia parcă să-și țină capul cât mai departe cu puțință de corp. Nevasta lui ședea pe marginea patului, cu mâinile pe cuvertură și ținea cu blândețe picioarele bolnavului, îl privea pe Rieux.

- Ascultați, spune acesta, trebuie izolat și încercat un tratament special. Telefoniez la spital și o să-l transportăm cu ambulanța.

Două ore mai târziu, în ambulanță, doctorul și femeia stăteau aplecați asupra bolnavului. Din gura lui plină cu tot felul de excrescențe ieșeau frânturi de cuvinte: "șobolani!" spunea el. Cadaveric, cu buzele ca de ceară, pleoapele grele și livide, cu răsuflarea întretăiată și scurtă, sfâșiat de ganglioni, îngrămădit în fundul cușetei, ca și cum ar fi vrut s-o închidă deasupra lui sau ca și cum ceva venit din fundul pământului îl chema fără încetare, portarul se înăbușea sub o greutate nevăzută. Femeia plângea.

- Nu mai e oare nici o speranță, domnule doctor ?
- E mort, spune Rieux.

Moartea portarului, putem s-o spunem, a constituit sfârșitul acestei perioade pline de semne descumpănitoare și începutul unei alteia, relativ mai dificile, în care uimirea primelor zile s-a transformat încetul cu încetul în panică. Concetățenii noștri, acum își dădeau seama, nu se gândiseră niciodată că orașelul nostru putea fi un loc indicat anume unde șobolani să moară la soare și portarii să piară de boli ciudate. Din punctul acesta de vedere, ei greșeau, în definitiv și ideile lor ar fi trebuit revizuite. Dacă totul s-ar fi oprit aici, obișnuințele, fără îndoială, i-ar fi lăsat în voia lor. Dar alți concetățeni de-ai noștri, și nu

totdeauna portari și nici săraci, au fost siliți s-o apuce pe drumul pe care domnul Michel pornise cel dintâi. Începând din momentul acesta, frica, și, o dată cu ea, îngândurarea cuprinseră pe oameni.

Totuși, înainte de a intra în amănuntele acestor noi evenimente, povestitorul crede folositor să ofere asupra perioadei care a fost descrisă până aici și părerea unui alt martor. Jean Tarrou, pe care l-am mai întâlnit la începutul acestei povestiri, se stabilise la Oran cu câteva săptămâni înainte și de atunci locuia într-un mare hotel din centru. La prima vedere, el părea destul de avut ca să trăiască din veniturile lui. Dar, cu toate că orașul se obișnuise încetul cu încetul cu el, nimeni nu putea spune de unde venea și ce rost avea aici. Îl întâlneau în toate locurile publice. Încă de la începutul primăverii îl puteai vedea adesea pe plajă, înotând mult și cu vădită plăcere. Cumsecade, mereu cu zâmbetul pe buze, părea să fie un iubitor al tuturor plăcerilor normale, fără să fie sclavul lor. De fapt, singurul obicei care i se cunoștea era frecventarea asiduă a dansatorilor și muzicienilor spanioli, destul de numeroși în orașul nostru.

Carnetele lui, în orice caz, constituie și ele un fel de cronică a acestei perioade grele. Dar este vorba de o cronică cu totul aparte, care pare să se supună unei idei preconcepute asupra lipsei de însemnătate a faptelor. La prima vedere s-ar putea crede că Tarrou s-a străduit să privească lucrurile și oamenii prin capătul celălalt al binoclului. În haosul general, el se străduia de fapt să devină istoricul a ceea ce nu are istorie. Putem deplânge, fără îndoială, această idee preconcepută, și bănuim, o dată cu ea, uscăciunea sufletească. Dar nu e mai puțin adevărat că aceste carnete pot furniza, unei cronici a acestei perioade, o mulțime de amănunte secundare care au totuși importanța lor și a căror ciudățenie însăși ne va împiedica să-l judecăm prea grabnic pe acest personaj interesant.

Primele însemnări luate de Jean Tarrou datează de la sosirea lui în Oran. Ele arată, dintru început, o curioasă mulțumire de a se afla într-un oraș atât de urât prin el însuși. Găsim aici descrierea amănunțită a celor doi lei de bronz care împodobesc primăria, considerații binevoitoare asupra lipsei de pomi, asupra caselor respingătoare și a planului absurd al orașului. Tarrou mai introduce în notele sale dialoguri auzite prin tramvaie și pe străzi, fără a le însoți de comentarii, în afară de unul singur, puțin mai târziu, referitor la o conversație despre un anume Camps. Tarrou asistase la discuția dintre doi încasatori de tramvai:

- Tu l-ai cunoscut doar pe Camps, spunea unul.
- Camps ? Unul înalt, cu mustața neagră ?
- Exact. Lucra la macaz.
- Ei, da!
- Ei bine, a murit.
- Nu mai spune! Și când ?
- După povestea cu șobolanii.
- I-auzi! Și ce-a avut ?
- Nu știu, febră. Și apoi, nu era prea voinic. A avut niște bube sub braț. N-a rezistat.
- Arăta totuși ca toată lumea.
- Nu, avea plămânii slabi, și cânta la Orpheon. Să suflă mereu într-un muștiuc, te istovește.

— Ei, încheie al doilea, păi dacă ești bolnav nu trebuie să suflă în muștiuc.

După aceste câteva indicații, Tarrou se întreba de ce intrase Camps în fanfara Orpheon în ciuda intereselor sale cele mai evidente, și care erau cauzele adânci care-l determinaseră să-și riște viața cântând, la niște parăzi duminicale, din instrumentul acela.

Tarrou părea să fi fost favorabil impresionat de o scenă care se desfășura adesea pe balconul din fața ferestrei sale. Camera lui dădea într-adevăr pe o mică stradă transversală, unde puteau fi văzute niște pisici dormind la umbra zidurilor. Dar zi de zi, după-amiaza, în orele în care tot orașul picotea de căldură, un bătrânel apărea pe balcon, de cealaltă parte a străzii. Cu părul alb și bine pieptănat, drept și sever în hainele lui de croială militară, el chema pisicile cu un "pis, pis" distant și totodată blând. Pisicile își ridicau ochii alburii de somn, dar fără să se miște. Bătrânelul rupea atunci bucățele de hârtie și le risipea în aer deasupra străzii, iar animalele, atrase de această ploaie de fluturi albi, înaintau în mijlocul drumului, ridicând lăbuțe șovăitoare spre ultimele bucăți de hârtie. Bătrânelul scuipa atunci cu putere și precizie; dacă un scuipat își atingea ținta, râdea.

În sfârșit, Tarrou părea să fi fost definitiv sedus de caracterul comercial al orașului a cărui înfățișare, animale și chiar plăceri păreau controlate de necesitățile negoțului. Această singularitate (este cuvântul folosit în carnete) primea aprobarea lui Tarrou, și una din remarcile lui elogioase sfârșea chiar cu exclamația: "în sfârșit!" Sunt singurele locuri în care notele călătorului, la această dată, par să ia un caracter personal. Numai că nu e ușor să le apreciezi pur și simplu înțelesul și seriozitatea. Astfel, după ce povestise că găsirea unui șobolan mort îl făcuse pe casierul hotelului să comită o eroare în nota lui, Tarrou adăugase cu un scris mai puțin deslușit ca de obicei: "întrebare: cum să faci să nu-ți pierzi timpul ? Răspuns : să-l resimți pe toată durata lui. Mijloace: să petreci zile întregi în antecamera unui dentist pe un scaun incomod; să-ți petreci după-amiaza de duminică pe balconul tău; să asculți conferințe într-o limbă pe care n-o înțelegi, să călătorești cu trenul alegând drumurile cele mai lungi și cele mai puțin plăcute și, bineînțeles, să călătorești în picioare; să faci coadă pentru bilete la un spectacol și apoi să nu-ți cumperi locul etc." Dar imediat după aceste digresiuni de limbaj sau de gândire, carnetele pornesc o descriere amănunțită a tramvaielor orașului nostru, a formei lor de luntre, a culorii lor nedefinite, a murdăriei lor obișnuite și termină aceste considerații printr-un "e remarcabil" care nu explică nimic.

Iată în orice caz indicațiile date de Tarrou asupra istoriei cu șobolanii:

"Astăzi bătrânelul de vizavi este descumpănit. Nu mai sunt pisici. Au dispărut, într-adevăr, excitate de șobolanii morți care sunt găsiți în număr mare pe străzi. După părerea mea, nu poate fi vorba ca pisicile să mănânce șobolani morți, îmi amintesc că ale mele detestau așa ceva. Nu înseamnă însă că nu aleargă după ei prin pivnițe, și bătrânelul e descumpănit. E mai puțin bine pieptănat, mai puțin viguros. Îl simți că e îngrijorat. După o clipă doar a și intrat în casă. Scuipase, totuși, o dată, în gol.

În oraș, s-a oprit astăzi un tramvai pentru că se găsisse înăuntru un șobolan mort, ajuns acolo nu se știe cum. Două sau trei femei s-au dat jos. Șobolanul a fost aruncat. Tramvaiul a pornit mai departe.

La hotel, paznicul de noapte, un om căruia poți să-i dai crezare, mi-a spus că se aștepta la o nenorocire cu toți șobolanii ăștia. «Când șobolanii părăsesc nava...». I-am răspuns că acest lucru era adevărat în cazul navelor, dar că nu fusese niciodată verificat pentru orașe.

Totuși, convingerea lui era formată. L-am întrebat la ce fel de nenorocire ne-am putea aștepta, după părerea lui. Nu știa, nenorocirea fiind cu neputință de prevăzut. Dar nu s-ar fi mirat să fie ceva de genul unui cutremur. Am recunoscut că era posibil și el m-a întrebat dacă asta nu mă îngrijora.

— Singurul lucru care mă interesează, i-am spus, este să-mi găsesc liniștea interioară. M-a înțeles perfect.

La restaurantul hotelului vine o întreagă familie, foarte interesantă. Tatăl este un om înalt și slab, îmbrăcat în negru, cu guler tare. Are mijlocul capului chel și două smocuri de păr gri în dreapta și în stânga. Niște ochi mici, rotunzi și aspri, un nas subțire și o gură orizontală îi dau aerul unei bufnițe binecrescute. Sosește totdeauna primul la ușa restaurantului, se dă la o parte, o lasă să treacă pe nevasta lui, mărunțică, asemenea unei șoricuțe negre, și intră atunci și el, urmat imediat de un băiețel și o fetiță îmbrăcați ca niște câini savanți. Ajuns la masă, el așteaptă ca nevasta să ia loc, apoi se așează, și cei doi căței pot în sfârșit să se cocoate și ei pe scaunele lor. Spune «dumneata» soției și copiilor, îi înșiră celei dintâi tot soiul de răutăți politicoase și cuvinte sentențioase moștenitorilor:

— Nicole, dumneata te arăți suprem de antipatică !

Și fetița e gata să plângă. Asta se și urmărește.

Azi dimineață băiețelul era foarte excitat de povestea cu șobolanii. A vrut să spună ceva la masă:

— Nu se vorbește de șobolani la masă, Philippe. Ți interzic pe viitor să pronunți acest cuvânt.

— Tatăl dumitale are dreptate, a zis șoricuța cea neagră. Cei doi căței și-au lăsat nasul în farfurie și bufnița a mulțumit cu o mișcare a capului care nu spunea mare lucru. În ciuda acestui frumos exemplu, se vorbește mult în oraș de această poveste cu șobolanii. Ziarul s-a amestecat și el.

Cronica locală, care de obicei e foarte variată, e ocupată acum în întregime cu o campanie împotriva municipalității: «Sunt avizați edili noștri de pericolul pe care îl pot prezenta cadavrele putrezite ale acestor rozătoare ?» Directorul hotelului nici nu mai poate vorbi de altceva. Și el este jignit!... Să descoperi șobolani în ascensorul unui hotel onorabil i se pare de neconceput. Ca să-l consolez, i-am spus:

— Dar toată lumea a pățit-o.

— Tocmai, mi-a răspuns el, acum suntem la fel ca toată lumea.

El e acela care mi-a vorbit de primele cazuri ale acestei febre uluitoare, care a început să stârneasă neliște. Una dintre cameristele lui e atinsă.

— Dar, bineînțeles, nu e nimic contagios, a precizat el iute.

I-am spus că asta mi-era egal.

— A! văd. Domnul e ca mine. Domnul e fatalist.

Nimic de felul ăsta nu spusesem și de altfel nici nu sunt fatalist. I-am și spus...

Începând din acest moment carnetele lui Tarrou vorbesc mai în amănunt despre această febră necunoscută care îngrijora acum publicul. Notând că bătrânelul își regăsise în sfârșit pisicile o dată cu dispariția șobolanilor și își rectifica cu răbdare tragerile la țintă, Tarrou adăuga că se puteau cita de pe acum vreo zece cazuri de această febră, dintre care cele mai multe fuseseră mortale.

Cu titlu documentar, puteam în sfârșit reproduce portretul doctorului Rieux, dat de Tarrou. După cât poate aprecia povestitorul, e destul de fidel.

"Pare de treizeci și cinci de ani. Statură mijlocie. Umerii puternici. Obrazul aproape dreptunghiular. Ochii întunecați și dreți, dar fălcile proeminente. Nasul gros este regulat. Părul negru tuns foarte scurt. Gura este arcuită, cu buzele pline și aproape întotdeauna strânse. Are întrucâtva înfățișarea unui țăran sicilian cu pielea lui arsă de soare și hainele lui în tonuri veșnic închise, dar care îl prind bine.

Umblă repede. Coboară de pe trotuare fără să-și schimbe mersul, dar de două ori din trei se urcă pe trotuarul opus făcând o mică săritură. La volanul mașinii e distrat și lasă adesea semnalizatorul de direcție aprins, chiar după ce a luat curba. Totdeauna cu capul gol. Aer de om informat"

Cifrele lui Tarrou erau exacte. Doctorul Rieux știa el ceva. O dată corpul portarului izolat, îi telefonase doctorului Richard, ca să-l întrebe despre cauza acestor febre inghinale.

— Nu înțeleg nimic, spusese Richard. Doi morți, unul în patruzeci și opt de ore, celălalt în trei zile. Îl lăsasem pe cel din urmă într-o dimineață, după toate aparențele, în convalescență.

— Dați-mi de veste dacă mai aveți alte cazuri, spune Rieux.

A mai telefonat câtorva medici. Dusă în felul acesta, ancheta îi descoperi vreo douăzeci de cazuri asemănătoare timp doar de citeva zile. Aproape toate fuseseră mortale. Îi ceru atunci lui Richard, președintele corpului medical din Oran, izolarea noilor bolnavi.

— Dar nu am căderea, zise Richard. Ar fi nevoie de măsuri ale prefecturii. De altfel, cine vă spune că există riscul unei molimi ?

— Nimic nu-mi spune asta, dar simptomele sunt neliniștitoare.

Richard, totuși, considera că "n-avea calitatea". Tot ce putea să facă era să vorbească cu prefectul.

Dar în timp ce se discuta, vremea se strica. A doua zi după moartea portarului neguri mari acoperiră cerul. Ploi diluviene și scurte se abătură peste oraș; o căldură prevestitoare de furtună urmă acestor răpăieli neașteptate. Marea însăși își pierduse albastrul ei adânc și, sub cerul de pâclă, căpăta luciri de argint sau de fier, dureroase pentru privire. Căldura umedă a acestei primăveri te făcea să dorești arșițele verii. În orașul clădit în formă de melc pe fâșia lui de podiș, destul de puțin deschis spre mare, domnea o toropeală posomorâtă. Între zidurile sale lungi și tencuite, pe străzile cu vitrine prăfuite, în tramvaiele de un galben murdar, te simțeai oarecum prizonier al cerului. Singur, bătrânul bolnav al lui Rieux își învingea astmul ca să se bucure de această vreme.

— Coace, spunea el, face bine la bronhii.

Cocea într-adevăr, dar nici mai mult, nici mai puțin decât o febră. Întreg orașul avea febră, aceasta era cel puțin impresia care îl urmărea pe doctorul Rieux în dimineața în care se ducea în strada Faidherbe, pentru a asista la ancheta asupra tentativei de sinucidere a lui Cottard. Dar această impresie i se părea lipsită de temeii. O atribuia enervării și preocupărilor de care era asaltat și admise că se impunea urgent să facă puțină ordine în ideile sale.

Când a ajuns, comisarul nu era încă acolo. Grand aștepta pe coridor și s-au hotărât să intre întâi la el, lăsând ușa deschisă. Funcționarul de la primărie locuia în două odăi,

mobilate foarte sumar. Observai doar un raft de lemn alb cu două sau trei dicționare și o tablă școlărească pe care se mai putea citi, pe jumătate șterse, cuvintele "alei înflorite". După părerea lui Grand, Cottard avusese o noapte bună. Dar se trezise de dimineață cu dureri de cap și incapabil de orice reacție. Grand părea obosit și nervos, plimbându-se în lung și în lat, deschizând și închizând pe masă un dosar gros, plin de manuscrise.

I-a povestit cu toate acestea doctorului că nu-l cunoștea bine pe Cottard, dar presupune că ar avea o mică avere. Cottard era un om ciudat. Mult timp relațiile lor se mărginiseră la câteva saluturi pe scară.

— N-am stat decât de două ori de vorbă cu el. Acum câteva zile am răsturnat pe coridor o cutie plină cu crete, pe care o aduceam acasă. Erau crete roșii și crete albastre. În momentul acela Cottard a ieșit pe coridor și m-a ajutat să le adun. M-a întrebat la ce foloseau aceste crete de diferite culori.

Grand îi explicase atunci că încearcă să-și reamintească puțin latina. De la liceu până acum cunoștințele lui se pierduseră.

— Da, a spus doctorul, m-au asigurat că e folositor pentru a cunoaște mai bine sensul cuvintelor franțuzești.

Scria prin urmare cuvinte latinești pe tablă. Recopia cu cretă albastră partea de cuvânt care se schimba după declinare și conjugare și, cu cretă roșie, cea care rămânea neschimbată.

— Nu știu dacă Cottard a înțelege prea bine, dar a părut interesat și mi-a cerut o cretă roșie. Am părut puțin surprins, dar la urma urmei... Nu puteam, bineînțeles, să ghicesc că o să se folosească de ea pentru planul lui.

Rieux l-a întrebat care era subiectul celei de-a doua conversații. Dar, însoțit de secretarul său, comisarul sosea și voia întâi să asculte declarațiile lui Grand. Doctorul observă că Grand, vorbind de Cottard, îl numea mereu "disperatul". A folosit chiar la un moment dat expresia "hotărâre fatală". Au discutat asupra cauzei sinuciderii și Grand s-a arătat meticulos în alegerea termenilor. S-au oprit, în sfârșit, asupra cuvintelor "necazuri intime". Comisarul a întrebat dacă nimic din comportarea lui Cottard nu lăsa să se prevadă ceea ce el numea "determinarea sa".

— Mi-a bătut ieri în ușă, spuse Grand, ca să ceară niște chibrituri. I-am dat cutia mea. S-a scuzat spunându-mi că între vecini... Apoi m-a asigurat că-mi va da cutia înapoi. I-am spus s-o păstreze.

Comisarul l-a întrebat pe funcționar dacă nu cumva Cottard i se păruse ciudat.

— Ceea ce mi s-a părut ciudat e că avea aerul că vrea să stea de vorbă. Dar eu tocmai lucram.

Grand s-a întors spre Rieux și a adăugat, cu un aer încurcat :

— O lucrare personală.

Comisarul dorea totuși să-l vadă pe bolnav. Dar Rieux fu de părere că era mai bine ca mai întâi Cottard să fie pregătit pentru această vizită. Intră deci singur și îl găsi pe Cottard în odaie, îmbrăcat doar cu o flanelă cenușie, stând ridicat în pat și întors spre ușă cu o expresie de neliniște.

— E poliția, nu ?

— Da, spune Rieux, și nu vă agitați. Două sau trei formalități și veți fi lăsat în pace.

Dar Cottard a răspuns că asta nu folosea la nimic, și că nu-i plăcea poliția. Rieux se arăta nerăbdător.

— Nici eu n-o ador. Ți se cere doar să răspunzi repede și corect la întrebările lor, ca să se termine o dată totul.

Cottard a tăcut și doctorul s-a întors spre ușă. Dar omulețul îl striga înapoi, și când a fost lângă pat i-a apucat mâinile:

— Nu se pot atinge de un bolnav, de un om care s-a spânzurat, nu-i așa, domnule doctor ?

Rieux l-a cercetat un moment și l-a asigurat în sfârșit că nu fusese niciodată vorba de nimic de felul acesta și că, de altfel, el era aici ca să-și apere bolnavul. Cottard păru să se destindă și Rieux îl pofti pe comisar.

Lui Cottard i s-a citit mărturia lui Grand și a fost întrebat dacă putea preciza cauzele acțiunii sale. El a răspuns doar atât și fără să-l privească pe comisar că "necazuri intime, era foarte bine . Comisarul insistă să afle dacă mai avea poftă să repete ceea ce făcuse și Cottard, înviorându-se, răspunse că nu și că dorea numai să fie lăsat în pace.

— Vă atrag atenția, a spus comisarul pe un ton iritat, că, pentru moment, dumneavoastră o tulburați pe-a altora.

Dar la un semn al lui Rieux, lucrurile s-au oprit aici.

— Vă dați seama, a oftat ieșind comisarul, avem ceva mai important de făcut, de când se vorbește de această febră...

L-a întrebat pe doctor dacă lucrul era serios și Rieux a spus că habar n-avea.

— E din pricina vremii, asta e tot, a încheiat comisarul. Era din pricina vremii, fără îndoială. Totul se năclăia în mâini, pe măsură ce ziua înainta, și Rieux simțea cum teama lui crește cu fiecare vizită. În seara aceleiași zile, la periferie, un vecin al bătrânului bolnav își apăsa vintrele și vomita în toiul delirului. Ganglionii erau mult mai groși decât cei ai portarului. Unul începea să supureze și curând se sparse ca un fruct stricat. Întors acasă, Rieux telefonează la depozitul de produse farmaceutice al departamentului. Însemnările lui profesionale menționează doar, la această dată: "Răspuns negativ". Și era chemat acum mereu în alte părți pentru cazuri asemănătoare. Abcesele trebuiau deschise, era evident. Două tăieturi de bisturiu în cruce și ganglionii revărsau un fel de pastă amestecată cu sânge; bolnavii sângerau sfâșiați. Dar apăreau pete pe burtă și pe picioare, un ganglion înceta să supureze, apoi se umfla din nou. În cele mai multe cazuri bolnavul murea, emanând un miros înspăimântător.

Presa, atât de limbută cu istoria șobolanilor, nu mai scotea o vorbă. Șobolanii doar mor pe stradă, iar oamenii în odaia lor. Și ziarele nu se ocupă decât de stradă. Însă prefectura și municipalitatea începeau să-și pună întrebări. Atâta timp cât fiecare medic nu cunoscuse mai mult de două sau trei cazuri, nimeni nu se gândise să se miște. Dar, de fapt, a fost de ajuns să aibă cineva ideea să le numere. Rezultatul era consternant. În numai câteva zile cazurile mortale se înmulțiseră și devenise evident, pentru cei care se preocupau de această boală ciudată, că era vorba de o adevărată epidemie. Acesta este momentul pe care și-l alege Castel, un confrate al lui Rieux, mult mai în vârstă decât el, să vină să-l vadă.

— Bineînțeles, i-a spus, dumneata știi ce este, Rieux ?

— Aștept rezultatul analizelor.

— Eu știu. Și n-am nevoie de analize. O parte din cariera mea am lucrat în China, și am văzut câteva cazuri și la Paris, acum vreo douăzeci de ani. Numai că nimeni n-a îndrăznit să le dea pe loc un nume acestor cazuri. Opinia publică, asta e sfânt: fără panică, mai ales fără panică. Și apoi, cum zicea un confrate: "Este cu neputință, toată lumea știe că «ea» a dispărut din Occident". Da, toată lumea știe asta, în afară de morți. Rieux, dumneata știi la fel de bine ca și mine ce este.

Rieux se gândea. Prin fereastra biroului privea umărul falezei pietroase care se sfârșea în depărtare deasupra golfului.

Cerul, deși albastru, avea o sclipire mohorâtă care se îndulcea pe măsură ce după-amiaza înainta.

— Da, Castel, spune el, e greu de crezut. Dar se pare totuși că ar fi ciuma.

Castel se ridică și se îndreaptă spre ușă.

— Știi ce ni se va răspunde, a spus bătrânul medic: "A dispărut de ani de zile din țările temperate".

— Ce înseamnă asta, a dispărea ? a răspuns Rieux dând din umeri.

— Da. Și nu uita: chiar la Paris, în urmă cu aproape douăzeci de ani.

— Da. Să sperăm că nu va fi mai grav astăzi decât atunci. Dar este într-adevăr de necrezut.

Cuvântul "ciumă" fusese rostit pentru întâia oară. În acest punct al povestirii, care-l lasă pe Bernard Rieux stând în spatele ferestrei sale, i se va permite povestitorului să explice nesiguranța și surpriza medicului, deoarece, cu unele nuanțe, el a reacționat la fel ca și cei mai mulți dintre concetățenii noștri. Epidemiile, într-adevăr, sunt ceva obișnuit, dar crezi cu greu în ele când îți cad pe cap. Au fost pe lume tot atâtea ciume câte războaie. Și totuși, ciume și războaie îi găsesc pe oameni întotdeauna la fel de nepregătiți. Doctorul Rieux era la fel de nepregătit ca și concetățenii noștri și astfel trebuie înțelese ezitățile sale. Tot așa trebuie înțeleasă și starea sa de spirit împărțită între îngrijorare și încredere. Când izbucnește un război, oamenii spun: "n-are să dureze, prea e stupid". Și, fără îndoială, un război este desigur prea stupid, dar asta nu-l împiedică să dureze. Prostia stăruie întotdeauna și faptul s-ar observa dacă fiecare nu s-ar gândi mereu la sine. Concetățenii noștri semănau în această privință cu toată lumea, se gândeau la ei înșiși, altfel spus, erau umaniști: nu credeau în flageluri. Flagelul nu este pe măsura omului, îți spui deci că flagelul este ireal, e un vis urât care o să treacă. Dar nu trece totdeauna și, din vis urât în vis urât, oamenii sunt cei care se duc, și umaniștii cei dintâi, pentru că nu și-au luat măsuri de precauție. Concetățenii noștri nu erau mai vinovați decât alții, ei uitau să fie modești, atâta tot, și credeau că totul mai era posibil pentru ei, ceea ce presupunea că flagelurile nu erau posibile. Ei continuau să facă afaceri, proiectau călătorii și aveau păreri. Cum să se fi gândit ei la ciuma care suprimă viitorul, deplasările și discuțiile ? Ei se credeau liberi și nimeni nu va fi vreodată liber atâta timp cât vor exista flageluri.

Chiar atunci când doctorul Rieux recunoscuse față de prietenul său că un număr mic de bolnavi risipiți ici-colo muriseră fără veste de ciumă, pericolul rămânea pentru el fără realitate. Pur și simplu, când ești medic ți-ai făcut o idee asupra durerii și ai ceva mai multă

imaginație. Privindu-și pe geam orașul care nu se schimbase, doctorul de-abia dacă simțea cum se naște în el acea ușoară îngrețoșare în fața viitorului, care se numește neliniște. Încerca să-și adune în minte tot ce știa despre această boală. Îi pluteau cifre în memorie și își spunea că cele vreo treizeci de ciume mari pe care le-a cunoscut istoria făcuseră aproape o sută de milioane de morți. Dar ce sunt o sută de milioane de morți ? Când ai făcut războiul, de-abia dacă mai știi ce este un mort. Și cum un om mort nu are preț decât dacă l-ai văzut mort, o sută de milioane de cadavre semănate de-a lungul istoriei nu sunt în închipuire decât un fum. Doctorul își amintea de ciuma de la Constantinopole, care, după Procopiu, făcuse zece mii de victime într-o zi. Zece mii de morți înseamnă de cinci ori publicul unui mare cinematograful. Iată ce-ar trebui făcut. Să aduni oamenii de la ieșirea a cinci cinematografe, să-i duci într-o piață a orașului și acolo să-i omori grămadă, ca să-ți faci o idee. Cel puțin ai putea, atunci, înlocui cu chipuri cunoscute acest morman anonim. Dar, firește, asta nu se poate realiza, și apoi cine cunoaște zece mii de chipuri ? De altminteri, oameni ca Procopiu nu știau să numere, lucrul e cunoscut. La Canton, cu șaptezeci de ani în urmă, patruzeci de mii de șobolani muriseră de ciumă înainte ca epidemia să se atingă de locuitori. Dar, în 1871, nu exista mijlocul de a număra șobolanii. Se făcea socoteala aproximativ, în mare, cu evidentele marje de eroare. Totuși, dacă un șobolan e lung de treizeci de centimetri, patruzeci de mii de șobolani puși cap la cap ar face ...

Dar doctorul își pierdea răbdarea. Se descuraja și asta nu trebuia. Câteva cazuri nu înseamnă o epidemie și e de ajuns să se ia măsuri de precauție. Trebuia să se mulțumească cu ce se știa, toropeala și prostrația, ochii înroșiți, gura murdară, durerile de cap, inflamarea ganglionilor, setea îngrozitoare, delirul, petele pe corp, sfârtecarea lăuntrică și, la capătul tuturor acestora ... La capătul tuturor acestora doctorul Rieux își amintea o frază, tocmai o frază care încheia în manualul său enumerarea simptomelor: "Pulsul devine filiform și moartea se produce cu ocazia unei mișcări neînsemnate". Da, la capătul tuturor acestora, atârni de un fir, și trei sferturi dintre oameni (aceasta era cifra exactă) erau îndeajuns de nerăbdători ca să facă această mișcare imperceptibilă care-i omora.

Doctorul tot mai privea pe fereastră. De o parte a geamului, cerul proaspăt de primăvară, de cealaltă parte, cuvântul, care încă mai răsuna în odaie: ciuma. Cuvântul nu conținea doar înțelesul pe care știința binevoia să i-l dea, ci și un lung șir de imagini extraordinare care nu se potriveau cu acest oraș galben și cenușiu, puțin animat la această oră, mai curând bâzâitor decât zgomotos, în fine, fericit, dacă este posibil să fii în același timp fericit și posomorit. Și o liniște atât de pașnică și de indiferentă nega, cu ușurință parcă, vechile imagini ale epidemiei. Atena ciumată și părăsită de păsări, orașele chinezești pline de cei care trăgeau să moară tăcuți, ocnașii din Marsilia îngrădind în gropi trupurile ce se descărnau, construirea, în Provence, a marelui zid care trebuia să oprească vântul furios al ciumei, Jaffa și cerșetorii ei hidoși, paturile umede și putrede lipite de țarina bătătorită a spitalului din Constantinopole, bolnavii târâți cu cârligele, carnavalul medicilor mascați în timpul Ciumei negre, împreunările celor vii în cimitirele din Milano, căruțele cu morți în Londra îngrozită, și nopțile și zilele pline pretutindeni și întotdeauna de strigătul nesfârșit al oamenilor. Nu, toate acestea nu erau încă destul de puternice pentru a ucide calmul acestei zile. De cealaltă parte a geamului clopoțelul unui tramvai nevăzut răsună

deodată și dezmințea într-o clipă cruzimea și durerea. Singură marea la capătul tablei ca de șah întunecat a caselor, era o mărturie a ceea ce este neliniștitor și fără de odihnă în lume. Și doctorul Rieux, care privea golful, se gândea la acele ruguri despre care vorbește Lucrețiu și pe care atenienii loviți de ciumă le ridicau în fața mării. În timpul nopții acolo erau duși morții, dar nu era loc suficient, și cei în viață se băteau cu lovituri de torțe pentru a le face loc pe rug celor care le fuseseră dragi, dând mai degrabă lupte sângeroase decât să-și părăsească cadavrele. Îți puteai imagina rugurile împurpurate dinaintea apei liniștite și întunecoase, bătaile cu torțe în noaptea sfâșiată de scântei și aburi groși urcând spre cerul atent. Te puteai teme ...

Dar această amețelă nu rezista în fața rațiunii. Este adevărat că fusese rostit cuvântul "ciumă", este adevărat că în această clipă chiar, flagelul scutura și trântea la pământ o victimă sau două. Dar ce, asta putea fi oprit ? Ceea ce trebuia făcut, era să se recunoască pe față ceea ce trebuia recunoscut, să fie luate măsurile care se impuneau. Apoi ciuma se va opri pentru că ciuma nu se imagina, sau se imagina fals.

Dacă se oprea, și asta era cel mai probabil, totul va fi bine. În caz contrar, s-ar ști ce este și s-ar mai ști dacă n-ar fi posibil să te pui bine mai întâi cu ea pentru ca apoi s-o învingi.

Doctorul a deschis fereastra și zgomotul străzii a crescut dintr-o dată. Dintr-un atelier vecin urca şuieratul scurt și repetat al unui ferăstrău mecanic. Rieux simți că se înfioară.

Aici era certitudinea, în munca de toate zilele. Restul depindea de fire și mișcări neînsemnate de care nu te puteai opri. Esențialul era să-ți faci bine meseria.

Aici ajunsese cu reflecțiile sale doctorul Rieux, când fu anunțat Joseph Grand. Funcționar la primărie și, cu toate că ocupațiile sale acolo erau foarte diverse, era folosit periodic la serviciul de statistică al stării civile. În felul acesta ajungea să facă socoteala deceselor. Și, cum era îndatoritor din fire, consimțise să-i aducă el însuși lui Rieux o copie a rezultatelor sale.

Doctorul îl văzu pe Grand intrând împreună cu vecinul lui, Cottard. Funcționarul vântura o foaie de hârtie.

— Cifrele urcă, doctore, a anunțat el: unsprezece morți în patruzeci și opt de ore.

Rieux îl salută pe Cottard și întreabă cum se simte. Grand îl lămurește că acesta ținuse să-i mulțumească doctorului și să se scuze de neplăcerile pe care i le pricinuise. Dar Rieux se uita în foaia de statistică:

— Ei, spune Rieux, ar trebui poate să ne hotărâm să-i spunem acestei boli pe nume. Până acum am bătut pasul pe loc. Dar veniți cu mine, trebuie să mă duc la laborator.

— Da, da, spunea Grand coborând scările în urma doctorului, să spunem lucrurilor pe nume. Dar care e acest nume?

— Nu pot să vi-l spun, și de altfel asta nu v-ar fi de folos.

— Vedeți, surâse funcționarul, nu e așa de ușor.

S-au îndreptat spre Piața Armelor. Cottard tăcea mereu. Străzile începeau să se umple de lume. Înserarea fugară a orașului nostru lăsa loc nopții și primele stele apăreau pe un orizont încă limpede. Câtevasecunde mai târziu, lămpile de deasupra străzilor au întunecat tot cerul aprinzându-se, și zgomotul conversațiilor părea să crească.

— Iertați-mă, spuse Grand, la colțul Pieței Armelor. Dar trebuie să iau tramvaiul. Timpul meu seara e sfânt. Cum se spune la noi: "Nu lăsa niciodată treaba de azi pe ..."

Rieux observase mai de mult această manie pe care o avea Grand, născut la Montelimar, să invoce locuțiuni din regiunea lui și să adauge apoi formule banale care nu mai erau de nicăieri, ca de pildă: "o vreme de vis" sau "o lumină feerică".

— A, spune Cottard, e adevărat. Nu poți să-l mai scoți din casă după cină.

Rieux îl întreabă pe Grand dacă lucra pentru primărie. Grand răspunse că nu, lucra pentru el.

— A, făcu și Rieux ca să zică ceva, și merge ?

— Obligatoriu ! De ani de zile de când lucrez... Cu toate că, pe de altă parte, nu prea e mare progres.

— Dar, în definitiv, despre ce e vorba ? spune doctorul oprindu-se.

Grand se bâlbâi așezându-și mai bine pălăria rotundă peste urechile lui mari. Și Rieux a înțeles foarte vag că era vorba de ceva despre înflorirea unei personalități. Dar funcționarul îi și părăsise și urca înapoi bulevardul Marnei, mergând pe sub ficuși cu pași mici și grăbiți. În pragul laboratorului, Cottard îi spuse doctorului că ar vrea să-l mai vadă ca să-i ceară un sfat. Rieux, care mototolea în buzunar foaia de statistică, îl invită să vină la consultații, apoi, răzgândindu-se, îi spuse că tot merge a doua zi prin cartierul lui, o să treacă el să-l vadă pe seară.

Părăsindu-l pe Cottard, doctorul și-a dat seama că se gândea la Grand. Și-l închipuia în mijlocul unei ciume, dar nu al acesteia care, fără îndoială, n-o sa fie serioasă, ci în una dintre marile ciume ale istoriei. "Este genul de oameni care sunt cruțați în astfel de cazuri". Își amintea să fi citit că ciurma cruța constituțiile slabe și nimicea mai ales organismele viguroase. Și tot gândindu-se la el, doctorul găsi că funcționarul avea un oarece aer plin de mister.

La prima vedere, Joseph Grand nu era, într-adevăr, nimic mai mult decât un mic funcționar de primărie a cărui înfățișare o și avea. Lung și slab, înota în hainele pe care și le alegea întotdeauna prea mari, cu iluzia că îl vor ține mai mult. Dacă pe gingia inferioară mai păstra încă cea mai mare parte a dinților, pe cei de pe maxilarul superior îi pierduse însă. Zîmbetul său, care-i ridica mai ales buza de sus, îi desena gura cu o umbră. Dacă adăugăm la acest portret un mers de seminarist, arta de a șterge din mers pereții și de a se strecura pe uși, un miros de pivniță și de fum, toate întrupările insignifianței, vom recunoaște că nu puteai să ți-l închipui în altă parte decât înaintea unui birou, străduindu-se să revizuiască tarifele băilor din oraș sau să adune pentru un tânăr referent elementele unui raport privitor la noua taxă asupra ridicării gunoaielor de prin case. Chiar pentru un spirit neprevenit el părea să fi fost adus pe lume ca să exercite funcțiunile discrete dar indispensabile de funcționar auxiliar municipal temporar, cu șaiszeci și doi de franci și treizeci pe zi. Era chiar mențiunea pe care spunea el că o face să figureze pe foile sale de angajare după cuvântul "calificare". Când cu douăzeci și trei de ani în urmă, după abandonarea unei licențe pe care din lipsă de bani n-o mai putuse lua, primise această funcție, fusese lăsat să spere, spunea el, o "titularizare" rapidă. Era vorba doar să-și dovedească, un timp, competența în problemele delicate pe care le puneau administrarea orașului nostru. După aceea, așa cel puțin îl asiguraseră, nu se putea să nu ajungă să capete un post de referent

care să-i permită să trăiască larg. Desigur, nu ambiția era aceea care îl făcea să acționeze pe Joseph Grand, ți-o garanta el însuși cu un zâmbet melancolic. Însă perspectiva unei vieți materiale asigurate prin mijloace cinstite, și, de aici, posibilitatea de a se dedica fără remușcări ocupațiilor sale preferate, îi surâdea mult. Dacă acceptase propunerea care i se făcuse, fusese din rațiuni onorabile, și, dacă se poate spune, din credința într-un ideal.

Această stare de lucruri provizorie dura de mulți ani, viața se scumpise peste măsură și salariul lui Grand, în ciuda câtorva majorări generale, era tot derizoriu. El se plânsese lui Rieux, dar nimeni nu părea să-l ia în seamă. Tocmai aici își face loc originalitatea lui Grand, sau cel puțin unul din semnele ei. El ar fi putut într-adevăr să revendice, dacă nu drepturi de care nu era sigur, cel puțin asigurările care i-au fost date. Dar, mai întâi, șeful de birou care îl angajase murise de mult și apoi Grand nu-și amintea termenii exacti ai promisiunii care i se făcuse. În sfârșit, și mai ales, Joseph Grand nu-și găsea cuvintele.

Aceasta era particularitatea care îl zugrăvea cel mai bine pe concetățeanul nostru, cum a putut Rieux s-o remarce, într-adevăr, nu găsea cuvintele necesare să scrie documentul de reclamație la care medita, sau să facă demersul pe care îl cereau împrejurările. Dacă ar fi să-l credem, el se simțea în mod special împiedicat să folosească cuvântul "drept" asupra căruia nu era sigur, sau pe acela de "promisiuni", care ar fi implicat sensul că reclama ceea ce i se cuvenea și ar fi căpătat prin urmare un caracter de îndrăzneală, puțin compatibil cu modestia funcțiunilor pe care le ocupa. Pe de altă parte, el refuza să folosească termenii de "bunăvoință", "a solicita", "gratitudine" care, socotea el, nu se împăcau cu demnitatea lui personală. Și astfel, neputând găsi cuvântul potrivit, concetățeanul nostru continuase să-și exercite funcțiile obscure până la o vârstă destul de înaintată. În rest, și tot după cum îi declara el doctorului Rieux, funcționarul observa, practic, că viața materială îi era asigurată oricum, pentru că îi era de ajuns, la urma urmei, să-și adapteze nevoile posibilităților. El recunoștea astfel justetea uneia dintre vorbele preferate ale primarului, mare industriaș din orașul nostru, care afirma cu tărie că în cele din urmă (și el insista asupra acestor cuvinte care purtau toată greutatea argumentației), în cele din urmă deci, nu a fost văzut nimeni murind de foame. În orice caz, viața aproape ascetică pe care o ducea Joseph Grand îl eliberase într-adevăr în cele din urmă de orice grijă de felul acesta. El continua să-și caute cuvintele.

Într-un anume sens, se poate chiar spune că viața sa era exemplară. El făcea parte dintre acei oameni, rari atât în orașul nostru cât și aiurea, care au totdeauna curajul bunelor lor sentimente. Puținul pe care-l dezvăluia despre sine dovedea într-adevăr sensibilitate și înclinații pe care oamenii nu îndrăznesc să le recunoască în zilele noastre. El nu roșea când mărturisea că își iubea nepoții și sora, singura rudă pe care o mai avea și pe care se ducea s-o viziteze la fiecare doi ani în Franța. El recunoștea că amintirea părinților săi, morți pe vremea când era încă tânăr, îi stârnea durere. El nu refuza să admită că îi plăcea mai mult ca orice un anumit clopot din cartierul lui, care bătea încet către ora cinci după-amiază. Dar, pentru a evoca emoții atât de simple, totuși, cel mai neînsemnat cuvânt îi pricinuia mii de chinuri. În cele din urmă, această dificultate devenise grija lui cea mai mare. "Ah, domnule doctor, zicea el, tare aș vrea să învăț să mă exprim." îi vorbea despre asta lui Rieux ori de câte ori îl întâlnea.

Doctorul, în seara aceea, privindu-l pe funcționar cum pleca, a înțeles dintr-o dată ce

voise Grand să spună: scria fără îndoială o carte sau ceva asemănător. Până la laborator, unde, în sfârșit, a ajuns, se luminase și se liniștise. Știa că această impresie a lui era stupidă, dar nu reușea să creadă totuși că ciuma s-ar putea într-adevăr instala într-un oraș unde puteau fi găsiți funcționari modești care cultivau manii demne de respect. Mai exact, nu vedea locul acestor manii în mijlocul ciumei și judeca prin urmare că, practic, ciuma nu avea nici un viitor printre concetățenii noștri.

A doua zi, datorită unei insistențe socotită deplasată, Rieux obținea convocarea la prefectură a unei comisii sanitare.

— E adevărat că populația se neliniștește, recunoscuse Richard. Și apoi guralivii exagerează totul. Prefectul mi-a spus: "Să acționăm repede, dacă vreți, dar în tăcere". El este de altfel convins că e vorba de o falsă alarmă.

Ca să ajungă la prefectură, Bernard Rieux îl luă pe Castel în mașina sa.

— Știi, îi spune acesta din urmă, că departamentul n-are ser?

— Știu, am telefonat la depozit. Directorul a căzut din nori. Trebuie să-l aducem de la Paris.

— Sper că n-o să dureze mult.

— Am și telegrafiat, răspunde Rieux.

Prefectul era amabil, dar nervos.

— Să începem, domnilor, spune el. Este nevoie să rezum situația ?

Richard era de părere că era inutil. Medicii cunoșteau situația. Problema era doar de aflat ce măsuri se impuneau să fie luate.

— Problema, spune bătrânul Castel cu brutalitate, este să știm dacă e vorba de ciumă sau nu.

Doi sau trei medici au protestat. Ceilalți păreau să ezite. Cât despre prefect, el a tresărit și se sucea mașinal încolo și-ncoace spre ușă ca și când ar fi vrut să verifice dacă această enormitate fusese într-adevăr împiedicată să se răspândească pe culoare pe acolo. Richard a declarat că, după părerea lui, nu trebuiau să se lase cuprinși de panică: era vorba de o febră cu complicații inghinale, asta era tot ce se putea spune, ipotezele în știință ca și în viață fiind întotdeauna primejdioase. Bătrânul Castel, care-și mușca liniștit mustața îngălbenită, ridică niște ochi limpezi spre Rieux. Apoi întoarse o privire binevoitoare spre asistență și atrase atenția că el știa foarte bine că era vorba de ciumă, dar că, bineînțeles, a o recunoaște oficial ar impune și măsuri nemiloase. El știa că asta era în fond ceea ce îi făcea să dea înapoi pe confrășii săi și ar fi vrut să admită, pentru liniștea lor, că n-ar fi ciumă. Prefectul sări în sus și declară că, în orice caz, asta nu era un mod potrivit de a judeca.

— Important, spune Castel, nu este ca acest mod de a judeca să fie bun, ci ca el să dea de gândit.

Cum Rieux tăcea, i s-a cerut părerea.

— E vorba de o febră cu caracter tifoid, dar însoțită de inflamarea ganglionilor limfatici și de vărsături. Am făcut incizia ganglionilor. Am putut astfel să determin analize în care laboratorul crede că recunoaște bacilul scurt și gros al ciumei. Pentru a spune tot, trebuie să precizez totuși că anumite modificări specifice ale microbului nu coincid cu descriția clasică.

Richard sublinie că asta îndreptățește ezitățile și că cel puțin ar trebui să se aștepte rezultatul statistic al seriei de analize începute de câteva zile.

— Când un microb, spune Rieux după o scurtă tăcere, este capabil ca în timp de trei zile să mărească de trei ori volumul splinei, să dea ganglionilor mezenterici volumul unei portocale și o consistență păstoasă, acest microb tocmai că nu îndreptățește ezitățile. Focarele de infecție sunt în extensie crescândă. În ritmul în care se răspândește maladia, dacă nu e oprită energic, ea riscă să omoare jumătate din oraș în mai puțin de două luni. În consecință, e puțin important dacă dumneavoastră o numiți ciumă sau febră de creștere. Important e numai s-o împiedicați să omoare jumătate din oraș.

Richard considera că lucrurile nu trebuie văzute în negru și că, de altfel, molima nu era dovedită din moment ce rudele bolnavilor săi erau încă neatinse.

— Dar alții au murit, atrage atenția Rieux. Și, bineînțeles, molima nu e niciodată absolută, altfel s-ar obține o înmulțire matematică infinită și o depopulare fulgerătoare. Nu este vorba să nu fie văzute lucrurile în negru, e vorba de a lua măsuri de precauție.

Richard era totuși de părere că situația poate fi rezumată amintind că pentru a opri această maladie, dacă nu se oprea de la sine, trebuiau aplicate măsurile severe de profilaxie prevăzute de lege; că pentru a face acest lucru trebuia recunoscut oficial că era vorba de ciumă; că certitudinea nu era absolută în această privință și că prin urmare asta cerea timp de gândire.

— Problema, insistă Rieux, nu constă în a ști dacă măsurile prevăzute de lege sunt severe, ci dacă ele sunt necesare pentru a împiedica să fie omorâtă jumătate din oraș. Restul este doar o chestiune de administrație și instituțiile noastre au prevăzut un prefect tocmai pentru ca să rezolve aceste probleme.

— Fără îndoială, spune prefectul, dar am nevoie să recunoașteți oficial că este vorba de o epidemie de ciumă.

— Chiar dacă nu recunoaștem, zise Rieux, oricum riscul este să fie omorâtă jumătate din oraș.

Richard intervine cu oarecare nervozitate:

— Adevărul este că doctorul Rieux crede că e vorba de ciumă. Descrierea făcută de el sindromului e o dovadă.

Rieux răspunde că nu descriesese un sindrom, descriesese ceea ce a văzut, ceea ce văzuse era inflamarea ganglionilor limfatici, pete, febră cu delir, toate astea fatale în patruzeci și opt de ore. Putea oare domnul Richard să-și ia răspunderea și să afirme că epidemia se va opri fără măsuri drastice de profilaxie ?

Richard șovăia și se uita la Rieux.

— Sincer vorbind, ce gândiți, aveți certitudinea că e vorba de ciumă ?

— Puneți greșit problema. Nu este o chestiune de vocabular, este o chestiune de timp.

— Ideea dumneavoastră, spune prefectul, ar fi prin urmare că ar trebui totuși aplicate măsurile profilactice indicate în caz de ciumă, chiar dacă nu e vorba de ciumă.

— Dacă trebuie neapărat să am o idee, într-adevăr asta e.

Medicii s-au consultat și apoi Richard spuse:

— Trebuie așadar să ne asumăm responsabilitatea și să acționăm ca și cum boala ar fi ciumă.

Formularea fu călduros aprobată:

— Asta e și părerea dumitale, stimat confrate ? întreabă Richard.

— Formularea mi-e indiferentă, spune Rieux. Să spunem doar că nu trebuie să acționăm ca și când jumătate din oraș n-ar risca să fie omorâtă, căci atunci ar fi.

În mijlocul iritării generale, Rieux s-a ridicat și a plecat. Câteva clipe mai târziu, în cartierul care mirosea a ulei prăjit și a urină, o femeie urlând, cu vintrele însângerate, se răsucea în ghearele morții, spre el.

A doua zi după conferință, febra mai făcu un mic salt. A avut ecou chiar în ziare, dar sub o formă benignă, fiindcă s-au mulțumit doar cu câteva aluzii. Oricum, Rieux putea citi a treia zi mici afișe albe care fuseseră lipite repede de prefectură în colțurile cele mai discrete ale orașului. Era greu să-ți dai seama după acest afiș dacă autoritățile priveau situația în față. Măsurile nu erau draconice și părea că se făcuseră multe concesii din dorința de a nu neliniști opinia publică. Prima parte a deciziei anunța într-adevăr că vreo câteva cazuri de febră pernicioasă, despre care nu se putea încă spune dacă era contagioasă, își făcuseră apariția în Oran. Aceste cazuri nu erau suficient de caracteristice ca să dea într-adevăr motive de neliniște și nu încăpea nici o îndoială că populația o să știe să-și păstreze sângele rece. Totuși, și dintr-o prudență care putea fi înțeleasă de toată lumea, prefectul lua câteva măsuri preventive. Înțelese și puse în practică, în mod corect, aceste măsuri erau de natură să oprească net orice amenințare de epidemie. În consecință, prefectul nu se îndoia nici o secundă că locuitorii orașului său nu vor aduce efortului său personal cea mai devotată dintre colaborări.

Afișul anunța apoi măsuri generale, printre care o deratizare științifică prin injectare de gaze toxice în canalele de scurgere și o supraveghere riguroasă a alimentării cu apă. Recomanda de asemenea locuitorilor cea mai mare curățenie și erau poftiți în sfârșit purtătorii de pureci să se prezinte la dispensarele municipale. Pe de altă parte, familiile trebuiau în mod obligatoriu să declare cazurile diagnosticate de către medic și să consimtă la izolarea celor bolnavi în sălile speciale ale spitalului. Aceste săli erau de altfel înzestrate pentru a îngriji bolnavii într-un minimum de timp și cu maximum de șanse de vindecare. Câteva paragrafe suplimentare impuneau dezinfectarea obligatorie a camerei bolnavului și a vehicolului de transport. În rest, prefectura se mărginea să recomande celor din preajma bolnavului să se supună unui control sanitar.

Doctorul Rieux se întoarse brusc din fața afișului și își reluă drumul spre cabinetul său. Joseph Grand, care îl aștepta, își înalță din nou brațele văzându-l.

— Da, spune Rieux, știu, cifrele urcă.

În ajun muriseră în oraș vreo zece bolnavi. Doctorul îi spune lui Grand că are să-l vadă poate seara, deoarece avea să-i facă o vizită lui Cottard.

— Așa e, spune Grand. O să-i facă bine, s-a cam schimbat

— în ce sens ?

— A devenit politicos.

— Înainte nu era ?

Grand ezita. Nu putea spune despre Cottard că era nepolitic, expresia n-ar fi fost cea potrivită. Era un om închis în sine și tăcut și avea puțin alura unui mistreț. O odaie, un restaurant modest și ieșiri destul de misterioase, în asta consta toată viața lui Cottard.

Oficial, era reprezentant comercial de vinuri și lichioruri. Din când în când primea vizitele a doi sau trei oameni care erau probabil clienții lui. Seara, uneori, se ducea la cinematograful care se afla în fața casei. Slujbașul observase chiar că acest Cottard părea să dea preferință filmelor cu gangsteri. În toate împrejurările, reprezentantul comercial rămânea singuratic și neîncrezător.

Toate astea, după părerea lui Grand, se schimbaseră mult:

— Nu știu cum să spun, dar am impresia, știți, că ar căuta să-și atragă bunăvoința oamenilor, că vrea ca toată lumea să fie de partea lui. Îmi vorbește des, mă invită să ies cu el și nu sunt în stare întotdeauna să-l refuz. De altfel, mă interesează, și la urma urmei, i-am salvat viața.

De la tentativa de a se sinucide, Cottard nu mai primise nici o vizită. În cartier, printre negustori, căuta toate simpatiile. Nnicând nu le vorbise cu atâta blândețe băcanilor, nu ascultase cu atâta interes o tutungioaică.

— Această tutungioaică, observă Grand, este o adevărată viperă. I-am spus-o și lui Cottard, dar el mi-a răspuns că mă înșel și că femeia are părțile ei bune, pe care trebuie să știi să le găsești.

De două sau de trei ori, în sfârșit, Cottard îl dusesese pe Grand în restaurantele și cafenelele luxoase din oraș. Începuse într-adevăr să le frecventeze.

— Te simți bine acolo, spunea el, și apoi ești în societate bună.

Grand remarcase atențiile speciale ale personalului față de reprezentantul comercial și înțelesese și motivul, observând bacșișurile excesive pe care acesta le lăsa. Cottard părea foarte sensibil la amabilitățile cu care era răsplătit. Într-o zi, când șeful personalului îl însoțise până la ușă și îl ajutase să-și îmbrace pardesiul, Cottard îi spuse lui Grand:

— E un băiat bun, poate să depună mărturie.

— Să depună mărturie pentru ce ?

Cottard ezitase.

— Ei, păi că nu sunt un om rău.

În rest, avea toane. Într-o zi, când băcanul se arătase mai puțin amabil, se întorsese acasă într-o stare de furie exagerată.

— Trece de partea celorlalți secătura asta, repeta el.

— Care ceilalți ?

— Toți ceilalți.

Grand asistase chiar la o scenă curioasă la tutungioaică. În cursul unei conversații animate, aceasta pomenise de o arestare recentă care făcuse vâlvă în Alger. Era vorba de un tânăr funcționar comercial care omorâse un arab pe o plajă.

— Dacă ar fi băgat toate lepădăturile astea la pușcărie, spusese tutungioaica, oamenii cinstiți ar putea să răsuflă.

Dar trebuise să se întrerupă în fața agitației subite a lui Cottard, care se năpustise afară din prăvălie fără un cuvânt de scuză. Grand și tutungioaica, cu brațele atârând de uimire, îl priviseră cum fuge.

Mai târziu, Grand avea să-i semnaleze lui Rieux și alte schimbări în caracterul lui Cottard. Acesta din urmă avusese întotdeauna păreri foarte liberale. Chiar fraza lui favorită: "Cei mari îi mănâncă totdeauna pe cei mici" era o dovadă. Dar de câțva timp încoace nu

mai cumpăra decât ziarul oficial din Oran și nu te puteai împiedica să nu observi cum depunea chiar o oarecare ostentație în a-l citi în locuri publice. La fel, câteva zile după ce se sculase din pat, îl rugase pe Grand, care se ducea la poștă, să fie atât de amabil să expedieze un mandat de o sută de franci pe care-i trimitea lunar unei surori care trăia în altă parte. Și în clipa când Grand pleca:

— Trimiteți-i două sute de franci, l-a rugat Cottard, o să fie pentru ea o surpriză plăcută. Crede că nu mă gândesc niciodată la ea. Dar adevărul este că o iubesc mult.

În sfârșit, avusese cu Grand o conversație ciudată. Acesta fusese obligat să răspundă la întrebările lui Cottard, intrigat de mica îndeletnicire căreia Grand i se dăruia în fiecare seară.

— Deci, spusese Cottard, scrieți o carte.

— Dacă vreți, dar e mai complicat decât atât.

— Ah! exclamase Cottard, tare aș vrea să fac și eu ca dumneavoastră.

Grand păruse surprins și Cottard bâiguise că unui artist i se pot trece multe cu vederea.

— De ce ? întrebase Grand.

— Ei, pentru că un artist are mai multe drepturi decât un oarecine, toată lumea știe asta. I se iartă mai multe.

— De, îi spuse Rieux lui Grand, în dimineața cu afișele, povestea cu șobolanii l-a zăpăcit și pe el ca pe mulți alții, asta e. Sau poate că îi e frică de febră.

Grand răspunse:

— Nu cred, domnule doctor, și dacă vreți să știți părerea mea...

Mașina de deratizare trecu pe sub geamul lor cu un puternic zgomot de eșapament. Rieux a tăcut până ce a fost posibil să se facă auzit și, distrat, i-a cerut părerea funcționarului. Celălalt îl privea cu gravitate:

— E un om, spune el, care are ceva să-și reproșeze.

Doctorul dădu din umeri. Cum spunea comisarul, nu de asta le ardea acum oamenii.

În cursul după-amiezii, Rieux a avut o întrevedere cu Castel. Serurile nu soseau.

— De altfel, întreba Rieux, ar fi ele utile ? Acest bacil se comportă ciudat.

— Ah! spune Castel, nu sunt de părerea dumitale. Aceste vietăți au totdeauna un aer de originalitate. Dar în fond, sunt aceleași.

— Presupuneți, cel puțin. De fapt, nu știm nimic despre toate astea.

— Evident că presupun. Nimeni nu poate face altceva.

În tot timpul zilei doctorul simți cum i se întetește mica amețeală care îl apuca de fiecare dată când se gândea la ciumă. În cele din urmă, a recunoscut că îi era frică. De două ori a intrat în cafenelele pline de lume. Și el, ca și Cottard, simțea o mare nevoie de căldură umană. Rieux găsea asta stupid, dar cu acest prilej și-a amintit că-i promisese reprezentantului comercial o vizită.

Seara, medicul l-a găsit pe Cottard în fața mesei lui din sufragerie. Când a intrat, pe masă a văzut deschis un roman polițist. Dar se înserase și desigur trebuie să fi fost greu de citit în întunericul care se lăsa. Mai degrabă se putea presupune că, cu un minut mai devreme, Cottard se gândise liniștit în penumbră. Rieux l-a întrebat cum se simțea. Cottard, așezându-se, mormăi că se simțea bine și că s-ar simți și mai bine dacă ar putea să fie sigur că nimeninu se ocupă de el. Rieux a făcut observația că nu poți fi întotdeauna singur.

— Oh! nu despre asta e vorba. Eu vorbesc de oamenii care se îndeletnicesc să-ți producă neplăceri.

Rieux tăcea.

— Nu e cazul meu, să știți! Dar citeam romanul ăsta. Iată un nenorocit care este arestat deodată, într-o dimineată.

Alții se ocupau de el și el nu știa nimic. Se vorbea de el prin birouri, numele lui era înscris pe fișe. Găsiți că e drept ? Găsiți că are cineva dreptul să facă așa ceva unui om ?

— Depinde, spune Rieux. Într-un sens, niciodată nu ai dreptul, într-adevăr. Dar toate acestea sunt secundare. Un om nu trebuie să stea prea multă vreme închis în casă. Trebuie să ieșiți.

Cottard păru că se enervează, spuse că nu făcea decât asta și că, dacă era nevoie, tot cartierul putea să depună mărturie pentru el. Chiar și în afara cartierului nu-i lipseau relațiile.

— Îl cunoașteți pe domnul Rigaud, arhitectul ? Este unul dintre prietenii mei.

În odaie întunericul devenea tot mai gros. Strada de cartier se anima și o exclamație înăbușită de ușurare salută, afară, clipa în care lămpile se aprinseră. Rieux s-a îndreptat spre balcon și Cottard l-a urmat. De prin cartierele învecinate, ca în toate serile în orașul nostru, o briză ușoară aducea șoapte și mirosuri de carne friptă, murmurul vesel și amețitor al libertății care umplea puțin câte puțin strada invadată de un tineret zgomotos. Noaptea, strigătele puternice ale vapoarelor invizibile, rumoarea care urca dinspre mare și dinspre mulțimea care se scurgea, acest ceas pe care Rieux îl cunoștea bine și care îi plăcea altă dată, i se părea astăzi apăsător din cauza a tot ce știa.

— Putem aprinde ? îi spune lui Cottard.

Lumina o dată reapărută, omulețul îl privește clipind:

— Spuneți-mi, domnule doctor, dacă m-aș îmbolnăvi, oare m-ați primi în secția dumneavoastră la spital ?

— De ce nu ?

Cottard l-a întrebat atunci dacă se întâmplase să fie arestat cineva care se afla într-o clinică sau într-un spital. Rieux răspunse că așa ceva s-a văzut, dar că totul depindea de starea bolnavului.

— Eu, spune Cottard, am încredere în dumneavoastră. Apoi l-a întrebat pe medic dacă ar fi amabil să-l ducă cu mașina lui în oraș.

În centrul orașului, străzile erau acum mai puțin populate și luminile mai rare. Copiii se mai jucau încă în fața porților. Când Cottard a vrut să coboare, doctorul și-a oprit mașina în fața unui astfel de grup de copii. Jucau șotron și țipau. Dar unul dintre ei, cu părul negru, lipit, cărarea perfectă și obrazul murdar, îl fixa pe Rieux cu ochii lui limpezi care te intimidau. Doctorul își întoarse privirea. Cottard, în picioare pe trotuar, îi strânse mâna. Reprezentantul comercial vorbea împiedicat, cu o voce răgușită. De două sau de trei ori s-a uitat în urmă.

— Oamenii spun că ar fi epidemie. E oare adevărat, domnule doctor ?

— Oamenii spun multe totdeauna, e firesc, spune Rieux.

— Aveți dreptate. Și apoi, când vom avea câteva zeci de morți, asta da, o să fie sfârșitul lumii. Dar nu așa ceva ne-ar trebui.

Motorul huruia. Rieux ținea mâna pe schimbătorul de viteză, dar se uita mereu la copilul

care nu încetase să-l privească cercetător, cu aerul lui grav și liniștit. Și deodată, fără tranziție, copilul îi zâmbise cu toată gura.

— Ei, și ce ne-ar trebui ? I-a întrebat medicul zâmbind pe copil.

Cottard apucă deodată ușa mașinii și, înainte de a o lua la fugă, strigă cu voce plină de lacrimi și de furie:

— Un cutremur. Unul adevărat!

Dar nu a fost nici un cutremur și ziua următoare s-a scurs, pentru Rieux, doar cu drumuri lungi în cele patru colțuri ale orașului, cu tratative cu familiile bolnavilor și discuții cu bolnavii înșiși. Niciodată Rieux nu găsisese că e atât de grea meseria lui. Până atunci bolnavii îi ușurau sarcina, i se dăruiau. Pentru prima oară medicul îi simțea reticenți, refugiați în adâncul bolii lor cu un fel de mirare neîncrezătoare. Era o luptă cu care încă nu era obișnuit. Și, pe la ora zece seara, cu mașina oprită în fața casei bătrânului astmatic pe care-l vizita ultimul, lui Rieux îi venea greu să se smulgă de la volan. Întârzia privind strada întunecoasă și stelele care apăreau și dispăreau pe cerul negru.

Bătrânul astmatic stătea în capul oaselor pe patul lui. Părea să respire mai bine și număra boabele de mazăre pe care le trecea dintr-o oală în alta. L-a primit pe medic cu o înfățișare veselă:

— Va să zică e holeră, domnule doctor ?

— De unde ai scos-o ?

— Din ziar, și s-a spus și la radio.

— Nu, nu este holeră.

— În orice caz, zise bătrânul foarte surescit, merg cam departe șefii ăștia mari!

— Să nu crezi nimic, spune doctorul.

Îl examinase pe bătrân și acum ședea în mijlocul acestei sufragerii mizere. Da, îi era frică. Știa că în acest cartier chiar, vreo zece bolnavi îl vor aștepta, a doua zi dimineată, chirșiți peste ganglionii lor inflamați. Numai în două sau trei cazuri incizia ganglionilor adusesese o ameliorare. Dar pe cei mai mulți îi aștepta spitalul și el știa ce înseamnă spitalul pentru cei săraci. "Nu vreau să se facă experiențe pe el", îi spusese soția unuia dintre bolnavi. Nu s-ar face experiențe pe el, ar muri și atâta tot. Măsurile luate erau insuficiente, asta era foarte clar! Cât despre sălile "special amenajate", le știa: două pavilioane din care fuseseră mutați în grabă ceilalți bolnavi, cu ferestrele lor cu crăpături astupate, înconjurate de un cordon sanitar. Dacă epidemia nu se oprea de la sine, n-avea să fie învinsă prin măsurile imaginate de administrație.

Cu toate astea, seara, comunicatele oficiale continuau să rămână optimiste. A doua zi, agenția Ransdoc anunța că măsurile prefecturii fuseseră primite cu seninătate și că vreo treizeci de bolnavi se și declaraseră. Castel îi telefonase lui Rieux:

— Câte paturi oferă pavilioanele ?

— Optzeci.

— Cu siguranță că sunt mai mult de treizeci de bolnavi în oraș!

— Sunt cei cărora le e frică și ceilalți, cei mai numeroși, care n-au mai apucat să vină.

— În mormântările nu sunt controlate ?

— Nu. I-am telefonat lui Richard că trebuie luate măsuri complete, nu vorbe goale, și că ori trebuie ridicată împotriva epidemiei o adevărată barieră, ori nimic.

— Și?

— Mi-a răspuns că n-are dezlegarea necesară. După părerea mea, epidemia o să crească.

În trei zile, într-adevăr, cele două pavilioane se umpluseră. Richard părea să știe că va fi dezafectată o școală și prevăzut un spital auxiliar. Rieux aștepta vaccinurile și deschidea ganglionii. Castel se întorcea la vechile lui cărți și stătea în bibliotecă ceasuri întregi.

— Șobolanii au murit de ciumă sau de ceva care seamănă mult cu ea, conchidea el. Au pus în circulație zeci de mii de purici care or să transmită infecția în proporție geometrică, dacă nu va fi oprită la timp.

Rieux tăcea.

În această perioadă, vremea păru să se statornicească. Soarele aspira băltoacele ultimelor averse. Cerul albastru și frumos revărsând o lumină galbenă, avioane murmurând în căldura născândă. Totul în acest anotimp invita la seninătate.

În patru zile totuși, febra făcu patru salturi surprinzătoare: șaisprezece morți, douăzeci și patru, douăzeci și opt și treizeci și doi. A patra zi, se anunță deschiderea spitalului auxiliar într-o fostă grădiniță de copii. Concetățenii noștri, care până atunci continuaseră să-și ascundă neliniștea cu glume, păreau acum, când îi vedeai pe străzi, mai abătuți și mai tăcuți.

Rieux a hotărât să-i telefoneze prefectului:

— Măsurile sunt insuficiente.

— Am cifrele, zise prefectul, sunt într-adevăr îngrijorătoare.

— Sunt mai mult decât îngrijorătoare, sunt clare.

— Am să cer ordine Guvernatorului general.

Rieux a închis. Castel era de față.

— Ordine ! Și ar trebui imaginație.

— Și serurile?

— Vor sosi în cursul săptămânii.

Prefectura, prin intermediul lui Richard, i-a cerut lui Rieux un raport destinat să fie trimis în capitala coloniei pentru a solicita ordine. Rieux a dat o descriere clinică și cifre, în aceeași zi au fost numărați patruzeci de morți. Prefectul a luat asupra lui, cum spunea, inițiativa de a face mai drastice, chiar de a doua zi, măsurile prescrise. Declararea obligatorie și izolarea fură menținute. Casele celor bolnavi trebuiau să fie închise și dezinfectate, rudele supuse unei carantine de securitate, înmormântările organizate de către prefectură în condițiile care se vor impune. O zi mai târziu serurile soseau cu avionul. Puteau să ajungă pentru cazurile în tratament. Erau insuficiente dacă epidemia avea să se extindă. La telegrama lui Rieux s-a răspuns că stocul de securitate era epuizat și că se începuse fabricarea altuia.

În acest timp, și din toate cartierele mărginașe, primăvara sosea în piețe. Mii de trandafiri se vestejeau în coșurile vânzătorilor de-a lungul trotuarelor și mirosul lor dulceag plutea în tot orașul. Aparent, nimic nu se schimbase. Tramvaiele erau tot pline la orele de vârf, goale și murdare în timpul zilei. Tarrou îl observa pe bătrânel și bătrânelul scuipa pisicile. Grand venea acasă în fiecare seară să-și vadă de îndeletnicirea lui misterioasă. Cottard se învârtea de colo până colo și domnul Othon, judecătorul de instrucție, își

conducea menajeria. Bătrânul astmatic își trecea năutul dintr-o oală în alta și îl întâlnea uneori pe ziaristul Rambert, cu aerul lui liniștit și interesat. Seara, aceeași mulțime umplea străzile și cozile se lungeau în fața cinematografelor. De altfel, epidemia părea să dea înapoi și, timp de câteva zile, au fost numărați doar vreo zece morți. Apoi, deodată, din nou a urcat ca o săgeată. În ziua în care numărul morților a atins din nou treizeci, Bernard Rieux privea telegrama oficială pe care i-o întinsese prefectul spunând: "S-au speriat". Telegrama conținea: "Declarați stare de ciumă. Închideți orașul."

II

Începând din acest moment, putem spune că ciuma a devenit problema noastră, a tuturor. Până atunci, cu toată uimirea și neliniștea pe care le-o aduseseră concetățenilor noștri aceste întâmplări ieșite din comun, fiecare își văzuse mai departe de treburile lui, cum putea, la locul lui obișnuit. Și, fără îndoială, asta ar fi trebuit să continue. Dar porțile o dată închise, și-au dat seama că erau toți, și povestitorul el însuși, prinși în același sac și că trebuiau să se deprindă. Astfel, de pildă, un sentiment atât de individual cum e cel al despărțirii de o ființă iubită devine deodată, chiar din primele săptămâni, acela al unui întreg popor și, laolaltă cu frica, suferința principală a acestei lungi perioade de exil.

Una din urmările cele mai izbitoare ale închiderii porților a fost, într-adevăr, despărțirea bruscă la care au fost supuse niște ființe care nu erau pregătite să se despartă. Mame și copii, soți, amanți, care crezuseră cu câteva zile mai înainte că se despart doar vremelnic, care se îmbrățișaseră pe peronul gării noastre dându-și câteva sfaturi, siguri că se vor revedea câteva zile sau câteva săptămâni mai târziu, absorbiți de stupida încredere omenească, abia distrași prin această plecare de la preocupările lor obișnuite, s-au văzut dintr-o dată despărțiți fără speranță, opriți să se regăsească sau să comunice între ei. Căci închiderea avusese loc cu câteva ore înainte ca hotărârea prefecturii să fie publicată și, bineînțeles, era imposibil să se ia în considerație cazurile particulare. Se poate spune că această invazie brutală a bolii a avut ca prim efect obligația pentru concetățenii noștri de a se comporta ca și cum n-ar fi avut sentimente personale. În primele ore ale zilei în care hotărârea intră în vigoare, prefectura a fost asaltată de o mulțime de solicitanți care, la telefon sau adresându-se funcționarilor, expuneau situații la fel de justificate și, în același timp, la fel de imposibil de cercetat. Ce-i drept, a fost nevoie de câteva zile pentru ca să ne dăm seama că ne aflăm într-o situație care nu ne îngăduia nici un compromis și că noțiunile "a cădea la învoială", "excepție", "favoare", nu mai aveau nici un sens.

Chiar și slaba satisfacție de a scrie ne-a fost refuzată. Pe de o parte! Într-adevăr, orașul nu mai era legat de restul țării prin mijloace de comunicație obișnuite și, pe de altă parte, o nouă hotărâre interzice orice schimb de corespondență, pentru a evita ca scrisorile să poată deveni cărașii infecției. La început, câțiva privilegiați au putut să ia contact, la porțile orașului, cu santinelele de la posturile de gardă, care au consimțit să transmită în exterior unele mesaje. Era încă în primele zile ale epidemiei, într-un moment în care paznicii găseau firesc să cedeze unor impulsuri de compasiune. Dar, după câțva timp, când aceiași paznici

au fost convinși și ei de gravitatea situației, ei au refuzat să-și ia astfel de răspunderi ale căror urmări nu le puteau prevedea. Comunicațiile telefonice interurbane, permise la început, au provocat asemenea îmbulzeală la cabinele publice și pe fire, încât au fost complet suspendate timp de câteva zile, apoi sever limitate la ceea ce se numea cazuri urgente, ca moartea, nașterea și căsătoria. Telegramele au rămas atunci singura noastră soluție. Ființe pe care le lega gândirea, inima și trupul au fost silite să caute semnele acestei vechi comuniuni în majusculele unei telegramme de zece cuvinte. Și cum de fapt, formulele care pot fi folosite într-o telegramă sunt repede epuizate, vieți îndelung împărtășite sau pasiuni dureroase s-au rezumat curând la un schimb periodic de formule gata pregătite, cum ar fi: "Sunt bine. Sănătos. Mă gândesc la tine. Te iubesc."

Unii dintre noi, totuși, se încăpățâneau să scrie, și inventau fără întrerupere, pentru a comunica cu cei din afară, combinații care sfârșeau totdeauna prin a se dovedi iluzorii. Și chiar dacă unele din mijloacele pe care le inventam reușeau, nu știam nimic de ele, neprimind răspuns. Săptămâni întregi n-am putut face altceva decât să reîncepem mereu și mereu aceeași scrisoare, să recopiem aceleași știri și aceleași chemări, în așa fel încât, după un oarecare timp, cuvintele care la început ieșiseră sângerând din inima noastră, se goleau apoi de sensul lor. Le recopiam atunci mecanic, încercând să dăm, cu ajutorul acestor fraze moarte, semne despre viața noastră grea. Și, până la urmă, față de acest monolog steril și încăpățânat, aceste conversații aride cu un perete, chemarea convențională a telegrammei ni se părea de preferat.

După câteva zile de altfel, când a devenit evident că nimeni nu va reuși să iasă din orașul nostru, ne-a venit ideea să întrebăm dacă nu cumva întoarcerea celor care plecaseră înaintea epidemiei putea fi autorizată. După câteva zile de gândire, prefectura a răspuns afirmativ. Dar preciza că repatriații nu ar putea, în nici un caz, să iasă din nou din oraș și că, dacă erau liberi să vină, nu vor fi liberi să plece iar. Și de astă dată câteva familii, de altfel rare, au luat ușor lucrurile și, făcând să treacă înaintea oricărei prudențe dorința pe care o aveau de a-și revedea rudele, le-au invitat pe acestea din urmă să profite de ocazie. Dar, foarte curând, prizonierii ciumei înțeleseseră primejdia la care i-ar expune pe cei chemați și s-au resemnat să suporte despărțirea. În momentul cel mai grav al bolii, n-a fost văzut decât un caz în care sentimentele omenești au fost mai puternice decât teama unei morți în chinuri. Și n-a fost vorba, cum s-ar fi putut crede, de doi amanți pe care iubirea, pe deasupra suferinței, îi zvârlea unul spre celălalt, ci de bătrânul doctor Castel și de soția lui, căsătoriți de mulți ani. Doamna Castel, cu câteva zile înaintea epidemiei, plecase într-un oraș vecin. Nu era nici măcar una din acele căsătorii care oferă lumii imaginea unei fericiri exemplare și povestitorul este în măsură să spună că, după câte se pare, acești soți nu erau până atunci siguri că erau mulțumiți de viața lor în comun. Dar această despărțire brutală și prelungită le dăduse posibilitatea să se convingă că nu puteau trăi unul departe de celălalt și că pe lângă acest adevăr, ieșit la iveală pe neașteptate, ciurma însemna prea puțin.

Era vorba de o excepție. În majoritatea cazurilor, despărțirea, era evident, nu avea să înceteze decât o dată cu epidemia. Și pentru noi toți, sentimentul din care se compunea viața noastră și pe care totuși credeam că-l cunoaștem bine (oranienii, am mai spus-o, au pasiuni simple) lua o nouă înfățișare. Soți și amanți care aveau cea mai mare încredere în

soția sau iubita lor, descopereau că sunt geloși. Bărbați care se credeau ușuratici în dragoste, își regăseau sentimentul statornic. Fii care trăiseră pe lângă mama lor abia privind-o, legau toată neliniștea și tot regretul de o cută a obrazului ei care le obseda amintirea. Această despărțire brutală, fără nici o posibilitate, fără viitor previzibil, ne lăsa descumpăniți, incapabili să facem ceva împotriva amintirilor acestei prezențe, atât de apropiate încă și atât de îndepărtate în același timp, care ne umplea acum zilele. De fapt, sufeream de două ori — de suferința noastră întâi și apoi de cea pe care ne închipuiam că o îndură cei absenți, mamă, soție ori amantă.

În alte împrejurări, de altminteri, concetățenii noștri ar fi găsit o ieșire într-o viață mai exterioară și mai activă. Dar, în același timp, ciuma îi lăsa trândăviei, îi silea să se învâртеască, mereu, ca într-un cerc, în orașul lor posomorât și să se dedea, zilnic jocurilor înșelătoare ale amintirii. Căci, în plimbările lor fără țintă, ajungeau să bată mereu aceleași drumuri și, în cea mai mare parte a timpului, într-un oraș atât de mic, aceste drumuri erau tocmai acelea pe care altădată le străbătuseră cu cel care lipsea.

Astfel, primul lucru pe care ciuma l-a adus concetățenilor noștri, a fost exilul. Și povestitorul este convins că poate să scrie aici, în numele tuturor, ceea ce el însuși a simțit atunci, pentru că el a simțit același lucru, în același timp cu mulți dintre concetățenii noștri. Da, era chiar sentimentul exilului, acest gol pe care-l purtăm mereu în noi, această emoție precisă, dorința nesocotită de a ne întoarce în urmă, sau, dimpotrivă, de a grăbi mersul timpului, aceste săgeți arzătoare ale memoriei. Dacă, uneori, ne lăsam duși de imaginație și ne plăcea să așteptăm soneria care vestea întoarcerea sau un pas familiar pe scară, dacă, în acele momente, consimțeam să uităm că trenurile erau oprite, dacă ne hotărām atunci să rămānem acasă la ora când în mod firesc un călător sosit cu expresul de seară putea ajunge în cartierul nostru, bineînțeles aceste jocuri nu puteau dura. Venea totdeauna un moment în care ne dădeam limpede seama că trenurile nu soseau. Știam atunci că despărțirea noastră era menită să dureze și că trebuia să încercăm să ne împăcăm cu timpul. Începând din clipa aceea, reveneam de fapt la condiția noastră de prizonieri, eram reduși la trecutul nostru, și chiar dacă unii dintre noi erau ispitiți să trăiască în viitor, renunțau repede la asta, cel puțin atât cât le era posibil, resimțind rănilor pe care în cele din urmă imaginația le provoca celor care se încred în ea.

În special, toți concetățenii noștri au renunțat foarte repede, chiar în public, la obiceiul pe care-l căpătaseră de a evalua durata despărțirii lor. De ce ? Deoarece, când cei mai pesimiști o fixaseră de exemplu la șase luni și epuizaseră dinainte toată amărăciunea acestor luni care urmau să vină și când își înălțaseră cu grijă curajul la nivelul acestei încercări și își încordaseră ultimele puteri ca să rămānă, fără a se clinti, la înălțimea acestei suferințe prelungite peste un atât de lung șir de zile, atunci, uneori, un prieten întâlnit întâmplător, o părere emisă de un ziar, o bănuială trecătoare sau o bruscă perspicacitate le dădea ideea că la urma urmei nu e nici un motiv ca boala să nu dureze mai mult de șase luni și poate chiar un an sau mai mult.

În clipa aceea, prăbușirea curajului lor, a voinței, a răbdării lor era atât de bruscă încât li se părea că nu vor mai putea niciodată să iasă la suprafață din această groapă. Își impuneau prin urmare să nu se gāndească niciodată la termenul eliberării lor, să nu se mai întoarcă spre viitor, și să țină mereu, ca să zicem așa, privirea plecată. Dar, firește,

această prudență, acest mod de a vicleni durerea, de a băga sabia în teacă pentru a refuza lupta, erau prost răsplătite. În același timp în care evitau o prăbușire de care se fereau cu spaimă, ei se lipseau într-adevăr de aceste momente, la urma urmelor destul de dese, când puteau să uite de ciumă, prinși de imaginile revederii lor viitoare. Și astfel, eşuați la jumătatea drumului între aceste prăpăstii și aceste vârfuri, mai mult pluteau decât trăiau, lăsându-se în voia unor zile fără noimă și a unor amintiri sterile, umbre rătăcitoare care n-ar fi putut să capete tărie decât primind să se înrădăcineze în pământul durerii lor.

Ei resimțeau astfel suferința adâncă a tuturor prizonierilor și a tuturor exilaților, care înseamnă a trăi cu o memorie care nu le folosește la nimic. Acest trecut chiar, la care ei se gândeau fără încetare, nu avea decât gustul regretului. Ar fi vrut, într-adevăr, să izbutească să-i adauge acestui trecut tot ceea ce deplângeau că nu făcuseră când mai putuseră încă s-o facă împreună cu cel sau cu cea pe care-i așteptau — la fel cum tuturor împrejurărilor, chiar relativ fericite, ale vieții lor actuale de prizonieri, îl alăturau pe cel absent, și situația în care se aflau atunci nu-i putea mulțumi. Nerăbdători cu prezentul lor, dușmani ai propriului trecut și lipsiți de viitor, semănăm astfel mult cu cei pe care dreptatea sau ura omenească îi face să trăiască în spatele gratiilor. Și ca să sfârșim, singurul mod de a scăpa de această vacanță insuportabilă era de a pune din nou, cu ajutorul imaginației, trenurile în mișcare și de a umple orele cu țârâitul repetat al unei sonerii care totuși rămânea cu încăpățănare tăcută.

Dar dacă era exil, în majoritatea cazurilor era vorba de un exil acasă. Și cu toate că povestitorul n-a cunoscut decât exilul întregii lumi, el nu trebuie să-i uite pe cei, ca ziaristul Rambert sau alții, pentru care, dimpotrivă, suferințele despărțirii se amplificaseră prin faptul că, fiind călători surprinși de ciumă și reținuți în oraș, ei se aflau în același timp departe de ființe la care nu se puteau întoarce și de țara lor natală. În exilul general, ei erau cei mai exilați, căci dacă timpul stârnea în ei, ca și în noi toți, neliniștea acută care îi e proprie, ei erau legați și de spațiu și se izbeau fără încetare de pereții care despărțeau adăpostul lor ciumat de patria lor pierdută. Fără îndoială, ei erau cei pe care îi vedeai rătăcind la orice oră din zi în orașul prăfuit, chemând în tăcere seri și dimineți ale țării lor pe care numai ei singuri le cunoșteau. Ei își hrăneau atunci durerea cu semne imponderabile și cu mesaje tulburătoare, cum ar fi un zbor de rândunele, o rouă a asfințitului sau acele raze ciudate pe care soarele le părăsește uneori pe străzile pustii. În fața acestei lumi exterioare care te poate întotdeauna salva din orice, ei închideau ochii, încăpățânați cum erau să mângâie himerele lor prea reale și să urmărească cu toate puterile imaginile unui pământ unde o anume lumină, două sau trei dealuri, arborele favorit și chipuri de femei, compuneau un climat de neînlocuit pentru ei.

Pentru a vorbi în sfârșit în mod mai precis despre îndrăgostiți, care sunt cei mai interesați și despre care naratorului îi este poate mai la îndemână să vorbească, ei mai erau chinuți și de alte neliniști, printre care trebuie semnalată remușcarea. Această situație le permitea, într-adevăr, să-și scruteze sentimentul cu un fel de obiectivitate febrilă. Și rar se întâmpla ca, în aceste ocazii, slăbiciunile să nu le apară cât se poate de limpede. Pentru întâia oară simțeau cât de dificil e să-ți imaginezi precis faptele și gesturile celui care lipsea. Deplângeau atunci faptul că n-aveau habar despre felul cum își petrecea celălalt timpul; se învinuiau de ușurința cu care neglijaseră să se informeze despre aceasta și se prefăcuseră

a crede că, pentru o ființă care iubește, ocupația celui iubit nu este izvorul tuturor bucuriilor. Le era ușor, începând cu această clipă, să se reîntoarcă la dragostea lor și să-i cerceteze imperfecțiunile, în vremuri obișnuite, știam cu toții, conștient sau nu, că nu există dragoste care să nu se poată întrece pe sine, și acceptam totuși cu mai mult sau mai puțin calm, ca a noastră să rămână mediocră. Dar amintirea este mai exigentă. Și, în chip foarte logic, această nenorocire care ne venea din afară și care lovea un oraș întreg, nu ne aducea numai o suferință nedreaptă de care am fi putut să ne indignăm. Ea ne provoca totodată să ne-o căutăm singuri, silindu-ne astfel să admitem durerea. Era unul din modurile pe care le folosea boala ca să abată atenția și să încurce lucrurile.

Astfel, fiecare a fost nevoit să accepte să-și trăiască ziua clipă de clipă, fără a se gândi la ziua de mâine și singur în fața cerului. Această renunțare generală care putea cu timpul să fortifice caracterele începea cu toate acestea prin a le face să devină ușuratic. Unii dintre concetățenii noștri, de pildă, erau atunci supuși unei alte sclavii care îi aservea soarelui sau ploii. Văzându-i, s-ar fi putut crede că primeau pentru întâia oară, și în mod direct, senzația schimbării vremii. Aveau un aer vesel la simpla vizită a unei lumini aurii, în timp ce zilele de ploaie puneau un vâl gros peste fața și gândurile lor. Câteva săptămâni mai înainte, ei erau scutiți de această slăbiciune și de această aservire nesocotită prin faptul că nu erau singuri în fața lumii și pentru că, într-o anumită măsură, ființa care trăia cu ei se așeza între ei și univers. Începând din această clipă, dimpotrivă, ei au fost, vădit, dați pe mâna capriciilor cerului, adică au suferit și au sperat fără motiv.

În aceste extremități ale singurătății, în sfârșit, nimeni nu putea spera în ajutorul vecinului și fiecare rămânea singur cu preocupările lui. Dacă unul din noi, din întâmplare, încerca să se destăinuie sau să spună câte ceva din cele ce simțea, răspunsul pe care îl primea, oricare ar fi fost, îl jignea, de cele mai multe ori. Observa atunci că interlocutorul lui și cu el nu vorbeau despre același lucru. El exprima, într-adevăr, ceva din adâncul lungilor lui zile de obsesii și de suferințe, și imaginea pe care voia s-o comunice se copsese îndelung la focul așteptării și al pasiunii. Celălalt, dimpotrivă, își închipuia că este vorba de o emoție convențională, de o durere care s-ar vinde la orice tarabă, de o melancolie de serie. Binevoitor sau ostil, răspunsul nimerea totdeauna alături, trebuia să renunți la el. Sau, cel puțin, cei pentru care tăcerea era de nesuportat, și nu puteau găsi la ceilalți adevăratul grai al inimii, se resemnau să adopte limba care se folosește pe toate drumurile și să vorbească, și ei, într-un mod convențional, acela al simplei relatări și al faptului divers, al cronicii zilnice întrucâtva. Și acolo, durerile cele mai adevărate au luat obiceiul să se traducă în formulele banale ale conversației. Numai cu acest preț puteau prizonierii ciumei să obțină mila portarului lor sau interesul celor care îi ascultau.

Totuși, și acesta este lucrul cel mai important, oricât de dureroase ar fi fost aceste neliniști, oricât de greu de dus ar fi fost această inimă totuși goală, se poate prea bine spune că acești exilați, în prima perioadă a ciumei, au fost niște privilegiați. Într-adevăr, chiar în momentul în care populația începea să-și piardă capul, gândul lor era întors cu totul spre ființa pe care o așteptau. În deznădejdea generală, egoismul dragostei îi apăra și, dacă se gândeau la ciumă, n-o făceau niciodată decât în măsura în care ea oferea despărțirii lor riscul de a fi veșnică. Ei aduceau astfel, chiar în sânul epidemiei, o abatere salvatoare a atenției, pe care erai tentat s-o iei drept sânge rece. Deznădejdea îi salva de

panică, nefericirea lor avea în ea ceva bun. De pildă, dacă se întâmpla ca unul dintre ei să fie doborât de boală, asta se petrecea aproape totdeauna fără ca el să-și fi putut da seama ce i se întâmplă. Smuls din această lungă conversație interioară pe care o susținea cu o umbră, el era atunci aruncat fără tranziție în tăcerea cea mai adâncă a pământului. Nu avusese timp pentru nimic.

În timp ce concetățenii noștri încercau să se împace cu acest neașteptat exil, ciuma puneă paznici la porțile orașului și schimba direcția vapoarelor care erau în drum spre Oran. De la închiderea porților nici un vehicol nu intrase în oraș. Începând din această zi, toți au avut impresia că automobilele începuseră să se învârtască într-un cerc. Portul oferea și el, pentru cei care îl priveau de la înălțimea bulevardelor, o înfățișare ciudată. Obișnuita animație care făcea din el unul din primele porturi de pe coastă, se stinsese brusc. Câteva vase menținute în carantină, era tot ce se mai vedea. Dar pe cheiuri, macarale mari părăsite, vagonetii răsturnați pe o parte, grămezi singuratice de butoaie sau de saci constituiau o dovadă că și negoțul murise de ciumă.

În ciuda acestor priveliști ieșite din comun, concetățenilor noștri le era, pe cât se pare, greu să înțeleagă ceea ce li se întâmpla. Existau sentimentele obișnuite ca despărțirea sau frica, dar toți continuau totodată să pună pe primul plan preocupările personale. Nimeni încă nu acceptase în realitatea ei boala. Cei mai mulți erau sensibili mai ales la ceea ce le deranja sau le atingeă obiceiurile ori interesele lor. Îi sâcâia sau îi irita și acestea nu sunt sentimente cu care poate fi înfruntată ciuma. Prima lor reacție, de pildă, a fost să învinuiască administrația. Răspunsul prefectului față de criticile al căror ecou se făcea presa ("Nu s-ar putea lua în considerație o înmuiere a măsurilor preconizate ?") a fost destul de neprevăzut. Până atunci, nici ziarele, nici agenția Ransdoc nu primiseră o comunicare oficială a statisticilor bolii. Prefectul le comunica, zi de zi, agenției, rugând-o să le dea publicității printr-un anunț săptămânal.

Nici atunci, totuși, reacția publicului nu fu imediată, într-adevăr, anunțul că a treia săptămână de ciumă numărăse trei sute doi morți nu spunea mare lucru imaginației. Pe de-o parte, poate că nu muriseră toți de ciumă. Și, pe de altă parte, nimeni în oraș nu știa câți oameni mureau pe săptămână în vremuri obișnuite. Orașul avea două sute de mii de locuitori. Nu se știa dacă această proporție de decese era normală. Este exact genul de preciziuni de care oamenii nu se preocupă niciodată, în ciuda interesului evident pe care ele îl prezintă. Publicului îi lipseau, într-un anume sens, termenii de comparație. Și numai cu timpul, observând creșterea deceselor, opinia publică a căpătat conștiința adevărului. A cincea săptămână dăduse într-adevăr trei sute douăzeci și unu de morți și a șasea, trei sute patruzeci și cinci. Creșterile, cel puțin, erau elocvente. Dar ele nu erau suficient de puternice pentru concetățenii noștri ca să păstreze, în miezul neliniștii lor, impresia că era vorba de un accident fără îndoială supărător, dar la urma urmelor temporar.

Astfel continuau să circule pe străzi și să se așeze la mese pe terasele cafenelelor. În ansamblu, nu erau lași, schimbau între ei mai multe glume decât tânguiri și aveau aerul că acceptă cu bună dispoziție niște inconveniente evident trecătoare. Aparențele erau salvate. Totuși, către sfârșitul lunii și aproximativ în săptămâna de rugăciuni de care va fi vorba mai

departe, transformări mai grave au modificat aspectul orașului nostru. Întâi de toate prefectul a luat măsuri cu privire la circulația vehiculelor și la aprovizionare. Aprovizionarea a fost limitată și benzina raționalizată. S-au prescris chiar economii la electricitate. Numai produsele strict necesare au mai ajuns, pe șosele și pe calea aerului, la Oran. Astfel, s-a văzut cum circulația scade treptat, până ce a devenit aproape inexistentă, s-au văzut magazine de lux închizându-se de la o zi la alta, altele afișând în vitrine anunțuri de interdicție, pancarte negative, în timp ce șiruri de cumpărători staționau în fața ușilor lor.

Oranul a luat astfel o înfățișare ciudată. Numărul de pietoni devine considerabil mai mare și chiar la orele pustii în mod obișnuit mulți oameni, reduși la inactivitate prin închiderea magazinelor și a unor birouri, umpleau străzile și cafenelele. Pentru moment nu erau încă șomeri, ci în concediu. Orașul dădea atunci, pe la orele trei după-amiază, de pildă, și sub un cer frumos, impresia falsă a unei cetăți în sărbătoare, a cărei circulație ar fi fost oprită și magazinele închise pentru a permite desfășurarea unei manifestări publice, și ai cărui locuitori ar fi invadat străzile ca să ia parte la serbări.

Firește, cinematografele profitau de acest concediu și făceau afaceri bune. Dar rețelele pe care filmele circulau în departament erau întrerupte. După două săptămâni, cinematografele au fost obligate să-și schimbe între ele programele și, după câțva timp, au sfârșit prin a proiecta mereu același film. Cu toate acestea, încasările nu se micșorau.

Cafenelele, în sfârșit, datorită stocurilor considerabile acumulate într-un oraș în care comerțul cu vinuri și cu alcooluri deține primul loc, au putut de asemenea să-și servească clienții. La drept vorbind, se bea mult. O cafenea afișând că "vinul prob ferește de microb" — ideea, familiară dinainte publicului, că alcoolul te apără de boli infecțioase, s-a fixat bine în mintea tuturor. Noapte de noapte, cam pe la ora două, un număr destul de considerabil de bețivi dați afară din cafenele umpleau străzile cu un șuvoi de pălăvrăgeli optimiste.

Dar toate aceste schimbări, într-un sens, erau atât de extraordinare și se săvârșiseră atât de repede, că nu era ușor să le consideri normale și durabile. Rezultatul era că puneam mai departe pe primul plan sentimentele noastre personale.

Ieșind de la spital, două zile după închiderea porților orașului, doctorul Rieux l-a întâlnit pe Cottard care-și ridica spre el aceeași față a mulțumirii. Rieux l-a felicitat pentru felul cum arăta.

— Da, îmi merge bine de tot, spunea omulețul. Spuneți-mi, domnule doctor, cu ciuma asta a dracului, hm ! începe să se îngroașe gluma.

Doctorul a recunoscut faptul. Și celălalt a constatat cu un fel de voioșie:

— Acum n-are de ce să se mai oprească. Și totul o să fie dat peste cap.

Au mers un timp împreună. Cottard povestea că un mare băcan din cartierul lui stocase produse alimentare pentru ca să le vândă la preț de speculă și că fuseseră descoperite sub patul lui cutii de conserve atunci când au venit să-l ia ca să-l ducă la spital. "A murit acolo. Ciuma nu rentează". Cottard avea astfel capul plin de istorii adevărate sau false, asupra epidemiei. Se spunea, de pildă, că în centru, într-o dimineață, un om prezentând simptomele cumei și în delirul bolii se repezise afară, se aruncase asupra primei femei pe care o văzuse și o strânsese în brațe răcnind ca avea ciumă.

— E în regulă ! observă Cottard, pe un ton binevoitor care nu se potrivea cu această afirmație, o să înnebunim cu toții, asta e sigur.

Tot așa, în după-amiaza aceleiași zile, Joseph Grand îi făcuse până la urmă destăinuiri personale doctorului Rieux. Observase pe birou fotografia doamnei Rieux și își întorsese apoi privirea spre doctor. Rieux a răspuns că nevasta lui își îngrijea sănătatea în afara orașului. "Într-un fel, spusese Grand, este un noroc." Doctorul răspunse că era un noroc, fără îndoială, și că trebuia doar sperat că nevasta i se va vindeca.

— A! făcu Grand, înțeleg.

Și pentru prima oară de când Rieux îl cunoștea, a început să vorbească ușor, cu elocință. Deși își mai căuta și acum cuvintele, reușea aproape tot timpul să le găsească, parcă s-ar fi gândit de mult la ceea ce tocmai spunea.

Se însurase foarte de tânăr cu o fată săracă de prin împrejurimi. Tocmai pentru a se însura își întrerupsese studiile și își luase o slujbă. Nici Jeanne, nici el nu ieșeau niciodată din cartierul lor. Se ducea s-o vadă la ea acasă și părinții ei râdeau puțin de acest pretendent tăcut și stângaci. Tatăl era feroviar. Când era liber, îl vedeai totdeauna șezând într-un colț lângă fereastră cu mâinile lui enorme rășchirate pe pulpe, gânditor, privind mișcarea de pe stradă. Mama se ocupa totdeauna de gospodărie, Jeanne o ajuta. Era atât de subțirică încât Grand nu putea s-o vadă traversând o stradă fără să fie neliniștit. Vehiculele i se păreau atunci nemăsurat de mari. Într-o zi, în fața unei prăvălii aranjate de Crăciun, Jeanne, care se uita pierdută la vitrină, se răsucise deodată spre el: "Ce frumos!" El îi strânsese încheietura mâinii. În felul acesta se decisese căsătoria.

Ce-a urmat, după părerea lui Grand, era foarte simplu. Cu toți se întâmplă la fel: te însori, iubirea mai durează puțin, muncești. Muncești atât de mult încât uiți să mai iubești. Jeanne muncea și ea, de vreme ce șeful de birou nu-și ținuse promisiunile. Aci trebuia puțină imaginație ca să înțelegi ce voia Grand să spună. Mai punând la socoteală și oboseala, devenise nepăsător, din ce în ce mai tăcut și n-o susținuse pe tânăra lui soție în ideea că era iubită. Un bărbat care muncește, sărăcia, un viitor ale cărui orizonturi se întunecă încet, tăcerea serilor în jurul mesei... Într-un asemenea univers nu este loc pentru pasiune. Jeanne suferise probabil. Cu toate acestea rămăsese lângă el: se întâmplă să suferi multă vreme fără să știi. Anii trecuseră. Mai târziu, ea îl părăsise. Bineînțeles, nu plecase singură. "Te-am iubit mult, dar acum sunt obosită. Nu sunt fericită că plec, dar nu e nevoie să fii fericit ca s-o iei de la capăt". Asta era, în mare, ceea ce îi scrisese.

La rândul său Joseph Grand suferise. Ar fi putut și el s-o ia de la cap, cum l-a făcut să observe Rieux. Dar uite, nu mai credea că e posibil.

Pur și simplu se gândea mereu la ea. Ceea ce ar fi dorit el era să-i scrie o scrisoare să se justifice. "Dar e greu spunea el. De mult mă gândesc la asta. Atâta timp cât ne-am iubit, ne-am înțeles fără cuvinte. Dar iubirea nu durează mult. La un moment dat ar fi trebuit să găsesc cuvintele care ar fi reținut-o, dar n-am putut". Grand își ștergea nasul cu un fel de șervet în carouri. Apoi și-a șters mustățile. Rieux îl privea.

— Iertați-mă, domnule doctor, zise bătrânul, dar cum să spun ? ... Am încredere în dumneavoastră. Cu dumneavoastră pot vorbi. Și atunci, asta mă emoționează.

Vizibil, Grand se afla la o mie de kilometri de ciumă.

Seara, Rieux i-a telegrafiat soției sale că orașul fusese închis, că el era sănătos, că ea trebuia să continue să se îngrijească și că se gândea la ea.

Trei săptămâni după închiderea porților, Rieux a găsit, la ieșirea din spital, un tânăr care

îl aștepta.

— Presupun, îi spune acesta din urmă, că mă recunoașteți.

Lui Rieux i se părea că-l cunoaște, dar ezita.

— Am fost la dumneavoastră înaintea acestor evenimente, spune celălalt, să vă cer informații asupra condițiilor de viață ale arabilor. Mă numesc Raymond Rambert.

— A, da, spune Rieux. Ei bine, aveți acum un subiect gras de reportaj.

Celălalt părea nervos. Spuse că nu despre asta era vorba și că venea să-i ceară doctorului Rieux să-l ajute.

— Îmi cer scuze, adaugă el, dar nu cunosc pe nimeni în orașul ăsta și corespondentul ziarului meu are nefericirea să fie imbecil.

Rieux îi propune să meargă împreună până la un dispensar de centru, deoarece avea de dat câteva ordine. Au coborât străduțele din cartierul negru. Se apropia seara, dar orașul, atât de zgomotos altădată la ora asta, părea ciudat de singuratic. Câteva sunete de goarnă sub cerul încă auriu dovedeau doar că militarii voiau să pară că-și fac meseria. Între timp, de-a lungul străzilor abrupte, printre zidurile albăstriei, galben-roșcate și liliachii ale caselor maure, Rambert vorbea, foarte agitat. Își lăsase soția la Paris. La drept vorbind, nu era soția lui, dar era același lucru. Îi telegrafiasse îndată ce se închiseseră porțile orașului; își spusese la început că era vorba de o chestiune provizorie, și căutase doar să-i scrie cât mai des. Confrații lui din Oran îi spusese că nu aveau nici o putere, la poștă fusese refuzat, o secretară de la prefectură îi răsese în nas. După o așteptare de două ore la o coadă, izbutise să i se accepte o telegramă în care scrisese: "Totul e în ordine. Pe curând."

De dimineață, sculându-se, îi venise brusc ideea că, la urma urmelor, nu știa cât timp putea să dureze situația asta. Se hotărâse să plece. Cum avea recomandări (în meseria lui ai înlesniri), putuse să ajungă la directorul cabinetului prefectural și îi spusese că nu avea nici o legătură cu Oranul, că nu era treaba lui să rămână aici, că se află aici accidental și că era drept să i se dea voie să plece, chiar dacă, o dată plecat, trebuia să fie supus unei carantine. Directorul îi spusese că înțelege foarte bine, dar că nu se poate face o excepție, că are să vadă, dar că, de fapt, situația era gravă și nu se putea hotărî nimic.

— Dar, în sfârșit, eu sunt străin de acest oraș, spusese Rambert.

— Fără îndoială, dar la urma urmelor, să sperăm că epidemia n-are să dureze.

În încheiere, directorul încercase să-l consoleze pe Rambert mai adăugând că putea să găsească la Oran material pentru un reportaj interesant și că nu există eveniment care, dacă te gândești bine, să nu aibă partea lui bună. Rambert dăduse din umeri. Ajungeau în centrul orașului.

— Este stupid, domnule doctor, înțelegeți. N-am venit pe lume ca să fac reportaje. Dar poate că am venit pe lume ca să trăiesc cu o femeie. Asta nu este firesc ?

Rieux spuse că în orice caz asta părea de înțeles.

Pe bulevardele din centru nu mai era mulțimea obișnuită. Câțiva trecători se grăbeau spre locuințe îndepărtate. Nici unul nu zâmbea. Rieux credea că din pricina anunțului de astăzi al agenției Ransdoc. După douăzeci și patru de ore concetățenii noștri reîncepeau să spere. Dar, în aceeași zi, cifrele erau încă prea proaspete în memoria fiecăruia.

— Fiindcă, spune Rambert pe neașteptate, ea și cu mine ne-am cunoscut de curând și ne înțelegem bine.

Rieux nu spunea nimic.

— Dar vă plictisesc, reia Rambert. Voiam doar să vă întreb dacă nu puteți să-mi dați un certificat în care să se afirme că n-am boala asta afurisită. Cred că asta mi-ar putea folosi.

Rieux aprobă din cap, prinse un băiețel care i se repezise printre picioare și îl repuse încet în picioare. Au pornit din nou și au ajuns în Piața Armelor. Crengile ficușilor și palmierilor atârnav nemișcate, cenușii de praf, în jurul unei statui a Republicii, prăfuite și murdare. S-au oprit sub monument. Rieux tropăia, scuturându-și unul după altul picioarele lui acoperite cu un fel de grund albicios. S-a uitat la Rambert. Cu pălăria de fetru puțin pe spate, cu gulerul cămășii descheiat pe sub cravată, prost bărbierit, ziaristul avea un aer încăpățânat și îmbufnat.

— Fiți sigur că vă înțeleg, spune în sfârșit Rieux, dar raționamentul dumneavoastră nu este bun. Nu pot să vă dau acest certificat pentru că, de fapt, nu știu dacă aveți sau nu această boală și pentru că, chiar în cazul că n-o aveți, nu pot să certific că între secunda în care veți ieși din biroul meu și cea când veți intra la prefectură nu vă veți fi infectat. Și apoi chiar...

— Și apoi, chiar ? spune Rambert.

— Și apoi, chiar dacă v-aș da acest certificat, nu v-ar folosi la nimic.

— De ce?

— Pentru că sunt în acest oraș mii de oameni în situația dumneavoastră și nu pot fi totuși lăsați să plece.

— Dar dacă ei n-au ciumă ?

— Nu este un argument suficient. Povestea asta este stupidă, știu foarte bine, dar ea ne privește pe toți. Trebuie luată așa cum este.

— Dar eu nu sunt de aici!

— Începând de acum, din păcate, veți fi de aici, ca toată lumea.

Celălalt se aprindea:

— E o chestiune de umanitate, v-o jur ! Poate că nu vă dați seama ce înseamnă o despărțire ca asta pentru doi oameni care se înțeleg bine.

Rieux nu răspunse imediat. Apoi spuse că el credea că își dă seama. Din toate puterile dorea ca Rambert să-și regăsească soția și ca toți cei ce se iubesc să fie împreună, dar existau ordonanțe și legi, exista ciuma, rolul lui era să facă ceea ce trebuia.

— Nu, spune Rambert cu amărăciune, nu puteți să înțelegeți. Dumneavoastră folosiți limbajul rațiunii, veniți dintr-o lume a abstracțiilor.

Doctorul ridică privirea asupra statuii Republicii și spune că nu știa dacă folosește limbajul rațiunii, dar folosește limbajul evidenței și asta nu e neapărat același lucru. Ziaristul își aranjă cravata:

— Va să zică înseamnă că trebuie să mă descurc altfel. Dar să știți, reluă el cu un fel de sfidare, din orașul ăsta tot plec.

Doctorul spune că-l înțelege și acum, dar că asta nu-l privea.

— Ba nu, vă privește, spune Rambert cu o izbucnire neașteptată. Am venit la dumneavoastră pentru că mi s-a spus că ați contribuit într-o mare măsură la hotărârile luate. M-am gândit atunci că cel puțin într-un caz ați putea desface ceea ce ați contribuit să se facă. Dar vă este indiferent. Nu v-ați gândit la nimeni. N-ați ținut seamă de cei care erau despărțiți.

Rieux recunoaște că, într-un sens, era adevărat, nu voise să țină cont de asta.

— A! știu, face Rambert, o să-mi pomeniți de serviciul public. Dar binele public este alcătuit din fericirea fiecăruia.

— Lăsați, spune doctorul, care părea să iasă dintr-un moment de neatenție, e asta și mai e și altceva. Nu trebuie să ne judecați. Dar greșiți supărându-vă. Dacă o să puteți scăpa din aceasta istorie, voi fi cât se poate de fericit. Pur și simplu, sunt lucruri pe care funcția mi le interzice.

Celălalt scutura capul cu nerăbdare.

— Da, n-am dreptate să mă supăr. Și v-am răpit și așa destul timp.

Rieux i-a cerut să-l țină ia curent cu demersurile sale și să nu-i păstreze pică. Există, desigur, un teren pe care ei se puteau întâlni. Rambert părea deodată nedumerit:

— Și eu cred asta, spune el, după o tăcere, da, o cred împotriva mea și împotriva a tot ce mi-ați spus.

Șovăia:

— Dar nu pot să vă aprob. Își trase pălăria pe frunte și plecă cu un pas rapid.

Rieux l-a văzut intrând în hotelul în care locuia Jean Tarrou.

După un moment doctorul a dat din cap. Ziaristul avea dreptate în nerăbdarea lui de a fi fericit. Dar avea oare dreptate când îl acuza ? "Dumneavoastră trăiți într-o lume abstractă". Erau oare într-adevăr o lume abstractă acele zile petrecute în spitalul lui în care ciuma o lua din ce în ce mai repede, ridicând la cinci sute media morților pe săptămână ? Da, există în nenorocire o parte de abstracție și de irealitate. Dar când abstracția începe să te ucidă, trebuie neapărat să te ocupi de abstracție. Și Rieux știa numai că asta nu este lucrul cel mai ușor. Nu era ușor, de pildă, să conducă acest spital auxiliar (existau trei acum) de care răspundea. Amenajase într-o încăpere dând în sala de consultații o cameră de primire. Podeaua scobită forma un lac de apă cu creolină, în mijlocul căruia se afla o insuliță de cărămizi. Bolnavul era transportat pe insulă, dezbrăcat iute și hainele lui cădeau în apă. Spălat, uscat, îmbrăcat cu cămașa aspră a spitalului, trecea pe mâinile lui Rieux apoi era transportat într-una din săli. Fuseseră obligați să folosească partea acoperită a curții de recreație a unei școli care conținea acum în total cinci sute de paturi, dintre care aproape toate erau ocupate. După recepția de dimineață, pe care o conducea el însuși, și după ce bolnavii erau vaccinați și ganglionii deschiși, Rieux mai verifica statisticile și se întorcea la consultațiile lui de după-amiază. Seara, în sfârșit, își făcea vizitele sale obișnuite și se întorcea acasă noaptea târziu. Ieri, la o astfel de oră, mama lui observase, întinzându-i o telegramă a tinerei doamne Rieux, că mâinile doctorului tremurau.

— Da, spunea el, dar, perseverând, o să fiu mai puțin nervos.

Era voinic și rezistent. De fapt, încă nu era obosit. Dar vizitele la bolnavi, de pildă, începeau să-i devină insuportabile. A diagnostica febra epidemică însemnă a ridica iute bolnavul și a-l duce la spital. Atunci începeau într-adevăr abstracția și dificultatea, fiindcă familia bolnavului știa că nu-l va mai vedea pe acesta din urmă decât vindecat sau mort. "Fie-vă milă, domnule doctor!" zicea doamna Loret, mama cameristei care lucra în hotelul lui Tarrou. Ce însemna asta ? Bineînțeles că îi era milă. Dar asta nu folosea nimănui. Trebuia telefonat. Curând răsună clopoțelul ambulanței. Vecinii, la început, deschideau ferestrele și se uitau. Mai târziu se grăbeau să le închidă. Atunci începeau zvârcolile, lacrimile, efortul să-i convingi, într-un cuvânt, abstracția. În aceste apartamente supraîncălzite de febră și spaimă se desfășurau scene de nebunie. Dar bolnavul era luat și dus. Rieux putea să plece.

În primele dăți se mărginise să telefoneze și să alerge la alți bolnavi, fără să aștepte ambulanța. Dar rudele încuiau atunci ușa, preferând tovărășia ciumei unei despărțiri al cărei sfârșit îl cunoșteau acum. Strigăte, somații, intervenții ale poliției și, mai târziu, ale forței armate, bolnavul era luat cu forța. În timpul primelor săptămâni, Rieux fusese obligat să rămână până la sosirea ambulanței. Apoi, când fiecare medic era însoțit în vizitele lui de către un inspector voluntar, Rieux a putut să alerge din bolnav în bolnav. Dar, în primele zile

de ciumă, toate serile au fost ca aceea când intrase la doamna Loret, într-un mic apartament împodobit cu evantaie și cu flori artificiale, și când mama îi primise cu un zâmbet cam strâmb.

— Sper că nu este febra de care vorbește toată lumea.

Iar el, ridicând cearșaful și cămașa, contempla în tăcere petele roșii de pe burtă și de pe coapse, umflătura ganglionilor. Mama se uita la picioarele desfăcute ale fetei și țipa fără să se poată stăpâni. În toate serile mame ca aceasta urlau astfel, cu un aer abstract, în fața unor pânțe descoperite, purtând toate semnele morții, în toate serile brațe se agățau de brațele lui Rieux, cuvinte inutile, promisiuni și plânsete se amestecau iute, în toate serile clopoțelul ambulantei dezlănțuia crize la fel de zadarnice ca orice durere. Și la capătul acestor lungi vizite, în seri mereu asemănătoare, Rieux nu putea să spere nimic altceva decât un șir nesfârșit de scene de același gen, reînnoite la infinit. Da, ciuma, ca și abstracția, era monotonă. Un singur lucru se schimba poate, și acela era Rieux. O simțea în seara asta, la picioarele monumentului închinat Republicii, conștient doar de indiferența apăsătoare care începea să-l cuprindă, privind mereu ușa hotelului pe care dispăruse Rambert.

La capătul acestor săptămâni extenuante, după toate aceste înserări în care orașul se revărsa pe străzi pentru a se învârti în cerc, Rieux înțelegea că nu trebuia să se mai apere împotriva milei. Mila te obosește când este nefolositoare. Și în senzația acestei inimi care se închista încet în sinea ei, doctorul găsea singura ușurare a acestor zile strivitoare. Știa că asta îi va înlesni sarcina. De aceea se bucura. Când mama lui, întâmpinându-l la ora două noaptea, se îndurera de privirea goală pe care fiul o aținea asupra ei, ea deplângea exact singura alinare pe care Rieux putea atunci s-o primească. Pentru a lupta împotriva abstracției trebuie să-i semeni puțin. Dar cum putea Rambert să înțeleagă asta ? Abstracția, pentru Rambert, era tot ceea ce se opunea fericirii lui. Și într-adevăr, Rieux știa că ziaristul avea dreptate într-un anume sens. Dar el mai știa de asemenea că se întâmplă ca abstracția să se arate mai puternică decât fericirea și că trebuie atunci, și numai atunci, să ții seama de ea. Era ceea ce trebuia să i se întâmple lui Rambert și doctorul a putut s-o afle în amănunt prin destăinuirile pe care Rambert i le-a făcut ulterior. El a putut astfel să urmărească, și pe un plan nou, acest fel de luptă posomorâtă între fericirea fiecărui om și abstracțiile ciumei, lupta care constituia întreaga viață a orașului nostru în timpul acestei lungi perioade.

Dar acolo unde unii vedeau abstracții, alții vedeau adevărul. Sfârșitul primei luni de ciumă a fost întunecat într-adevăr printr-o intensificare pronunțată a ravagiilor epidemiei și o predică vehementă a părintelui Paneloux, iezuitul care îl asistase pe bătrânul Michel la începutul bolii acestuia. Părintele Paneloux se remarcase prin dese colaborări la buletinul Societății geografice din Oran, unde reconstituirile lui epigrafice erau foarte prețuite. Dar el câștigase un auditoriu mai larg decât cel al unui specialist ținând o serie de conferințe despre individualismul modern. În aceste conferințe se făcuse apărătorul călduros al unui creștinism exigent, la fel de departe de libertinajul modern ca și de obscurantismul secolelor trecute. Cu această ocazie el nu-și cruțase auditoriul de adevăruri dure. De aici și reputația

lui.

Or, către sfârșitul acestei luni, autoritățile ecleziastice ale orașului nostru hotărâseră să lupte împotriva ciumei prin propriile lor mijloace, organizând o săptămână de rugăciuni colective. Aceste manifestări ale pietății publice urmau să se încheie duminică printr-o slujbă solemnă ținută sub protecția Sfântului Roch, sfântul ciumat. Cu această ocazie i se ceruse părintelui Paneloux să ia cuvântul și de vreo cincisprezece zile el se smulsese de la scrierile sale despre Sfântul Augustin și Biserica africană, cu care își cucerise un loc aparte în ordinul lui. Având o natură impetuoasă și pasionată, el primise cu îndârjire misiunea care i se încredința. Cu mult înaintea acestei predici, se vorbea despre ea, și ea marca, în felul ei, o dată importantă în istoria acestei perioade.

Rugăciunile săptămânii au fost urmărite de un public numeros. Nu fiindcă în vremuri obișnuite locuitorii Cranului ar fi fost deosebit de credincioși. Duminica dimineața, de pildă, băile în mare făceau o concurență serioasă liturghiei. Nici fiindcă i-ar fi iluminat o convertire neașteptată. Dar, pe de o parte, orașul fiind închis și accesul în port oprit, băile nu mai erau posibile și, pe de altă parte, se aflau într-o stare de spirit cu totul specială în care, fără să fi admis în sinea lor întâmplările surprinzătoare de care erau loviți, simțeau, în mod evident, că se operase o schimbare. Cu toate astea mulți tot mai sperau că epidemia avea să se oprească și că vor fi cruțați, ei și familiile lor. În consecință, nu se simțeau încă obligați la nimic. Ciuma nu era pentru ei decât o vizitoare dezagreabilă care într-o zi avea să plece așa cum venise. Erau speriați, dar nu disperați, și nu sosise încă momentul în care ciuma să le apară ca forma însăși a vieții lor și în care aveau să uite existența pe care putuseră s-o ducă până la ea. Pe scurt, trăiau așteptând. În privința religiei, ca și în multe alte probleme, ciuma le dăduse o stare de spirit ciudată, care era la fel de departe de nepăsare ca și de pasiune, și care se putea destul de bine defini prin cuvântul "obiectivitate". Majoritatea celor care au urmărit săptămâna de rugăciuni ar fi putut să-și însușească de pildă vorbele pe care unul dintre credincioși avea să le rostească în fata doctorului Rieux: "Oricum, asta nu poate să facă rău". Tarrou, el însuși, după ce notă în carnetele sale că în asemenea cazuri chinezii mergeau să cânte din tamburină în fața duhului ciumei, observa că era absolut imposibil de știut dacă în realitate tamburina avea un efect mai sigur decât măsurile profilactice. El adăuga doar că, pentru a răspunde la întrebare, ar fi trebuit să știm ceva despre existența unui duh al ciumei și că neștiința noastră asupra acestui punct steriliza toate părerile pe care le putem avea în aceasta chestiune.

Catedrala orașului nostru, în orice caz, a fost aproape plină de credincioși în timpul întregii săptămâni. În primele zile, mulți locuitori stăteau încă în grădinile de palmieri și rodii care se întindeau în fața arcadelor de la intrare, ca să asculte murmurul crescând de invocații și rugăciuni ce se revărsau până în stradă. Încetul cu încetul însă, atrași de exemplul celorlalți, aceiași auditori se hotărâseră să intre și să adauge și vocea lor timidă la răspunsurile cântate de asistență. Și duminică, o mulțime considerabilă invada naosul, înghesuindu-se la intrare și pe ultimele trepte. Din ajun, cerul se întunecase, ploaia cădea abundent. Cei care stăteau afară își deschisera umbrelele. Un miros de tămâie și de haine ude plutea în catedrală când părintele Paneloux urcă pe amvon.

Era de statură mijlocie, dar corpulent. Când s-a sprijinit de marginea amvonului, strângând lemnul între mâinile lui vânjoase, nu se vedea din el decât o formă greoaie și

neagră dominată de două pete, sub ochelarii de oțel: obraji săi rubiconzi. Avea o voce puternică, pasionată, care se auzea până departe, și când se adresă asistenței cu o singură frază vehementă și întretăiată: "Frați creștini, ați căzut în nenorocire, frații mei, ați meritat-o", un vârtej ca de apă trecu prin asistență, până afară în piața de dinaintea bisericii.

Logic, ceea ce a urmat nu părea să se potrivească cu acest exordiu patetic. Abia urmarea discursului i-a făcut pe concetățenii noștri să înțeleagă că printr-un procedeu oratoric dibaci, părintele dăduse dintr-o dată, așa cum se dă o lovitură, tema întregii sale predici. Îndată după această frază, Paneloux a citat într-adevăr textul din *Exod* referitor la ciuma din Egipt: "Întâia dată când acest flagel a apărut în istorie, a fost ca să lovească în dușmanii lui Dumnezeu. Faraon s-a opus voinței eterne și ciuma l-a făcut să cadă în genunchi. De la începutul întregii istorii, flagelul lui Dumnezeu pune la picioarele lui pe orgolioși și pe orbi. Meditați la asta și cădeți în genunchi."

Afară ploaia se întetea și această ultimă frază rostită în mijlocul unei liniști absolute, adâncită încă și mai mult de zgomotul aversei pe vitralii, a răsunat cu un asemenea accent, încât câțiva ascultători, după o clipă de ezitare, s-au lăsat să lunece de pe scaun în genunchi. Alții au crezut că trebuie să le urmeze exemplul încât, din om în om, fără alt zgomot decât pârâitul câtorva scaune, întreg auditoriul s-a pomenit curând în genunchi. Paneloux s-a îndreptat atunci, și-a tras răsuflarea și a continuat pe un ton din ce în ce mai accentuat: "Dacă astăzi ciuma își ațintește privirea asupra voastră, înseamnă că a sosit momentul să cugetați. Cei dreپți n-au de ce să se teamă, dar cei răi au dreptate să tremure. În imensa arie a universului flagelul implacabil va treiera grăul omenesc până ce paieile vor fi despărțite de bob. Și vor fi mai multe paie decât grăunțe, mai mulți chemați decât aleși, și această nenorocire n-a fost vrută de Dumnezeu. Prea multă vreme această lume s-a învoit cu răul, prea multă vreme s-a bizuit pe iertarea cerească. Era de ajuns căința, totul era permis. Și pentru căință, oricine se simte puternic. Când o fi să fie, o s-o simtă, în mod sigur. Până atunci cel mai ușor era să-ți dai drumul, îndurarea divină urmând să facă restul. Ei bine, asta nu putea să dureze. Dumnezeu care, atât de multă vreme, și-a aplecat asupra oamenilor din acest oraș chipul său milos, obosit să aștepte, înșelat în veșnica lui speranță, și-a întors privirea de la ei. Lipsiți de lumina lui Dumnezeu, iată-ne pentru multă vreme în beznă ciumei!"

În sală cineva sforăia, ca un cal nerăbdător. După o scurtă pauză părintele relua pe un ton mai scăzut "Se citește în *Legenda de aur* că pe vremea regelui Umberto, în Lombardia, Italia a fost pustiită de o ciumă atât de violentă încât cei în viață de-abia erau îndeajuns de numeroși să îngroape morții, și această ciumă bântuia mai ales la Roma și la Pavia. Și un înger alb a apărut în văzul lumii, însoțind îngerul negru care ținea în mână o țepușă roșie de vânătoare, poruncindu-i să lovească casele; și câte lovituri primea o casă atâția morți ieșeau din ea."

Paneloux și-a întins, ajungând aici, brațele sale scurte, în direcția ieșirii, ca și cum ar fi arătat ceva în spatele perdelei mișcătoare a ploii: "Frați creștini, a spus el cu tărie, aceeași vânătoare mortală bate astăzi străzile noastre. Priviți-l, acest înger al ciumei, frumos ca Lucifer, și strălucitor ca răul însuși, înălțat deasupra acoperișurilor voastre, ținând în mână

dreaptă țepușă roșie la înălțimea capului, iar cu mâna stângă arătând una din casele voastre. În clipa asta, poate, degetul lui se îndreaptă spre ușa voastră, țepușă răsună pe lemn; în această clipă chiar ciuma intră la voi, se așează în odaia voastră și așteaptă să vă întoarceți. E acolo, răbdătoare și atentă, sigură ca însăși ordinea lumii. Mâna pe care ea are să v-o întindă, nici o putere terestră și nici măcar, să știți, zadarnica știință omenească, nu vă poate ajuta s-o ocoliți. Și veți fi treierați pe aria însângerată a durerii, și zvârliți o dată cu paiele."

Aci, părintele a reluat cu și mai multă amploare imaginea patetică a flagelului care treieră grâul omenesc. El a evocat imensa bucată de lemn rotindu-se deasupra orașului, lovind la întâmplare și înălțându-se însângerată, împrăștiind în sfârșit sângele și durerea omenească "pentru însămânțări care ar pregăti recolte adevărului".

La capătul frazei sale lungi, părintele Paneloux s-a oprit, cu părul căzut pe frunte, cu trupul fremătând de un tremur pe care mâinile lui îl transmiteau amvonului și a reluat, mai înăbușit, dar pe un ton acuzator:

"Da, a sosit ceasul să meditați. Ați crezut că e de ajuns să-l vizitați pe Dumnezeu duminica pentru a fi liberi în restul zilelor. V-ați gândit că prin câteva îngenuncheri îl plătiți prea destul pentru nepăsarea voastră criminală. Dar Dumnezeu nu este călduț. Astfel de întâlniri rare cu el nu ajung iubirii lui mistuitoare. El vrea să vă vadă mai mult timp, este felul lui de a vă iubi și, la drept vorbind, este singurul fel de a iubi. Iată de ce, obosit să aștepte venirea voastră, a lăsat flagelul să vă viziteze așa cum a vizitat toate orașele păcatului de când au oamenii o istorie. Știți acum ce este păcatul, așa cum au știut Cain și fiii lui, cei de dinaintea potopului, cei din Sodoma și Gomora, Faraon și Iov și toți cei blestemați. Și așa cum au făcut-o atunci toți aceștia, și voi, din ziua în care acest oraș și-a închis zidurile în jurul vostru și al flagelului, vă uitați cu alți ochi la ființe și lucruri. Și, în sfârșit, știți acum că trebuie să vă întoarceți la ceea ce e esențial.

Un vânt umed pătrundea acum în naos și flăcările lumânărilor s-au gârbovit sfârâind. Un miros dens de ceară, tușea, un strănut au urcat spre părintele Paneloux care, revenind asupra expunerii sale cu o subtilitate care a fost foarte apreciată, a reluat cu o voce calmă : "Mulți dintre voi, o știu, se întreabă tocmai unde vreau să ajung ? Vreau să vă aduc la adevăr și să vă învăț să vă bucurați, în ciuda a tot ceea ce ați auzit. A trecut vremea când sfaturile sau o mână frățească constituiau mijloacele de-a vă împinge spre bine. Astăzi, adevărul e un ordin. Iar drumul salvării vi-l arată și spre el vă împinge o țepușă roșie. Tocmai aici, frați creștini, se arată în sfârșit îndurarea divină care a pus în orice lucru binele și răul, mânia și mila, ciuma și mântuirea. Chiar acest flagel, care vă lovește, vă înalță și vă arată calea.

"Foarte de mult, creștinii din Abisinia vedeau în ciumă un mijloc eficace, de origine divină, de a câștiga veșnicia. Cei ce nu erau atinși se înfășurau în cearșafurile ciumaților pentru a muri în mod sigur. Fără îndoială, această furie a mântuirii nu este recomandabilă. Ea arată o grabă regretabilă, foarte apropiată de orgoliu. Nu trebuie să fii mai grăbit decât Dumnezeu și orice încercare de a accelera ordinea imuabilă pe care el a stabilit-o o dată pentru totdeauna duce la erezie. Dar acest exemplu conține totuși o lecție. Pentru spiritele noastre mai clarvăzătoare elscoate în evidență această licărire aleasă de veșnicie care zace în adânculoricărei suferințe. Ea luminează, această licărire, drumurile amurgului care

duc spre mântuire. Ea exprimă dorința divină care, fără greș, transformă răul în bine. Și astăzi, prin acest cortegiu de moarte, temeri și strigăte, ea ne îndreaptă spre tăcerea esențială și spre principiul oricărei vieți. Iată, fraților, imensa mângâiere pe care voiam să v-o aduc pentru ca, plecând de aici, să nu duceți cu voi vorbe care pedepsesc, ci și un cuvânt care alină."

Se simțea că Paneloux terminase ce avea de spus. Afară, ploaia încetase. Un cer de apă și de soare revărsa peste piață o lumină mai veselă. Din stradă urcau zgomote de voci, fâșâit de mașini care alunecă, tot ceea înseamnă graiul unui oraș care se trezește. Ascultătorii se pregăteau discret de plecare, într-un freamăt înăbușit. Părintele a reluat totuși cuvântul și a spus că după ce a arătat originea divină a ciumei și caracterul pedepsitor al acestui flagel, el terminase ce avea de spus și că n-o să facă apel, pentru a ajunge la concluzia lui, la o elocvență care, fiind vorba de un subiect atât de tragic, ar fi deplasată. I se părea că totul e clar pentru toți. El a amintit doar că Mathieu Marais, cronicarul, cu ocazia mării ciume din Marsilia, se plânsese că, trăind fără ajutor și speranță, se simțea scufundat în infern. Ei bine! Mathieu Marais era orb! Nicicând mai mult decât astăzi nu simțise părintele Paneloux ajutorul ceresc și speranța creștină, care le erau oferite tuturor. El spera împotriva oricărei speranțe că, în ciuda grozăviei acestor zile și a strigătelor celor care trăgeau să moară, concetățenii noștri vor adresa cerului ultimul cuvânt cu adevărat creștinesc, cel de iubire. Restul Dumnezeu îl va face.

Este greu de spus dacă această predică a avut efect asupra concetățenilor noștri. Domnul Othon, judecătorul de instrucție, i-a declarat doctorului Rieux că găsisese expunerea părintelui Paneloux "absolut irefutabilă", dar nu toată lumea avea o opinie atât de categorică. Pur și simplu, predica a făcut mai pregnantă unora ideea, vagă până atunci, că erau condamnați, pentru o crimă necunoscută, la o înțemnițare de neînchipuit. Și în timp ce unii își continuau viața lor mărunță și se adaptau claustrării, alții, dimpotrivă, începând de atunci au fost obsedați de ideea de a evada din această închisoare.

Oamenii acceptaseră la început să fie ruși de restul lumii așa cum ar fi acceptat orice neplăcere trecătoare care nu stingherea decât unele din obiceiurile lor. Dar, devenind deodată conștienți că sunt într-un fel sechestrați sub un cer în care vara începea să-i frigă, simțeau lămurit că această recluziune le amenința întreaga lor viață și, la căderea serii, energia pe care o regăseau o dată cu răcoarea îi împingea uneori la acte disperate.

Mai întâi, fie că era sau nu efectul unei coincidențe, tocmai din această duminică a început să domnească în orașul nostru un fel de frică destul de generală și destul de adâncă pentru ca să putem bănuiră că într-adevăr concetățenii noștri începeau să devină conștienți de situația lor. Din acest punct de vedere, climatul în care trăiam în orașul nostru a fost puțin modificat. Dar, în realitate, schimbarea, să fi fost ea în climat, sau în inimi, iată întrebarea.

Câteva zile după predică, Rieux, care comenta acest eveniment cu Grand, în drum spre cartierele mărginașe, s-a izbit în întuneric de un om care se legăna în fața lor, fără să încerce să înainteze. Chiar în acea clipă, felinarele orașului nostru, care se aprindeau din ce în ce mai târziu, străluciră pe neașteptate. Lampa înaltă, așezată în spatele celor doi care

se plimbau, l-a luminat deodată pe cel din față: râdea fără zgomot, cu ochii închiși. Pe obrazul lui albicios, destins de o ilaritate mută, sudoarea curgea șiroaie. Au trecut.

— E un nebun, spune Grand.

Rieux, care tocmai îl luase de braț pentru ca să-l facă să meargă mai repede, simțea că funcționarul tremura de enervare.

— Curând nu vor mai fi decât nebuni între zidurile noastre, spune Rieux.

Își simțea gâtul uscat; era și din pricina oboselii.

— Să bem ceva.

În cafeneaua mică în care au intrat și care era luminată de o singură lampă deasupra tejghelei, în aerul încărcat și roșiatic, oamenii vorbeau în șoaptă, fără vreun motiv aparent. La tejghea, Grand, spre surprinderea doctorului, comandă o băutură alcoolică pe care a dat-o odată peste cap și despre care spusese apoi că era tare. Apoi a vrut să iasă. Afară, lui Rieux i se părea că noaptea era plină de gemete. Undeva, pe cerul negru, deasupra felinarelor, un șuierat surd i-a reamintit de invizibilul flagel care răscolea neobosit aerul cald.

— Din fericire, din fericire, spunea Grand.

Rieux se întreba ce vrea să spună.

— Din fericire, spunea celălalt, am lucrarea mea.

— Da, zise Rieux, e un avantaj.

Și, hotărât să nu asculte șuieratul, îl întreabă pe Grand dacă era mulțumit de această lucrare.

— Ei bine, cred că sunt pe calea cea bună.

— Și mai ai mult ?

Grand parcă prinse dintr-o dată viață, fierbințeala alcoolului îi cuprinse vocea.

— Nu știu. Dar nu aici e problema, domnule doctor, nu asta e problema, nu.

În întuneric, Rieux ghicea că-și agită brațele. Părea să mediteze la ceva și îi dădu drumul brusc, cu volubilitate:

— Ceea ce vreau eu, domnule doctor, este ca în ziua în care manuscrisul meu va sosi la editor, acesta, după ce-l va fi citit, să se ridice și să spună colaboratorilor săi: "Domnilor, jos pălăria!"

Această bruscă declarație l-a surprins pe Rieux.

Îi se părea chiar că tovarășul lui făcea și gestul de a se descoperi, ducând mâna la cap și readucându-și brațul la orizontal. Pe sus, ciudatul șuierat părea să continue cu mai multă putere.

— Da, spunea Grand, trebuie să fie perfect.

Deși nu prea informat asupra obiceiurilor din lumea literară, Rieux avea totuși impresia că lucrurile nu se petreceau probabil atât de simplu și că, de pildă, editorii, în birourile lor, stăteau probabil cu capul gol dar, de fapt, nu se știe niciodată și Rieux a preferat să tacă. Fără să vrea, trăgea cu urechea la zumzetul misterios al ciumei. Se apropiau de cartierul lui Grand și cum acest cartier era așezat puțin mai sus, o adiere ușoară îi răcorea, curățind în același timp orașul de toate zgomotele lui. Grand continua între timp să vorbească și Rieux nu prindea chiar tot ce spunea omul acesta de treabă. Înțelesese doar că opera în discuție avea de pe acum destul de multe pagini, dar că truda pe care autorul ei o depunea pentru ca s-o aducă la perfecțiune era pentru el foarte anevoioasă. "Seri, săptămâni întregi asupra

unui cuvânt... și uneori asupra unei simple conjuncții". Aici, Grand se opri și îl apucă pe medic de un nasture al paltonului. Cuvintele ieșeau împleticindu-se din gura lui din care lipseau câțiva dinți.

— Vreau să mă înțelegeți, domnule doctor. La nevoie este destul de ușor să alegeți între *dar* și *și*. Este însă mai greu să optezi între *și* și *apoi*. Dificultatea crește cu *apoi* și *cu pe urmă*. Dar ceea ce în mod sigur este cel mai greu, este să știi dacă trebuie să pui *și* sau să nu-l pui.

— Da, spune Rieux, înțeleg.

Și a pornit mai departe. Celălalt părea încurcat, a revenit alături de el.

— Iertați-mă, mormăia el. Nu știu ce am în seara asta !

Rieux l-a bătut ușor pe umăr și îi spune că dorea să-l ajute și că povestea lui îl interesa mult. Grand păru acum ceva mai liniștit, și, ajuns în fața casei, după o clipă de ezitare, îl invită pe doctor să urce un moment. Rieux acceptă.

În sufragerie, doctorul, la invitația lui Grand, se așează în fața unei mese încărcate de hârtii pline de un scris microscopic cu multe ștersături.

— Da, asta e, îi spune Grand medicului, care îl întreba din priviri. Dar nu vreți să beți ceva ? Am puțin vin.

Rieux refuză. Se uita la foile de hârtie.

— Nu vă uitați, spune Grand. Este prima mea frază. Îmi dă mult de furcă, foarte mult.

Și contempla și el toate aceste foi și mâna lui părea irezistibil atrasă de una dintre ele pe care o ridică în transparență în fața becului electric fără abajur. Pagina îi tremura în mână. Rieux a observat că fruntea funcționarului era umedă.

— Stai jos, spune el, și citește-mi-o.

Celălalt îl privește și îi surâde cu un fel de recunoștință.

— Da, spune el, chiar asta și vreau.

Privind mereu foaia, așteaptă puțin, apoi se așează. Rieux asculta în același timp un fel de zumzet nelămurit care, în oraș, părea să răspundă șuierăturilor flagelului. Avea, exact în acest moment, o percepție extraordinar de ascuțită a acestui oraș care se întindea la picioarele lui, a lumii închise pe care o alcătuia și a urletelor cumplite pe care acesta le înăbușea în noapte. Vocea lui s-a înălțat stins : "Într-o frumoasă dimineață din luna mai, o elegantă amazoană parcurgea, pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite din Bois de Boulogne". Tăcerea s-a așternut iar și, o dată cu ea, foșnetul nedeslușit al orașului în suferință. Grand pusese foaia pe masă și continua s-o contemple. După o clipă el ridică privirea :

— Ce părere aveți ?

Rieux răspunde că acest început îl făcea curios să cunoască urmarea. Dar celălalt spune cu însuflețire că punctul ăsta de vedere nu era cel bun. Își lovește hârtiile cu palma.

— Asta nu este decât o aproximație. Când o să ajung să redau perfect tabloul pe care-l am în închipuire, când fraza mea va avea însăși cadența acestei plimbări la trap, un-doi-trei, un-doi-trei, atunci restul va fi mai ușor și mai ales iluzia va fi, de la început, atât de puternică încât se va putea exclama : "Jos pălăria!"

Dar, pentru asta, mai avea încă mult de lucru. N-ar consimți niciodată să predea această frază, în forma de-acum, unui editor. Pentru că, în ciuda satisfacției pe care o

simțea uneori citind-o, își dădea seama că ea nu se potrivea încă perfect cu realitatea și că, într-o anumită măsură, ea păstra o ușurință de ton care o înrudea, de departe, dar o înrudea totuși, cu un clișeu. Acesta era, cel puțin, sensul cuvintelor lui, când au auzit deodată oameni alergând pe sub ferestre. Rieux se ridică.

— O să vedeți ce-am să fac din ea, spunea Grand, și, întors către fereastră, adăugă: când toate acestea se vor sfârși.

Dar zgomotele de pași grăbiți reîncepeau. Rieux coborâse și când ajunse în stradă doi oameni treceau prin fața lui. Pe cât se părea, se îndreptau spre porțile orașului. Într-adevăr, unii dintre concetățenii noștri, prinși între căldură și ciumă, își pierduseră capul și se dedaseră la violență, încercând să înșele vigilența santinelor, ca să fugă din oraș.

Alții, ca Rambert, încercau și ei să scape din această atmosferă de început de panică, dar cu mai multă încăpățânare și pricepere, dar nu cu mai mult succes. Mai întâi, Rambert își continuase demersurile oficiale. După cum spunea el, întotdeauna fusese de părere că încăpățânarea învinge până la urmă orice și, dintr-un anumit punct de vedere, asta era meseria lui, să fie descurcăreț. Vizitase de un mare număr de ori funcționari și oameni a căror competență de obicei nu se discuta. Dar, în cazul dat, această competență nu le folosea la nimic. Erau, în marea lor majoritate, oameni care aveau idei precise și bine clasate în tot ceea ce privește banca, sau exportul, sau citricele, sau, și mai bine, comerțul cu vinuri; care posedau cunoștințe indiscutabile în problemele de contencios sau de asigurări, fără a mai socoti diplomele lor solide și o bunăvoință evidentă. Ba chiar această bunăvoință era ceea ce aveau ei toți mai izbitor. Dar în materie de ciumă, cunoștințele lor erau aproape nule.

În fața fiecăruia dintre ei, cu toate acestea, și de câte ori lucrul fusese posibil, Rambert își pledase cauza. Fondul argumentației lui consta întotdeauna în a spune că era străin de orașul nostru și că, prin urmare, cazul lui trebuia examinat în mod special. În general, interlocutorii ziaristului admiteau fără greutate acest punct. Dar îi demonstrau de obicei că în aceeași situație se mai află și alți oameni și că, prin urmare, afacerea lui nu era chiar atât de aparte cum își închipuia el. Și Rambert avea la îndemână răspunsul că asta nu schimba cu nimic fondul argumentației lui; i se răspundea că asta schimba ceva în sensul sporirii greutateilor administrative care se opuneau oricărei măsuri de favoare, riscând să creeze ceea ce era numit cu o expresie de mare dezgust, un precedent. Conform clasificării pe care Rambert o propusese doctorului Rieux, oamenii care raționau în felul acesta constituiau categoria formaliştilor. Alături de ei, îi mai puteai găsi pe cei care vorbeau frumos, care îl asigurau pe solicitant că nimic din toate acestea nu putea să dureze și care, darnici în a da sfaturi, când li se cereau hotărâri îl consolau pe Rambert zicând că era vorba doar de o neplăcere de moment. Mai erau de asemenea cei care își dădeau importanță, care îl rugau pe vizitator să lase o notă scurtă cu cazul în speță și care îl informau că vor hotărî asupra acestui caz; superficialii, care îi ofereau bonuri de locuințe sau adrese de pensiuni economice; metodicii, care îl puneau să completeze o fișă și apoi o clasau; copleșiții, care ridicau brațele, și deranjații, care întorceau privirea în lături; erau, în sfârșit, tradiționaliștii, cei mai numeroși, care îi indicau lui Rambert un alt birou sau un nou

demers de făcut.

Ziaristul se istovise astfel în vizite și își făcuse o idee exactă a ceea ce putea fi o primărie sau o prefectură, tot așteptând pe o bancă de mușama în fața unor afișe mari care te invitau să subscrii la bonuri de tezaur scutite de impozite sau să te angajezi în armata colonială, tot intrând în birouri în care expresiile erau la fel de ușor previzibile ca și clasorul cu tăblii mobile sau etajerele de dosare. Avantajul, cum îi spunea Rambert lui Rieux, era că toate acestea îi ascundeau adevărata situație. Progresele ciumei, practic vorbind, îi scăpau. Fără a mai socoti că zilele treceau astfel mai repede și că, în situația în care se afla întregul oraș, se putea spune că fiecare zi care trecea îl apropia pe fiecare om, dacă nu murea între timp, de sfârșitul nenorocirilor. Rieux a trebuit să convină în acest punct că aici era ceva adevărat, dar, cu toate astea, că era vorba de un adevăr puțin prea general.

La un moment dat, Rambert se agățase de o speranță. Primise de la prefectură un formular în alb, și îl rugau să-l completeze cu exactitate. Formularul se interesa de identitatea lui, de situația lui de familie, de veniturile vechi și actuale și de ceea ce se numea un *curriculum vitae*. A avut impresia că era vorba de o anchetă menită să facă un recensământ al persoanelor susceptibile de a fi retrimise la reședința lor obișnuită. Câteva informații neclare, culese dintr-un birou, i-au confirmat această impresie. Dar, după câteva demersuri precise, a reușit să găsească serviciul care trimisese buletinul și i s-a spus atunci că aceste formulare informative fuseseră întocmite pentru a fi utile "în caz de"...

— În caz de ce ? a întrebat Rambert.

I s-a precizat atunci că erau pentru cazul în care s-ar îmbolnăvi de ciumă și ar muri, pentru ca să se poată, pe de o parte, preveni familia și, pe de altă parte, pentru a se ști dacă trebuiau imputate cheltuielile de spital bugetului orașului sau se putea aștepta ca ele să fie rambursate de către rude. Desigur, asta dovedea că nu era cu totul despărțit de ființa care îl aștepta, societatea ocupându-se de ei. Dar asta nu era o mângâiere. Ceea ce era însă mai remarcabil, și Rambert a făcut deci această remarcă, era faptul că, în toiul unei catastrofe, un birou își putea continua serviciul și lua inițiative ca și înaintea flagelului, adesea fără știrea autorităților mai mari, pentru singura rațiune că era făcut pentru acest serviciu.

Perioada care urma a fost, pentru Rambert, în același timp, cea mai ușoară și cea mai grea. Era o perioadă de paralizare. Fusesse în toate birourile, făcuse toate demersurile; din partea asta, pentru moment, toate căile erau închise. Rătăcise atunci din cafenea în cafenea. Se așeza dimineața afară, la o berărie, în fața unui pahar de bere caldă, citea un ziar cu speranța de a găsi oarecare semne ale unui sfârșit apropiat al maladii, se uita la chipurile trecătorilor de pe stradă, întorcea capul cu dezgust când vedea expresia lor de tristețe și, după ce citea pentru a suta oară firmele magazinelor din față, reclamele renumitelor aperitive care nici nu se mai serveau, se ridica și o lua la întâmplare pe străzile galbene ale orașului. Cu plimbările singuratice în cafenele, din cafenele în restaurante, venea astfel seara. Rieux l-a zărit, tocmai într-o seară, la ușa unei cafenele în care ziaristul șovăia să intre. În cele din urmă se hotărâse și s-a dus să se așeze în fundul sălii. Era chiar la ora în care, în cafenele, dintr-un ordin superior, se întârzia pe atunci cât mai mult cu putință momentul aprinderii luminii. Crepusculul invada sala ca o apă cenușie, cerul roșiatic

al apusului se reflecta în geamuri și marmora meselor strălucea ușor în întunecimea care începea să se lase. În mijlocul sălii pustii, Rambert părea o umbră pierdută, și Rieux se gândi că era ceasul uitării lui de sine. Dar era totodată și momentul în care toți prizonierii acestui oraș simțeau același lucru și trebuia făcut ceva pentru a grăbi eliberarea lor. Rieux s-a întors.

Rambert petrecea de asemenea lungi clipe la gară. Accesul publicului pe peroane era oprit. Dar sălile de așteptare în care intrai din oraș rămâneau deschise și uneori cerșetorii se instalau în ele în zilele de arșiță pentru că acolo era umbră și răcoare. Rambert venea aici să citească vechi orarii sau pancartele care interziceau scuipatul, sau regulamentul poliției trenurilor. Apoi, se așeza într-un colț. Sala era întunecoasă. O sobă veche de metal se răcea de luni de zile pe o podea care mai păstra urmele în formă de opt pe care le lăsase o veche stropire. Pe perete, câteva afișe pledau pentru o viață fericită și liberă la Bandol sau la Cannes. Rambert resimțea aici acel soi de groaznică libertate pe care o găsești în adâncul mizeriei. Imaginile care îi erau atunci cel mai greu de suportat, cel puțin după cum îi spunea el lui Rieux, erau cele ale Parisului. Un peisaj cu pietre vechi și cu ape, porumbeii de la Palais-Royal, Gara de Nord, cartierele pustii ale Pantheonului și câteva alte locuri ale unui oraș pe care nu știa că-l iubise atât de mult îl urmăreau atunci pe Rambert și îl împiedicau să întreprindă ceva precis. Rieux își spuneadoar că Rambert identifica aceste imagini cu cele ale iubirii lui. Și, în ziua în care Rambert i-a spus că-i plăcea să se trezească la patru dimineața și să se gândească la orașul său, doctorului nu i-a fost greu să traducă din adâncul propriei sale experiențe că-i plăcea să-și închipuie atunci femeia pe care o lăsase acolo. Era într-adevăr ceasul în care putea să pună stăpânire pe ea. La patru dimineața nu se face în general nimic și se doarme, chiar dacă noaptea a fost o noapte de trădare. Da, se doarme la ora asta, și asta e liniștitor, deoarece marea dorință a unei inimi neliniștite este să posede la nesfârșit ființa pe care o iubește sau să poată să scufunde aceasta ființă, când timpul despărțirii a venit, într-un somn fără vise, care să nu se sfârșească decât în ziua revederii.

La scurtă vreme după predică, au început căldurile. Venea sfârșitul lunii iunie. A doua zi de la ploile întârziate care marcaseră duminica predicii, vara izbucni deodată în înaltul cerului și pe deasupra caselor. Întâi se pornise un vânt puternic și fierbinte care a suflat o zi și care a uscat zidurile. Soarele a înțepenit. Valuri neîntrerupte de căldură și de lumină inundară orașul de dimineață până seara. În afara străzilor cu arcade și a apartamentelor, se părea că nicăieri în oraș nu există un loc care să nu fie plasat sub cea mai orbitoare reverberație de lumină. Soarele îi urmărea pe concetățenii noștri prin toate colțurile străzilor și, dacă se opreau, atunci îi săgeta. Cum aceste prime valuri de căldură au coincis cu o creștere fulgerătoare a numărului de victime, care s-a cifrat la aproape șapte sute pe săptămână, un fel de descurajare a pus stăpânire pe oraș. Prin cartierele mărginașe, pe străzile netede și prin casele cu terase, animația a scăzut și, în acest cartier, unde oamenii trăiau întotdeauna în pragul casei, toate ușile erau închise și obloanele trase, fără să poți ști dacă de ciumă sau de soare înțelegeau ei să se apere astfel. Din câteva case, răzbăteau, cu toate astea, gemete. Înainte, când se întâmpla așa ceva, se vedeau adesea

curioși care stăteau în stradă, să tragă cu urechea. Dar după aceste lungi alarme, părea că inima fiecăruia se împietrise și toți trăiau sau treceau pe lângă vaiete ca și când ele ar fi fost graiul firesc al oamenilor.

Încăierările la porțile orașului, în timpul cărora jandarmii fuseseră nevoiți să facă uz de arme, stârniseră o agitație surdă. Fuseseră desigur răniți, dar se vorbea de morți în oraș, unde totul se exagera sub efectul căldurii și al fricii. E adevărat, în orice caz, că nemulțumirea nu înceta să crească și că autoritățile noastre se așteptaseră la orice și se gândiseră serios la măsurile ce trebuiau luate în cazul în care această populație, ținută sub imperiul flagelului, s-ar fi ridicat la revoltă. Ziarele au publicat decrete care reînnoiau interzicerea ieșirii din oraș și amenințau contravenienții cu condamnări la închisoare. Patrula au început să străbată orașul. Adesea, pe străzile pustii și închise, se vedeau înaintând, anunțate mai întâi de zgomotul copitelor pe caldarâm, gărzi călare care treceau printre rândurile de ferestre închise. Când dispărea patrula, o tăcere grea și neîncrezătoare recădea peste orașul amenințat. Din loc în loc răsunau împușcăturile echipelor speciale, însărcinate printr-un ordin recent să ucidă câinii și pisicile care ar fi putut să transmită purici. Aceste detunături contribuiau să creeze în oraș o atmosferă de alarmă.

Stând în căldură și tăcere, în inimile îngrozite ale concetățenilor noștri de altminteri totul lua o importanță mai mare. Culorile cerului și mirosurile pământului care marchează trecerea anotimpurilor pentru prima oară, deveniseră impresionante pentru toți. Toți înțelegeau cu spaimă că epidemia va fi ajutată de căldură și fiecare vedea în același timp că vara se instala. Țipătul lăstunilor, pe cerul înserării, devenea mai strident peste oraș. Nu mai era pe măsura amurgurilor de iunie care, în orașul nostru, îndepărtează orizontul. Florile pe piețe nu mai ajungeau boboci, se deschideau înainte și, după vânzarea de dimineață, petalele lor acopereau trotuarele prăfuite. Se vedea limpede că primăvara își sleise puterile, că se risipise în miile de flori care se deschideau pretutindeni în grădini și că acum avea să ațipească, să se strivească încet sub dubla apăsare a ciumei și a căldurii. Pentru toți concetățenii noștri, acest cer de vară, aceste străzi care păleau sub straturile de praf și plictiseală, avea același înțeles amenințător ca și sutele de morți cu care orașul se îngreuna zi de zi. Soarele neconținut, aceste ceasuri cu gust de somn și de vacanță nu mai chemau ca altădată la desfătărilor apei și ale trupului. Răsunau, dimpotrivă, găunos, în orașul închis și tăcut. Pierduse strălucirea de aramă a anotimpurilor fericite. Soarele ciumei stingea toate culorile și alunga orice bucurie.

Era una din marile revoluții ale bolii. Toți concetățenii noștri întâmpinau de obicei vara cu veselie zgomotoasă. Orașul se deschidea atunci spre mare și își revărsa tineretul pe plaje. În vara aceasta, dimpotrivă, marea atât de apropiată era interzisă și trupul nu mai avea drept la bucuriile sale. Ce era de făcut în aceste condiții ? Tot Tarrou este acela care dă imaginea cea mai fidelă a vieții noastre de atunci. El urmărea, bineînțeles, progresele ciumei în general, notând că o cotitură a epidemiei fusese consemnată la radio, când același radio nu mai anunța sute de decese pe săptămână, ci nouăzeci și doi, o sută șapte și o sută douăzeci de morți pe zi. "Ziarele și autoritățile se iau la întrecere cu ciuma, care e mai viclean. Își închipuie că obțin un avantaj asupra ei pentru că o sută treizeci este o cifră mai mică decât nouă sute zece". El evoca totodată aspectele patetice sau spectaculoase ale epidemiei, ca de pildă o femeie care, într-un cartier pustiu cu obloanele închise,

deschisese pe neașteptate o fereastră, deasupra lui, și scosese două țipete puternice înainte de a trage iar obloanele peste umbra deasă din odaie. Dar el nota pe de altă parte că pastilele de mentă dispăruseră din farmacii — multă lume le sugera pentru a se feri de o eventuală contagiune.

El continua de asemenea să-și observe personajele favorite. Aflăm că bătrânelul cu pisicile trăia, și el, în plină tragedie, într-o dimineață, într-adevăr, răsunaseră împușcături și, așa cum scria Tarrou, câteva scuișături de plumb ucisese majoritatea pisicilor și băgaseră groaza în celelalte, care părăsiseră strada. În aceeași zi, bătrânelul ieșise pe balcon la ora obișnuită, arătase oarecare uimire, se plecase, cercetase colțurile străzii și se resemnase să aștepte. Mâna lui lovea încet gratiile balconului. Mai așteptase încă, fărâmițase puțină hârtie, intrase în casă, ieșise din nou, apoi după câțva timp dispăruse deodată închizând furios în urma lui ușa cu geam. În zilele următoare aceeași scenă se repetase, dar se putea citi pe obrazul bătrânelului o tristețe și o uluire din ce în ce mai evidente. După ce trecuse o săptămână, Tarrou aștepta zadarnic apariția zilnică și ferestrele rămăseseră cu încăpățănare închise peste o suferință lesne de înțeles. "Pe vreme de ciumă, scuipatul pisicilor este interzis", aceasta era concluzia carnetelor.

Pe de altă parte, când Tarrou se întorcea seara, era întotdeauna sigur că o să întâlnească figura întunecată a paznicului de noapte care se plimba de la un capăt la altul al holului. Acest paznic nu înceta să amintească oricui că el prevăzuse nenorocirea care se întâmplă. Lui Tarrou, care recunoștea că-i auzise prezicerea, dar care îi reamintea ideea lui despre cutremur, bătrânul paznic îi răspundea: "Ah ! dacă ar fi un cutremur! Ne-ar zgâlțâi bine pe toți și gata socoteala. Numeri morții, viii, și s-a terminat povestea. Dar porcăria asta de boală ! Chiar și cei care n-o au, o poartă în inimă."

Directorul nu era mai puțin copleșit. La început, călătorii, împiedicați să părăsească orașul, fuseseră reținuți la hotel prin închiderea cetății. Dar puțin câte puțin, epidemia prelungindu-se, mulți preferaseră să locuiască la prieteni. Și aceleași cauze care umpluseră toate odăile hotelului, le țineau de atunci încoace goale, din moment ce nu mai soseau noi călători în orașul nostru. Tarrou rămânea unul din puținii locatari și directorul nu pierdea nici o ocazie de a-l face să remarce că, de n-ar fi dorința de a fi agreabil ultimilor săi clienți, de mult ar fi închis hotelul. Îi cerea adesea lui Tarrou să evalueze durata probabilă a epidemiei. "Se zice, răspundea Tarrou, că frigul nu priește genului ăstuia de boli." Directorul intra în panică: "Dar aici nu este niciodată cu adevărat frig, domnule! în orice caz, asta ar însemna mai multe luni!" De altfel directorul era sigur că multă vreme de acum încolo străinii vor ocoli acest oraș. Această ciumă era ruina turismului.

La restaurant, după o scurtă lipsă, a fost văzut reapărând domnul Othon, omul-bufniță, dar însoțit numai de cei doi câini dresați. S-a aflat că soția își îngrijise și înmormântase mama, și își continua acum carantina.

— Asta nu-mi place, îi spune directorul lui Tarrou. Cu sau fără carantină, ea este suspectă și prin urmare și el.

Tarrou îi atrăgea atenția că din acest punct de vedere, toată lumea era suspectă. Dar celălalt era categoric și avea asupra problemei vederi foarte categorice.

— Nu, domnule, nici dumneavoastră și nici eu nu suntem ! Ei sunt suspecti.

Dar atât de puțin lucru nu-l făcea pe domnul Othon să se schimbe și de astă dată ciuma

nu scotea nici un profit. El intra în același fel în restaurant, se așeza în fața copiilor, și le vorbea mai departe cu distincție și ostilitate, băiețelul numai își schimbase înfățișarea. Îmbrăcat ca și sora lui în negru, puțin mai înghesuit parcă în sine, părea o mică umbră a tatălui său. Paznicul de noapte, căruia nu-i plăcea domnul Othon, îi spuse lui Tarrou:

— A! Țasta o să crape așa îmbrăcat cum îl vezi. N-o să mai fie nevoie să i se facă toaleta. O să se ducă de-a dreptul.

Se repeta de asemenea și predica lui Paneloux, dar cu următorul comentariu: "Înțeleg această plăcută înflăcărare. La începutul și sfârșitul unui flagel s-a făcut întotdeauna puțină retorică. La început, obiceiul nu este încă pierdut și, când se sfârșește, de fapt se reia. În clipa nenorocirii te obișnuiești cu adevărul, cu tăcerea adică. Să așteptăm".

Tarrou nota, în sfârșit, că avusese o lungă conversație cu doctorul Rieux, despre care amintea doar că rezultatele fuseseră bune, semnala referitor la asta culoarea cafeniu-deschis a ochilor doamnei Rieux, mama, afirma în mod ciudat în legătură cu ea că o privire în care se citea atâta bunătate va fi întotdeauna mai puternică decât ciuma, și consacra, în sfârșit, pasaje destul de lungi bătrânului astmatic pe care îl îngrijea Rieux.

Se dusesse să-l vadă împreună cu doctorul, după întrevvedere amintită. Bătrânul îl primise pe Tarrou rânjind și frecându-și mâinile. Era în pat, sprijinit de pernă, având alături cele două oale cu năut: "Ah! încă unul, spuse el văzîndu-l pe Tarrou. Lumea e cu fundul în sus, mai mulți medici decât bolnavi. Merge repede, hai ? Are dreptate părintele, o merităm". A doua zi Tarrou venise din nou fără să anunțe.

Dacă e să te iei după carnetele lui, bătrânul astmatic, de meserie negustor de mărunțișuri, considerase la cincizeci de ani că muncise destul. Se culcase și de atunci nu se mai sculase. Astmul lui se împăcase totuși cu statul în picioare. O mică rentă îl dusesse până la cei șaptezeci și cinci de ani pe care îi purta cu vioiciune. Nu putea suferi să vadă un ceas și într-adevăr nu era nici unul în casa lui. "Un ceas, spunea el, e scump și e ceva prostesc". Evalua timpul, și mai ales ora meselor, singura care îl interesa, prin cele două oale dintre care una, când se trezea, era plină cu năut. O umplea pe cealaltă bob cu bob, cu aceeași mișcare sânguincioasă și regulată, își găsea astfel reperele într-o zi măsurată cu oala. "La fiecare cincisprezece oale, spunea el, trebuie să mănânc. E foarte simplu .

De altminteri, dacă ar fi s-o crezi pe soția lui, el dăduse de foarte tânăr semne ale vocației sale. Nimic, într-adevăr, nu-l interesa vreodată, nici munca lui, nici prietenii, nici cafeneaua, nici muzica, nici femeile, nici plimbările. Nu ieșea niciodată din oraș, în afară de o zi în care, silit să plece la Alger pentru niște treburi de familie, se oprise la prima gară după Oran, incapabil să ducă mai departe aventura. Se întorsese acasă cu primul tren.

Lui Tarrou, care avusese aerul că se miră de viața claustrată pe care o ducea, îi explicase cam așa, că, după religie, prima jumătate a vieții unui om este un urcuș, iar a doua jumătate o coborâre, la care coborâre zilele nu mai erau ale omului, puteau să-i fie luate în orice clipă, că nu putea așadar să mai facă nimic. Contradicția, de altfel, nu-l speria, căci puțin după asta îi spusese lui Tarrou că desigur Dumnezeu nu există, pentru că, în caz contrar, preoții ar fi inutili. Dar, din alte cugetări care urmaseră, Tarrou înțelesese că această filosofie era strâns legată de proasta dispoziție pe care i-o dădeau deseori colectele ale parohiei din care făcea parte. Dar ceea ce întregea portretul bătrânului, era o dorință care părea profundă și pe care el a exprimat-o de mai multe ori în fața interlocutorului său:

spera să moară foarte bătrân.

"E oare un sfânt ?" se întreba Tarrou. Și răspundea: "Da, dacă sfințenia este o sumă de deprinderi".

Dar, în același timp, Tarrou se așternea pe descrierea destul de minuțioasă a unei zile în orașul ciumat și dădea astfel o idee exactă despre ocupațiile și viața concetățenilor noștri pe timpul acestei veri. "Nu râd decât bețivii, spunea Tarrou, iar aceștia râd prea mult." Apoi își începea descrierea:

"În zori, adieri ușoare străbat orașul încă pustiu. La această oră, care desparte morțile din timpul nopții de agoniile din timpul zilei, ciuma pare să-și întrerupă pentru o clipă efortul și să-și tragă răsuflarea. Toate prăvăliile sunt închise. Dar la unele, afișul «închis din cauza cumei» atestă că nu se vor mai deschide împreună cu celelalte. Vânzători de ziare încă somnoroși nu mai anunță știrile, ci, rezemați la colțuri de stradă, își oferă parcă mâna felinarelor cu gesturi de somnambuli. Curând, treziți de primele tramvaie, se vor răspândi în tot orașul, întinzând foile în care sare în ochi cuvântul «ciumă». «Va fi o toamnă cu ciumă ? Profesorul B... răspunde: Nu.» «O sută douăzeci și patru de morți, acesta este bilanțul celei de a nouăzeci și patra zi de ciumă.»

În ciuda crizei de hârtie care devine din ce în ce mai acută și care a silit unele publicații periodice să-și micșoreze numărul de pagini, a fost creat un nou ziar: *Curierul Epidemiei*, care își ia însărcinarea să-i informeze pe concetățenii noștri, cu grija unei scrupuloase obiectivități, asupra progreselor sau regreselor bolii; să le furnizeze mărturiile cele mai autorizate asupra viitorului epidemiei; să sprijine în coloanele lui pe toți cei care, cunoscuți sau necunoscuți, sunt dispuși să lupte împotriva flagelului; să susțină moralul populației, să transmită directivele autorităților și, într-un cuvânt, să grupeze toate bunele intenții într-o luptă eficace împotriva nenorocirii care ne lovește. În realitate, acest ziar s-a mărginit foarte curând să publice anunțuri de noi produse, infailibile în prevenirea cumei.

Către orele șase dimineața, toate aceste ziare încep să se vândă la cozile care se instalează la ușile magazinelor, cu mai mult de o oră înainte de deschidere, apoi în tramvaiele care sosesc, ticsite, din cartierele marginașe. Tramvaiele au devenit singurul mijloc de transport și merg foarte greu, cu scările și platformele încărcate să plesnească. Lucru curios, cu toate astea, toți pasagerii își întorc spatele, în măsura în care pot, pentru a evita o contagiune reciprocă. La opriri, tramvaiul revarsă o încărcătură de femei și de bărbați grăbiți să se îndepărteze și să rămână singuri. Frecvent izbucnesc scene datorate doar proastei dispoziții, care devine cronică.

După trecerea primelor tramvaie, orașul se trezește încetul cu încetul, primele braserii își deschid ușile spre tejghele încărcate de afișe: «Nu mai avem cafea», «Veniți cu zahărul dumneavoastră» etc. Apoi se deschid prăvăliile, străzile se înviorază: în același timp, lumina se intensifică, iar căldura dă puțin câte puțin o culoare plumburie cerului de iulie. Este ora când cei ce nu fac nimic se încumetă să iasă pe bulevarde. Cei mai mulți par că se străduiesc să îndepărteze ciuma prin etalarea luxului lor. În fiecare zi, pe la orele unsprezece, pe arterele principale, există un întreg alai de bărbați și femei tinere la care poți simți această pasiune de a trăi care crește în sânul marilor nenorociri.

La amiază, restaurantele se umplu cât ai clipi din ochi. La uși se formează foarte repede mici grupuri care n-au găsit loc. Cerul începe să-și piardă lumina datorită excesului de

căldură. La umbra storurilor mari, candidații la hrană își așteaptă rândul pe marginea străzii care trosnește din cauza soarelui. Dacă restaurantele sunt invadate, se întâmplă doar pentru că astfel se simplifică pentru mulți problema aprovizionării. Dar teama de contagiune rămâne neștirbită. Consumatorii petrec minute lungi ștergându-și cu răbdare tacâmurile. Nu de mult, unele restaurante afixau: «Aici tacâmurile sunt opărite». Dar încetul cu încetul au renunțat la orice fel de publicitate fiindcă clienții tot erau siliți să vină. Clientul, de altfel, cheltuiește bucurios. Vinurile fine, sau presupuse ca atare, suplimentele cele mai scumpe încep o cursă neînfrănată. Totodată se pare că au izbucnit scene de panică într-un restaurant din pricină că un client, făcându-i-se rău, pălise, se ridicase, se clătina pe picioare și o luase foarte repede spre ieșire.

Către orele două, orașul se golește încet încet, și vine momentul în care tăcerea, praful, soarele și ciurma își dau întâlnire în plină stradă. De-a lungul marilor case cenușii, căldura se revarsă fără încetare. Sunt lungi ceasuri captive care sfârșesc în seri fierbinți prăvălindu-se peste orașul ticsit și flecar. În primele zile de căldură, ici și colo, și fără să se știe de ce, serile erau pustii. Dar în prezent, prima răcoare aduce o destindere, dacă nu o speranță. Toți coboară atunci pe străzi, se amestecă în vorbă, se ceartă, se doresc și, sub cerul roșu de iulie, înțesat de perechi și de strigăte, alunecă în noaptea găfâită. Zadarnic, în fiecare seară, pe bulevarde, un bătrân inspirat, purtând pălărie și lavalieră, străbate mulțimea repetând fără încetare: «Dumnezeu e mare, veniți spre el», toți se reped, dimpotrivă, către un lucru pe care nu-l cunosc bine sau care li se pare mai grabnic decât Dumnezeu. La început, când credeau că e o boală ca toate celelalte, religia își avea rolul ei. Dar când au văzut că e serios, și-au amintit că există plăcerea. Întreaga teamă care se întipărește pe chipuri în timpul zilei, se topește atunci în amurgul arzător și plin de praf, într-un fel de excitare buimacă, o libertate stângace care înfrigurează un popor întreg.

Și eu, sunt și eu ca ei. Dar ce ! moartea nu înseamnă nimic pentru oameni ca mine. Este un eveniment care le dă dreptate".

Tarrou fusese acela care îi ceruse lui Rieux întrevederea consemnată în carnetele sale. În seara aceea Rieux îl aștepta, și tocmai își contempla mama care stătea cuminte pe un scaun într-un colț al sufrageriei. Când nu mai avea treabă cu gospodăria, ea își petrecea vremea aici. Cu mâinile împreunate pe genunchi, aștepta. Rieux nici măcar nu era sigur că el era cel pe care ea îl aștepta. Totuși, ceva se schimba pe obrazul ei atunci când apărea el. Întreaga tăcere pe care o viață de trudă o brăzdase pe acest obraz, părea atunci să se însuflețească. Apoi, recădea în tăcere. În seara asta privea pe geam, în strada acum pustie. Iluminatul de noapte fusese redus cu două treimi. Și, din loc în loc, o lampă foarte slabă își arunca puținele reflexe peste umbrele orașului.

- Oare or să țină lumina redusă pe tot timpul ciumei ? spune doamna Rieux.
- Probabil.
- Numai de n-ar dura până-n iarnă. Ar fi trist atunci.
- Da, spune Rieux.

Vede privirea mamei ațintindu-i fruntea. Știa că neliniștea și istovirea ultimelor zile îi supsesse obrazul.

— Cum a mers, azi ? spune doamna Rieux.

— O ! ca de obicei.

Ca de obicei! Adică noul ser trimis din Paris părea să fie mai puțin eficace decât primul, și statisticile creșteau. Nu exista posibilitatea de a se inocula serurile preventive decât tot la familiile atinse. Ar fi fost nevoie de cantități industriale pentru o vaccinare generală. Majoritatea ganglionilor inflamați nu voiau să se spargă, ca și când ar fi venit epoca întăririi lor, și îi torturau pe bolnavi. De ieri, apăruseră în oraș două cazuri de epidemie de o formă nouă. Ciuma devenea acum pulmonară. În aceeași zi, în timpul unei întruniri, medicii, extenuați, în fața unui prefect dezorientat, ceruseră și obținuseră să se ia noi măsuri pentru a evita contagiunea care se producea, la ciuma pulmonară, de la gură la gură. Ca de obicei, tot nu se știa nimic.

Își privea mama! Sub frumoasa ei privire castanie, ani de afecțiune îl copleșeau.

— Ți-e cumva frică, mamă ?

— La vârsta mea, nu prea mai ai de ce să-ți fie frică.

— Zilele sunt tare lungi și eu nu mai stau niciodată acasă.

— Mi-e totuna că te aștept, dacă știu că trebuie să vii. Iar când nu ești acasă, mă gândesc la ce faci. Ai vreo veste ?

— Da, totul e în ordine, dacă e să mă iau după ultima ei telegramă. Dar știu că ea spune așa pentru ca să mă liniștească.

La ușă se aude soneria. Medicul îi surâde mamei și se duce să deschidă. În penumbra culoarului, Tarrou părea un urs mare, îmbrăcat în cenușiu. Rieux îl pofteste să se așeze în fața biroului său. El însuși rămâne în picioare, în spatele fotoliului. Îi despărțea singura lampă aprinsă în odaie, pe birou.

— Știu că pot vorbi deschis cu dumneavoastră, spune Tarrou direct.

Rieux aprobă în tăcere.

— Peste două săptămâni sau peste o lună nu veți mai fi de nici un folos aici, sunteți depășit de evenimente.

— Este adevărat, spune Rieux.

— Organizarea serviciului sanitar este proastă. N-aveți nici timp, nici oameni.

Medicul recunoaște din nou că ăsta era adevărul.

— Am aflat că prefectura se gândește la un fel de serviciu civil care să oblige bărbații sănătoși să participe la salvarea generală.

— Sunteți bine informat. Dar nemulțumirea este mare acum și prefectul ezită.

— De ce nu chemați voluntari ?

— S-a făcut și asta, dar rezultatele au fost slabe.

— S-a făcut pe cale oficială, cam fără convingere. Ceea ce le lipsește este imaginația. Ei nu sunt niciodată la înălțimea epidemiilor. Și remediile pe care ei le imaginează abia sunt bune pentru un guturai. Dacă îi lăsăm să-și vadă de treabă tot așa cum știu ei, or să piară și ei, și noi cu ei.

— E probabil, spune Rieux. Trebuie să-ți spun că s-au gândit totuși la cei din închisoare, pentru ceea ce aș numi muncile grele.

— Mi-ar fi plăcut mai mult să fi fost niște oameni liberi.

— Și mie. Dar, în definitiv, de ce ?

— Am oroare de condamnările la moarte.

Rieux se uită la el.

— Atunci ?

— Atunci, am un plan de organizare pentru formații de sanitari voluntari. Dați-mi autorizație să mă ocup de asta și să lăsăm la o parte administrația. De altfel nu mai poate face față. Am aproape în toate părțile prieteni și ei vor forma primul nucleu. Și, bineînțeles, voi participa și eu.

— Nu vă îndoiiți, desigur, că primesc cu plăcere, spune Rieux. E nevoie să fii ajutat, mai ales în această meserie. Iau asupra mea sarcina să conving prefectura să accepte ideea. De altfel, nici n-au de ales. Dar...

Rieux se gândi un moment.

— Dar această muncă poate fi mortală, știți asta foarte bine. În orice caz, trebuie să vă previn. V-ați gândit bine ?

Tarrou îl privea cu ochii săi cenușii.

— Ce părere aveți de predica lui Paneloux, domnule doctor ?

Întrebarea era pusă în mod firesc și Rieux a răspuns tot la fel de firesc.

— Am trăit prea mult în spitale ca să-mi placă ideea pedepsei colective. Dar, știți, creștinii vorbesc uneori în felul ăsta, fără să creadă într-adevăr vreodată în ceea ce spun. Sunt mai buni decât par.

— Credeți, totuși, ca și Paneloux, că ciuma are partea ei bună, că ne deschide ochii, că ne silește să gândim ?

Doctorul scutură din cap cu nerăbdare.

— La fel ca toate bolile din lume. Ceea ce este adevărat cu relele acestei lumi este adevărat și în legătură cu ciuma. Ea poate folosi pentru a-i înălța pe câțiva. Când vezi însă mizeria și durerea pe care o aduce, trebuie să fii nebun, orb sau laș ca să te resemnezi cu ciuma.

Rieux abia ridicase vocea. Dar Tarrou făcu un gest cu mâna pentru a-l calma parcă. Zâmbea.

— Da, spune Rieux dând din umeri. Dar nu mi-ați răspuns. V-ați gândit bine ?

Tarrou s-a așezat mai comod în fotoliu și și-a întins capul spre lumină.

— Credeți în Dumnezeu, domnule doctor ?

Întrebarea era din nou pusă în mod firesc. Dar de astă dată Rieux a ezitat.

— Nu, dar ce semnificație poate să aibe asta ? Sunt în întuneric și încerc să văd prin el. Așa ceva de mult a încetat să mi se pară original.

— Dar nu așa ceva oare vă desparte de Paneloux ?

— Nu cred. Paneloux este un om cu carte. N-a văzut destui oameni murind și de aceea vorbește în numele unui adevăr. Dar cel din urmă preot de țară, care are grija enoriașilor lui și care a auzit respirația unui om trăgând să moară, gândește la fel ca mine. El s-ar fi străduit să înlătore suferința, înainte de a dori să demonstreze cât este ea de binevenită.

Rieux se ridică, obrazul lui era acum în umbră.

— Să lăsăm asta, dacă nu vreți să răspundeți, spune el. Tarrou zâmbea fără să se miște din fotoliu.

— Pot să răspund printr-o întrebare ? Doctorul zâmbește la rândul său:

— Vă place misterul, spune el. Dați-i drumul.

— Iată, spuse Tarrou. De ce dați dumneavoastră înșivă dovadă de atâta devotament, din moment ce nu credeți în Dumnezeu ? Răspunsul dumneavoastră mă va ajuta, poate, să răspund eu însumi.

Fără să iasă din umbră, doctorul spune că răspunsese mai înainte, că dacă ar crede într-un Dumnezeu atotputernic, ar înceta să mai vindece oamenii, lăsându-i atunci lui această grijă. Dar că nimeni pe lume, nu, nici măcar Paneloux, care crede că e credincios, nu crede într-un Dumnezeu de acest fel, din moment ce nimeni nu se lasă în voia soartei, și că din acest punct de vedere cel puțin, el, Rieux, crede că se află pe calea cea dreaptă, luptând împotriva creațiunii, așa cum era ea.

— Ah! spune Tarrou, asta este deci ideea pe care v-o faceți despre meseria dumneavoastră ?

— Cam asta, răspunse doctorul, ieșind în lumină.

Tarrou fluieră încet și doctorul îl privește.

— Da, spune el, gândiți în sinea dumneavoastră că e nevoie de orgoliu pentru asta. Dar n-am decât orgoliul care trebuie, credeți-mă. Nu știu ce mă așteaptă și nici ceea ce va urma după toate astea. Pentru moment există bolnavi și trebuie să-i vindec. După aceea o să reflectăm, și eu, și ei. Dar cel mai urgent lucru este să-i vindec. Îi apăr cum pot, nimic mai mult.

— Împotriva cui ?

Rieux se întoarce spre fereastră. Ghicea în depărtare marea, după o condensare mai întunecată a orizontului. Resimțea doar oboseala și lupta în același timp împotriva unei dorințe neașteptate și nesocotite de a se destăinui ceva mai mult acestui om ciudat, pe care însă îl simțea aproape.

— Habar n-am, Tarrou, îți jur că habar n-am. Când m-am apucat de această meserie, am făcut-o într-o oarecare măsură în mod abstract, pentru că aveam nevoie de asta, pentru că era o situație ca oricare alta, una dintre acelea la care se gândesc tinerii. Poate și pentru că era deosebit de greu pentru un băiat de muncitor ca mine. Și apoi a trebuit să văd cum se moare. Știi că există oameni care refuză să moară ? Ai auzit vreodată o femeie strigând: Niciodată ! în clipa morții ? Eu, da. Și am descoperit atunci că nu mă puteam obișnui cu așa ceva. Eram tânăr și credeam că dezgustul meu se adresează ordinii însăși a lumii. Între timp am devenit mai modest. Pur și simplu, tot nu m-am obișnuit să văd cum se moare. Nu știu nimic mai mult, dar la urma urmei...

Rieux tace și se așează iar. Își simțea gura uscată.

— La urma urmei ? spune încet Tarrou.

— La urma urmei... reia doctorul și ezită din nou, pri-vindu-l pe Tarrou cu atenție, e vorba de un lucru pe care un om ca dumneata îl poate înțelege, nu-i așa, dar de vreme ce ordinea lumii este guvernată de moarte, poate că e mai bine pentru Dumnezeu să nu credem în el și să luptăm din toate puterile împotriva morții, fără a ridica ochii spre acest cer în care El tace.

— Da, aprobă Tarrou, pot să înțeleg, dar victoriile dumitale vor fi totdeauna provizorii, nimic mai mult.

Rieux pare să se întunece la față.

— Totdeauna, știu. Dar ăsta nu e un motiv să încetezi să lupti.

— Nu, nu este un motiv. Dar îmi închipui atunci ce trebuie să fie pentru dumneata această ciumă.

— Da, spune Rieux. O interminabilă înfrângere.

Tarrou și-a ațintit o clipă privirea asupra doctorului, apoi se ridică și pornește grăbit spre ușă. Și Rieux îl urmează. Era tocmai lângă el, când, Tarrou, care părea să se uite în jos la picioarele sale, îi spune :

— Cine te-a învățat toate astea, doctore ?

Răspunsul vine de îndată:

— Mizeria.

Rieux deschide ușa biroului său și, pe culoar, îi spune lui Tarrou că trebuia să coboare și el ca să meargă la unul din bolnavii săi de la periferie. Tarrou îi propune să-l însoțească și doctorul primește. La capătul culoarului au întâlnit-o pe doamna Rieux căreia doctorul i-l prezintă pe Tarrou.

— Un prieten, spune el.

— O ! spune doamna Rieux, sunt foarte bucuroasă să vă cunosc.

Plecând, Tarrou își mai întoarce o dată privirea în urma ei. Pe palier, doctorul încearcă zadarnic să facă lumină pe scări. Totul rămânea cufundat în beznă. Doctorul se întreba dacă era cumva efectul unei noi măsuri de economie. Dar nu puteai ști. De câțeva vreme, în case și în oraș, totul se strica. Poate pur și simplu din pricină că portarii și concetățenii noștri, în general, nu mai aveau grijă de nimic. Dar doctorul nu a avut timp să-și continue întrebările, căci vocea lui Tarrou răsună în urma lui:

— Încă un cuvânt, doctore, chiar dacă ți se pare ridicol: ai întru totul dreptate.

Rieux dă din umeri pentru sine, în întuneric.

— Nu știu, zău. Dar dumneata de unde știi ?

— O, face celălalt fără să se turbure, eu am puține lucruri de aflat.

Doctorul se oprește și, în urma lui, piciorul lui Tarrou alunecă pe o treaptă. Tarrou se agață cu mâna de umărul lui Rieux.

— Crezi că știi totul despre viață ? îl întreabă acesta.

Răspunsul a venit din întuneric, adus de aceeași voce liniștită : — Da.

Când au ieșit în stradă, au văzut că era destul de târziu, poate ora unsprezece. Orașul era mut, populat doar de foșnete ușoare. Foarte departe, răsună clopoțelul unei ambulante. S-au urcat în mașină și Rieux a dat drumul la motor.

— Va trebui, spune el, să vii mâine la spital pentru vaccinul preventiv. Dar, ca să încheiem, și înainte de a intra în această poveste, gândește-te că ai o șansă din trei să scapi.

— Aceste evaluări n-au rost, doctore, o știi la fel de bine ca și mine. Cu o sută de ani în urmă, o epidemie de ciumă a omorât toți locuitorii unui oraș din Persia, cu excepția exact a omului care spăla morții și care nu încetase nici o clipă să-și exercite meseria.

— Și-a păstrat această a treia șansă, nimic mai mult, spune Rieux cu o voce deodată mai înăbușită. Dar este adevărat că în privința asta nu știm mai nimic.

Intrau acum în mahalale. Farurile luminau străzile pustii. S-au oprit. În fața mașinii, Rieux îl întreabă pe Tarrou dacă voia să intre și acesta spuse că da. Un reflex al cerului le lumina

obrazul. Rieux avu deodată un râs prietenesc.

- Ia spune-mi, Tarrou, zise el, ce te îndeamnă să te ocupi de asta ?
- Nu știu. Morala mea, poate.
- Si care anume ?
- Înțelegerea.

Tarrou se întoarce cu fața spre casă și Rieux nu i-a mai văzut obrazul până în clipa când au fost înăuntru, la bătrânul astmatic.

Chiar din ziua următoare, Tarrou s-a apucat de treabă și a constituit o primă echipă care avea să fie urmată de multe altele.

Nu este totuși în intenția naratorului de a acorda acestor formații sanitare o importanță mai mare decât au avut-o. Este adevărat că, astăzi, mulți dintre concetățenii noștri ar ceda tentației de a le exagera rolul. Dar naratorul este mai curând ispitit să creadă că, dând prea multă importanță acțiunilor frumoase, ar aduce în cele din urmă un omagiu indirect și puternic răului. Pentru că se poate presupune că aceste acțiuni frumoase n-au atâta preț decât pentru că sunt rare și că răutatea și indiferența sunt motoare mult mai frecvente în acțiunile oamenilor. Aceasta este o idee pe care naratorul n-o împărtășește. Răul care este în lume vine aproape întotdeauna din ignoranță, și bunele intenții, dacă nu sunt luminate de conștiință, pot să facă tot atâtea stricăciuni ca și răutatea. Oamenii sunt mai curând buni decât răi, și, în realitate, nu asta e problema. Ei sunt însă mai mult sau mai puțin neștiutori și asta e ceea ce se cheamă virtute sau viciu, viciul cel mai fără de speranță fiind cel al ignoranței care crede că știe tot și își permite atunci să omoare. Sufletul ucigașului este orb și nu există bunătate adevărată, nici iubire frumoasă fără toată clarviziunea posibilă.

Iată de ce formațiile noastre sanitare care s-au realizat datorită lui Tarrou trebuie să fie judecate cu o satisfacție obiectivă. Iată de ce naratorul nu va deveni cântărețul prea elocvent al voinței și al unui eroism căruia el nu-i acordă decât o importanță potrivită. Dar el va continua să fie istoricul inimilor sfâșiate și exigente ale concetățenilor noștri pe care ciurma le adusese atunci în această stare.

Cei care s-au dedicat formațiilor sanitare n-au avut, într-adevăr, un merit atât de mare, căci știau că era singurul lucru de făcut, și de necrezut ar fi fost să nu se fi hotărât. Aceste formații i-au ajutat pe concetățenii noștri să pătrundă mai adânc în ciumă și i-au convins în parte că, deoarece boala există, trebuia făcut tot ce era necesar pentru a lupta împotriva ei. Și pentru că ciuma devenea astfel datoria unora, ea apărea ceea ce era în realitate, adică problema tuturor.

Asta e bine. Dar nu felicităm un învățător pentru că ne învață că doi și cu doi fac patru. Va fi poate felicitat pentru că și-a ales această meserie frumoasă. Să spunem deci că este lăudabil faptul că Tarrou și alții ca el au ales să demonstreze că doi cu doi fac patru, mai curând decât contrariul, dar să spunem și că această acțiune a lor de bunăvoință era identică cu a învățătorului, cu a tuturor celor care au aceeași inimă ca și a învățătorului și care, spre onoarea omului, sunt mai numeroși decât se crede; asta e, cel puțin, convingerea naratorului. El vede de altfel foarte bine obiecția care i s-ar putea aduce, și anume că acești oameni își riscau viața. Dar vine întotdeauna un ceas în istorie când cel

care îndrăznește să spună că doi și cu doi fac patru este pedepsit cu moartea. Învățătorul știa asta. Și întrebarea nu este să știi care este răsplata sau pedeapsa la care se poate aștepta acest raționament, întrebarea este să știi dacă doi și cu doi, da sau nu, fac patru. Pentru aceia dintre concetățenii noștri care își riscau atunci viața, ei trebuiau să hotărască dacă da sau nu, ciuma dăduse peste ei și dacă da sau nu, trebuia luptat împotriva ei.

Mulți noi moraliști din orașul nostru obișnuiau atunci să spună că nimic nu folosește la nimic și că trebuie să îngenunchem. Iar Tarrou și Rieux și prietenii lor puteau răspunde asta sau aia, dar concluzia rămânea mereu cea pe care o știau: trebuia luptat într-un fel sau altul și nu îngenunchea, toată problema era să împiedici un număr cât mai mare de oameni să moară și să cunoască despărțirea definitivă. Nu exista pentru asta decât un singur mijloc, care consta în a combate ciuma. Acest adevăr nu era admirabil, era doar consecvent.

Iată de ce era firesc ca bătrânul Castel să-și depună întreaga încredere și energie în fabricarea pe loc a unor seruri din substanțe improvizate. Rieux și cu el sperau că un ser fabricat din culturi ale însuși microbului care infesta orașul ar avea o eficacitate mai directă decât serurile venite din afară, deoarece microbul se deosebea întrucâtva de bacilul ciumei, așa cum era el definit în mod clasic. Castel spera să obțină destul de curând primul său ser.

Iată de ce era de asemenea firesc că Grand, care nu era nicidecum un erou, să devină acum un fel de secretar al formațiilor sanitare. O parte din echipele alcătuite de Tarrou se consacrau într-adevăr unei munci de asistență preventivă în cartierele suprapopulate. Încercau să introducă acolo igiena necesară, țineau evidența podurilor și pivnițelor prin care dezinfectarea nu trecuse. O altă parte a echipelor însoțea medicii în vizitele la domiciliul bolnavilor, asigura transportul ciumaților și mai târziu, în lipsa personalului de calitate, deveniseră șoferi ai mașinilor cu bolnavi și cu morți. Toate acestea cereau o muncă de înregistrare și de statistică pe care Grand a acceptat s-o facă.

Din acest punct de vedere, naratorul, în mai mare măsură decât Rieux sau Tarrou, considera că Grand era reprezentantul real al acelei virtuți liniștite care anima formațiile sanitare. El spusese da, fără ezitare, cu bunăvoința care îi era proprie. Cerase doar să fie folosit la treburi mai mici. Era prea bătrân pentru altele. Între orele optsprezece și douăzeci le stătea la dispoziție. Și când Rieux i-a mulțumit călduros, el s-a mirat: "Nu asta e cel mai greu. E ciumă, trebuie să ne apărăm, e un lucru clar! Ah ! dacă și altele ar fi tot atât de simple!" Și se întorcea la fraza lui. Uneori, seara, când termina cu fișele, Rieux stătea de vorbă cu el. În cele din urmă îl incluseseră și pe Tarrou în conversația lor și Grand se destăinuia cu o plăcere din ce în ce mai evidentă celor doi amici ai săi. Aceștia urmăreau cu interes munca plină de răbdare la care Grand se deda în toiul ciumei. Găseau și ei în asta, în cele din urmă, un soi de relaxare.

"Ce mai face amazoana ?" întreba adesea Tarrou. Iar Grand răspundea invariabil, cu un zâmbet silit: "Galopează, galopează" . Într-o seară, Grand a spus că renunțase definitiv la adjectivul "elegantă" pentru amazoana lui și că o va caracteriza de acum încolo ca "zveltă". "E mai concret", adăugase el. Altădată le citi celor doi auditori ai săi prima frază astfel modificată: "într-o frumoasă dimineață de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite din Bois de Boulogne".

— Nu-i așa, spune Grand, că o vezi mai bine ? Și am preferat: "într-o dimineață de

mai", pentru că "din luna mai" lungea mai mult cadența.

S-a arătat apoi foarte preocupat de adjectivul "superbă". I se părea inexpressiv și el căuta termenul care ar fotografia dintr-o dată fastuoasa iapă pe care o imagina. "Grasă" nu mergea, era concret, dar puțin peiorativ. "Strălucitoare" îl ispitise o clipă, dar ritmul nu se potrivea. Într-o seară a anunțat triumfător că găsise cuvântul: "O neagră iapă alezană". Negru indică, după părerea lui, la un mod discret, eleganța.

— Nu se poate, spuse Rieux.

— Și de ce?

— Alezană nu indică rasa, ci culoarea.

— Ce culoare?

— Ei bine, o culoare care nu este negru, în orice caz. Grand părea foarte afectat.

— Mulțumesc, spunea el, din fericire sunteți aici. Dar vedeți cât e de greu.

— Ce părere ai avea de "sumptuoasă" ? zise Tarrou.

Grand îl privi. Reflecta:

— Da, zise el, da !

Si, treptat, un zâmbet se așternea pe chipul său.

Câtva timp după aceea, a mărturisit că adjectivul "înflorite" îl stânjenea. Cum nu văzuse niciodată decât Oranul și Montelimarul, le cerea uneori prietenilor săi indicații asupra modului în care înfloreau aleile din Bois de Boulogne. Lui Rieux și lui Tarrou aceste alei nu le făcuseră, la drept vorbind, niciodată impresia că ar fi înflorite, dar convingerea funcționarului îi făcea să șovăie. El se mira de nesiguranța lor. "Numai artiștii știu să observe". Dar doctorul l-a găsit o dată într-o stare de mare surescitare. Înlocuise "înflorite" cu "pline de flori". Își freca mâinile. „În sfârșit le vezi, le miroși. Jos pălăria, domnilor!" Citi triumfător fraza: "Într-o frumoasă dimineață de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o somptuoasă iapă alezană, aleile pline de flori din Bois Boulogne „. Dar, citite cu voce tare, cuvintele "aleile pline" sunară într-un mod supărător și Grand se bâlbâi puțin. S-a așezat cu un aer copleșit. Apoi i-a cerut doctorului să-i îngăduie să plece. Avea nevoie să se gândească.

Chiar în această perioadă, mai târziu s-a aflat, la birou, a dat semne de neatenție care au fost considerate regretabile într-un astfel de moment în care primăria trebuie să facă față, cu un personal redus, unor obligații copleșitoare. Serviciul lui Grand a avut de suferit și șeful de cabinet i-a făcut reproșuri severe reamintindu-i că era plătit pentru a efectua o muncă pe care el tocmai n-o efectua. "Se pare, spusesese șeful de birou, că în afara muncii dumneavoastră, faceți și serviciul voluntar în formațiile sanitare. Asta nu mă privește. Ceea ce mă privește este munca dumneavoastră aci. Și prima modalitate de a fi folositor în aceste teribile împrejurări este s-o îndepliniți bine. Altfel, restul nu folosește la nimic".

— Are dreptate, îi spune Grand lui Rieux.

— Da, are dreptate, aprobă doctorul.

— Dar sunt distrat și nu știu cum să mă descurc cu sfârșitul frazei mele.

Se gândise să suprima cuvântul "Boulogne", socotind că toată lumea va înțelege despre ce pădure este vorba. Dar atunci fraza părea să lege de "flori" ceea ce, de fapt, se raporta la "alei". Se gândise și la posibilitatea de a scrie: "Aleile pădurii pline de flori". Dar așezarea cuvântului "pădurii între un substantiv și un calificativ, pe care le despărțea în mod arbitrar,

era pentru el ca un ghimpe în talpă, în unele seri, într-adevăr, părea mai obosit chiar decât Rieux.

Da, era obosit de această căutare care îl absorbea în întregime, dar, cu toate acestea, nu se străduia mai puțin ca înainte să continue să facă adunările și statisticile de care aveau nevoie formațiile sanitare. Cu răbdare, în fiecare seară, puneă fișele la punct, le însoțea de graficele respective și se silea să prezinte tabele cât se poate de precise. Destul de des se ducea să-l caute pe Rieux într-unul din spitale și îi cerea o masă în vreun birou sau infirmerie. Se instala acolo cu hârtiile lui, exact la fel cum se instala la masa lui de lucru de la primărie și în aerul dens încărcat de mirosul dezinfectantelor și al bolii însăși, își vântura foile de hârtie ca să usuce cerneala de pe ele. Încerca atunci în mod cinstit să nu se mai gândească la amazoana lui și să facă numai ceea ce trebuia.

Da, dacă este adevărat că oamenii țin să-și propună exemple și modele pe care le numesc eroi, și dacă trebuie neapărat să existe unul în această povestire, atunci naratorul îl propune tocmai pe acest erou șters și insignifiant, care n-avea în firea lui drept calitate decât o inimă bună și un ideal aparent ridicol. Asta va da adevărului partea care îi revine, adunării de doi cu doi totalul ei de patru, și eroismului locul secundar care i se cuvine, exact după, și niciodată înaintea exigenței generoase a fericirii. Asta va da de asemenea și acestei cronici caracterul ei care trebuie să fie acela al unei relatări făcute cu sentimente bune, adică sentimente care nu sunt nici vizibil rele, nici exaltate în felul urât al unui spectacol.

Aceasta era cel puțin părerea doctorului Rieux atunci când citea în ziare sau asculta la radio chemările și încurajările pe care lumea exterioară le trimitea orașului ciumat. O dată cu ajutoarele trimise pe calea aerului sau pe uscat, în fiecare seară, pe calea undelor sau prin presă, comentarii înduioșătoare sau admirative se abăteau asupra orașului de aici înainte singuratic. Și de fiecare dată tonul de epopee sau de discurs festiv îl irita pe medic. Desigur, el știa că această solitudine nu era prefăcută. Dar ea nu putea fi exprimată decât în limbajul convențional prin care oamenii încearcă să exprime ceea ce îi leagă de umanitate. Și acest limbaj nu se potrivea cu micile eforturi zilnice ale lui Grand, de pildă, și era străin de ceea ce însemna Grand în mijlocul cumei.

Câteodată, la miez de noapte, în marea liniște a orașului pustiu la ora aceea, înainte de a se băga în pat pentru un somn care nu dura mult, doctorul sucea butonul aparatului. Și din toate părțile lumii, străbătând mii de kilometri, voci necunoscute și frățești încercau cu neîndemânare să-și arate solidaritatea și și-o arătau într-adevăr, dar demonstau în același timp și îngrozitoarea neputință în care se află orice om de a împărtăși cu adevărat o durere pe care n-o poate vedea: "Oran ! Oran !" Zadarnic chemarea străbătea mările, zadarnic stătea doctorul Rieux la pândă, curând elocvența chemărilor sporea și scotea și mai mult la iveală ruptura esențială care făcea din Grand și din orator doi străini. "Oran ! da, Oran ! Dar nu, gândea medicul, a iubi sau a muri împreună, nu există pentru noi alt ajutor; ei sunt prea departe."

Și exact ceea ce mai rămâne de evocat înainte de a ajunge la punctul maxim al cumei, în timp ce flagelul își aduna toate puterile pentru a le arunca asupra orașului și a pune definitiv stăpânire pe el, sunt lungile sforțări disperate și monotone pe care ultimii inși, ca de pildă Rambert, le făceau pentru a-și regăsi fericirea și pentru a sustrage cumei această

parte a eului lor pe care o apărau împotriva oricărei atingeri. Acesta era modul lor de a refuza aservirea care îi amenința și, cu toate că aparent acest refuz nu dădea aceleași rezultate în comparație cu cel al lui Tarrou, părerea naratorului este că avea totuși o semnificație și că mărturisea și el, prin însăși vanitatea și contrazicerile lui, tot ce era atunci mândrie în fiecare dintre noi.

Rambert lupta pentru a împiedica ciuma să-l înăbușe. Ajungând la convingerea că nu putea părăsi orașul prin mijloace legale, era hotărât — îi spusese el lui Rieux — să uzeze de celelalte, ilegale. Ziaristul începuse cu chelnerii de cafenea. Un chelner de cafenea este întotdeauna la curent cu toate. Dar primii cărora li s-a adresat erau mai ales la curent cu pedepsele foarte grave care sancționau acest gen de acțiuni, într-unul din cazuri fusese chiar luat drept un provocator. A trebuit să-l întâlnească pe Cottard la Rieux ca să facă un pas înainte. În ziua aceea, Rieux și cu el vorbiseră din nou despre demersurile zadarnice pe care ziaristul le făcuse prin birourile administrației. Câteva zile mai târziu, Cottard s-a întâlnit cu Rambert pe stradă și l-a întâmpinat cu franchețea pe care o pune acum în toate relațiile sale:

- Tot nimic ? spusese el.
- Nu, nimic.
- Nu te poți baza pe birouri. Nu sunt făcute să înțeleagă.
- Este adevărat. Dar caut altă cale. E greu.
- A! spune Cottard, înțeleg.

Cunoștea o filieră și îi explica lui Rambert, care se mira, că de multă vreme frecventa el toate cafenelele din Oran, în care avea prieteni, și că era informat de existența unei organizații care se ocupa de operații de acest gen. Adevărul era că Cottard, ale cărui cheltuieli depășeau acum veniturile, se amestecase în afaceri de contrabandă cu produse raționalizate. El revindea astfel alcool de proastă calitate și țigări ale căror prețuri urcau fără încetare și care erau pe cale să-i aducă o mică avere.

- Sunteți foarte sigur ? îl întreabă Rambert.
- Da, fiindcă mi s-a propus și mie.
- Și n-ați profitat ?
- Nu fiți neîncrezător, spune Cottard, cu un aer cumsecade, n-am profitat pentru că eu n-am chef să plec. Am motivele mele.

Și adaugă după o tăcere:

- Nu mă întrebați care sunt aceste motive ?
- Presupun că nu mă privesc, spune Rambert.
- Într-un sens, asta nu vă privește, într-adevăr. Dar în altul... În sfârșit, singurul lucru evident este că mă simt mult mai bine aici de când avem ciuma printre noi.

Celălalt îi scurtează vorbăria:

- Cum se poate ajunge la această organizație ?
- A! zise Cottard, nu e ușor, veniți cu mine.

Erau orele patru după-amiaza. Sub un cer greu, orașul se cocea încet. Toate magazinele aveau storurile lăsate. Marile artere erau pustii. Cottard și Rambert au luat-o pe niște străzi cu arcade și au mers îndelung fără să vorbească. Această tăcere, această moarte a culorilor și a mișcărilor putea fi atât de bine a verii ca și a flagelului. Nu știaai dacă

aerul era greu de amenințări sau de pulbere și de arșiță. Trebuia să observi și să reflectezi ca să dai de ciumă. Căci ea nu se trăda decât prin semne negative. Cottard, care avea afinități cu ea, l-a făcut pe Rambert să observe de pildă lipsa câinilor care, în mod normal, ar fi trebuit să fie culcați pe o parte, gâfâind, în pragul culoarelor, în căutarea unui loc mai răcoros, de negăsit.

Au luat-o pe Bulevardul Palmierilor, au traversat Piața Armelor și au coborât înspre cartierul Marinei. La stânga, o cafenea vopsită în verde se adăpostea sub un stor oblic din pânză galbenă și groasă. Intrând, Cottard și Rambert își ștergeau frunțile. S-au așezat pe scaune pliante de grădină în fața unor mese de tablă verde. Sala era cu desăvârșire pustie. Muște bâzâiau în aer. Într-o colivie galbenă care se afla pe tejgheaua cu picioare strâmbe, un papagal căruia îi atârnavu penele stătea pleoștit pe stinghie. Tablouri vechi, reprezentând scene militare, atârnavu pe pereți, acoperite de jeg și de pânze din fire groase de păianjen. Pe toate mesele de tablă, și în fața lui Rambert însuși, se uscau găinați a căror origine și-o explica greu până ce, dintr-un colț întunecos, după un pic de forfotă, se ivise cu mici sărituri un splendid cocoș.

Căldura, în acest moment, păru-se să crească și mai mult. Cottard și-a scos haina și a bătut în masa de tablă. Un omuleț, pierdut într-un lung șorț albastru, a ieșit din fund, l-a salutat pe Cottard de îndată ce l-a văzut, de departe, a înaintat dând cocoșul la o parte cu o lovitură zdravănă de picior și a întrebat, în mijlocul cotcodăcelilor, cu ce doreau să fie serviți acești domni. Cottard voia vin alb și întreabă de un anume Garcia. După cum i-a răspuns piticul, erau de-acum câteva zile de când acest Garcia nu mai fusese văzut prin cafenea.

— Crezi că are să vină diseară ?

— Ei! spune celălalt, de unde să știu eu ce are el în cap ! Dar cunoașteți ora lui obișnuită ?

— Da, dar nu este foarte important. Vreau doar să-i prezint un prieten.

Chelnerul își ștergea mâinile jilave de partea dinainte a șorțului.

— A! Domnul se ocupă și el de afaceri ?

— Da, spune Cottard.

Piticul trase zgomotos aer pe nas:

— Atunci, veniți iar diseară. Am să trimit băiatul până la el. Ieșind, Rambert întreabă despre ce fel de afaceri era vorba.

— De contrabandă, firește. Se trec mărfuri peste porțile orașului. Se vând la prețuri mari.

— Bun, spune Rambert. Au complici ?

— Exact.

Seara, storul era ridicat, papagalul trăncănea în colivia lui, iar mesele de tablă erau înconjurte de oameni în cămăși, fără haină. Unul dintre ei, cu pălăria de paie dată pe ceafă, cu o cămașă albă descheiată peste pieptul de culoarea pământului ars, s-a ridicat la intrarea lui Cottard. Avea un obraz bronzat, cu trăsături regulate, ochii negri și mici, dinții albi, două sau trei inele în degete; părea să aibă în jur de treizeci de ani.

— Salut, spune el, să bem ceva la tejghea.

Au luat trei rânduri în tăcere.

— Ce-ar fi să ieșim ? spune apoi Garcia.

Au coborât spre port și Garcia i-a întrebat pe cei doi ce voiau de la el. Cottard îi spune că nu tocmai pentru afaceri voia să i-l prezinte pe Rambert, ci numai pentru ceea ce numea el "o ieșire". Garcia mergea drept înainte, fumând. Punea întrebări, spunând "el" când vorbea despre Rambert, fără să pară a observa prezența acestuia.

— Cu ce scop ? spunea.

— Soția lui e în Franța.

— Aha!

Și după un timp:

— Ce meserie are ?

— Ziarist.

— Este o meserie în care se vorbește mult.

Rambert tăcea.

— E un prieten, zise Cottard.

Înaintau în tăcere. Ajunseseră la cheiuri, al căror acces era interzis prin gratii înalte. Dar s-au îndreptat spre un mic bar în care se vindeau sardele prăjite, se simțea mirosul până aici.

— Oricum, a încheiat Garcia, asta nu mă privește pe mine, ci pe Raoul. Și trebuie să-l găsesc. Și o să fie cam greu.

— A! întreabă Cottard cu vioiciune, se ascunde? Garcia nu răspunde. Lângă bar s-a oprit și pentru întâia oară s-a întors spre Rambert.

— Poimâine la ora unsprezece, în colț la cazarma vămii, sus pe deal.

Avea aerul că vrea să plece, dar s-a întors spre cei doi bărbați.

— Vor fi cheltuieli, spune el.

Era o constatare.

— Bineînțeles, a aprobat Rambert.

Puțin mai târziu, ziaristul îi mulțumea lui Cottard.

— O, nu, spunea celălalt, jovial. Este o plăcere pentru mine să vă fac un serviciu. Și apoi, sunteți ziarist, o să vă revanșați cândva.

A treia zi, Rambert și Cottard urcau marile străzi neumbrite care duceau spre partea înaltă a orașului nostru. O parte a cazărmii vămilor fusese transformată în infirmerie și în fața intrării staționau oameni veniți în speranța unei vizite ce nu putea fi autorizată sau în căutarea unor informații care se perimau de la o oră la alta. În orice caz, această adunare dădea naștere unui du-te — vino neîncetat și era de presupus că acest considerent nu fusese străin de felul în care Garcia se gândise să stabilească întâlnirea lui cu Rambert.

— Este curioasă, spune Cottard, această încăpățănare de a pleca. De fapt, ceea ce se întâmplă e foarte interesant.

— Nu pentru mine, răspunde Rambert.

— Ei! sigur, riști ceva dacă rămâi. Dar, la urma urmei, riscai tot atât de mult înainte de ciumă, traversând o intersecție foarte aglomerată.

În acest moment, mașina lui Rieux s-a oprit în dreptul lor. Tarrou conducea și Rieux părea pe jumătate adormit. S-a trezit pentru a face prezentările.

— Ne cunoaștem, spune Tarrou, locuim în același hotel.

S-a oferit să-l conducă pe Rambert în oraș.

— Nu, noi avem o întâlnire aici.

Rieux îl privea pe Rambert.

— Da, face acesta.

— A! se miră Cottard, doctorul e la curent.

— Iată-l pe judecătorul de instrucție, i-a atras Tarrou atenția uitându-se la Cottard.

Acesta s-a schimbat la față. Domnul Othon cobora într-adevăr strada și înainta spre ei cu pași energici, dar măsuțați. Trecând prin fața micului grup, și-a scos pălăria.

— Bună ziua, domnule judecător, spune Tarrou. Judecătorul a răspuns la salutul celor doi pasageri din mașină și, uitându-se la Cottard și la Rambert care rămăseseră deoparte, i-a salutat din cap cu un aer grav. Tarrou i-a prezentat pe rentier și pe ziarist. Domnul Othon i-a privit o secundă și a oftat, spunând că treceau printr-o perioadă foarte tristă.

— Am auzit, domnule Tarrou, că vă ocupați cu aplicarea măsurilor profilactice. Nici nu știți cât de mult vă aprob. Credeți că maladia se va extinde, domnule doctor ?

Rieux spune că trebuia sperat că nu, iar judecătorul a repetat că trebuie totdeauna să sperăm, intențiile Providenței sunt de nepătruns. Tarrou l-a întrebat dacă evenimentele îi aduseseră un spor de activitate judiciară.

— Dimpotrivă, numărul cazurilor pe care le numim de drept comun scade. Nu am mai cercetat decât abateri grave de la noile dispoziții. Nici când vechile legi n-au fost atât de respectate.

— Asta pentru că, comparativ, spune Tarrou, par bune prin forța lucrurilor.

Judecătorul părăsește aerul visător pe care și-l luase, cu privirea parcă atârnată de cer. Și îl măsoara pe Tarrou cu răceală.

— Ce importanță are asta ? spune el. Nu legea contează, ci condamnarea. N-avem încotro.

— Țăsta, spune Cottard după plecarea judecătorului, este inamicul numărul unu.

Mașina a pornit.

Ceva mai târziu, Rambert și Cottard l-au văzut sosind pe Garcia. Înainta spre ei fără să le facă vreun semn și a spus în chip de salut: "Trebuie să așteptăm".

În jurul lui, mulțimea, în care predominau femeile, aștepta într-o liniște totală. Aproape toate duceau coșuri în speranța deșartă că vor putea să le strecoare rudelor bolnave cu ideea și mai smintită că aceștia ar putea mânca alimentele lor. Intrarea era păzită de sentinele înarmate și, din când în când, un strigăt bizar străbătea curtea care despărțea cazarma de ușa. Chipurile neliniștite se întorceau atunci spre infirmerie.

Cei trei bărbați priveau acest spectacol când, în spatele lor, un "bună ziua" clar și grav i-a făcut să se întoarcă. În ciuda căldurii, Raoul era îmbrăcat foarte corect. Înalt și voinic, purta un costum la două rânduri, de culoare închisă și o pălărie de fetru negru cu marginile răsucite. Obrazul lui era destul de palid, ochii cafenii, gura strânsă. Raoul vorbea într-un fel rapid și precis:

— Să coborâm spre centru, spune el. Garcia, poți să pleci.

Garcia și-a aprins o țigară și i-a lăsat să se îndepărteze. Mergeau repede, potrivindu-și mersul cu al lui Raoul, care trecuse între el

— Garciami-a spus despre ce e vorba, spune el. Se poate face. În orice caz, are să

vă coste zece mii de franci.

Rambert răspunde că e de acord.

— Luați masa cu mine, mâine la prânz, la restaurantul spaniol din cartierul Marinei.

Rambert spune că erau înțeleși și Raoul i-a strâns mâna, zâmbind pentru întâia oară. După plecarea lui, Cottard se scuză. Nu era liber a doua zi și de altfel Rambert nu mai avea nevoie de el.

Când ziaristul a intrat, ziua următoare, în restaurantul spaniol, toate capetele s-au întors în urma lui. Această pivniță întunecoasă, situată sub o străduță galbenă și uscată de soare, nu era frecventată decât de bărbați, de neam spaniol în cea mai mare parte. Dar de îndată ce Raoul, așezat la o masă în fund, i-a făcut ziaristului un semn și Rambert s-a îndreptat într-acolo, curiozitatea a dispărut de pe chipurile celorlalți și s-au întors la farfuriile lor. La masa lui Raoul mai ședea un ins înalt și slab, prost bărbierit, cu umerii excesiv de lați, cu o față cabalină și părul rar. Purta o cămașă cu mâneci suflecate din care îi ieșeau brațele lungi și subțiri, acoperite cu un păr negru. Când i-a fost prezentat Rambert, el a dat de trei ori din cap. Numele lui nu fusese rostit și Raoul nu vorbea de el decât spunând "prietenu nostru".

— Prietenu nostru crede că are posibilitatea să vă ajute. El are să vă...

Raoul s-a oprit deoarece chelnerița venise să ia comanda lui Rambert.

— El are să vă pună în legătură cu doi dintre prietenii noștri care or să vă facă cunoștință cu niște paznici care sunt de partea noastră. Cu asta n-ați terminat. Trebuie ca paznicii să hotărască ei înșiși momentul potrivit. Cel mai simplu ar fi să stați câteva nopți la unul din ei, care locuiește în apropierea porților. Dar înainte de asta, prietenu nostru trebuie să vă înlesnească niște luări de contact necesare. Când totul o să fie în regulă, lui o să-i achitați cheltuielile.

Prietenu mai dădu o dată din capul lui de cal, fără să înceteze să mestece salata de roșii cu ardei iuți pe care o înfuleca. Apoi vorbi cu un ușor accent spaniol. Îi propunea lui Rambert o întâlnire pentru poimâine, la ora opt dimineața, sub porticul de la intrarea în catedrală.

— Încă două zile, a observat Rambert.

— Păi nu e așa ușor, spune Raoul. Trebuie umblat după oameni.

Calul a mai cădelnițat o dată din capul lui și Rambert a aprobat fără entuziasm. Restul prânzului s-a desfășurat în căutarea unui subiect de conversație. Și totul a devenit foarte simplu atunci când Rambert a descoperit că meseria calului era fotbalul. El însuși practicase mult acest sport. Au discutat deci despre campionatul Franței, despre valoarea echipelor profesionale engleze și despre tactica în W. La sfârșitul mesei, calul se însuflețise foarte tare și îl tutuia pe Rambert încercând să-l convingă că nu există loc mai bun în echipă decât acela de halfcentru. "Înțeles tu? spunea el. Halfcentrul, el este acela care primește și trimite mingile. Jocul halfilor, ăsta e fotbalul. Rambert era de aceeași părere, deși jucase întotdeauna centru-înaintaș. Discuția a fost întreruptă numai de un post de radio care, după ce isprăvisese de bâzâit în surdină niște melodii sentimentale, a anunțat că în ziua precedentă ciurma făcuse o sută treizeci și șapte de victime. Nimeni din asistență nu a reacționat. Omul cu cap de cal a dat din umeri și s-a ridicat. Raoul și Rambert l-au imitat.

La plecare, halfcentrul i-a strâns cu energie mâna lui Rambert:

— Mă cheamă Gonzales, a spus el.

Aceste două zile i s-au părut fără sfârșit lui Rambert. S-a dus la Rieux și i-a povestit amănunțit toate demersurile pe care le făcuse. Apoi l-a însoțit pe doctor într-una din vizitele acestuia. I-a spus la revedere la ușa casei în care se afla un bolnav suspect. Pe culoar un zgomot de alergături și de voci: se înștiința familia de sosirea doctorului.

— Sper că Tarrou n-are să întârzie, murmură Rieux.

Avea un aer obosit.

— Se întinde prea repede epidemia ? întrebă Rambert.

Rieux spune că nu despre asta era vorba, ba chiar curba statistică urca mai încet. Pur și simplu, mijloacele de a lupta împotriva ciumei nu erau suficiente.

— Ducem lipsă de material, spune el. În toate armatele din lume în general lipsa de material se suplinește prin oameni. Dar noi ducem lipsă și de oameni.

— Au venit dinafară medici și personal sanitar.

— Da, spune Rieux. Zece medici și vreo sută de oameni. Aparent, este mult. Pentru stadiul actual al molimei abia este suficient. Dacă epidemia se extinde, va fi insuficient.

Rieux își ciulise urechile spre zgomotele din interiorul casei, apoi i-a zâmbit lui Rambert.

— Da, spune el, ar trebui să vă grăbiți să reușiți.

O umbră trece peste fața lui Rambert.

— Știți, spune el cu voce înăbușită, nu asta mă face să plec.

Rieux răspunde că știe, dar Rambert continuă:

— Cred că nu sunt laș, cel puțin în cea mai mare parte a timpului. Am avut ocazia să mă conving de asta. Numai că există idei pe care nu le pot suporta.

Doctorul îl privește în ochi.

— O s-o regăsiți, spune el.

— Posibil, dar nu pot suporta ideea că o să fie mult până atunci și că ea va îmbătrâni în tot acest timp. La treizeci de ani începi să îmbătrânești și trebuie să profiți de orice clipă. Nu știi dacă mă puteți înțelege.

În timp ce Rieux murmură că i se pare că înțelege, Tarrou sosește, foarte însuflețit.

— Tocmai i-am cerut lui Paneloux să ni se alăture.

— Și ? întreabă doctorul.

— S-a gândit și a spus da.

— Asta mă bucură, spune doctorul. Sunt mulțumit să știu că e mai bun decât predica pe care a ținut-o.

— Toți oranienii simt așa, spune Tarrou. Trebuie doar să le dai ocazia.

A zâmbit și i-a făcut cu ochiul medicului.

— Asta e treaba mea în viață, să fac rost de ocazii.

— Iertați-mă, spune Rambert, dar trebuie să plec.

În joia întâlnirii, Rambert s-a dus în fața catedralei cu cinci minute înainte de ora opt. Aerul era încă destul de răcoros. Pe cer înaintau nori mici, albi și rotunzi, pe care, puțin mai târziu, crescând căldura, avea să-i înghită dintr-o dată. Un vag miros de umezeală mai urca încă de pe pajiștile uscate totuși. Soarele, în spatele caselor dinspre răsărit, încălzea doar coiful Ioanei d'Arc, statuia în întregime aurită care împodobește piața. Un ceas bătău de opt

ori. Rambert a făcut câțiva pași sub porticul pustiu. Dinăuntru ajungeau până la el psalmodieri nedeslușite însoțite de vechi mirosuri de pivniță și tămâie. Deodată cântecele s-au oprit. Vreo zece mogâldețe negre au ieșit din biserică și au pornit cu pași mici și repezi spre oraș. Rambert a început să-și piardă răbdarea. Alte mogâldețe urcau scările mari și se îndreptau spre portic. Și-a aprins o țigară, apoi i-a trecut prin minte că locul unde se afla nu permitea poate acest lucru.

La opt și un sfert, orgile catedralei au început să cânte în surdină. Rambert a intrat sub bolta întunecoasă. După o clipă, a putut să zărească, în naos, umbrele negre care trecuseră prin fața lui. Erau toate adunate într-un colț, în fața unui altar improvizat, pe care fusese așezată o statueta a Sfântului Roch, executată în grabă într-unul din atelierele orașului nostru. În genunchi, ele păreau că se chirciseră și mai mult, pierdute în cenușii din jur ca niște bucăți de umbră coagulată, puțin mai negre ici, colo, decât ceața în care pluteau. Deasupra lor, orgile executau variațiuni fără sfârșit.

Când Rambert a ieșit, Gonzales tocmai cobora scările și se îndrepta spre oraș.

— Credeam că ai plecat, i-a spus el ziaristului. Era normal. I-a explicat că își așteptase la rândul lui prietenii la o altă întâlnire pe care le-o dăduse nu departe de locul de-aici, la opt fără zece. Dar îi așteptase degeaba timp de douăzeci de minute.

— S-a ivit o piedică, asta e sigur. Nu ne mișcăm totdeauna în voie în treaba pe care o facem noi.

Îi propunea lui Rambert o nouă întâlnire, a doua zi la aceeași oră, în fața monumentului eroilor. Rambert a oftat și și-a dat pălăria pe ceafă.

— Nu e nimic, a încheiat Gonzales râzând. Gândește-te puțin la toate combinațiile, întoarcerile și pasele pe care trebuie să le faci ca să marchezi un gol.

— Sigur, a mai spus Rambert. Dar meciul nu durează decât o oră și jumătate.

Monumentul eroilor din Oran se află pe singurul loc de unde poate fi zărită marea, un fel de alee care merge pe o distanță destul de mică de-a lungul falezelor care domină portul. În ziua următoare, Rambert, ajuns primul la întâlnire, citea cu atenție lista celor morți pe câmpul de onoare. Câteva minute mai târziu, doi bărbați s-au apropiat, l-au privit cu indiferență, apoi s-au dus să se sprijine în coate de parapetul aleii și păreau în întregime absorbiți de contemplarea cheiurilor goale și pustii. Aveau amândoi aceeași statură, erau îmbrăcați la fel, cu pantaloni albaștri și tricouri bleumarin cu mâneci scurte. Ziaristul s-a îndepărtat puțin, apoi s-a așezat pe o bancă și putea acum să se uite la ei în voie. Și-a dat atunci seama că fără îndoială nu aveau mai mult de douăzeci de ani. În acest moment, l-a văzut pe Gonzales care venea spre el, scuzându-se.

— Iată-i pe prietenii noștri, spune el și l-a condus spre cei doi tineri pe care i-a prezentat sub numele de Marcel și Louis. Văzuți din față, semănau mult între ei, și Rambert socotea că erau frați.

— Așa, spune Gonzales. Acum vă cunoașteți. Să punem și afacerea la cale.

Marcel sau Louis a spus atunci că rândul lor de gardă începea peste două zile, ținea o săptămână și va trebui reperată ziua cea mai potrivită. Erau patru care păzeau poarta de vest, iar ceilalți doi erau militari de carieră. Nu putea fi vorba să fie băgați în afacere. Nu erau oameni siguri și, de altfel, asta ar mări cheltuielile. Dar se întâmpla ca, în unele seri, cei doi colegi ai lor să se ducă să petreacă o parte din noapte în sala dosnică a unui bar pe

care-l cunoșteau. Marcel sau Louis îi propunea deci lui Rambert să vină să se instaleze la ei, în apropierea porților, și să aștepte ca ei să vină să-l ia. Trecerea va fi atunci foarte ușoară. Dar trebuiau să se grăbească pentru că se vorbea, de câțva timp încoace, că se vor instala posturi duble în afara orașului.

Rambert a aprobat și a oferit câteva din ultimele sale țigări. Acela dintre cei doi frați care încă nu vorbise l-a întrebat atunci pe Gonzales dacă problema cheltuielilor era aranjată și dacă se putea primi un avans.

— Nu, spune Gonzales, nu e nevoie, e un prieten. Bani vor fi achitați la plecare.

S-au înțeles să se întâlnească din nou. Gonzales a propus pentru a treia zi o cină la restaurantul spaniol. De acolo se poate ajunge acasă la paznici.

— În prima noapte, i-a spus el lui Rambert, am să-ți țin tovărășie.

În ziua următoare, urcând spre odaia sa, Rambert s-a încrucișat pe scara hotelului cu Tarrou.

— Mă duc să mă întâlnesc cu Rieux, spune acesta din urmă, vreți să veniți și dumneavoastră ?

— Nu sunt niciodată sigur că nu-l deranjez, spune Rambert după o ezitare.

— Nu cred, mi-a vorbit mult despre dumneavoastră.

Ziaristul reflecta:

— Știți ce ? spune el, dacă aveți un moment liber după cină, sau chiar mai târziu, veniți amândoi la barul hotelului.

— Asta depinde de el și de ciumă, spune Tarrou.

Cu toate astea, la ora unsprezece seara, Rieux și Tarrou au intrat în barul mic și îngust. Vreo treizeci de inși stăteau înghesuiți și vorbeau foarte tare. Veniți din liniștea orașului ciumat, cei doi s-au oprit, puțin zăpăciți. Au înțeles această gălăgie văzând că se mai serveau încă băuturi alcoolice. Rambert stătea la una din marginile tejghelei și le făcea semn de pe taburetul lui înalt. S-au așezat alături de el, Tarrou împingând liniștit un vecin zgomotos.

— Alcoolul nu vă sperie ?

— Nu, spune Tarrou, dimpotrivă.

Rieux aspiră mirosul de ierburi amare din paharul său. Era greu de vorbit în acest tumult, dar Rambert părea ocupat mai ales să bea. Doctorul nu putea încă să judece dacă era beat. La una dintre cele două mese care ocupau restul localului strâmt în care se aflau, un ofițer de marină ținând în stânga și în dreapta câte o femeie de braț, îi povestea unui interlocutor gras și congestionat, despre o epidemie de tifos la Cairo: "Tabere, spunea el, se făcuseră tabere pentru indigeni, cu corturi pentru bolnavi, și de jur împrejur, un cordon de santinele care trăgeau asupra celor din familie când aceștia încercau să aducă prin fraudă leacuri băbești. Era o măsură aspră, dar dreaptă." La cealaltă masă, ocupată de niște tineri eleganți, conversația era de neînțeles și se pierdea în ritmul șlagărului *Saint Jams Infirmary* care se revărsa dintr-un picup cocoțat pe undeva.

— Sunteți mulțumit ? spune Rieux ridicând glasul.

— Se apropie, spune Rambert. Poate în cursul săptămânii.

— Păcat, strigă Tarrou.

— De ce ?

Tarrou se uită la Rieux.

— O! spune acesta, Tarrou spune asta pentru că se gândește că ne-ați fi putut fi de folos aici. Dar eu, înțeleg prea bine dorința dumneavoastră de a pleca.

Tarrou a mai oferit un rând. Rambert a coborât de pe taburet și l-a privit în față pentru întâia oară:

— La ce v-aș fi de folos ?

— Păi, spune Tarrou, întinzând mâna spre pahar fără să se grăbească, la formațiile noastre sanitare.

Rambert își luă acel aer de reflecție încăpățînată care îi era obișnuit și s-a cățarat la locul lui pe taburet.

— Nu vi se par folositoare aceste formații ? spune Tarrou care tocmai băuse și îl privea cu atenție pe Rambert.

— Foarte folositoare, spune ziaristul, și soarbe din nou. Rieux observă că-i tremură mâna. Se gândi că da, hotărât, era complet beat.

În ziua următoare, când Rambert a intrat pentru a doua oară în restaurantul spaniol, el a trecut prin mijlocul unui grup de bărbați care scosese scaune în fața intrării și se bucurau de seara verde și aurie în care căldura de-abia începea să slăbească. Fumau un tutun cu un miros înțepător. Înăuntru, restaurantul era aproape pustiu. Rambert s-a dus să se așeze la masa din fund la care îl găsisese prima oară pe Gonzales. I-a spus chelneriței că are să aștepte. Erau orele nouăsprezece treizeci. Încetul cu încetul oamenii au intrat și s-au instalat la mese. Începuseră să fie serviți și bolta joasă se umpluse de zgomote de tacâmuri și de conversații înăbușite. La orele douăzeci, Rambert tot mai aștepta. A fost aprinsă lumina. Niște clienți nou veniți s-au instalat la masa lui. Și-a comandat cina. La orele douăzeci și treizeci, isprăvisese de mâncat, fără să-l fi văzut pe Gonzales sau pe cei doi tineri. A fumat câteva țigări. Restaurantul se golea pe nesimțite. Afară noaptea cădea foarte repede. Un suflu cald care venea dinspre mare mișca ușor perdelele ușilor cu geam. Când s-au făcut orele douăzeci și unu, Rambert a băgat de seamă că la mese nu mai era nimeni și chelnerița se uita la el cu uimire. A plătit și a ieșit afară. În fața restaurantului, o cafenea era deschisă. Rambert s-a instalat lângă tejghea și supraveghea intrarea restaurantului. La orele douăzeci și unu și treizeci, s-a îndreptat spre hotel, căutând zadarnic în minte un mijloc de a da de Gonzales, a cărui adresă n-o avea, și simțind un gol în inimă la gândul tuturor demersurilor care trebuiau reîncepute.

Acesta a fost momentul, în noaptea spintecată de ambulanțe fugitive, în care și-a dat seama, cum avea să-i spună doctorului Rieux, că în tot acest timp își uitase într-un fel soția pentru a se concentra în întregime în căutarea unei spărturi în zidurile care îl despărțeau de ea. Dar acesta a fost și momentul în care, întâlnind o dată mai mult toate căile barate, a regăsit-o în centrul dorinței sale cu o asemenea izbucnire de durere, încât a început să alerge spre hotel, pentru ca să fugă de această arsură sălbatică pe care însă o ducea cu el și care îi sfredelea tâmpile.

A doua zi a venit foarte devreme la Rieux ca să-l întrebe cum l-ar putea găsi pe Cottard.

— Tot ceea ce îmi rămâne de făcut, spune el, este să urmez din nou aceeași filieră.

— Veniți mâine seară, spune Rieux; Tarrou, nu știu de ce, mi-a cerut să-l invit pe Cottard. L-am chemat la ora zece. Veniți la zece și jumătate.

Când Cottard a sosit în seara următoare, Tarrou și doctorul Rieux vorbeau despre o vindecare neașteptată care avusese loc în serviciul acestuia din urmă.

— Unul la zece. A avut noroc, spunea Tarrou.

— A! bun, spune Cottard, nu era ciumă.

L-au asigurat că era vorba chiar de această boală.

— Imposibil, din moment ce s-a făcut bine. Știți la fel de bine ca mine, ciuma nu iartă.

— În general, nu, spune Rieux. Dar cu un pic de încăpățânare, ai surprize.

Cottard râse.

— Nu s-ar zice. Ați auzit cifrele în seara asta ?

Tarrou, care se uita la rentier cu bunăvoință, spune că cifrele îi erau cunoscute, că situația era gravă, dar ce dovedeau toate astea ? Dovedeau că trebuiau luate măsuri și mai drastice.

— Ei, păi! Le-ați și luat.

— Da, dar trebuie ca fiecare dintre noi să le ia pe cont propriu.

Cottard se uita la Tarrou fără să înțeleagă. Acesta spunea că prea mulți oameni stau inactivi, că epidemia era problema fiecăruia și că fiecare trebuia să-și facă datoria. Formațiunile voluntare erau deschise tuturor.

— Asta e o idee, spune Cottard, dar nu va folosi la nimic. Ciuma e prea puternică.

— O să știm asta, spune Tarrou pe un ton răbdător, când vom fi încercat tot ce e posibil.

În acest timp, Rieux, la biroul lui, recopia niște fișe. Tarrou tot îl mai privea pe rentier care se frământa pe scaun.

— De ce n-ați venit cu noi, domnule Cottard ?

Celălalt s-a ridicat cu un aer jignit și și-a luat pălăria lui rotundă:

— Nu e meseria mea.

Apoi pe un ton de bravadă :

— De altfel eu mă simt bine în mijlocul ciumei și nu văd de ce m-aș băga ca s-o fac să înceteze.

Tarrou se lovi peste frunte, parcă iluminat de un adevăr neașteptat:

— Ah ! e adevărat, uitam că de n-ar fi asta v-ar aresta. Cottard a avut o tresărire puternică și s-a agățat de scaun ca și cum s-ar fi sprijinit să nu cadă. Rieux încetase să mai scrie și îl privea cu un aer serios și interesat.

— Cine v-a spus asta ? a strigat rentierul.

Tarrou părea surprins și a spus :

— Păi dumneata. Sau cel puțin asta e ceea ce ni s-a părut, doctorului și mie, că înțelegem.

Și cum Cottard, apucat deodată de o furie mai puternică decât el, bolborosea cuvinte de neînțeles, Tarrou a adăugat:

— Nu vă enervați. Nici doctorul și nici eu n-o să vă denunțăm. Istoria dumneavoastră nu ne privește. Și apoi, nu ne-a plăcut niciodată poliția. Haideți, stați jos!

Rentierul se uita la scaun, și apoi, după o ezitare, s-a așezat. Un moment mai târziu, a oftat:

— E o istorie veche, a recunoscut el, pe care au scos-o din nou la lumină. Credeam că

a fost uitată. Dar e unul care a vorbit. M-au chemat și mi-au spus să le stau la dispoziție până la închiderea anchetei. Am înțeles că până la urmă mă vor aresta.

— E ceva grav ? întreabă Tarrou.

— Depinde ce înțelegeți prin grav. În orice caz, nu e un omor.

— Închisoare sau muncă silnică ?

Cottard părea foarte abătut.

— Închisoare, dacă am noroc...

Dar peste o clipă a reluat cu vehemență :

— Este o eroare. Oricine face erori. Și nu pot suporta ideea de a fi ridicat pentru asta, de a fi despărțit de casa mea, de obiceiurile mele, de toți cei pe care îi cunosc.

— A! exclamă Tarrou, și de aceea v-a venit ideea să vă spânzurați ?

— Da, o prostie, desigur.

Rieux a vorbit pentru prima dată și i-a spus lui Cottard că-i înțelege neliniștea dar că, poate, totul avea să se aranjeze.

— O ! pentru moment, știu că n-am de ce să mă tem.

— Văd, spune Tarrou, n-o să intrați în formațiile noastre.

Celălalt, care își învârtea în mâini pălăria, a ridicat spre Tarrou o privire nesigură:

— Nu trebuie să vă supărați pe mine.

— Sigur că nu. Dar încercați cel puțin, a spus Tarrou zâmbind, să nu răspândiți microbul în mod voit.

Cottard a protestat că el nu dorise ciurma, aceasta venise așa, și nu era vina lui dacă ea îi aranja pentru moment treburile. Iar când Rambert a ajuns la ușă, rentierul a adăugat cu multă energie în glas:

— De altfel, părerea mea e că n-o să ajungeți la nici un rezultat.

Rambert a aflat că nici Cottard nu cunoștea adresa lui Gonzales, dar că, oricum, puteau să se ducă din nou la cafeneaua aceea mică. Și-au dat întâlnire pentru a doua zi. Și cum Rieux și-a manifestat dorința de-a fi ținut la curent, Rambert l-a invitat să vină împreună cu Tarrou la sfârșitul săptămânii în odaia lui, noaptea, la orice oră.

Dimineața, Rambert s-a dus cu Cottard la cafenea și i-au transmis lui Garcia să vină la o întâlnire în aceeași seară sau, dacă nu va putea, atunci să vină seara următoare. În seara aceea l-au așteptat zadarnic. A doua zi Garcia era acolo. A ascultat în tăcere povestirea lui Rambert. El nu era la curent, dar știa că fuseseră consemnate cartiere întregi timp de douăzeci și patru de ore pentru ca să se procedeze la verificări de domiciliu. Era posibil ca Gonzales și cei doi tineri să nu fi putut trece peste cordoane. Dar tot ceea ce el, Garcia, putea face, era să-i pună din nou în legătură cu Raoul. Firește, asta nu va fi decât poimâine.

— Văd, spune Rambert, trebuie luat totul de la început. A treia zi, la un colț de stradă, Raoul confirma ipoteza lui Garcia; cartierele periferice fuseseră consemnate. Trebuia luat din nou contact cu Gonzales. Două zile mai târziu, Rambert lua prânzul împreună cu jucătorul de fotbal.

— Ce prostie, spunea acesta. Ar fi trebuit să convenim asupra unui mijloc de a ne întâlni.

Aceasta era și părerea lui Rambert.

— Mâine dimineață ne vom duce la băieți și vom încerca să aranjăm totul.

În ziua următoare băieții nu erau acasă. Le-au lăsat vorbă pentru o întâlnire a doua zi la amiază, în piața Liceului și Rambert s-a întors acasă cu o expresie care l-a uimit pe Tarrou, atunci când l-a întâlnit după-amiază.

— Nu merge ? l-a întrebat Tarrou.

— Tot luând-o de la cap... spune Rambert

Și și-a reînnoit invitația.

Seara, când cei doi bărbați au intrat în odaia lui Rambert, acesta stătea culcat. S-a ridicat și a umplut paharele pe care le pregătise. Rieux, luându-l pe al lui, a întrebat dacă lucrurile erau pe calea cea bună. Ziaristul a răspuns că făcuse din nou un ocol complet, că ajunsese la același punct și că va avea în curând ultima întâlnire cu ei. A băut și a adăugat:

— Firește, nu vor veni.

— Nu trebuie făcut din asta un principiu, spune Tarrou.

— Încă n-ați înțeles, răspunde Rambert dând din umeri.

— Ce anume ?

— Ciuma.

— A! face Rieux.

— Nu, n-ați înțeles că totul constă în a o lua de la capăt. Rambert s-a dus într-un colț al odăii și a deschis un mic fonograf.

— Ce disc e ăsta ? întreabă Tarrou. Îl cunosc.

Rambert răspunde că era *Saint James Infirmary*.

La mijlocul discului, s-au auzit pocnind în depărtare două împușcături.

— Un câine sau o evadare, spune Tarrou.

Un moment mai târziu, placa se isprăvisese și apelul unei ambulanțe devenise limpede, crescuse, trecuse pe sub geamurile odăii de hotel, scăzuse și în fine se stinsese.

— Placa asta nu e veselă, spune Rambert. Nu mai spun că e cel puțin a zecea oară c-o aud astăzi.

— Vă place atât de mult ?

— Nu, dar e singura pe care o am. Și după o clipă:

— Vă spun că totul constă în a o lua de la capăt.

L-a întrebat pe Rieux cum mergeau formațiile. Erau cinci echipe care lucrau. Sperau să mai formeze și altele. Ziaristul ședea pe pat și părea preocupat de unghiile lui. Rieux îi cerceta silueta scundă și puternică, ghemuită pe marginea patului. A băgat deodată de seamă că Rambert se uita la el.

— Știți, doctore, a spus el, m-am gândit mult la organizația dumneavoastră. Dacă nu sunt alături de dumneavoastră este pentru că am motivele mele. În rest, cred că aş mai și să-mi pun pielea la bătaie, am făcut războiul din Spania.

— De ce parte ? întreabă Tarrou.

- De partea celor învinși. Dar de atunci am reflectat puțin.

— La ce ? a făcut Tarrou.

— La curaj. Acuma știu că omul este capabil de fapte mari. Dar dacă nu este capabil de un sentiment mare, atunci el nu mă interesează.

— Se pare că este capabil de orice, spune Tarrou.

— Ba nu, este incapabil să sufere sau să fie fericit multă vreme. Nu este prin urmare capabil de nimic de seamă.

Se uită la ei, apoi spune:

— Iată, dumneata, Tarrou, ești capabil să mori pentru o iubire ?

— Nu știu, dar cred că acum nu.

— Poftim. Și ești capabil să mori pentru o idee, se vede de la o poștă. Ei bine, eu m-am săturat de oamenii care mor pentru o idee. Nu cred în eroism, știu că e lesne practicabil și mi-am dat seama că e distructiv. Ceea ce mă interesează este dacă cineva poate să trăiască și să moară pentru ceea ce iubește.

Rieux îl ascultase cu atenție pe ziarist. Fără să înceteze să-l privească, îi spune cu blândețe:

— Omul nu este o idee, Rambert.

Celălalt a sărit de pe pat cu obrazul aprins de pasiune.

— Este o idee, și încă o idee goală, începând din momentul în care renunță la iubire. Și tocmai asta e, că nu mai suntem capabili de iubire. Să ne resemnăm, doctore! Să așteptăm până ce devenim în stare să iubim și dacă este într-adevăr imposibil, să așteptăm izbăvirea generală fără a face pe eroii. Eu nu merg mai departe.

Rieux se ridică, cu o expresie subită de oboseală.

— Dumneata ai dreptate, Rambert, ai întrutotul dreptate, și pentru nimic în lume n-aș vrea să te rețin de la ceea ce ai de gând și care mi se pare ceva drept și bun. Dar trebuie totuși să-ți spun următoarele: nu este vorba de eroism în toate astea. E vorba de cinste. Este o idee care poate să te facă să râzi, dar singurul mod de a lupta împotriva ciumei este cinstea.

— Ce este cinstea ? spune Rambert, cu un aer deodată serios.

— Nu știu ce e în general. Dar în cazul meu știu că ea constă în a-mi face meseria.

— A! spune Rambert furios, eu nu știu care e meseria mea. Poate că într-adevăr greșesc alegând iubirea.

Rieux îi ține piept:

— Nu, spune el cu putere, nu greșești.

Rambert îl privea gânditor.

— Dumneavoastră doi, spune el, îmi închipui că n-aveți nimic de pierdut în toate astea. E mai ușor să alegi calea cea bună.

Rieux și-a golit paharul.

— Să mergem, spune el, avem treabă.

Iese.

Tarrou îl urmează, dar în ultimul moment a părut să se răzgândească, s-a întors spre ziarist și i-a spus:

— Știți că soția lui Rieux se află într-un sanatoriu la câteva sute de kilometri de aici ?

Rambert a avut un gest de surpriză, dar Tarrou plecase. A doua zi, la prima oră, Rambert îi telefona doctorului:

— Ați primi să lucrez cu dumneavoastră până ce găsesc mijlocul de a părăsi orașul ?

Urmă o tăcere la celălalt capăt al firului, și apoi:

— Da, Rambert. Îți mulțumesc.

III

Astfel, cât ținea săptămâna, prizonierii ciumei se zbăteau cum puteau. Și unii dintre ei, ca de pildă Rambert, reușeau chiar să-și închipuie, după cum s-a văzut, că mai acționau ca niște oameni liberi, că mai puteau alege. Dar, de fapt, se putea spune în acel moment, în mijlocul lunii august, că ciuma domnea. Nu mai existau atunci destine individuale, ci o istorie colectivă, care era ciuma, și sentimente unice, împărtășite de toți. Cel mai dominant dintre ele era cel al despărțirii și al exilului cu tot ceea ce comporta el ca frică și revoltă. Iată de ce martorul găsește potrivit să descrie, în acest moment de vârf al căldurii și al bolii, situația noastră generală și, cu titlu de exemplu, violențele concetățenilor rămași în viață,

Înmormântările celor morți și suferințele îndrăgostiților despărțiți.

Spre mijlocul acestui an vântul se pornise și a suflat timp de câteva zile, peste orașul ciumat. Vântul este temut în mod deosebit de locuitorii Oranului, deoarece nu întâlnește nici un obstacol natural pe podișul pe care este construit orașul, și se năpustește așadar cu toată violența pe străzi. După aceste nesfârșite luni în care nici un strop de apă nu răcorise orașul, Oranul se acoperise cu un soi de pastă cenușie care s-a scorojit și a căzut la suflarea vântului. Vântul ridica așadar valuri de praf și de hârtii care loveau picioarele trecătorilor deveniți tot mai rari. Îi vedeai grăbindu-se pe străzi, aplecați înainte, cu o batistă sau cu mâna la gură. Seara, în locul adunărilor când oamenii încercau să prelungească cât mai mult cu putință aceste zile care, fiecare, putea fi ultima, întâlneai mici grupuri de inși grăbiți să ajungă acasă sau în cafenele, astfel că, timp de câteva zile, la ora amurgului care se lăsa mult mai repede în această perioadă, străzile erau pustii și singur vântul șuiera prin ele neîntrerupt. Dinspre marea învolburată și mereu nevăzută urca un miros de alge și de săruri. Acest oraș pustiu, albit de praf, saturat de mirosuri marine, răsunând de la un capăt la altul de șuierăturile vântului, gemea atunci ca o insulă nefericită.

Până acum ciuma făcuse mult mai multe victime în cartierele mărginașe, mai populate și mai puțin confortabile, decât în centrul orașului. Dar ea părea să se apropie și să se instaleze dintr-o dată și în cartierele de afaceri. Locuitorii învinuiau vântul că transportă germenii infecției. "Încurcă lucrurile vântul ăsta", spunea directorul hotelului. Dar oricum, cartierele din centru știau că le venise rândul, auzind cum vibrează în nopți foarte aproape de ele și din ce în ce mai des sirenele ambulanțelor care făceau să răsună sub geamurile lor chemarea posomorită și fără pasiune a ciumei.

S-a născut ideea ca în interiorul orașului însuși să fie izolate anumite cartiere deosebit de încercate și să nu fie autorizați să le părăsească decât oamenii ale căror servicii erau indispensabile. Cei care locuiau până atunci acolo nu au putut fi împiedicați să considere această măsură ca pe o vexațiune îndreptată în mod special împotriva lor, și în orice caz se gândeau, prin contrast, la locuitorii celorlalte cartiere ca la niște oameni liberi. În schimb, aceștia din urmă, în momentele lor grele, găseau o mângâiere la gândul că alții erau și mai puțin liberi decât ei. "Oricum, alții sunt și mai întemnițați decât mine", era fraza care rezuma pe atunci singura speranță posibilă.

Cam în aceeași perioadă s-a înmulțit și numărul incendiilor, mai ales în cartierele de petreceri, în partea de vest a orașului. Informațiile luate au arătat că era vorba de persoane întoarse din carantină și care, înnebunite de doliu și de nenorocire, își dădeau foc caselor în iluzia că făceau astfel să ardă ciuma din ele. Aceste inițiative, a căror frecvență punea cartiere întregi într-un pericol continuu din pricina vântului puternic, au fost greu de stăvilit. După ce s-a demonstrat zadarnic că dezinfectarea caselor efectuată de autorități era suficientă pentru a exclude orice risc de contaminare, a trebuit să fie decretate pedepse foarte severe pentru acești incendiatori nevinovați. Și, fără îndoială, nu ideea închisorii a fost aceea care i-a silit pe acești nefericiți să dea înapoi, ci convingerea generală a tuturor locuitorilor că o pedeapsă cu închisoarea era echivalentă cu o pedeapsă cu moartea, ca urmare a excesivei mortalități ce putea fi observată în temnița municipală. Bineînțeles, această credință nu era lipsită de temei. Din rațiuni lesne de înțeles, ciuma părea să se înverșuneze mai ales împotriva tuturor celor care aveau obiceiul să trăiască în grupuri,

soldați, călugări sau prizonieri. În ciuda izolării unor deținuți, o închisoare este o comunitate și dovada grăitoare este faptul că în închisoarea noastră municipală paznicii plăteau tribut bolii în aceeași măsură ca și prizonierii. Din punctul de vedere superior al cumei, toată lumea, de la director și până la ultimul deținut, era condamnată, și, pentru prima oară, poate, domnea în închisoare o justiție absolută.

Zadarnic au încercat autoritățile să introducă o ierarhie în această nivelare, concepând ideea de a decora paznicii de închisoare morți în exercițiul funcțiunii. Cum starea de asediu era decretată și cum, dintr-un anumit punct de vedere, se putea considera că paznicii închisorii erau mobilizați, li s-a dat medalia militară cu titlu postum. Dar dacă deținuții n-au ridicat nici un protest, cercurile militare n-au văzut lucrurile cu ochi buni și au atras pe bună dreptate atenția că o confuzie regretabilă s-ar putea produce în spiritul publicului. Autoritățile au dat dreptate acestei plângeri și s-au gândit că mai simplu era să se atribuie paznicilor care mureau medalia epidemiei. Dar pentru cei care o luaseră pe cea militară greșeala se comisese; nu era de conceput să li se retragă decorațiile, iar cercurile militare continuau să-și mențină punctul lor de vedere. Pe de altă parte, în ceea ce privește medalia epidemiilor, ea avea inconvenientul de a nu produce efectul moral care fusese obținut prin atribuirea unei decorații militare, deoarece pe timp de epidemie era banal să obții o decorație de acest gen. Toată lumea a fost nemulțumită.

În plus, administrația penitenciară nu a putut să procedeze ca autoritățile religioase sau cum procedaseră, în mai mică măsură, cele militare. Călugării singurelor două mănăstiri ale orașului fuseseră, într-adevăr, dispersați și găzduiți provizoriu în familii cucernice. La fel, de câte ori lucrul a fost posibil, mici companii fuseseră scoase din cazărmi și băgate în garnizoană, în școli sau în imobile publice. Astfel boala care, aparent, îi silise pe locuitori la o solidaritate de asediați, distrugea în același timp asociațiile tradiționale și îi retrimitea pe indivizi în singurătatea lor. Asta crea un adevărat haos.

Se poate presupune că toate aceste circumstanțe, adăugate la vânt, transmisese incendiu și în unele spirite. Porțile orașului au fost din nou atacate în timpul nopții, de mai multe ori, dar de astă dată de mici grupuri înarmate. Au avut loc schimburi de focuri, răniri și câteva evadări. Posturile de pază au fost întărite și aceste tentative au încetat destul de repede. Ele au fost totuși suficiente pentru a stârni în oraș un suflu de revoltă care a provocat câteva scene de violență. Case, incendiate sau încuiate din motive sanitare, au fost jefuite. La drept vorbind, este greu de presupus că aceste acte ar fi fost premeditate. Cel mai adesea o ocazie neașteptată împingea oamenii, până atunci onorabili, la acțiuni blamabile care au fost imitate imediat. Se găsiseră astfel smintiți care să se năpustească într-o casă încă în flăcări, în prezența proprietarului însuși, năucit de durere. În fața nepăsării acestuia, exemplul celor dintâi a fost urmat de mulți dintre spectatori și, pe această stradă întunecoasă, la lumina incendiului, s-au văzut fugind în toate părțile umbre deformate de flăcările care pâlpâiau și de obiectele sau mobilele pe care le duceau pe umeri. Tocmai aceste incidente au silit autoritățile să asimileze starea de ciumă cu starea de asediu și să aplice legile care decurgeau de aici. Au fost împușcați doi hoți, dar e îndoielnic ca asta să fi făcut vreo impresie asupra celorlalți, căci în mijlocul atâtor morți aceste două execuții au trecut neobservate: era o picătură de apă într-un ocean! Și, într-adevăr, scene asemănătoare s-au repetat destul de des, fără ca autoritățile să schițeze gestul de a

interveni. Singura măsură care a părut să-i impresioneze pe toți locuitorii a fost interzicerea circulației și stingerea luminilor pe străzi. Începând de la orele unsprezece, cufundat într-un întuneric complet, orașul era împietrit.

Sub nopțile cu lună, el își alinia zidurile albicioase și străzile drepte, nepătate vreodată de masa neagră a unui arbore, netulburate vreodată de pasul unui trecător sau de lătratul unui câine. Marele oraș tăcut nu mai era atunci decât o adunare de cuburi masive și inerte, în mijlocul cărora numai efigiile încremenite ale binefăcătorilor uitați sau ale oamenilor mari din vechime, înăbușiți pentru totdeauna în bronz, încercau, cu falsele lor obrazuri de piatră sau de fier, să evoce o imagine degradată a ceea ce fusese omul. Acești idoli mediocri tronau sub un cer dens, la încrucișările străzilor fără viață, brute insensibile care întruchipau destul de bine domnia nemișcării în care intrasem, sau cel puțin ordinea ei ultimă, aceea a unui mare cimitir în care ciurma, piatra și întunericul, făcuseră să tacă în cele din urmă orice glas.

Dar întunericul era și în inimi și atât lucrurile adevărate cât și legendele care se povesteau în legătură cu înmormântările nu erau menite să-i liniștească pe concetățenii noștri. Naratorul se scuză, dar trebuie totuși să vorbească despre înmormântări. El înțelege reproșul care i s-ar putea face în această privință, dar singura lui justificare este că înmormântări au fost în tot timpul acestei perioade și că, într-un anumit fel, a fost obligat, la fel cum au fost obligați toți concetățenii noștri, să se preocupe de înmormântări. În orice caz, nu că ar avea gustul acestui gen de ceremonii, el preferând dimpotrivă societatea celor vii, și pentru a da un exemplu, băile în mare. Dar, de fapt, băile în mare fuseseră suprimate și societatea celor vii se temea tot timpul să nu fie obligată să cedeze pasul societății morților. Asta era un lucru evident. Bineînțeles, puteai totuși să te forțezi să nu vezi această evidență, să-ți acoperi ochii și s-o refuzi, dar evidența are o putere teribilă care sfârșește totdeauna prin a învinge orice. Există, de pildă, vreun mijloc de a refuza înmormântările, în ziua în care cei pe care îi iubești au nevoie de înmormântări ?

Ei bine, ceea ce caracteriza la început ceremoniile noastre era rapiditatea! Toate formalitățile fuseseră simplificate și, în general, pompa funebră fusese suprimată. Bolnavii mureau departe de familiile lor, iar vechile rituale fuseseră interzise, în așa fel încât cel care murise seara petrecea noaptea singur, iar cel care murea în timpul zilei era înmormântat fără întârziere. Familia era, bineînțeles, înștiințată, dar în majoritatea cazurilor nu se putea deplasa, fiind în carantină dacă locuise laolaltă cu bolnavul. În cazul în care familia nu trăise împreună cu cel mort, ea se prezenta la ora indicată, adică a plecării spre cimitir, trupul fiind de mai înainte spălat și pus în sicriu.

Să presupunem că această formalitate ar fi avut loc la spitalul auxiliar de care se ocupa doctorul Rieux. Școala avea o ieșire plasată în spatele clădirii principale. Într-o mare magazie care dădea pe culoar se aflau sicriile. Pe culoar chiar, familia găsea un singur sicriu gata închis. Se trecea de îndată la ceea ce era mai important, adică i se dădea capului familiei hârtiile la semnat. Trupul era apoi încărcat într-o mașină care era ori un adevărat furgon, ori o ambulanță mare transformată. Rudele se urcau într-unul din taxiurile care mai erau încă autorizate să circule, și cu toată viteza mașinile ajungeau pe străzi

laterale la cimitir. La poartă, jandarmii opreau convoiul, puneau o ștampilă pe permisul oficial, fără de care era cu neputință să ai ceea ce concetățenii noștri numesc un ultim lăcaș, se dădeau la o parte iar mașinile opreau lângă un loc pătrat în care numeroase gropi așteptau să fie umplute. Un preot întâmpina trupul, căci serviciile religioase la biserică fuseseră suprimate. În timp ce se rosteau rugăciunile, sicriul era coborât din mașină, legat cu frânghii, tras, aluneca, se lovea de fundul gropii, preotul își flutura agheazmatarul iar primii bulgări de pământ se și prăvăleau peste capac. Ambulanța plecase puțin mai devreme ca să fie supusă unei stropiri cu dezinfectant și, în timp ce lutul aruncat cu lopata răsună din ce în ce mai înăbușit, familia dispărea în taxi. Un sfert de oră mai târziu era din nou acasă.

Astfel, totul se petrecea cu maximum de rapiditate și minimum de riscuri. Și, fără îndoială, cel puțin la început, este evident că sentimentul legitim al familiilor a fost jignit. Dar astea sunt considerații de care nu se poate ține seama pe vreme de ciumă : totul fusese sacrificat eficacității. De altfel, dacă la început moralul populației suferise din pricina acestor practici, căci dorința de a fi înmormântat în mod decent este mai răspândită decât se crede, ceva mai târziu, din fericire, problema aprovizionării devenise delicată și interesul locuitorilor s-a îndreptat spre alte preocupări mai imediate. Absorbiți de faptul că trebuiau să stea la cozi, să efectueze demersuri, să îndeplinească formalități dacă voiau să mănânce, oamenii nu au mai avut timp să se gândească la felul în care se murea în jurul lor sau în care vor muri ei înșiși. Așadar, aceste greutăți materiale, care ar fi trebuit să fie un rău, s-au arătat până la urmă a fi o binefacere. Și totul ar fi fost cum nu se poate mai bine dacă epidemia, așa cum s-a și văzut, nu s-ar fi extins...

Căci sicriele au devenit atunci mai rare, lipsea pânza pentru giulgiu, și locul în cimitir. Trebuia făcut ceva ! Cel mai simplu, și tot din motive de eficacitate, se pare să fi fost gruparea ceremoniilor și, când lucrul era necesar, sporirea numărului de drumuri făcute între spital și cimitir. Astfel, în ceea ce privește secția lui Rieux, spitalul dispunea în acel moment de cinci sicrie. O dată ocupate, ambulanța le încărca. La cimitir, cutiile erau golite, și trupurile de culoarea fierului depuse pe tărgi așteptau într-un hangar amenajat în acest scop. Sicriele se stropeau cu soluție antiseptică, duse la spital, și operația reîncepea de câte ori era necesar. Organizarea era prin urmare foarte bună și prefectul se arăta satisfăcut. El îi spusese chiar lui Rieux că la urma urmei acest sistem era mai bun decât căruțele cu morți conduse de negri, așa cum erau descrise în cronicile vechilor ciume.

— Da, spune Rieux, este aceeași înmormântare, dar noi facem și fișe... Progresul este incontestabil.

În ciuda acestor succese ale administrației, caracterul neplăcut pe care îl luau acum formalitățile îl obligau să îndepărteze rudele de la ceremonie. Li se tolera doar să vină la poarta cimitirului și încă nici asta nu era oficial admis. Pentru că, în ceea ce privește ultima ceremonie, lucrurile se schimbaseră puțin. La marginea cimitirului, pe un spațiu liber, acoperit cu arbuști de fistic, fuseseră săpate două imense gropi. Exista groapa bărbaților și groapa femeilor. Din acest punct de vedere, administrația respecta conveniențele și abia mult mai târziu, prin forța lucrurilor, a dispărut și această ultimă pudoare și au fost îngropați în dezordine, unii peste alții, bărbați și femei, fără vreo preocupare pentru decență. Din fericire, această ultimă rușine a marcat numai ultimele momente ale flagelului. În perioada

de care ne ocupăm, despărțirea gropilor exista și prefectura ținea mult la acest lucru. În fundul fiecăreia din ele un strat gros de var nestins fumega și clocotea. Pe marginile gropii, dintr-un morman din același var ieșeau clăbuci în aer liber. Când drumurile ambulanței se terminau, tărgile erau aduse în șir și de pe ele alunecau pe fundul gropii, aproximativ unele lângă altele, trupurile despuiate și ușor strâmbe, care, în aceeași clipă, erau acoperite de var nestins, apoi de pământ, dar numai până la o anumită înălțime, spre a păstra loc oaspeților care mai urmau să vină. A doua zi rudele erau invitate să semneze într-un registru, ceea ce scotea la iveală diferența care poate să existe între oameni și, de exemplu, câini: la oameni este totdeauna posibil controlul.

Pentru toate aceste operații era nevoie de personal și autoritățile erau mereu pe pragul de a-i duce lipsa. Mulți dintre acești infirmieri și gropari mai întâi oficiali, apoi improvizați, au murit de ciumă. Oricâte precauții se luau, într-o zi tot se producea contagiunea. Dar dacă te gândești bine, lucrul cel mai uimitor a fost acela că pentru această meserie n-au lipsit niciodată oamenii în tot timpul epidemiei. Perioada critică a apărut cu puțin înainte ca ciuma să fi atins punctul maxim și îngrijorarea doctorului Rieux era atunci întemeiată. Nici pentru cadrele sanitare, nici pentru ceea ce el numea muncile grele, mâna de lucru nu era îndeustulătoare. Dar, începând din momentul în care ciuma a pus într-adevăr stăpânire pe tot orașul, însuși excesul bolii a atras după sine consecințe foarte comode, deoarece a dezorganizat întreaga viață economică și a sporit considerabil numărul de șomeri, în majoritatea cazurilor, aceștia nu puteau fi recrutați pentru treburi cerând inițiativă, dar au ușurat muncile penibile, într-adevăr, începând din acel moment mizeria s-a dovedit mai puternică decât frica, cu atât mai mult cu cât munca era plătită proporțional cu riscul. Secțiile sanitare au putut dispune de o listă de solicitanți și, de îndată ce se producea un loc vacant, erau înștiințați primii de pe listă care, dacă nu lăsaseră și ei locul vacant în urma lor între timp, se prezentau de îndată. Astfel, prefectul care ezitase multă vreme să folosească pe cei condamnați temporar sau pe viață la acest gen de munci a putut să evite să facă uz de această măsură extremă. El era de părere că atâta vreme cât vor exista șomeri, se putea aștepta.

De bine, de rău, până la sfârșitul lunii august concetățenii noștri au putut deci să fie duși la ultimul lor lăcaș dacă nu în mod decent, cel puțin în suficientă ordine pentru ca administrația să aibă conștiința că-și îndeplinește datoria. Dar trebuie anticipat puțin asupra urmării evenimentelor pentru a povesti ultimele procedee la care am fost nevoiți să recurgem. La nivelul la care ciuma s-a menținut într-adevăr începând cu luna august, numărul mare al victimelor a depășit cu mult posibilitățile pe care le putea oferi micul nostru cimitir. Zadarnic au fost dărâmate părți din zid, zadarnic a fost făcută pentru cei morți o ieșire în terenurile înconjurătoare, a fost curând nevoie să se găsească altceva. S-a hotărât mai întâi ca înmormântările să fie făcute noaptea, ceea ce dintr-o dată permisesse autorităților să procedeze fără anumite menajamente. Au putut fi îngrămădite în ambulanță trupuri din ce în ce mai numeroase. Și cei câțiva trecători întârziați care, împotriva oricărei reguli, se mai aflau prin cartierele mărginașe după oprirea circulației (sau cei pe care munca lor îi aducea acolo) întâlneau uneori lungi ambulante albe care goneau cu toată viteza, făcând să răsunе cu sirenele lor leșinate străzile goale ale nopții. În grabă, trupurile erau aruncate în gropi. Nici nu se rostogoleau bine că lopețile de var se și sfărâmau pe fețele lor,

iar pământul îi acoperea într-un fel anonim în gropi săpate din ce în ce mai adânc.

Ceva mai târziu, totuși, administrația s-a văzut obligată să caute loc în altă parte și să mai lărgască spațiul. O hotărâre a prefecturii i-a expropriat pe cei care ocupau unele locuri de veci și resturile exhumate au luat drumul spre crematoriu. Curând a fost nevoie să fie incinerați chiar morții de ciumă. Dar a fost folosit vechiul cuptor de incinerare care se afla la răsăritul orașului, în afara porților. Pichetul de pază a fost mutat ceva mai departe și un funcționar al primăriei a ușurat mult sarcina autorităților cu sfatul lui de a se folosi tramvaiele care, altă dată, deserveau cornișa maritimă și care stăteau acum neîntrebuințate. În acest scop s-au amenajat vagoanele cu motor și remorcile, scoțându-se din ele scaunele, iar șinele au fost întoarse în dreptul cuptorului, care astfel a devenit cap de linie.

Și în tot timpul acestui sfârșit de vară ca și în timpul ploilor de toamnă, puteai să vezi de-a lungul cornișei, în toiul nopții, convoaie stranii de tramvaie fără călători, hurducându-se deasupra mării. Locuitorii au sfârșit prin a afla despre ce era vorba. Și, în ciuda patrulelor care interziceau accesul cornișei, grupuri de oameni reușeau destul de des să se strecoare pe stâncile care se înălțau deasupra mării și să arunce flori la trecerea tramvaielor. Și se auzeau atunci vehicule zdrăgănind în noaptea de vară, cu încărcătura lor de flori și de morți.

Către dimineață, în orice caz în primele zile, un abur gros și grețos plutea asupra cartierelor răsăritene ale orașului. După părerea tuturor medicilor, aceste duhori, deși neplăcute, nu puteau dăuna nimănui. Dar locuitorii din aceste cartiere au amenințat să le părăsească de îndată, fiind încredințați că astfel ciuma se va abate peste ei din înaltul cerului, încât autoritățile au fost obligate să îndepărteze fumul printr-un sistem de țevi complicat și locuitorii s-au potolit. Numai în zilele cu vânt puternic, un vag miros venit dinspre răsărit le amintea că trăiesc într-o nouă ordine și că flăcările ciumei își mistuiau în fiecare seară tributul.

Acestea au fost urmările extreme ale epidemiei. Dar, din fericire, ea nu s-a mai extins ulterior, fiindcă se poate imagina că în acest caz ingeniozitatea funcționarilor noștri, dispozițiile prefecturii și chiar capacitatea de absorbție a cuptorului ar fi fost depășite. Rieux știa că fuseseră prevăzute atunci soluții disperate, ca de pildă zvârlirea cadavrelor în mare, și își închipuia lesne spuma lor monstruoasă pe apa albastră, el știa de asemenea că dacă statisticile ar fi continuat să urce, orice organizare, oricât de excelentă ar fi fost, n-ar fi rezistat, că oamenii ar fi ajuns să moară grămadă și să putrezească pe străzi, în ciuda prefecturii, și că orașul ar fi avut parte, în piețele publice, de scene în care muribunzi s-ar fi agățat de cei vii cu un amestec de ură și de speranță stupidă.

Acesta era, în orice caz, genul de evidență sau temeri care mențineau în cetățenii noștri sentimentul exilului și al despărțirii. În această privință, naratorul știe foarte bine cât de regretabil este faptul că nu poate reda aci nimic care să fie spectaculos, ca de pildă vreun model sau vreo acțiune strălucită, asemănătoare celor pe care le găsești în povestirile vechi, dar nimic nu e mai spectaculos decât un flagel și, prin însăși durata lor, marile nenorociri sunt monotone. În amintirea celor care le-au trăit, îngrozitoarele zile de ciumă nu apar ca niște mari flăcări somptuoase și pline de cruzime, ci mai ales asemenea unui interminabil mers târșit care strivește totul în calea lui.

Nu, ciuma nu avea nici o legătură cu imaginile exaltate care îl urmăriseră pe doctorul

Rieux la începutul epidemiei. Ea era mai întâi o administrație prudentă și impecabilă, funcționând bine. Și de aceea, în paranteză fie spus, pentru a nu trăda nimic și mai ales pentru a nu se trăda pe sine, naratorul a tins spre obiectivitate. El n-a vrut să modifice aproape nimic prin mijloacele artei, afară doar de ceea ce e neapărat necesar unei relatări cât de cât coerente. Și însăși obiectivitatea este aceea care îi poruncește acum să spună că, dacă marea suferință a acelei perioade, cea mai generală și cea mai adâncă, era despărțirea, dacă într-adevăr este absolut necesar s-o descrie din nou în acest stadiu al ciumei, nu este mai puțin adevărat că însăși această suferință își pierdea atunci din patetismul ei.

Concetățenii noștri, cel puțin aceia dintre ei care suferiseră mai mult din pricina acestei despărțiri, se obișnuiau ei oare cu situația ? N-ar fi cu totul exact dacă am afirma acest lucru. Mai potrivit ar fi să spunem că sufereau atât fizic cât și moral de o senzație de dematerializare. La începutul ciumei, își aminteau foarte bine ființa pe care o pierduseră și o regretau. Dar dacă își aminteau limpede chipul iubit, râsul acestuia, cutare zi despre care își dădeau seama prea târziu că fusese o zi fericită, cu greu își puteau închipui ce făcea celălalt la o asemenea depărtare în clipa chiar în care îl evocau. Pe scurt, aveau în acel moment memorie, dar insuficientă imaginație. În cel de-al doilea stadiu al ciumei își pierduseră și memoria. Nu că ar fi uitat cum arăta acel chip dar, ceea ce e același lucru, acest chip își pierduse consistența, nu-l mai zăreau în ei înșiși. Și în timp ce, în primele săptămâni, aveau tendința să se plângă că în dragostea lor nu mai întâlneau decât umbre, își dăduseră mai târziu seama că aceste umbre puteau deveni mai inconsistente, pierzând și cele mai neînsemnate culori pe care amintirea le-o păstra. La capătul acestui lung drum de despărțire, ei nu-și mai reprezentau această intimitate care fusese a lor, nici cum putuse trăi lângă ei o ființă pe care în orice clipă o puteau atinge cu mâna.

Din acest punct de vedere, ei intraseră în însăși ordinea ciumei, cu atât mai eficace cu cât era mai mediocră. Nimeni, la noi, nu mai avea sentimente mari. Dar toată lumea trecea prin sentimente monotone. "E timpul ca asta să se sfârșească", spuneau concetățenii noștri, pentru că într-o perioadă de epidemie este normal să dorești sfârșitul suferințelor colective și pentru că, într-adevăr, doreau ca să ia sfârșit. Dar toate acestea erau spuse fără pasiunea sau sentimentul acru de la început, ci numai cu cele câteva argumente care ne rămâneau clare în minte și care erau biceșnice. După marele avânt sălbatic al primelor săptămâni urmasse o descurajare pe care ar fi fost greșit s-o iei drept resemnare, dar care nu era mai puțin un fel de consimțământ provizoriu.

Concetățenii noștri se domoliseră, se adaptaseră, cum s-ar zice, pentru că nu aveau altceva de făcut. Le mai rămânea, firește, atitudinea de nefericire și suferință, dar nu-i mai resimțeau ascuțișul. De altfel, doctorul Rieux, de pildă, considera că tocmai în asta consta nenorocirea și că obișnuința disperării este mai rea decât disperarea însăși. Înainte, cei despărțiți nu erau cu adevărat nefericiți, exista în suferința lor o lumină care acum se stinsese. În prezent îi vedeai la colțuri de străzi, prin cafenele sau pe la prieteni, placizi și distrați, și privirea lor era atât de plictisită încât, datorită lor, întregul oraș semăna cu o sală de așteptare. Cei care aveau o meserie o practicau în ritmul ciumei, meticulos și fără strălucire. Toată lumea era modestă. Pentru prima oară, cei despărțiți nu se mai simțeau stingheriți să vorbească despre cel care era plecat, să folosească limbajul tuturor, să-și

cerceteze despărțirea sub același unghi ca și statisticile epidemiei. Dacă, până atunci, își sustrăsese cu îndârjire suferința lor din nefericirea colectivă, ei acceptau acum să le amestece. Fără memorie și fără speranță, se instalau în prezent, într-adevăr, totul devenea pentru ei prezent. Trebuie s-o spunem, ciuma răpise tuturor puterea iubirii și chiar a prieteniei. Căci iubirea cere puțin viitor, iar pentru noi nu mai existau decât clipe.

Bineînțeles, nimic din toate acestea nu era absolut. Pentru că, dacă este adevărat că toți cei despărțiți ajunseseră în această stare, este drept să adăugăm că nu ajunseseră toți în același timp și de asemenea că, o dată fixați în această nouă atitudine, străfulgerări, întoarceri, lucidități bruște îi readuceau pe cei loviți la o sensibilitate mai proaspătă și mai dureroasă. Erau necesare pentru asta acele momente de uitare în care făureau câte un plan care presupunea că flagelul a luat sfârșit. Era necesar să fi resimțit deodată, și ca efect al vreunui dar ceresc, mușcătura unei gelozii fără obiect. Altora li se întâmpla să aibă reînvieri bruște, ieșeau din toropeala lor în anumite zile ale săptămânii, firește duminica și sâmbăta după-amiază, deoarece aceste zile erau consacrate unor anumite rituri pe vremea când cel plecat era acasă. Sau îi apuca un fel de melancolie, către sfârșitul zilei, care le dădea avertismentul, de altfel nu întotdeauna confirmat, că memoria avea să le revină. Acest ceas al serii, care pentru credincioși era cel al examenului de conștiință, acest ceas este greu pentru prizonier sau pentru exilat, care nu are de examinat decât vidul. Îi ținea un moment suspendați, după care recădeau în sfârșeală, se închideau în ciumă.

Cititorul a și înțeles, desigur, că asta însemna a renunța la ceea ce aveau ei mai personal. Dacă în primele perioade ale ciumei, acești oameni erau surprinși de multitudinea de nimicuri care contau mult pentru ei, fără să aibă vreo realitate pentru ceilalți, și trăindu-și astfel experiența lor personală, acum, dimpotrivă, nu se mai interesau decât de ceea ce îi interesa pe ceilalți, nu mai aveau decât idei generale și însăși iubirea căpătase pentru ei chipul cel mai abstract. Erau în asemenea măsură pradă ciumei, încât li se întâmpla uneori să nu mai spere decât în somnul ei și să se trezească gândind : "Să mi se umfle ganglionii și să se termine o dată !" Dar în realitate ei dormeau de mult și toată această perioadă nu a fost decât un somn lung. Orașul era populat de somnambuli treji care nu scăpau într-adevăr destinului lor decât rareori, când noaptea, rana lor, aparent închisă, se redeschidea fără veste. Și, treziți brusc, ei își pipăiau atunci, cu un fel de plăcere, marginile zgândărite ale rănii, regăsind într-o străfulgerare suferința lor împropătată deodată și, împreună cu ea, chipul răvășit al iubirii lor. Dimineața reveneau la flagel, adică la rutină.

Dar cu cine, se va spune, semănau acești despărțiți ? Ei bine, simplu, nu semănau cu nimic. Sau, dacă preferați, semănau cu toată lumea, aveau o înfățișare cu totul generală, împărtășeau placiditatea și agitația puerilă a cetății. Pierdeau aparențele simțului critic, dobândind în același timp aparențele stăpânirii de sine. Puteai să-i vezi, de pildă, pe cei mai inteligenți dintre ei făcându-se a căuta ca toată lumea în ziare, sau în emisiunile de radio, motive să creadă într-un sfârșit rapid al ciumei, și concepând, aparent, speranțe himerice sau resimțind temeri neîtemeiate la citirea unor considerații pe care un ziarist le scrisese cam la întâmplare, căscând de plictiseală. În rest, consumau bere sau își îngrijeau bolnavii, leneveau sau se istoveau, clasau fișe sau ascultau discuri, fără a se deosebi în vreun fel unii de alții. Cu alte cuvinte, ei nu mai alegeau nimic. Ciuma suprimase judecățile de valoare. Și asta se vedea după felul în care nimeni nu se mai ocupa de calitatea hainelor sau a

alimentelor pe care le cumpărau. Totul era acceptat în bloc.

Putem spune în încheiere că despărțiții nu mai aveau acel privilegiu ciudat care îi ocrotise la început. Pierduseră egoismul iubirii și folosul pe care-l trăgeau din el. Cel puțin, acum, situația era clară, flagelul privea pe toată lumea. Noi toți, în mijlocul detunăturilor care se auzeau la porțile orașului, a ștampilelor care ne pecetluiau viața sau decesul, în mijlocul incendiilor și al fișelor, al teroarei și al formalităților, sortiți unei morți infame, dar trecute într-un registru, printre valurile de fum înspăimântătoare și clopoțelul liniștit al ambulanțelor, ne hrăneam cu aceeași pâine de exil, așteptând fără să știm aceeași revedere și aceeași pace răscolitoare. Iubirea noastră fără îndoială era mereu prezentă, dar era pur și simplu inutilizabilă, grea de dus, inertă în noi, sterilă ca și crima sau condamnarea. Nu mai era decât o răbdare lipsită de viitor și o așteptare încăpățânată. Și din acest punct de vedere, atitudinea unora dintre concetățenii noștri te făcea să te gândești la acele lungi cozi din cele patru colțuri ale orașului în fața prăvăliilor cu alimente. Era aceeași resemnare și aceeași răbdare trudnică, fără limite și în același timp și fără iluzii. În ceea ce privește despărțirea, ar trebui numai înălțat acest sentiment la o scară de o mie de ori mai mare, căci era vorba atunci de o altă foame și care putea să devoreze totul.

În orice caz, presupunând că ai vrea să ai o idee exactă a stării de spirit în care se găseau cei despărțiți din orașul nostru, ar trebui evocate din nou acele eterne seri aurite și încărcate de pulbere care cădeau peste cetatea fără arbori, în timp ce bărbați și femei se revărsau pe toate străzile. Căci, lucru straniu, ceea ce urca atunci spre terasele încă înSORITE, în lipsa zgomotelor de vehicule și de mașini care constituie de obicei tot specificul sonor al orașelor, nu era decât o enormă rumoare surdă de pași și de voci înăbușite, dureroasa alunecare a miilor de tălpi, ritmată de şuieratul flagelului sub cerul apăsător, în sfârșit un târșăit de picioare interminabil și înăbușitor care umplea încetul cu încetul tot orașul și care, seară de seară, dădea încăpățânării oarbe, care în inimile noastre ținea loc de dragoste, glasul ei cel mai adevărat și mai posomorit.

IV

În septembrie și octombrie, ciuma a ținut orașul încolăcit sub ea. Și fiindcă pomeneam de târșăitul picioarelor, sute de mii de oameni și le-au mai târât încă timp de săptămâni, parcă fără sfârșit. Ceața, căldura și ploaia și-au urmat pe cer. Stoluri tăcute de sticleți și mierle, venind din sud, au trecut la mare înălțime, dar au ocolit orașul, ca și când simbolul evocat de Paneloux, strania țepușă de lemn care se învârtea şuierând pe deasupra caselor, le ținea la distanță. La începutul lui octombrie, mari averse de ploaie măturară străzile. Și în tot acest timp, nimic mai de seamă nu se produsese în afară de acest enorm târșăit de picioare.

Rieux și prietenii lui au descoperit atunci cât erau de obosiți. De fapt, oamenii formațiilor sanitare nu mai ajungeau să digere această oboseală. Doctorul Rieux își dădea seama de acest lucru observând la prietenii lui și la el însuși progresele unei ciudate indiferențe. De pildă, acești oameni, care până acum arătaseră un atât de viu interes pentru toate știrile

care priveau ciurma, nu se mai preocupau de loc de așa ceva. Rambert, care fusese însărcinat provizoriu să conducă una din casele de carantină, instalată în hotelul unde locuia el, cunoștea perfect numărul celor pe care îi avea sub observație. Era la curent cu cele mai mici amănunte ale sistemului de evacuare pentru cei care dădeau în mod subit semne de îmbolnăvire. Statistica efectelor serului asupra celor din carantină îi era gravată în memorie. Dar era incapabil să spună cifra săptămânală a victimelor ciumei, nu știa realmente dacă ea era în creștere sau în scădere. Iar el, în ciuda faptelor, păstra speranța unei evadări apropiate.

Cât despre ceilalți, absorbiți zi și noapte de munca lor, nu citeau ziarele și nu ascultau radioul. Și dacă li se anunța un rezultat, aveau aerul că îi interesează, dar de fapt primeau acest rezultat cu acea indiferență distrată pe care o găsești la luptătorii marilor războaie, epuizați de eforturi, silindu-se numai să nu se abată de la îndeplinirea datoriei lor zilnice și nemaisperând nici în atacul decisiv, nici în ziua armistițiului.

Grand, care continua să efectueze calculele cerute de ciumă, ar fi fost cu siguranță incapabil să spună care erau rezultatele generale. Spre deosebire de Tarrou, Rambert și de Rieux, în mod vizibil rezistenți la oboseală, sănătatea sa nu fusese niciodată bună. Or, el cumula funcția de auxiliar la primărie, de secretar la spitalul lui Rieux și mai avea și lucrarea sa nocturnă. Puteai să-l vezi astfel într-o continuă stare de epuizare, susținut de două sau trei idei fixe, cum ar fi aceea de a-și permite un concediu complet după ciumă, timp de o săptămână cel puțin, și de a munci atunci într-un fel care să-i dea rezultate pozitive, "jos pălăria", la ceea ce lucra acum. Era de asemenea cuprins de bruște înduioșări, și în aceste momente îi vorbea bucuros lui Rieux despre Jeanne, se întreba unde putea fi ea chiar în acel moment și dacă, citind ziarele, se gândea la el. Și tocmai cu el se pomeni Rieux vorbind într-o zi despre propria lui soție pe tonul cel mai banal, ceea ce nu făcuse niciodată până atunci. Nesigur pe creditul pe care trebuia să-l acorde telegramelor liniștitoare ale soției lui, se hotărâse să telegrafieze medicului șef al sanatoriului unde ea se îngrijea. Ca răspuns, primise știrea unei agravări a stării bolnavei și asigurarea că vor face totul pentru a opri progresele răului. Păstrase pentru sine vestea și nu-și explica altfel decât prin oboseală faptul că putuse s-o spună lui Grand. Funcționarul, după ce îi vorbise de Jeanne, îl întrebase de soția lui și Rieux îi răspunsese. "Știți, zise Grand, asta se vindecă foarte repede acum." Și Rieux convenise, zicând numai că despărțirea începea să fie lungă și că el ar fi ajutat-o poate pe soția lui să-și învingă boala, în timp ce acum ea trebuie să se simtă foarte singură. Apoi tăcuse și nu mai răspunsese decât evaziv la întrebările lui Grand.

Ceilalți erau în aceeași stare. Tarrou rezista mai bine, dar carnetele lui arată că, dacă curiozitatea sa nu scăzuse totuși în adâncime, ea pierduse în diversitate. În timpul acestei întregi perioade, într-adevăr el nu s-a interesat aparent decât de Cottard. Seara, la Rieux, unde se instalase până la urmă, de când hotelul fusese transformat în casă de carantină, abia dacă îl asculta pe Grand sau pe doctor când aceștia anunțau rezultatele. El readucea imediat conversația asupra micilor mărunțișuri ale vieții oraneze care îl preocupau în general.

Cât despre Castel, în ziua în care a venit să-l anunțe pe doctor că serul era gata și după ce hotărâseră să facă prima încercare asupra băiețelului domnului Othon, pe care tocmai îl aduseseră la spital și al cărui caz îi părea lui Rieux disperat, în timp ce acesta îi comunica

bătrânului său prieten ultimele cifre statistice, și-a dat seama că interlocutorul său adormise adânc în fundul fotoliului. Și, înaintea acestui chip pe care de obicei un aer de blândețe și ironie așternea o expresie de veșnică tinerețe și care, brusc relaxat, cu un firisor de salivă lunecând printre buzele întredeschise, lăsa să se vadă uzura și bătrânețea, Rieux simți cum i se urcă un nod în gât.

Numai după asemenea slăbiciuni putea Rieux să-și dea seama cât era de obosit. Sensibilitatea îi scăpa de sub control. Ferecată în cea mai mare parte a timpului, împietrită și uscată, ea izbucnea din când în când și îl lăsa pradă unor emoții pe care el nu mai era stăpân. Singura lui apărare era de a se refugia în această împietrire și de a strânge și mai mult acel nod încordat care se formase în el. Știa foarte bine că era singurul fel potrivit de a continua. În rest, nu-și făcea multe iluzii și oboseala i le ștergea și pe cele pe care încă le mai păstra. Fiindcă el știa că, pentru o perioadă al cărei sfârșit nu-l întrezărea, rolul lui nu mai era de a lecu. Rolul lui era de a diagnostica. Să descopere, să vadă, să descrie, să înregistreze, apoi să condamne, asta era sarcina lui. Unele soții îl apucau de mână și urlau: "Domnule doctor, salvați-i viața". Dar el nu venise acolo ca să salveze vieți, el venise ca să ordone izolarea. La ce folosea ura pe care o citea atunci pe chipuri ? "N-aveți inimă !" îi spusese cineva într-o zi. Ba da, avea o inimă. Îi folosea ca să suporte cele douăzeci de ore pe zi în care vedea murind oameni care erau făcuți să trăiască. Îi folosea ca s-o ia de la capăt în fiecare zi. De-aici înainte, el avea exact atâta inimă câta îi trebuia pentru asta. Cum să-i fi ajuns această inimă ca să salveze vieți ?

Nu, nu ajutoare distribuia el de-a lungul zilei, ci lămuriri. Asta nu putea să se numească o meserie de om, bineînțeles. Dar, la urma urmei, cui oare, din această mulțime terorizată și decimată, i se îngăduia să-și exercite meseria de om ? Tot era bine că avea parte de oboseală. Dacă Rieux ar fi fost mai odihnit, acest miros de moarte răspândit peste tot ar fi putut să-l facă sentimental. Dar când n-ai dormit decât patru ore nu ești sentimental. Vezi lucrurile așa cum sunt, adică le vezi conform dreptății, hidoasa și derizoria dreptate. Iar ceilalți, cei condamnați, simțeau și ei același lucru. Înainte de ciumă îl primeau ca pe un salvator. El avea să aranjeze totul cu trei pilule și o seringă, și îi strângeau brațul conducându-l de-a lungul culoarelor. Era măgulitor, dar primejdios. Acum, dimpotrivă, se prezenta cu soldați și era nevoie de lovituri cu patul puștii ca familia să se hotărască să deschidă. Ei ar fi vrut să-l ia cu ei și să ia cu ei în mormânt întreaga omenire. Și era, vai, foarte adevărat că oamenii nu se puteau lipsi unii de alții, că era la fel de lipsit de mijloace ca și acești nenorociți și că avea dreptul la aceeași cutremurare de milă pe care o simțea crescând în el când îi părăsea.

Cel puțin, acestea erau gândurile care îl frământau pe doctorul Rieux o dată cu cele care priveau starea lui de exilat în timpul acestor interminabile săptămâni. Și acestea erau și gândurile pe care le putea citi și pe fețele prietenilor săi. Dar cel mai primejdios efect al istovirii care îi cuprindea puțin câte puțin pe toți cei care continuau această luptă împotriva flagelului nu consta în indiferența față de evenimentele exterioare și de emoțiile celorlalți, ci în neglijența în voia căreia se lăsau. Căci aveau atunci tendința de a evita toate gesturile care nu era strict folositoare și care li se păreau întotdeauna mai presus de puterile lor. Și astfel acești oameni ajunseseră să negligeze din ce în ce mai des regulile de igienă pe care ei înșiși le instituiseră, să uite unele din numeroasele dezinfectări pe care trebuiau să le

practice asupra lor înșiși, să alege uneori, fără a fi apărați împotriva contagiunii, la bolnavii atinși de ciumă pulmonară, din pricină că, preveniți în ultimul moment că trebuie să se ducă în case infectate, li se păruse din capul locului istovitor să se mai întoarcă în vreun punct sanitar unde să-și facă instilațiile necesare. Asta era adevărata primejdie, căci atunci lupta însăși împotriva ciumei îi făcea cei mai vulnerabili în fața ei. Ei mizau, în cele din urmă, pe hazard, și hazardul nu e al nimănui.

Exista totuși în oraș un om care nu părea nici istovit, nici descurajat, și care întruchipa imaginea vie a satisfacției. Era Cottard. El continua să stea deoparte, păstrând în același timp relațiile cu ceilalți. Dar el se oprise asupra lui Tarrou pe care îl vedea pe cât de des îi permitea munca acestuia, pe de o parte din pricină că Tarrou era bine informat asupra cazului lui și, pe de altă parte, pentru că acesta știa să-l primească pe micul rentier cu o cordialitate neschimbată. Era un veșnic miracol, dar Tarrou, în ciuda muncii grele pe care o depunea, rămânea tot binevoitor și atent. Chiar atunci când, în unele seri, era zdrobit de oboseală, el revenea a doua zi cu forțe proaspete. "Cu ăsta, îi spusese Cottard lui Rambert, se poate sta de vorbă, e un om. Te înțelege întotdeauna."

Iată de ce notele lui Tarrou, în această perioadă, converg încet-încet spre persoana lui Cottard. Tarrou a încercat să dea un tablou al reacțiilor și reflecțiilor lui Cottard, așa cum îi erau destăinuite de către acesta din urmă, sau așa cum le interpreta el. Sub rubrica "Raporturile lui Cottard cu ciuma", acest tablou ocupa câteva pagini din carnet, și naratorul crede că este util să facă aici o expunere sumară asupra lor. Opinia generală a lui Tarrou asupra micului rentier se rezuma la această judecată: "Este un personaj care crește, capătă importanță." Aparent, de altfel, creștea într-o bună dispoziție. Cottard nu era nemulțumit de întorsătura pe care o lua evenimentele. El exprima uneori, față de Tarrou, fondul gândirii sale, prin remarci de acest gen : "Desigur, nu e mai bine. Dar cel puțin toată lumea e în aceeași oală."

"Bineînțeles, adăuga Tarrou, este amenințat ca și ceilalți, dar tocmai asta e, că e amenințat împreună cu ceilalți. Și apoi, sunt sigur că nu se gândește în mod serios c-ar putea să fie atins de ciumă. Are aerul că trăiește cu această idee, nu atât de prostescă de altfel, că un om în prada unei boli grave sau a unei temeri adânci este, prin însuși acest fapt, scutit de toate celelalte boli sau temeri. «Ați observat, mi-a spus el, că bolile nu pot fi cumulate ? Să presupunem că aveți o boală gravă sau nevindecabilă, un cancer serios sau o tuberculoză țepănă, n-o să vă îmbolnăviți niciodată de ciumă sau de tifos, e imposibil. De altfel, asta e valabil și mai departe, deoarece n-am văzut niciodată un canceros murind într-un accident de automobil.» Adevărată sau greșită, această idee îi creează lui Cottard o foarte bună dispoziție. Singurul lucru pe care nu-l dorește este să fie despărțit de ceilalți. Preferă să fie asediat împreună cu toți ceilalți decât prizonier de unul singur. Cât ține ciuma nu mai poate fi vorba de anchete secrete, de dosare, de fișe, de instrucții juridice misterioase, de arestări iminente. Propriu-zis, numai există poliție, crime vechi sau noi, nu mai există vinovați, nu mai există decât condamnați care așteaptă cea mai arbitrară dintre grațieri și printre ei poliștii înșiși." Astfel, Cottard, și tot conform interpretării lui Tarrou, era îndreptățit să privească simptomele de neliniște și de zăpăceală pe care le prezentau concetățenii noștri cu acea satisfacție indulgentă și înțelegătoare care se putea exprima printr-un : "Dați-i înainte, eu am trecut prin asta înaintea voastră".

"Degeaba i-am spus că singurul mod de a nu fi despărțit de ceilalți este la urma urmei de a avea o conștiință curată, m-a privit răutăcios și mi-a spus: «Atunci, dacă e s-o iei așa, nimeni nu este niciodată cu nimeni. Singurul mod de a-i uni pe oameni rămâne tot acela de a le trimite ciuma. Ia uitați-vă în jur.» Și, într-adevăr, înțeleg foarte bine ce vrea să spună și cât de ușoară și tihnită trebuie să i se pară lui viața în aceste zile. Cum să nu recunoască el, trecând pe lângă ele, reacțiile care au fost și ale lui; tentativa pe care fiecare o face de a avea pe toată lumea de partea lui; bunăvoința care se depune uneori pentru informațiile date unui trecător rătăcit și reaua dispoziție care i se arată alteori; năvala oamenilor spre restaurantele de lux, satisfacția lor de a se afla acolo și de a sta cât mai mult în ele; afluența dezordonată cu care fac coadă, în fiecare zi, la cinema, cu care umplu toate sălile de spectacol și chiar dancinurile, afluența care se întinde ca o revărsare de apă dezlănțuită în toate locurile publice; darea înapoi dinaintea oricărei atingeri, dorința de căldură umană care împinge totuși oamenii unii spre alții, trup lângă trup, bărbat lângă femeie ? Cottard a cunoscut toate acestea înaintea lor, e evident. În afară de femei, fiindcă așa cum arăta el... Și eu presupun că atunci când s-a simțit pe punctul de a vizita anumite fete, s-a abținut ca să nu-i facă un nume prost, care ar fi putut apoi să-i dăuneze.

Într-un cuvânt, ciuma îi priește. Dintr-un om singuratic și care nu voia să fie singuratic, ea face un complice. Căci, în mod vizibil, el e un complice și încă un complice care este fascinat. E complice la tot ce vede, la superstiții, la spaimile nemotivate, la susceptibilitățile acestor suflete în alarmă; la mania lor de a dori să discute cât mai puțin posibil despre ciumă și de a nu înceta totodată să discute; la ieșirea lor din minți și la paloarea lor la cea mai mică durere de cap de când știau că boala începe prin cefalee; și la sensibilitatea lor iritată, susceptibilă, schimbătoare, în sfârșit, care transformă în jignire o simplă uitare și care se mârșește de pierderea unui nasture la pantaloni.

I se întâmpla adesea lui Tarrou să iasă seara cu Cottard. El povestea apoi în carnetele sale cum se pierdeau în mulțimea întunecată din ceasurile amurgului sau ale nopții, umăr lângă umăr, scufundându-se ca într-o masă albă și neagră în care, din loc în loc, o lampă aruncă scipiri rare, și însoțind turma umană spre plăcerile fierbinți care o apărau împotriva frigului ciumei. Ceea ce Cottard, cu câteva luni mai înainte, căuta în locurile publice, luxul și viața largă, acel ceva la care visa fără să și-l poată satisface, adică plăcerea neînfrânată, în brațele ei se zvârlea acum un popor întreg. Deși prețul oricărui lucru urca fără încetare, niciodată nu se cheltuiseră atâția bani și, în vreme ce strictul necesar lipsea celor mai mulți, nicidecum nu fusese mai bine risipit prisosul. Se vedeau înmulțindu-se toate formele vesele ale unei trândăvii care nu era de fapt decât șomaj. Tarrou și Cottard urmăreau câteodată, timp de minute întregi, una din acele perechi de îndrăgostiți care mai înainte se străduiau să ascundă ceea ce îi lega și care, în prezent, lipiți unul de altul, mergeau cu încăpățănare prin oraș fără să vadă mulțimea care îi înconjură, cu neluarea-aminte neclintită pe care o dau marile pasiuni. Cottard se înduioșa. «Ai naibii», zicea el. Și vorbea tare, se simțea în largul lui în mijlocul febrei colective, a bacșișurilor regești care zăngăneau în jur și a intrigilor care se înnodau înaintea ochilor lor."

Totuși, Tarrou socotea că nu era prea multă răutate în atitudinea lui Cottard. Acel "Am trecut prin asta înaintea lor" marca mai mult nefericire decât triumf. "Cred, zicea Tarrou, că începe să ținăla acești oameni închiși între cerul și zidurile orașului lor. De exemplu, el le-ar

explica bucuria, dacă ar putea-o face, că lucrurile nu sunt atât de cumplite pe cât par: «Îi auziți, zicea el: după ciumă o să fac aia, o să dreg ailaltă ... Își otrăvesc existența în loc să stea liniștiți. Și nici măcar nu-și dau seama de avantajele pe care le au. Oare eu puteam să zic: după arestarea mea o să fac aia ? Arestarea e un început și nu un sfârșit. În timp ce ciuma ... Vreți să știți părerea mea ? Sunt nenorociți pentru că nu se destind, nu se lasă în voia momentului. Și eu știu ce spun»".

"El știe într-adevăr ce spune, adăuga Tarrou. El judecă la adevărata lor valoare contradicțiile locuitorilor Oranului care, în timp ce simt profund nevoia căldurii umane care să-i apropie, nu pot totuși să i se lase în voie din pricina neîncrederii care îi îndepărtează pe unii de alții. Se știe prea bine că nu poți să ai încredere în vecin, că el e în stare să-ți dea ciuma fără să știi și să profite de delăsarea ta ca să te infecteze. Când ți-ai petrecut timpul în felul lui Cottard, văzând denunțatori posibili printre toți cei cărora, totuși, le căutai tovărășia, poți să înțelegi acest sentiment. Înțelegi foarte bine durerea oamenilor care trăiesc cu ideea că flagelul poate, de la o zi la alta, să le pună mâna pe umăr și că se pregătește poate s-o și facă în momentul în care ei se bucură de a fi încă sănătoși și zdraveni. Pe cât e cu putință, Cottard se simte bine în mijlocul terorii. Dar pentru că a simțit toate acestea înaintea lor, eu cred că el nu poate să resimtă în întregime, împreună cu ei, cruzimea acestei incertitudini, într-un cuvânt, cu noi, carenu suntem încă morți de ciumă, el simte foarte bine că libertatea și viața sa sunt în fiecare zi în ajun de a fi distruse. Dar pentru că el însuși a trăit în teroare, găsește normal ca și ceilalți s-o cunoască la rândul lor. Mai exact, teroarea i se pare acum mai puțin grea de dus în spinare decât dacă ar fi cu totul singur. Tocmai aici n-are dreptate și e mai greu de înțeles decât alții. Dar, la urma urmei, tocmai pentru asta merită el mai mult decât alții să încerci să-l înțelegi."

În sfârșit, paginile lui Tarrou se termină cu o povestire care ilustrează această conștiință ciudată la care ajungeau în același timp și Cottard, și ciumații. Această povestire redă oarecum atmosfera grea a acestei epoci și de aceea povestitorul îi acordă importanță.

Se duseseră la Opera Municipală unde se cânta *Orfeu și Euridice*. Cottard îl invitase pe Tarrou. Era vorba de o trupă care venise primăvara, la începutul ciumei, să dea reprezentații în orașul nostru. Blocată de epidemie, această trupă se văzuse constrânsă, după un acord cu Opera noastră, să-și reia spectacolul o dată pe săptămână. Astfel, de luni de zile, în fiecare vineri, teatrul nostru municipal răsună de vaietele melodioase ale lui Orfeu și de chemările neputincioase ale Euridicei. Totuși, acest spectacol continua să se bucure de favoarea publicului nostru și aducea mereu încasări bune. Instalați pe locurile cele mai scumpe, Cottard și Tarrou dominau un parter plin până la refuz de cei mai eleganți dintre concetățenii noștri. Cei care soseau se străduiau vizibil să nu-și rateze efectul apariției lor în sală. La lumina orbitoare din fața cortinei, în timp ce orchestra își acorda discret instrumentele, siluetele se detașau cu precizie, treceau dintr-un rând în altul, se înclinau cu grație. În murmurul de voci al unei conversații alese, oamenii își reluau siguranța de sine care le lipsea cu câteva ceasuri mai înainte pe străzile negre ale orașului. Hainele alungau ciuma.

În actul întâi, Orfeu se văita cu ușurință, câteva femei în tunici își comentau cu grație nefericirea, și iubirea era cântată în mici arii. Sala reacționa cu însuflețire discretă. Abia dacă se observa că Orfeu introducea, în aria lui din actul al doilea, tremolouri care nu

figurau în text și îi cerea cu un ușor acces de patetism stăpânului Infernului să se lase înduioșat de vaietele sale. Unele gesturi sincopate care îi scăpaseră, celor mai pricepuți li s-au părut un efect de stilizare care se adăuga și el la interpretarea cântărețului.

A fost nevoie de marele duet al lui Orfeu și Euridice din actul al treilea (era momentul în care Euridice fugea de iubitul ei) pentru ca o anume surpriză să străbată sala. Și, ca și când cântărețul n-ar fi așteptat decât această mișcare a publicului sau, și mai exact încă, ca și când rumoarea care venea de la parter ar fi confirmat parcă ceea ce simțea, el și-a ales un moment ca să înainteze spre rampă într-un fel grotesc, cu brațele și picioarele îndepărtate, în costumul său antic, și să se prăbușească în mijlocul decorului păstoresc care nu încetase niciodată să fie anacronic, dar care, în ochii spectatorilor, a devenit anacronic abia acum și într-un fel cumplit. Căci, în aceeași clipă, orchestra s-a oprit, cei de la parter s-au ridicat și au început să părăsească încet sala, mai întâi în liniște, așa cum se iese dintr-o biserică după slujbă sau dintr-o cameră mortuară după o vizită, femeile strângându-și rochiile și ieșind cu capul plecat, bărbații conducându-le și ținându-le de cot, ferindu-le să se lovească de strapontine. Dar, încetul cu încetul, mișcarea s-a precipitat, șoaptele au devenit exclamații și mulțimea a început să curgă spre ieșiri și s-a îngrămădit în fața lor ca să sfârșească prin a se înghionti între uși țipând. Cottard și Tarrou, care doar se ridicaseră, stăteau singuri în fața uneia dintre imaginile a ceea ce era viața lor de atunci: ciuma pe scenă, sub înfățișarea unui actor dezarticulat și, în sală, tot luxul devenit inutil, sub formă de evantaiuri uitate și de dantele atârând pe roșul fotoliilor.

În timpul primelor zile ale lunii septembrie, Rambert lucrase sânguincios alături de Rieux. El ceruse numai o învoire de-o zi când trebuia să se întâlnească cu Gonzales și cu cei doi tineri în fața liceului de băieți.

În ziua aceea, la amiază, Gonzales și ziaristul i-au văzut sosind pe cei doi foarte veseli. Ei au spus că n-avuseseră noroc data trecută, dar că se așteptaseră la asta. În orice caz, nu mai era săptămâna lor de gardă. Trebuia să aibă răbdare până în săptămâna care vine. O vor lua atunci de la cap. Rambert a spus că asta era cuvântul. Gonzales propusese deci o întâlnire pentru luna viitoare. Dar, de data asta, Rambert va fi instalat la Marcel și Louis. "O să ne fixăm o întâlnire, tu și cu mine. Dacă eu nu vin, o să te duci direct la ei. O să-ți explicăm unde stau." Dar Marcel sau Louis au spus în clipa aceea că cel mai simplu era să-l conducă pe amic imediat. Dacă nu e pretențios, se găsește mâncare pentru toți patru. Și în felul ăsta el o să-și dea seama. Gonzales a spus că asta era o idee foarte bună și au coborât spre port.

Marcel și Louis locuiau la marginea cartierului Marinei, aproape de porțile care se deschideau spre cornișă. Era o casă mică, spaniolă, cu ziduri groase, cu obloane de lemn vopsite, cu odăi goale și umbroase. Aveau orez, pe care l-a servit mama tinerilor, o bătrână spaniolă zâmbitoare și plină de riduri. Gonzales s-a mirat, fiindcă orezul lipsea acum în oraș. "Se poate face rost la porți", zise Marcel. Rambert mânca și bea, și Gonzales a spus că era un adevărat prieten, în timp ce ziaristul se gândea numai la săptămâna pe care trebuia s-o mai rabde.

De fapt, a avut de așteptat două săptămâni, fiindcă numărul zilelor de gardă a fost

ridicat la cincisprezece, ca să se reducă efectivul echipelor. Și, în timpul acestor cincisprezece zile, Rambert a muncit fără să se cruțe, neîntrerupt, oarecum orbește, din zori până noaptea. Se culca târziu și dormea buștean. Trecerea bruscă de la lipsă de ocupație la această muncă istovitoare îl lăsa aproape fără visuri și fără puteri. Vorbea puțin de evadarea lui apropiată. Un singur fapt de reținut: la capătul unei săptămâni, el i-a mărturisit doctorului că, pentru întâia oară, în noaptea precedentă, se îmbătase. Ieșind din bar avusese deodată impresia că ganglionii lui se îngroșaseră și că brațele i se mișcau greu la subsuori. Se gândise că l-a lovit ciuma. Și singura reacție pe care a avut-o atunci, și despre care a convenit cu Rieux că nu era la locul ei, a fost să alerge spre partea de sus a orașului și de acolo, de pe un mic loc de unde tot nu dădeai de mare, dar de unde se vedea ceva mai mult cer, el o chemase pe soția lui cu un strigăt puternic pe deasupra zidurilor orașului. Întors acasă și nedescoperind pe corpul lui nici un semn de boală, nu se simțise prea mândru de această criză bruscă. Rieux spune că înțelegea foarte bine că poți reacționa așa: "în orice caz, a spus el, ți se poate întâmpla s-o dorești".

— Domnul Othon mi-a vorbit de dumneata azi-dimineață, a adăugat Rieux deodată, în clipa în care Rambert îl părăsea. M-a întrebat dacă te cunosc: "Șfătuiți-l, mi-a zis el, să nu frecventeze mediile de contrabandiști. Bate la ochi."

— Asta ce vrea să însemne ?

— Asta vrea să însemne că trebuie să te grăbești.

— Mulțumesc, a spus Rambert strângându-i doctorului mâna.

La ușă, s-a întors deodată. Rieux a băgat de seamă că, pentru prima oară de la începutul ciumei, el zâmbea.

— De ce oare nu mă împiedicați să plec ? Aveți cum. Rieux a dat din cap cu gestul său obișnuit și a spus că asta era treaba lui Rambert, că acesta din urmă alesese fericirea și că el, Rieux, n-avea argumente pe care să i le opună. Se simțea incapabil să judece ce era bine sau ce era rău în această istorie.

— Atunci de ce îmi spuneți să mă grăbesc, în aceste condiții ?

Rieux a zâmbit la rîndul său.

— Poate pentru că doresc și eu să fac ceva pentru fericire.

A doua zi n-au mai vorbit despre nimic, dar au lucrat împreună. Săptămâna următoare, Rambert se instalase în sfârșit în mica locuință spaniolă. Îi făcuseră un pat în odaia comună. Cum tinerii nu se întorceau la masă și cum îl rugaseră să iasă cât mai puțin posibil, trăia acolo singur cea mai mare parte a timpului sau făcea conversație cu bătrâna mamă. Era o femeie uscată și activă, îmbrăcată în negru, cu chipul întunecat și plin de crețuri, și părul alb și foarte curat. Tăcută, ea zâmbea numai, cu toată privirea, când se uita la Rambert.

Alteori îl întreba dacă nu-i era frică să nu-i ducă soției lui ciuma. El era de acord că riscul acesta exista, dar că, în definitiv, această șansă era minimă, în timp ce rămânând în oraș ei riscau să fie despărțiți pentru totdeauna.

— E drăguță ? spunea bătrâna zâmbind.

— Foarte drăguță.

— Frumoasă ?

— Cred.

— A, zicea bătrâna, de-aia !

Rambert se gândea. Fără îndoială că pentru asta, dar era imposibil să fie numai pentru asta.

— Nu credeți în Dumnezeu ? a spus bătrâna care se ducea în fiecare dimineață la liturghie.

Rambert a recunoscut că nu, iar bătrâna a spus din nou că asta era prin urmare pricina.

— Trebuie s-o revedeți, aveți dreptate. Dacă nu, ce v-ar rămâne ?

Restul timpului, Rambert se învârtea între cele patru ziduri goale și văruite, mângâind evantaiile agățate pe pereți sau numărând ciucurii care împodobeau fața de masă. Seara, tinerii se întorceau acasă. Nu vorbeau mult, sau dacă vorbeau o făceau numai ca să spună că nu era încă momentul. După masă, Marcel cânta din chitară și beau toți lichior mirosind a anason. Rambert avea aerul că reflectează.

Miercuri, Marcel se întorsese spunând: "S-a hotărât pentru mâine seară la miezul nopții. Fii gata". Din cei doi oameni cu care păzeau postul, unul era atins de ciumă și celălalt, care împărțea de obicei camera cu primul, era pus sub observație. Astfel, timp de două sau trei zile Marcel și Louis vor fi singuri. În cursul nopții ei or să aranjeze ultimele amănunte. A doua zi lucrul va fi posibil. Rambert le-a mulțumit. "Sunteți fericit ?" întrebă bătrâna. El a spus da, dar la altceva se gândea.

A doua zi, sub un cer încărcat, căldura era umedă și înăbușitoare. Știrile despre ciumă erau rele. Bătrâna spaniolă își păstra totuși seninătatea. "Lumea e plină de păcate, spunea ea. Așa că, ce să-i faci!" Ca și Marcel și Louis, Rambert era gol până la brâu. Dar așa gol cum era, sudoarea îi curgea pe spinare și pe piept. În penumbra casei cu obloanele trase asta le dădea o culoare brună și lucioasă. Rambert se plimba în jurul camerei fără să spună nimic. Într-un fel neașteptat, pe la orele patru după-amiaza, el s-a îmbrăcat și a anunțat că ieșea.

— Fii atent, a spus Marcel, s-a hotărât pentru miezul nopții. Totul e aranjat.

Rambert s-a dus acasă la doctor. Mama lui Rieux i-a spus lui Rambert că îl poate găsi la spitalul din partea de sus a orașului. Înaintea postului de pază, aceeași mulțime se învârtea mereu în jurul ei însăși. "Circulați", spunea un sergent cu ochii bulbucați. Circulau, dar pe loc. "N-aveți ce să așteptați", spunea sergentul, căruia sudoarea îi pătrunsese prin haină. Asta era și părerea lor, dar ei rămâneau totuși, în ciuda căldurii ucigătoare. Rambert și-a arătat permisul sergentului care i-a indicat biroul lui Tarrou. Ușa dădea în curte. S-a încrucișat cu părintele Paneloux, care ieșea din birou.

Într-o încăpere mică albă și murdară care mirosea a farmacie și a cearșaf umed, Tarrou, stând la un birou de lemn negru, cu mânecile cămășii suflecate, își tampona cu o batistă sudoarea care îi curgea pe încheieturile brațelor.

— Tot aici ? a spus el.

— Da, aș vrea să vorbesc cu Rieux.

— E în sală. Dar dacă ai putea să te descurci fără el ar fi mai bine.

— E istovit. Îl cruț și eu cum pot.

Rambert s-a uitat la Tarrou. Acesta slăbise. Oboseala îi tulbura ochii și trăsăturile feței. Umerii săi puternici se cocoșaseră. Cineva a bătut la ușă și un infirmier cu mască albă a intrat. A pus pe biroul lui Tarrou un pachet de fișe și, cu o voce pe care tifonul o înăbușea, a

spus doar atât: "șase", apoi a ieșit. Tarrou l-a privit pe ziarist și i-a arătat fișele pe care le-a desfăcut în evantai.

— Frumoase fișe, ai ? Ei bine! nu, sunt morți. Morții de peste noapte.

Fruntea i se brăzdase. A strâns la loc pachetul de fișe.

— Singurul lucru care ne rămâne de făcut este contabilitatea.

Tarrou s-a ridicat sprijinindu-se de masă.

— O să pleci curând ?

— Astă-seară, la miezul nopții.

Tarrou a spus că asta îi făcea plăcere și că Rambert trebuia să aibă grijă de sine.

— Spui asta sincer ? Tarrou a dat din umeri:

— La vârsta mea ești sincer vrând-nevrând. Să minți e prea obositor.

— Tarrou, a spus ziaristul, aș vrea să-l văd pe doctor. Iartă-mă.

— Știu. El e mai uman ca mine. Să mergem.

— Nu e asta, a spus Rambert cu greutate.

Și s-a oprit. Tarrou l-a privit și deodată i-a zâmbit.

Au mers pe un culoar îngust ai cărui pereți erau zugrăviți în verde-deschis și unde plutea o lumină de acvarium. Înainte de a ajunge la ușa dublă cu geam în spatele căreia se vedea o ciudată mișcare de umbre, Tarrou l-a condus pe Rambert într-o sală foarte mică, ai cărei pereți erau în întregime acoperiți cu dulapuri. A deschis unul dintre ele, a tras dintr-un sterilizator două măști de tifon hidrofil, i-a întins una lui Rambert și l-a invitat să și-o pună. Ziaristul l-a întrebat dacă asta folosește la ceva și Tarrou a răspuns că nu, dar că dă încredere celorlalți.

Au împins glasvandul. Era o sală imensă, cu ferestrele ermetic închise, în ciuda anotimpului. În partea de sus a pereților bâzâiau aparate care îmbospătau aerul și elicele lor curbe răscoleau aerul lăptos și supraîncălzit pe deasupra a două rânduri de paturi cenușii. Din toate părțile se ridicau gemete înăbușite sau subțiri care se amestecau într-un vaier monoton. Oamenii îmbrăcați în alb se mișcau cu încetineală în lumina crudă care se revărsa pe ferestrele largi și înalte prevăzute cu gratii. Rambert s-a simțit prost în căldura cumplită a acestei săli și l-a recunoscut cu greu pe Rieux când l-a văzut aplecat deasupra unui corp care gemea. Doctorul făcea incizia ganglionilor unui bolnav pe care două infirmiere, din două părți ale patului, îl țineau răstignit. Când s-a ridicat, doctorul a pus instrumentele pe platoul pe care un ajutor i-l întinsese și a rămas o clipă nemișcat uitându-se la omul pe care tocmai îl pansau.

— Ce mai e nou ? i-a spus el lui Tarrou care se apropia.

— Paneloux acceptă să-l înlocuiască pe Rambert la casa-carantină. Ne-a mai ajutat el mult și până acum. Rămâne ca echipa a treia de teren să se regrupeze fără Rambert.

Rieux aprobă din cap.

— Castel a terminat primele preparate. Propune o încercare.

— A! a spus Rieux, asta e bine.

— În sfârșit, e aici Rambert.

Rieux s-a întors. Pe deasupra măștii ochii i s-au micșorat zărindu-l pe gazetar.

— Ce faci dumneata aici ? spune el. Ar trebui să fii în altă parte.

Tarrou a spus că plecarea e în seara asta pe la miezul nopții și Rambert adăugă: "În

principiu".

De fiecare dată când unul din ei vorbea, masca hidrofilă se umfla și se umezea în dreptul gurii. Asta dădea conversației ceva ireal, ca un dialog între statui.

— Aș vrea să vă vorbesc, a spus Rambert.

— O să ieșim împreună, dacă vrei. Așteaptă-mă în biroul lui Tarrou!

Puțin după aceea Rambert și Rieux se instalau pe banca din spate a mașinii doctorului. Tarrou conducea.

— Nu se mai găsește benzină, a spus acesta demarând. Măine mergem pe jos.

— Doctore, spune Rambert, nu plec și vreau să rămân cu dumneavoastră!

Tarrou nu s-a clintit. Continua să conducă. Rieux părea incapabil să se smulgă din oboseala lui.

— Și ea ? spune el cu o voce înăbușită.

Rambert spune că s-a mai gândit, că el continua să creadă ceea ce credea, dar dacă ar pleca, i-ar fi rușine. Asta l-ar stingheri în iubirea lui pentru aceea pe care o lăsase. Dar Rieux s-a îndreptat și a spus cu o voce fermă ca asta e o tâmpenie și că nu e o rușine să preferi fericirea.

— Da, spune Rambert, dar poate să-ți fie rușine să fii fericit singur.

Tarrou, care tăcuse până atunci, fără să se întoarcă spre ei, spune că dacă Rambert voia să împărtășească nenorocirea oamenilor, n-o să mai aibă niciodată timp pentru fericire. Trebuia să aleagă.

— Nu e asta, spune Rambert. Am crezut totdeauna că sunt străin de acest oraș și că n-am nici o legătură cu dumneavoastră. Dar acum când am văzut ce-am văzut, știu că sunt de aici, indiferent dacă vreau sau nu. Povestea asta ne privește pe toți.

Nimeni nu răspunde și Rambert pare să-și piardă răbdarea.

— O știți de altfel foarte bine. Altfel ce căutați în acest spital ? Prin urmare, dumneavoastră ați ales și ați renunțat la fericire ?

Tarrou și Rieux tot nu răspunseseră. Tăcerea a durat multă vreme, până s-au apropiat de casa doctorului. Și din nou Rambert a pus întrebarea sa din urmă, cu și mai mare tărie. Și, singur, Rieux s-a întors spre el. S-a ridicat făcând un efort:

— Iartă-mă, Rambert, spune el, dar nu știu. Rămâi cu noi din moment ce o dorești.

O deviere bruscă a mașinii l-a făcut să tacă. Apoi reia uitându-se drept înaintea lui:

— Nimic pe lume nu merită să te faci să renunți la ceea ce iubești. Și totuși am renunțat și eu, fără să știu pentru ce.

S-a lăsat iar încet pe perna sa.

— E un fapt, atâta tot, spune el cu oboseală. Să-l înregistrăm și să tragem consecințele.

— Ce consecințe ? întreabă Rambert.

— A, spune Rieux, nu se poate în același timp să vindec și să știi. Deci să vindecăm cât mai repede posibil. E lucrul cel mai grabnic.

La miezul nopții, Tarrou și Rieux îi făceau lui Rambert planul cartierului pe care îl însărcinau să-l cerceteze, când Tarrou s-a uitat laceas. Ridicând fruntea a întâlnit privirea lui Rambert.

— I-ați prevenit ?

Ziaristul și-a ferit privirea.

— Trimisesem un bilet, spune el cu trudă, înainte de a veni să vă văd.

Serul lui Castel a fost încercat în ultimele zile ale lui octombrie. Practic, acest ser era ultima speranță a lui Rieux. În cazul unui nou eșec, doctorul era convins că orașul va cădea pradă capriciilor maladiei, fie că epidemia și-ar prelungi încă acțiunea timp de luni întregi, fie că s-ar hotărî să se oprească fără pricină.

Chiar în ajunul zilei în care Castel venise să-l viziteze pe Rieux, fiul domnului Othon se îmbolnăvise și toată familia fusese nevoită să intre în carantină. Mama, care ieșise cu puțin înainte, s-a văzut deci izolată pentru a doua oară. Respectând instrucțiunile, judecătorul l-a chemat pe doctorul Rieux îndată ce a recunoscut pe corpul copilului semnele bolii. Când Rieux a sosit, tatăl și mama stăteau în picioare la marginea patului. Fetița fusese îndepărtată. Copilul era în perioada de toropire și s-a lăsat examinat fără să se plângă. Când doctorul a ridicat fruntea, a întâlnit privirea judecătorului și în spatele lui fața palidă a mamei care își pusese o batista la gură și urmărea gesturile doctorului cu ochii larg deschiși.

— Asta e, nu-i așa ? a spus judecătorul cu un glas rece.

— Da, a răspuns Rieux, privind din nou copilul.

Ochii mamei s-au mărit, dar continua să nu zică nimic. Judecătorul tăcea și el, apoi a spus, pe un ton mai coborât:

— Ei, bine, doctore, trebuie să facem ceea ce e prescris. Rieux se ferea s-o privească pe mamă, care își ținea mereu batista la gură.

— Are să mergă repede, a spus el șovăind, dacă aş putea să telefonez.

Domnul Othon spune că o să-i arate unde e telefonul. Dar doctorul s-a întors spre femeie:

— Sunt dezolat. Trebuie să pregătiți câteva lucruri. Știți despre ce e vorba.

Doamna Othon părea încremenită. Se uita în pământ.

— Da, a spus ea dând din cap, asta o să și fac.

Înainte de a-i părăsi, Rieux nu s-a putut împiedica să nu-i întrebe dacă n-au nevoie de ceva. Femeia îl privea mereu în tăcere. Dar judecătorul și-a ferit de astă dată privirea.

— Nu, a spus el, apoi a înghițit, dar salvați-mi copilul.

Carantina, care la început nu era decât o simplă formalitate, fusese organizată de Rieux și Rambert într-un mod foarte strict. În special ei ceruseră ca membrii aceleiași familii să fie totdeauna izolați unii de alții. Dacă unul din membrii familiei fusese contaminat fără s-o știe, nu trebuiau înmulțite ocaziile favorabile maladiei. Rieux a explicat aceste considerente judecătorului, care le găsisse bune. Cu toate acestea, soția lui și el s-au privit în așa fel, încât doctorul a simțit până unde această despărțire îi lăsa descumpăniți. Doamna Othon și fetița ei au putut fi trimise la hotelul de carantină condus de Rambert. Dar pentru judecătorul de instrucție nu mai era loc decât în tabăra de izolare pe care prefectura tocmai o organiza pe stadionul municipal cu ajutorul corturilor împrumutate de serviciul drumurilor publice. Rieux s-a scuzat, dar domnul Othon a spus că există o regulă pentru toată lumea și că era drept să i se supună.

Cât despre copil, el a fost transportat la spitalul auxiliar într-o veche sală de clasă în care fuseseră instalate zece paturi. Cam după douăzeci de ceasuri, Rieux a considerat disperat cazul său. Micul trup se lăsa devorat de infecție fără nici o reacție. Foarte mici ganglioni dureroși, dar abia formați, blocau articulațiile membrilor sale fragile. Era dinainte învins. De aceea a avut Rieux ideea să încerce pe el serul lui Castel. În aceeași seară, după masă, i-a făcut lunga inoculare, fără să obțină însă o singură reacție din partea copilului. A doua zi în zori toți s-au adunat în jurul băiatului ca să-și dea seama cum decurgea această experiență hotărâtoare.

Copilul, ieșit din toropeala sa, se răsucea convulsiv în cearșafuri. Doctorul, Castel și Tarrou stăteau lângă el de la orele patru dimineața, urmărind pas cu pas progresele sau stagnările bolii. La capătul patului se vedea, puțin curbată, silueta masivă a lui Tarrou. La picioarele patului, lângă Rieux, care sta în picioare, Castel citea o veche lucrare, arătând, după toate aparențele, liniștit. Încetul cu încetul, pe măsură ce se lumina în vechea sala de școală, soseau și ceilalți. Paneloux mai întâi, care și-a găsit loc în partea cealaltă a patului, opusă lui Tarrou și s-a sprijinit de perete. O expresie dureroasă se citea pe chipul său și oboseala tuturor acestor zile în care se expusese direct primejdiei săpase riduri pe fruntea sa congestionată. A venit apoi Joseph Grand. Era ora șapte și funcționarul s-a scuzat că era cu sufletul la gură. N-avea să rămână decât o clipă, poate acum se știa ceva precis. Fără să scoată un cuvânt, Rieux i-a arătat copilul care, cu ochii închiși și cu chipul descompus, cu dinții strânși la limita puterilor, cu trupul nemișcat, își întorcea mereu capul la dreapta și la stânga pe sulul de pernă fără cearșaf. Când în sfârșit se făcuse destulă lumină, pentru ca în fundul sălii, pe tabla școlărească rămasă acolo, să se poată distinge urmele unor vechi formule algebrice, a sosit Rambert. El s-a rezemat cu spatele de patul vecin și a scos un pachet de țigări. Dar după ce a văzut copilul, a băgat la loc pachetul în buzunar.

Castel, tot pe scaun, se uita la Rieux pe deasupra ochelarilor.

— Aveți știri despre tată ?

— Nu, spune Rieux, este în tabăra de izolare.

Doctorul strângea cu putere bara patului în care gemea copilul. Nu părăsea din priviri micul bolnav care s-a înțepenit brusc și, cu dinții strânși, s-a ridicat puțin din mijloc, îndepărtându-și încet brațele și picioarele. Dinspre micul corp, gol sub cuvertura militară, urca un miros de lână și de sudoare acră. Copilul s-a destins apoi încetul cu încetul, și-a readus brațele și picioarele spre centrul patului și, mereu orb și mut, părea să respire mai iute. Rieux a întâlnit privirea lui Tarrou, care a întors capul.

Mai văzuseră copii murind, de vreme ce teroarea de luni de zile nu alegea, dar niciodată nu urmăriseră suferința lor minut cu minut, cum o făceau de azi-dimineață. Și, bineînțeles, chinul pe care îl îndurau acești nevinovați nu încetase niciodată să li se pară ceea ce era în realitate, adică un lucru scandalos. Dar până atunci, cel puțin, ei se scandalizau oarecum la un mod abstract, pentru că ei nu priviseră niciodată în față, atât de îndelungat, agonia unui nevinovat.

Ca și cum ar fi fost mușcat de pântec, copilul tocmai se încovoia din nou cu un geamăt subțire. A rămas astfel ghemuit timp de clipe lungi, zgâlțâit de frisoane și de tremurături convulsive ca și când plăpândeale lui mădule se încovoiau sub vântul furios al ciumei și

pârâiau sub suflul repetat al febrei. După ce vârtejul trecuse se destinsese puțin, febra părea să se retragă și să-l părăsească cu răsuflarea tăiată pe un țărm umed și otrăvit unde odihna semăna acum cu moartea. Când valul arzător l-a atins din nou pentru a treia oară și l-a crispat puțin, copilul s-a chircit, s-a retras în fundul patului, cuprins de spaima flăcării care îl ardea și își agita înnebunit capul azvârlind pătura. Lacrimi mari, țâșnind de sub pleoapele inflamate, au început să curgă pe chipul său plumburiu, și, la capătul crizei, epuizat, crispându-și picioarele osoase și brațele a căror carne se topise în patruzeci și opt de ore, copilul a luat în patul pustiit o poză de crucificat grotescă.

Tarrou s-a aplecat asupra lui și, cu mâna sa grea, șterse micul chip udat de lacrimi și de sudoare. De la un timp, Castel își închisese cartea și se uita la bolnav. A început o frază, dar ca să poată s-o termine a fost obligat să tușească, pentru că vocea sa a detunat brusc:

— N-a avut o diminuare de dimineață, nu-i așa, doctore ?

Rieux a spus că nu, dar copilul rezistă de mai mult timp decât e normal. Paneloux, care se rezema ca prăbușit de zid, a spus atunci cu glas înăbușit:

— Dacă trebuie să moară, atunci va fi suferit prea mult.

Rieux s-a întors brusc spre el și a deschis gura să vorbească, dar a tăcut, a făcut un efort vizibil să se stăpânească și a revenit cu privirea asupra copilului.

În sală lumina creștea. În celelalte cinci paturi, forme de corpuri se mișcau și gemeau, dar cu o discreție care părea convenită. Singurul care striga, la celălalt capăt al sălii, scotea la intervale regulate mici exclamații care păreau să exprime mai degrabă uimire decât durere. Se părea că, nici pentru bolnavi, nu mai era spaima de la început. Era, acum, un soi de consimțire în felul lor de a suporta boala. Singur copilul se zbătea din toate puterile. Rieux, care din timp în timp îi lua pulsul, fără necesitate de altfel și mai degrabă ca să iasă din nemișcarea neputincioasă în care se afla, simțea, închizând ochii, cum agitația aceasta se amesteca cu tumultul propriului său sânge. El se confunda atunci cu copilul condamnat la supliciu și încerca să-l susțină cu toată puterea sa încă nealterată. Dar, un minut reunite, pulsațiile inimilor lor se dezacordau iarăși, copilul îi scăpa și efortul lui se prăbușea în vid. El dădea atunci drumul încheieturii subțiri a mâinii copilului și se întorcea la locul lui.

De-a lungul pereților văruiți lumina trecea de la trandafiriu la galben. O dimineață călduroasă începea să se facă simțită în spatele geamurilor. Grand abia a fost auzit când a plecat, spunând că o să revină. Toți așteptau. Copilul, cu ochii mereu închiși, părea că s-a liniștit puțin. Mâinile, devenite gheare, râcăiau încet marginile patului. Au urcat apoi, au zgâriat pătura aproape de genunchi și, deodată, copilul și-a îndoit picioarele, și-a vârât genunchii în burtă și a rămas nemișcat. Și-a deschis atunci ochii pentru întâia oară și s-a uitat la Rieux care stătea în fața lui. În scobiturile feței fii, împietrită acum ca într-un pământ ars, gura i s-a deschis și aproape imediat a scos din ea un strigăt continuu pe care respirația abia îl nuanța și care a umplut deodată sala de un protest monoton, discordant și atât de puțin omenesc, că părea să vină de la toți oamenii în același timp. Rieux a strâns din dinți și Tarrou s-a întors cu spatele. Rambert s-a apropiat de pat, lângă Castel, care a închis cartea rămasă deschisă pe genunchi. Paneloux s-a uitat la această gură de copil, pângărită de boală, plină de acest țipăt al tuturor vârstelor. Și s-a lăsat să lunece în genunchi, și toți cei de acolo au găsit firesc să-l audă zicând cu o voce puțin înăbușită, dar distinctă, în mijlocul plânsetului fără nume care nu contenea: "Doamne, scapă acest copil".

Dar copilul continua să strige și, jur împrejurul lui, bolnavii se agitau. Cel ale cărui exclamații nu încetaseră, de la celălalt capăt al încăperii, și-a întezit ritmul vaietului până ce a scos și el un țipăt asemănător, în timp ce ceilalți gemeau din ce în ce mai tare. Un val de hohote de plâns s-a revărsat în sală, acoperind ruga lui Paneloux, iar Rieux, agățat de bara patului, a închis ochii, amețit de oboseală și de dezgust.

Când i-a redeschis din nou, a dat cu ochii, alături de el, de Tarrou.

— Trebuie să plec de-aici, a spus Rieux. Nu pot să-i mai suport.

Dar, deodată, ceilalți bolnavi au tăcut. Doctorul și-a dat seama că strigătul copilului slăbise, că mai slăbea încă și că se opriese chiar. Împrejurul lui, vaietele reîncepeau, dar înăbușit ca un ecou îndepărtat al acestei lupte care tocmai se sfârșise. Căci se sfârșise. Castel trecuse de cealaltă parte a patului și spusese că s-a terminat. Cu gura deschisă, dar mută, cu urme de lacrimi pe obraz, copilul se odihnea în mijlocul păturilor în dezordine devenit deodată mai mic. Paneloux s-a apropiat de pat și a făcut gestul binecuvântării. Apoi și-a adunat poalele și a ieșit prin coridorul principal.

— Va trebui să luăm totul de la început ? I-a întrebat Tarrou pe Castel.

Bătrânul doctor a dat din cap.

— Poate, spune el cu un surâs crispat. La urma urmei a rezistat destul de mult.

Dar Rieux părăsea acum sala cu un pas atât de grăbit și cu un astfel de aer, încât, atunci când trecu pe lângă Paneloux, acesta a întins mâna să-l rețină.

— Doctore, i-a spus el.

Rieux s-a întors fără să se oprească și i-a zvârlit cu violență:

— Cel puțin ăsta era nevinovat, o știți bine!

Apoi s-a întors și, trecând prin ușile sălii înaintea lui Paneloux, a ajuns în curtea școlii. S-a așezat pe o bancă între niște mici arbori prăfuiți și și-a șters sudoarea care îi curgea în ochi. Îi venea să urle ca să desfacă în sfârșit nodul violent care îi strângea inima. Căldura cădea încet printre ramurile ficușilor. Cerul albastru al dimineții se acoperea repede de o albeață care făcea aerul mai înăbușitor. Rieux s-a lăsat să cadă pe o bancă. Contempla ramurile, cerul, regăsindu-și încetul cu încetul oboseala.

— De ce mi-ați vorbit cu atâta mânie ? a spus o voce în spatele lui. Spectacolul era și pentru mine insuportabil.

Rieux s-a întors spre Paneloux:

— E adevărat, spune el. Iertați-mă. Dar oboseala te scoate din minți. Și sunt ore întregi în acest oraș în care nu mai simt decât revoltă.

— Înțeleg, murmură Paneloux. E revoltător pentru că asta întrece puterile noastre. Dar poate că trebuie să iubim ceea ce nu putem să înțelegem.

Rieux s-a îndreptat dintr-o dată. S-a uitat la Paneloux cu toată puterea și pasiunea de care era în stare și a dat din cap.

— Nu, părinte, spune el. Am altă părere despre iubire. Și voi refuza până la moarte să iubesc această creațiune în care copiii sunt torturați.

Pe fața lui Paneloux a trecut o umbră răvășită.

— A! Doctore, face el cu tristețe, acum am înțeles ce înseamnă harul.

Dar Rieux se lăsase din nou pe bancă. Din adâncul oboselii care îl cuprinsese iarăși, a răspuns cu mai multă blândețe:

— Eu nu-l am, știu. Dar nu vreau să discut asta cu dumneavoastră. Lucrăm împreună pentru ceva care ne reunește dincolo de blesteme și rugăciuni. Numai asta e important.

Paneloux s-a așeză lângă Rieux. Părea și el emoționat.

— Da, a spus el, da, dumneavoastră de asemenea acționați pentru mântuirea omului.

Rieux a încercat să zâmbească.

— Mântuirea omului e un cuvânt prea mare pentru mine. Nu merg atât de departe. Ceea ce mă interesează, este sănătatea lui înainte de toate.

Paneloux șovăia.

— Doctore, spune el.

Dar s-a oprit. Pe fruntea lui, începuseră să curgă șiroaie de sudoare. A murmurat: "la revedere" și ochii săi străluceau când s-a ridicat. Era gata să plece când Rieux, care căzuse pe gânduri, s-a ridicat și a făcut un pas spre el.

— Încă o dată, iertați-mă, a spus el. Această ieșire n-o să se mai repete.

Paneloux i-a întins mâna și i-a spus cu tristețe:

— Si totuși nu v-am convins.

— Ce importanță are ? spune Rieux. Ce urăsc eu este moartea și durerea, știți bine. Și vrând, nevrând, le suferim și luptăm împreună contra lor.

Rieux reținea mâna preotului.

— Vedeți, spune el ocolindu-i privirea, nici măcar Dumnezeu nu poate acum să ne mai despartă.

De când intrase în formațiile sanitare, Paneloux nu părăsise spitalele și locurile unde ciuma putea fi întâlnită. El își alesese, printre salvatori, locul care i se părea de datoria lui să fie al său, adică cel dintâi. Spectacolele morții nu i-au lipsit. Și cu toate că în principiu era protejat de vaccin, grija de propria lui moarte nu-i rămăsese mai puțin străină. În aparență își păstrase totdeauna calmul. Dar începând din ziua aceasta, în care văzuse îndeaproape un copil murind, el părea schimbat. O tensiune în creștere se citea pe chipul său. Și în ziua în care, zâmbind, el îi spusese lui Rieux că pregătea un scurt tratat cu subiectul: "Poate un preot să consulte un medic ?" doctorul a avut impresia că era vorba de ceva mult mai serios decât părea s-o spună Paneloux. Cum doctorul și-a exprimat dorința să cunoască această lucrare, Paneloux l-a anunțat că avea să țină o predică după liturghia pentru bărbați și că își va expune, cu această ocazie, cel puțin câteva din punctele sale de vedere.

— Aș vrea să veniți, domnule doctor, subiectul o să vă intereseze.

Părintele și-a ținut a doua sa predică într-o zi cu vânt puternic. La drept vorbind, rândurile asistenței erau mai rare decât la prima predică. Acest gen de spectacol nu mai prezenta atracția noutății pentru concetățenii noștri. În împrejurările grele prin care trecea orașul însuși, cuvântul "noutate" își pierduse sensul. De altfel, cea mai mare parte a oamenilor, atunci când nu fugeau cu totul de îndatoririle lor religioase sau când nu le făceau să coincidă cu o viață personală profund imorală, înlocuiau practicile obișnuite prin superstiții lipsite de sens. Purtau mai bucuroși medalii protectoare sau amulete ale Sfântului Roch, decât să se ducă la liturghie.

Putem da aici ca exemplu lipsa de moderație cu care concetățenii noștri făceau uz de

profeții. În primăvară, într-adevăr, așteptaseră de la un moment la altul sfârșitul molimei și nimeni nu se gândise să ceară altuia precizări asupra duratei epidemiei, dat fiind că toată lumea era convinsă că n-o să dureze. Dar pe măsură ce zilele treceau, începuseră să se teamă că această nenorocire chiar n-o mai să aibă sfârșit și, o dată cu asta, încetarea epidemiei devenise obiectul tuturor speranțelor. Se răspândeau astfel din om în om diverse profeții care se datorau unor magi sau unor sfinți ai Bisericii catolice. Unii tipografi din oraș văzuseră foarte repede folosul pe care îl puteau trage de pe urma acestei noi mode și difuzaseră în numeroase exemplare textele care circulau. Dându-și seama că publicul era stăpânit de o curiozitate nesățioasă, ei întreprinseră cercetări în bibliotecile municipale asupra tuturor mărturiilor de acest gen pe care istoria anecdotică le putea aduce și le răspândiseră în oraș. Când istoria însăși a fost epuizată de profeții, ele au fost comandate ziariștilor, care, cel puțin asupra acestui punct, s-au arătat la fel de competenți ca și confrății lor din veacurile trecute.

Unele din aceste profeții apăreau în ziare chiar în foileton și nu erau citite cu mai puțină lăcomie decât povestirile sentimentale pe care le puteai găsi în locul lor în timpuri normale. Unele din aceste previziuni se sprijineau pe calcule bizare în care interveneau cifrele anului, numărul morților și socoteala lunilor petrecute sub regimul ciumei. Altele stabileau comparații cu marile cume ale istoriei, scoțând la iveală asemănări (pe care profețiile le numeau constante) și, pe bază de calcule nu mai puțin bizare, pretindeau că trag din ele învățăminte cu privire la încercarea prezentă. Dar cele mai apreciate de public erau, fără discuție, acelea care, într-un limbaj apocaliptic, anunțau serii de evenimente dintre care fiecare putea fi acela prin care trecea orașul și a căror complexitate lăsa liberă orice interpretare. Nostradamus și Sfânta Odile au fost astfel consultați zilnic cât mai fructuos. Ceea ce, de altfel, rămânea comun tuturor profețiilor, era faptul că în cele din urmă erau liniștitoare. Numai ciuma nu era.

Aceste superstiții le țineau deci concetățenilor noștri loc de religie și iată de ce predica lui Paneloux avuse loc într-o biserică plină numai pe trei sferturi. În seara predicii, când a sosit Rieux, vântul care se strecura în fuioare de aer prin ușile cu resort de la intrare, circula liber printre auditori. Și într-o biserică friguroasă și tăcută, în mijlocul unei asistențe compuse exclusiv din bărbați, el s-a așezat și l-a văzut pe preot urcând la amvon. Acesta din urmă a vorbit pe un ton mai blând și mai chibzuit decât prima oară și, în mai multe rânduri, cei de față au observat o oarecare șovăire în alocuțiunea lui. Și încă un lucru curios, nu mai spunea "voi", ci "noi".

Totuși, vocea sa s-a îmbărbătat încetul cu încetul. El a început prin a reaminti că de luni de zile ciuma era printre noi și că acum, când o cunoaștem mai bine după ce am văzut-o de atâtea ori așezându-se la masa noastră sau la căpătâiul celor care-i iubeam, mergând alături de noi și așteptând sosirea noastră la locul unde muncim, acum, deci, puteam să înțelegem poate mai bine ceea ce ne spunea ea fără încetare și ceea ce, prea surprinși la început, este posibil să nu fi ascultat bine. Ceea ce părintele Paneloux mai predicase în același loc rămânea adevărat — sau cel puțin asta era convingerea lui. Dar mai era posibil, așa cum ni se întâmplă tuturor, și se bătea cu pumnii în piept, el gândise și ne spusese acel lucru fără dragoste creștinească. Ceea ce rămânea totuși adevărat era că din orice lucru e totdeauna ceva de reținut. Pentru un creștin chiar și cea mai crudă încercare este în folosul

lui. Și ceea ce acest creștin, în speță, trebuia să caute, era tocmai folosul său și în ce consta acest folos, și cum putea fi găsit.

În acest moment, în jurul lui Rieux, oamenii începuseră parcă să-și caute mai bine locul în bănci și să se așeze pe cât puteau mai confortabil. Una din ușile capitonate de la intrare zdrăngăni ușor. Cineva s-a sculat s-o țină. Și Rieux, distras de această mișcare, abia l-a auzit pe Paneloux care își relua predica. El spunea cam așa, că nu trebuie să încerci să-ți explici spectacolul ciumei, ci să încerci să înveți din el ce se poate învăța. Rieux a înțeles destul de confuz că, după părerea părintelui, nu era nimic de explicat. Interesul său s-a fixat când Paneloux a spus apăsător că existau lucruri care puteau fi explicate cu privire la Dumnezeu și altele care nu puteau fi. Există, desigur, binele și răul, și în general îți explici cu ușurință ceea ce le desparte. Dar în sânul răului, greutatea de a-l explica abia începea. Există de exemplu răul aparent necesar, și răul aparent inutil. Există *Don Juan* în infern și moartea unui copil. Căci dacă e drept ca libertinul să fie fulgerat, este de neînțeles suferința copilului. Și, într-adevăr, nu e nimic mai important pe pământ decât suferința unui copil și oroarea pe care această suferință o aduce cu ea și rațiunile pe care trebuie să i le găsești. În viață, Dumnezeu ne ușura totul și până acum a fi fost credincios nu era nici un merit. Acum, dimpotrivă, Dumnezeu ne pune la zid. Eram astfel sub zidurile groase ale ciumei și tocmai sub umbra lor ucigătoare trebuia să găsim folosul nostru. Părintele Paneloux refuza chiar să-și acorde avantajele ușoare care i-ar fi permis să sară peste zid. I-ar fi fost ușor să spună că eternitatea marilor bucurii care îl așteptau pe copil puteau să-i compenseze suferința, dar, într-adevăr, nu știa nimic despre asta. Cine putea să afirme, realmente, că eternitatea unei bucurii putea să compenseze o clipă a durerii umane ? Acela n-ar fi, desigur, un creștin, al cărui învățător a cunoscut durerea în carnea și în sufletul lui. Nu, părintele va rămâne la picioarele zidului, credincios acestei răstigniri al cărei simbol este crucea, față în față cu suferința unui copil. Și el va spune fără teamă celor care îl ascultau în ziua aceea: "Frați creștini, a sosit clipa. Trebuie să crezi totul sau să negi totul. Și cine oare, dintre voi, ar îndrăzni să nege totul ?"

Rieux abia a avut timp să-și dea seama că părintele era pe marginea ereziei, când acesta a reluat firul, cu putere, ca să afirme că acest ordin categoric, aceasta pură cerință, era folosul creștinului. Era de asemenea virtutea lui. Părintele știa că ceea ce era excesiv în virtutea despre care avea să vorbească o să șocheze multe spirite obișnuite cu o morală mai indulgentă și mai clasică. Dar religia din timpul ciumei nu putea fi religia din toate zilele și dacă Dumnezeu putea să admită și să dorească chiar ca sufletul să se afle în tihnă și să se bucure în timpurile de fericire, El îl voia excesiv în excesele nenorocirii. Dumnezeu făcea astăzi făpturilor sale favoarea de a le cufunda într-o asemenea nenorocire, încât ele trebuiau să regăsească și să-și asume cea mai mare dintre virtuți, care consta în Totul sau Nimic.

Un autor profan, din secolul trecut, pretinsese că dă la iveală secretul Bisericii afirmând că nu există Purgatoriu. El subînțelegea prin asta că nu existau jumătăți de măsură, că nu exista decât Paradisul și Infernul și că nu puteai fi decât mântuit sau osândit după cum ai făcut alegerea. Asta era, după părerea lui Paneloux, o erezie care nu se putea naște decât în sufletul unui libertin. Căci există un Purgatoriu, dar existau, fără îndoială, vremuri când nu prea trebuia sperat în acest Purgatoriu, vremuri când nu se putea vorbi de păcate ușoare.

Orice păcat era mortal și orice indiferență criminală. Era totul sau nu era nimic.

Paneloux s-a oprit și Rieux a auzit mai bine, în acest moment, pe sub uși, vaietele vântului care afară păreau să se întetească. Părintele spunea în aceeași clipă că virtutea acceptării totale despre care se vorbea nu putea fi înțeleasă în sensul restrâns care i se dădea de obicei, că nu era vorba de banala resemnare, nici măcar de dificila umilință. Era vorba de umilire, dar de o umilire la care umilitul consimțea. Desigur, suferința unui copil era umilitoare pentru minte și inimă. Dar tocmai de aceea trebuia să intri în ea. Tocmai de aceea, și Paneloux asigura auditoriul că ceea ce avea să spună nu era ușor de spus, trebuia s-o vrei, fiindcă Dumnezeu o voia. Numai astfel creștinul nu cruța nimic și, cu toate ieșirile închise, mergea spre adâncul alegerii esențiale. El va alege să creadă în tot ca să nu fie silit a nega tot. Și precum bieteale femeii care, în biserici, în acest moment, aflând că ganglionii care se inflamează sunt calea firească prin care trupul își aruncă infecția, ar zice: "Doamne, dă-i trupului meu boala", tot așa și creștinul va ști să se lase în voia divinității, chiar neînțeleasă. Nu se poate spune: "Asta înțeleg; dar asta e inacceptabil", trebuie să ne aruncăm în inima acestui inacceptabil care ne este oferit tocmai pentru ca să alegem. Suferința copiilor este pâinea noastră amară, dar fără această pâine sufletul nostru ar pieri de foame spirituală.

Aici zgomotele și mișcările înăbușite care însoțeau în general pauzele părintelui Paneloux începeau să se facă auzite când, fără veste, predicatorul a reluat, cu putere, având aerul de a întreba în locul auditorilor săi, care e, la urma urmelor, comportarea necesară. Îi era teamă că se va rosti cuvântul înfricoșător numit fatalism. Ei bine, n-o să dea îndărăt înaintea termenului, dacă i se va permite numai să adauge la el adjectivul "activ". Desigur, și încă o dată, nu trebuie să-i imităm pe creștinii din Abisinia despre care el vorbise. Nu trebuia nici să ne gândim să ne asemănăm cu ciumații persani care își zvârleau zdrențele asupra pichetelor sanitare creștine, invocând cu glas tare cerul pentru a-l ruga să-i lovească cu ciurma pe acești necredincioși care voiau să combată răul trimis de Dumnezeu. Și nici, dimpotrivă, să fie imitați călugării din Cairo care, în timpul epidemiilor din secolul trecut, dădeau împărțășania ținând azima cu un clește spre a evita contactul cu gurile umede și calde în care putea să zacă microbul. Ciumații persani și călugării păcătuiau în mod egal. Căci pentru cei dintâi, suferința unui copil nu valora nimic, și pentru cei din urmă, dimpotrivă, teama foarte omenească de suferință năpădise totul. În ambele cazuri problema era ocolită. Toți rămâneau surzi la glasul lui Dumnezeu. Dar existau alte exemple pe care Paneloux voia să le reamintească. Dacă ne luăm după cronicarul mării ciume din Marsilia, dintre cei optzeci și unu de călugări ai mănăstirii din Mercy, numai patru supraviețuiseră febrei. Și din acești patru, trei fugiseră. Astfel vorbeau cronicarii și nu era meseria lor să spună mai mult. Dar citind acestea, toate gândurile părintelui Paneloux se îndreptau spre acel care rămăsese singur în pofida celor șaptezeci și șapte de cadavre și mai ales în pofida exemplului celor trei frați ai săi. Și părintele, lovind cu pumnul marginea amvonului, a strigat: "Frații mei, trebuie să fim acela care rămâne!"

Nu era vorba de a renunța la precauții, la ordinea inteligentă pe care o societate o introduce în dezordinea unui flagel. Nu trebuiau ascultați acei moraliști care spun că trebuie să îngenunchem și să abandonăm totul. Trebuie doar să începem să înaintăm în beznă, puțin orbește și să încercăm să facem binele. Cât despre rest, trebuie să stăm locului și să

ne lăsăm în seama lui Dumnezeu, chiar în ce privește moartea copiilor, și fără să căutăm o scăpare personală.

Aici, părintele Paneloux a evocat marea figură a episcopului Belzunce, în timpul ciumei din Marsilia. El a reamintit că spre sfârșitul epidemiei, episcopul, după ce făcuse tot ceea ce trebuia să facă, crezând că nu mai există nici un remediu, s-a încuiat cu provizii în casa lui pe care a înconjurat-o cu ziduri; că locuitorii, al căror idol era, printr-o răsturnare a sentimentelor, așa cum se întâmplă în excesele suferinței, s-au supărat pe el, i-au înconjurat casa de cadavre ca să-l contamineze și au zvârlit chiar trupuri peste ziduri, ca să fie mai siguri c-o să piară. Astfel, episcopul, într-o slăbiciune de ultimă clipă, crezuse că se poate izola în mijlocul unei lumi a morții, și morții îi cădeau din cer. Tot așa și noi, trebuie să ne convingem că nu există insulă în mijlocul ciumei. Nu, nu există cale de mijloc. Trebuie să admitem ceea ce pare de neadmis pentru că trebuie să alegem între a-l urâ pe Dumnezeu sau a-l iubi. Și cine ar îndrăzni să aleagă ura împotriva lui Dumnezeu ?

"Frații mei, a spus în sfârșit Paneloux anunțând că încheie, dragostea pentru Dumnezeu este o dragoste grea. Ea presupune părăsirea totală de sine și disprețul de persoana sa. Dar numai ea singură poate să șteargă suferința și moartea copiilor, numai ea singură, în orice caz, poate s-o facă necesară, fiindcă e cu neputință să înțelegem și nu putem decât s-o voim. Iată greaua învățătură pe care voiam s-o împărtășesc cu voi. Iată credința, crudă în ochii oamenilor, hotărâtoare în ochii lui Dumnezeu, de care trebuie să ne apropiem. Trebuie să ajungem până la această imagine înfricoșătoare. Pe această culme totul se va amesteca și se va egaliza, adevărul va țâșni din aparenta nedreptate. Astfel s-a întâmplat că, în multe biserici din sudul Franței, ciumații dorm de secole sub lespezile corului și preoții vorbesc pe deasupra mormintelor lor și spiritul pe care ei îl propagă izvorăște din această cenușă în care copiii și-au adus totuși partea lor."

Când Rieux a ieșit, un vânt violent a năvălit cu putere prin ușa întredeschisă și i-a izbit în plin pe credincioși. Aducea în biserică un miros de ploaie, o mireasmă de trotuar ud care îi lăsa să ghicească înfățișarea orașului înainte ca ei să fi ieșit. În fața doctorului Rieux, un preot bătrân și un tânăr diacon care ieșeau în acest moment, au avut de furcă să-și țină pălăria pe cap. Asta nu l-a împiedicat pe cel mai în vârstă să continue să comenteze predica. El lăuda elocvența lui Paneloux dar se neliniștea de îndrăznelile de gândire de care părintele dăduse dovadă. Socotea că această predică arăta mai multă neliniște decât putere și că, la vârsta lui Paneloux, un preot n-avea dreptul să fie neliniștit. Tânărul diacon, cu capul în jos ca să se apere de vânt, l-a asigurat că se ducea des pe la Paneloux, că era la curent cu evoluția lui și că tratatul său o să fie mult mai îndrăzneț, și n-o să capete, fără îndoială, permisiunea ecleziastică de a fi tipărit.

— Care e, atunci, ideea lui ? a spus bătrânul preot.

Ajunseseră în piața din fata bisericii și vântul îi înconjura urlând, împiedicându-l pe cei mai tineri să deschidă gura. Când a reușit să vorbească el a spus doar:

— Dacă un preot consultă un medic există o contradicție.

Lui Rieux, care îi reproducea cuvintele lui Paneloux, Tarrou i-a spus că el cunoaște un preot care își pierduse credința în timpul războiului, când descoperise un chip de tânăr cu ochii plesniți.

— Paneloux are dreptate, spunea Tarrou. Când inocența are ochii plesniți, un creștin

trebuie să-și piardă credința sau să accepte să-i plesnească ochii. Paneloux nu vrea să-și piardă credința, el o să meargă până la capăt. E tocmai ceea ce a vrut să zică.

Această observație a lui Tarrou ne permite ea oare să luminăm puțin evenimentele nefericite care au urmat și în care comportarea lui Paneloux părea de neînțeles celor care îl înconjurau ? Se va vedea.

La câteva zile după predică, Paneloux într-adevăr s-a mutat. Era momentul când evoluția bolii provoca mutări continui în oraș. Și tot așa cum Tarrou trebuise să părăsească hotelul său ca să locuiască la Rieux, tot așa părintele a trebuit să lase apartamentul pe care ordinul său bisericesc i-l dăduse, ca să vină să stea la o persoană bătrână, care frecventa asiduu biserica și era încă neatinsă de ciumă. În timpul mutării, părintele simțise cum oboseala și neliniștea îl copleșesc. Și așa se face că a pierdut considerația proprietăresei. Căci aceasta, lăudând călduros în fața lui meritele profeției Sfintei Odile, preotul se arătase ușor nerăbdător, datorită, fără îndoială, oboselii lui. Nici o încercare pe care a făcut-o apoi ca să obțină de la bătrâna doamnă cel puțin o neutralitate binevoitoare, nu i-a reușit. Făcuse o impresie rea. Și în fiecare seară, înainte de a intra în camera lui plină de valuri de dantele croșetate, el trebuia să contemple spatele gazdei, care stătea în salonul ei, în timp ce el era silit să ducă amintirea unui "bună seara, părinte" pe care ea i-l adresa pe un ton rece și fără să se întoarcă. Pe o seară ca asta, în momentul când se culcase, cu capul vuind, a simțit năvălind în încheieturile mâinilor și în tâmpile valurile dezlănțuite ale unei febre care clocea în el de mai multe zile.

Ceea ce a urmat nu s-a aflat mai apoi, decât din povestirile gazdei. Dimineața, ea se sculase devreme, conform obiceiului. După un timp, mirată că nu-l vede pe părinte ieșind din odaie, se hotărâse, după multe ezitări, să-i bată în ușa. Îl găsisese încă în pat, după o noapte de insomnie. Suferea de o apăsare în piept și părea mai congestionat ca de obicei. Conform propriilor ei cuvinte, îi propusese cu amabilitate să cheme un medic, dar propunerea îi fusese respinsă cu o violență pe care o considera regretabilă. Nu-i rămăsese altceva de făcut decât să se retragă. Puțin mai târziu, părintele sunase și o chemase. El se scuzase pentru ieșirea avută și declarase că nu putea fi vorba de ciumă, că el nu prezenta nici unul din simptomele bolii și că trebuie să fie o oboseală trecătoare. Bătrâna doamnă îi răspunsese cu demnitate că propunerea ei nu izvorâse dintr-o neliniște de acest ordin, ea nu avusese în vedere propria securitate care era în mâinile lui Dumnezeu, ci se gândise numai la sănătatea părintelui de care se considera în parte răspunzătoare. Dar cum părintele nu zicea nimic, gazda, pe cât spunea, dornică să-și facă datoria până la capăt, îi propusese din nou să cheme doctorul. Părintele refuzase din nou, dar adăugând niște explicații pe care bătrâna doamnă le socotise foarte neclare. Ea credea numai că a înțeles, și tocmai asta i se părea de neînțeles, că părintele refuza consultația pentru că această consultație nu era în acord cu principiile lui. Ea trăsese de aici concluzia că febra tulbura ideile locatarului ei, și se mărginise să-i aducă ceai.

Mereu hotărâtă să îndeplinească foarte exact obligațiile pe care situația i le crea, îl vizitase regulat pe bolnav la fiecare două ore. Ceea ce o impresionase cel mai mult era agitația continuă în care părintele își petrecuse ziua. Arunca cearșafurile de pe el și le trăgea apoi îndărăt, ștergându-și fără încetare cu palmele fruntea umedă și ridicându-se adesea ca să poată tuși cu o tuse sugrumată, răgușită și umedă, de parcă-și smulgea ceva

din piept. Părea că nu poate să dea afară din fundul gâtului tampoane de vată care îl înăbușeau. La sfârșitul acestor crize, cădea pe spate, având toate semnele unei istoviri. În cele din urmă, se mai ridica iarăși pe jumătate, timp de câteva clipe, și privea înaintea lui cu o fixitate mai sălbatică decât toată zbaterea dinainte. Dar bătrâna doamnă tot mai șovăia să cheme un medic și să-și supere astfel bolnavul. Putea fi vorba de un simplu acces de febră, oricât părea el de spectaculos.

Totuși, în timpul după-amiezii, ea a încercat să-i vorbească preotului, dar nu a primit drept răspuns din partea lui decât câteva cuvinte nedeslușite. Și-a reînnoit propunerea. Dar atunci părintele s-a ridicat și, pe jumătate sufocându-se, i-a răspuns limpede că nu voia nici un doctor. În acest moment, gazda a hotărât că o să aștepte până a doua zi dimineața și că, dacă starea părintelui nu se va fi ameliorat, ea va telefona la numărul pe care agenția Randsdoc îl repeta de vreo zece ori pe zi la radio. Mereu atentă la îndatoririle ei, se gândea să-și viziteze locatarul în timpul nopții și să vegheze asupra lui. Dar seara, după ce îi dăduse ceai proaspăt, ea a vrut să se întindă puțin și nu s-a trezit decât a doua zi în zori. A alergat în odaie.

Părintele stătea întins fără mișcare. Congestiei extreme din ziua precedentă îi urmasese un fel de lividitate cu atât mai pronunțată cu cât trăsăturile feței lui erau încă pline. Părintele fixa mica lampă cu mărgelile multicolore care atârna deasupra patului. La intrarea bătrânei doamne, el a întors capul spre ea. După spusele gazdei, în acel moment arăta ca și când ar fi băut toată noaptea și ar fi pierdut orice putere de a mai reacționa. Ea l-a întrebat cum se simte. Cu o voce al cărei sunet ciudat de indiferent nu i-a scăpat femeii, părintele a spus că se simțea prost, că nu avea nevoie de medic și că va fi suficient să fie transportat la spital pentru ca totul să fie conform regulilor. Îngrozită, bătrâna doamnă a alergat la telefon.

Rieux a sosit la amiază. La povestirea gazdei el a răspuns numai că Paneloux avea dreptate și că era probabil prea târziu. Părintele l-a primit cu același aer indiferent. Rieux l-a examinat și a fost uimit să nu descopere nici unul din simptomele principale ale ciumei bubonice sau pulmonare, în afară de obturarea și senzația de apăsare din plămâni. Oricum, pulsul era atât de slab și starea generală atât de alarmantă, încât erau puține speranțe.

— Nu aveți nici unul din simptomele principale ale maladiei, îi spusese el lui Paneloux. Dar, e adevărat, există o îndoială și trebuie să vă izolez.

Părintele zâmbise ciudat, parcă cu politețe, dar tăcuse. Rieux a ieșit pentru a telefona și s-a întors.

— Am să rămân lângă dumneavoastră, i-a spus el cu blândețe, privindu-l.

Celălalt a părut să se învioneze și s-a întors către doctor cu niște priviri în care un fel de căldură încerca să se arate. Apoi cu greu a articulat, în așa fel încât era cu neputință să știi dacă spunea acest lucru cu tristețe sau nu:

— Mulțumesc, a spus el. Dar slujitorii bisericii n-au prieteni. Ei și-au dăruit totul lui Dumnezeu.

A cerut crucifixul care era așezat la capătul patului și, după ce l-a primit, s-a întors să-l privească.

La spital, Paneloux nu descleșta dinții. El s-a supus ca un obiect tuturor tratamentelor care i s-au impus, dar nu mai lăsa din mână crucifixul. În acest timp, cazul preotului continua să fie echivoc. Îndoiala persista în mintea lui Rieux. Era ciumă. Și totuși nu era. De câțva

timp, de altfel, părea să-i facă plăcere să deruteze diagnosticele. Dar, în cazul lui Paneloux, ceea ce a urmat a arătat limpede că această incertitudine era lipsită de importanță.

Febra urca. Tușea devenise din ce în ce mai răgușită și îl tortură pe bolnav toată ziua. Seara, în sfârșit, părintele a expectorat această vată care îl sufoca. Era roșie. În plin tumult al febrei, Paneloux își păstrase privirea indiferentă și, a doua zi dimineață, când a fost găsit mort, pe jumătate răsturnat din pat, privirea lui nu exprima nimic. Se scrisese pe ușa lui: "Caz îndoielnic".

Sărbătoarea tuturor Sfinților din anul ăsta nu a fost ceea ce era de obicei. Desigur, vremea era așa cum trebuia să fie. Se schimbase brusc și căldurile târzii făcuseră dintr-o dată loc frigului. Ca și în ceilalți ani, un vânt rece sufla acum încontinuu. Nori groși alergau dintr-o parte într-alta a orizontului, acopereau cu umbră casele peste care, după trecerea lor, recădea lumina rece și aurie a cerului de noiembrie, își făcuseră apariția primele impermeabile. Dar se observa un număr surprinzător de stofe cauciucate și lucioase. Ziarele povestiseră într-adevăr că, cu două sute de ani în urmă, în timpul marilor ciume din sudul Franței, medicii purtau, pentru a se feri, stofe trecute prin ulei. Magazinele profitaseră de asta pentru a desface un stoc de haine demodate datorită cărora fiecare spera să devină imun.

Dar toate aceste semne ale anotimpului nu te puteau face să uiți că cimitirele erau părăsite. În ceilalți ani, tramvaiele erau pline de mirosul fad al crizantemelor, și grupuri de femei se duceau la locurile unde rudele lor erau îngropate să depună flori pe mormântul lor. Era ziua în care se încerca să se compenseze pe lângă defunct izolarea și uitarea în care fusese lăsat timp de luni întregi. Dar anul acesta, nimeni nu mai voia să se gândească la cei morți. Se gândeau și așa prea mult la ei. Și nu mai era vorba să revii la mormântul lor cu puțin regret și multă melancolie. Nu mai erau părăsiții lângă care vii să te justifici într-o zi pe an. Erau intrușii pe care vrei să-i uiți. Iată de ce anul acesta Ziua Morților a fost întrucâtva suprimată. După cum spunea Cottard, la care Tarrou observa un limbaj din ce în ce mai ironic, în fiecare zi era Ziua Morților.

Și realmente, focurile sărbătorești ale ciumei ardeau în crematoriu cu o veselie tot mai mare. Cei drept, de la o zi la alta flagelul se instalase cât mai comod parcă în forma lui paroxistică și vădea în omorurile lui zilnice precizia și regularitatea unui bun funcționar. În principiu, și după părerea personalităților competente, acesta era un semn bun. Graficul progreselor ciumei, cu creșterea lui neîncetată, urmată apoi de o lungă linie staționară i se părea de pildă doctorului Richard foarte reconfortant. "Este un grafic bun, excelent", spunea el. El socotea că maladia atinsese ceea ce numea el un prag constant. De acum încolo ea nu mai putea decât să descrească. Richard credea că meritul este al noului ser al lui Castel, care, într-adevăr, tocmai cunoscuse câteva succese neașteptate. Bătrânul Castel nu-l contrazicea, dar considera că de fapt nu se putea prevedea nimic, istoria epidemiilor comportând salturi neprevăzute. Prefectura, care dorea de multă vreme să potolească spiritul public și căreia ciuma nu-i dădea posibilitatea s-o facă, își propunea să întrunească medicii pentru a le cere un raport pe această temă, când doctorul Richard a fost și el răpus de ciumă, și tocmai în pragul scăderii molimei.

Administrația, în fața acestui exemplu, impresionant lucru fără îndoială, dar care la urma urmei nu dovedea nimic, a redevenit pesimistă cu aceeași inconsecvență cu care devenise mai întâi optimistă. Castel, în ceea ce-l privea, se mărginea să-și prepare serul lui cu cât de multă grijă putea. În orice caz nu mai exista un singur loc public care să nu fi fost transformat în spital sau în carantină, și dacă se mai respecta încă prefectura era pentru că trebuia totuși păstrat un loc de întrunire. Dar în general, și ca urmare a stabilității relative a ciumei în acea epocă, organizarea concepută de Rieux nu a fost de loc depășită. Medicii și ajutoarele care depuneau un efort istovitor nu erau obligați să se gândească la eforturi și mai mari. Ei trebuiau numai să continue cu regularitate, dacă se poate spune așa, această muncă supraomenească. Formele pulmonare ale epidemiei care se manifestaseră se înmulțeau acum în cele patru colțuri ale orașului, ca și cum vântul aprindea și întreținea incendii în piepturi. În toiul vărsăturilor de sânge, bolnavii erau răpuși mult mai repede. Molima risca acum să fie mai mare, în această nouă formă a epidemiei. E adevărat, păreriile specialiștilor fuseseră întotdeauna contradictorii asupra acestui punct. Pentru mai multă siguranță totuși, personalul sanitar continua să respire sub măști de tifon dezinfectate. La prima vedere, în orice caz, boala ar fi trebuit să se extindă. Dar cum cazurile de ciumă bubonică se îpușinau, balanța era în echilibru.

Mai puteau exista totuși alte subiecte de neliniște ca urmare a greutăților de alimentare care cu timpul creșteau. Specula își scosese capul și alimente de primă necesitate care lipseau pe piața zilnică se ofereau la negru, la prețuri fabuloase. Familiile sărace se aflau așadar într-o situație foarte grea, în timp ce familiile bogate nu duceau lipsă de aproape nimic. Deși ciuma, prin imparțialitatea eficace cu care funcționa, ar fi trebuit să întărească ideea de egalitate între concetățenii noștri, dimpotrivă, prin jocul normal al egoismului, ea ascutea și mai mult în inima oamenilor sentimentul nedreptății. Rămânea, bineînțeles, egalitatea ireproșabilă a morții, dar pe asta nimeni n-o dorea. Săracii care sufereau de foame se gândeau cu și mai multă nostalgie la orașele și la satele vecine, unde viața era liberă și unde pâinea era ieftină. Din moment ce nu li se putea da suficientă hrană, ei aveau sentimentul, de altminteri cam nesocotit, că ar fi trebuit să li se permită să plece. Așa încât circula o lozincă pe care o puteai citi uneori pe pereții caselor, iar alteori era strigată la trecerea prefectului: "Pâine sau aer". Această formulă ironică a dat semnalul unor manifestații repede reprimite, dar al căror caracter grav nu a scăpat nimănui.

Ziarele, firește, se supuneau cu orice preț consemnului de optimism pe care îl primiseră. Citindu-le, găseai în ele că ceea ce caracteriza situația era "exemplul emoționant de calm și sânge rece" pe care îl dădea populația, dar într-un oraș închis în el însuși, unde nimic nu putea să rămână secret, nimeni nu se înșela asupra "exemplului" dat de comunitate. Și pentru a avea o idee exactă a calmului și a sângelui rece despre care era vorba, era destul să intri într-un loc de carantină sau într-una din taberele de izolare care fuseseră organizate de administrație. Întâmplarea face că naratorul, ocupat fiind în altă parte, nu le-a cunoscut. Și de aceea el nu poate cita aici decât mărturia lui Tarrou.

Tarrou face, într-adevăr, în carnetele sale, descrierea unei vizite pe care o întreprinsese împreună cu Rambert în tabăra instalată pe stadionul municipal. Stadionul e așezat cam la porțile orașului și o parte din el dă în strada pe care trec tramvaiele, iar cealaltă spre locuri virane care se întind până la marginea podișului pe care e clădit orașul. Este înconjurat,

cum se obișnuiește, de ziduri înalte din ciment și fusese suficient să se așeze santinele la cele patru porți de intrare pentru a face dificilă evadarea. De asemenea, zidurile împiedicau oamenii din afară să-i stingherească prin curiozitatea lor pe nefericiții care erau puși în carantină. În schimb, aceștia auzeau cât era ziua de mare, fără să le vadă trecând, tramvaiele, și ghiceau, după rumoarea mai mare pe care o târau cu ele, orele de sosire și de ieșire din birouri. Ei știau astfel că viața de la care erau excluși își urma cursul la câțiva metri de ei și că zidurile de ciment despărteau două universuri mai străine unul de altul decât dacă s-ar fi aflat pe planete diferite.

Într-o duminică după-amiază, Tarrou și Rambert s-au hotărât să se îndrepte spre stadion. Erau însoțiți de Gonzales, jucătorul de fotbal, pe care Rambert îl regăsise și care primise până la urmă să conducă cu schimbul supravegherea stadionului. Rambert trebuia să-l prezinte administratorului lagărului. Gonzales spusese celor doi, în momentul în care se întâlneau, că era ora în care, înainte de ciumă, el își schimba costumul ca să înceapă meciul. Acum, că stadioanele erau rechiziționate, asta nu mai era posibil, și Gonzales se simțea fără rost și avea aerul unuia care taie frunză la câini. Era unul din motivele pentru care acceptase această supraveghere, cu condiția să n-o exercite decât la sfârșitul săptămânii. Cerul era pe jumătate acoperit și Gonzales, cu nasul în vânt, observa cu regret că acest timp, nici ploios, nici cald, era cel mai potrivit pentru o partidă bună. Vorbea și el cum se pricepea de mirosul de cataplasme din vestiare, de tribunele înțesate până la refuz, de maiourile în culori vii pe terenul roșcat, de lămâile dintre reprize sau de limonada care înțeapă cu mii de ace răcoritoare gâtlejurile uscate. Tarrou notează de altfel că în tot timpul drumului, prin străzile desfundate ale mahalalei, jucătorul nu înceta să dea cu piciorul în pietricelele pe care le întâlnea. El încerca să le trimită direct în canale și când reușea spunea "unu la zero". Când își isprăvea țigara, scuipa mucusul înaintea lui și încerca să-l prindă din zbor cu piciorul. Lângă stadion, niște copii care se jucau trimiseră o minge spre grupul care trecea și Gonzales s-a abătut ca să le-o întoarcă cu precizie.

Au intrat în sfârșit pe stadion. Tribunele erau pline de lume. Dar terenul era acoperit cu sute de corturi roșii înăuntrul cărora se zăreau de departe așternuturi de pat și baloturi. Se păstrasera tribunele pentru ca internații să se poată adăposti pe timp de căldură sau de ploaie. Trebuiau, pur și simplu, la apusul soarelui, să se întoarcă în corturi. Sub tribune se aflau dușurile care fuseseră amenajate dinainte și fostele vestiare ale jucătorilor care fuseseră transformate în birouri și infirmerii. Cea mai mare parte dintre internați stăteau în tribune. Alții rățăceau pe tușă. Unii stăteau pe vine la intrarea corturilor lor și-și lăsau ochii să lunece peste toate, cu o privire nedeslușită. În tribune, mulți stăteau prăbușiți și păreau că așteaptă.

— Ce fac toată ziua ? l-a întrebat Tarrou pe Rambert.

— Nimic.

Aproape toți, într-adevăr, stăteau cu brațele spânzurând și cu mâinile goale. Această uriașă adunare de oameni era ciudat de tăcută.

— În primele zile nici nu te puteai înțelege aici, zise Rambert. Dar pe măsură ce au trecut zilele, au început să vorbească din ce în ce mai puțin.

Dacă ar fi să dăm crezare notelor sale, Tarrou îi înțelegea și îi vedea chiar de la început cum stăteau înghesuiți în corturile lor, ocupați să asculte bâzâitul muștelor sau să se

scarpine, vărsându-și mânia sau mărturisindu-și spaima când găseau o ureche binevoitoare să-i asculte. Dar începând din momentul în care tabăra fusese suprapopulată, se găsiseră din ce în ce mai puține urechi binevoitoare. Nu le mai rămânea așadar decât tăcerea și neîncrederea. Exista într-adevăr un fel de neîncredere care cădea din cerul cenușiu, luminos totuși, peste tabăra roșie.

Da, toți aveau un aer de neîncredere. Din moment ce fuseseră despărțiți de ceilalți, asta nu era fără justificare și aveau înfățișarea celor care își caută justificările și care se tem. Fiecare dintre cei la care Tarrou se uita avea o privire lipsită de preocupări, toți aveau aerul că suferă de o despărțire foarte generală de ceea ce constituia viața lor. Și cum nu se puteau gândi mereu la moarte, nu se gândeau la nimic. Erau în vacanță. "Dar cel mai rău, scria Tarrou, este că sunt niște uitați și că o știu și ei. Cei care îi cunoșteau îi uitaseră pentru că se gândeau la altceva și era și de înțeles. Cât despre cei care îi iubeau, îi uitaseră și aceștia pentru că trebuiau să se epuizeze în demersuri și în încercări de a-i scoate de-acolo. Tot gândindu-se la ceea ce întreprindeau, ei nu se mai gândeau la cei pe care era vorba să-i scoată. Asta era, de asemenea, normal. Și în cele din urmă îți dai seama că nimeni nu este cu adevărat în stare să se gândească la cineva, fie chiar și în cea mai rea dintre nenorociri. Căci a te gândi cu adevărat la cineva, înseamnă a te gândi la el minut cu minut, fără să fii abătut de nimic, nici de grijile gospodăriei, nici de bâzâitul unei muște, nici de mese, nici de o mâncărime. Dar există întotdeauna muște și mâncărimi. De aceea viața este greu de trăit. Și cei de aici o știu bine.

Administratorul, care revenea spre ei, i-a spus că un domn, Othon, vrea să-i vadă. L-a condus pe Gonzales în biroul său, apoi i-a dus pe Tarrou și pe Rambert spre un colț al tribunelor, de unde domnul Othon, care se așezase mai la o parte, s-a ridicat să-i întâmpine. Era îmbrăcat tot în același fel și purta același guler tare. Tarrou a observat numai că smocurile lui de la tâmpile erau mult mai zbârlite și că unul din șireturi îi era desfăcut. Judecătorul avea un aer obosit și nici o singură dată el nu și-a privit interlocutorii în față. A spus că era bucuros că-i vedea și că-i ruga să-i mulțumească doctorului Rieux pentru tot ce făcuse.

Ceilalți au tăcut.

— Sper, zise judecătorul după un timp, că Philippe n-a suferit prea mult

Era prima oară când Tarrou îl auzea pronunțând numele fiului său și a înțeles că ceva se schimbase. Soarele cobora la orizont și, între doi nori, razele lui intrau lateral în tribune, aurind chipurile celor trei.

— Nu, a spus Tarrou, nu, într-adevăr, n-a suferit.

După ce s-au retras, judecătorul continua să privească înspre partea unde lucea soarele.

S-au dus să-i spună la revedere lui Gonzales care studia un tabel de supraveghere prin schimburi. Jucătorul a râs strângându-le mâinile.

— Am regăsit cel puțin vestiarele, spunea el, e și asta ceva.

Puțin după aceea, administratorul îi petrecea pe Tarrou și pe Rambert, când un sfârșit nemaipomenit s-a auzit din tribune. Apoi difuzoarele care, în vremuri mai bune, erau folosite să anunțe rezultatul meciurilor sau să prezinte echipele, declarară cu o voce nazală, că internații trebuiau să se întoarcă la corturile lor pentru ca să poată fi distribuită masa de seară. Agale, oamenii au părăsit tribunele și au intrat în corturi, târându-și pașii, până și-au reluat cu toții locurile, două cărucioare electrice, dintre cele care se văd în gări, au trecut printre corturi, transportând oale mari. Oamenii întindeau brațele, două polonice se scufundau în două oale și ieșeau de acolo pentru a ateriza în două gamele. Căruciorul pornea din nou. O lua de la capăt la cortul următor.

— E științific, îi spune Tarrou administratorului.

— Da, spune acesta cu satisfacție, strângându-le mâna, e științific.

Amurgul se lăsase și cerul se limpezise. O lumină dulce și proaspătă scălda tabăra. În pacea serii, zgomote de linguri și farfurii urcau din toate părțile. Lilieci zburau pe deasupra corturilor și dispăreau apoi pe neașteptate. De cealaltă parte a zidurilor, un tramvai scârțâia la un macaz.

— Bietul judecător, a murmurat Tarrou ieșind pe poartă. Ar trebui făcut ceva pentru el. Dar cum să ajuți un judecător ?

Existau astfel, în oraș, multe alte tabere de felul acestora, despre care naratorul, din scrupul și din lipsă de informații directe, nu poate spune mai mult. Dar ceea ce poate să spună este că existența acestor tabere, mirosul de oameni care venea de acolo, vocile puternice ale difuzoarelor în amurg, misterul zidurilor și teama de aceste locuri condamnate, apăsau greu asupra moralului concetățenilor noștri și se adăugau la zăpăceala și suferința tuturor. Incidentele și conflictele cu administrația s-au înmulțit.

Între timp, pe la sfârșitul lui noiembrie, diminețile au devenit foarte reci. Ploi torențiale spălaseră asfaltul cu revărsări de ape, curățaseră cerul și îl lăsaseră limpezit de nori, deasupra străzilor lucioase. Un soare lipsit de putere răspândea în fiecare dimineață deasupra orașului o lumină scânteietoare și înghețată. Spre seară, dimpotrivă, aerul devenea din nou cald. Acestea a fost momentul pe care și l-a ales Tarrou pentru a se destăinui întrucâtva doctorului Rieux.

Într-o zi, pe la orele zece, după o zi lungă și istovitoare, Tarrou l-a însoțit pe Rieux care se ducea să-i facă bătrânului astmatic vizita de seară. Cerul lucea blând deasupra caselor din vechiul cartier. Un vânt ușor sufla fără zgomot prin răspântiile întunecoase. Veniți din liniștea străzilor, cei doi bărbați au dat peste vorbăria bătrânului. Acesta le spunea că erau unii care nu puteau admite tot ce se petrecea, că mereu pâinea și cuțitul erau în mâna acelorași, că urciul nu merge de multe ori la apă și că, probabil, și aici își frecă mâinile, o să se lase cu scandal. Doctorul l-a îngrijit, și în vremea asta bătrânul comenta netulburat evenimentele.

Auzeau pe cineva mergând deasupra lor. Bătrâna, observând aerul întrebător al lui Tarrou, le spusese că erau niște vecine care stăteau pe terasă. Au aflat în același timp că de-acolo de sus aveai o vedere frumoasă și că terasele caselor se uneau adesea dintr-o parte, așa încât femeile din cartier aveau posibilitatea de a-și face vizite fără să iasă din

casele lor.

— Da, a spus bătrânul, urcați. E aer bun sus.

Au găsit terasa goală, și cu trei scaune. Dintr-o parte, atât cât putea să cuprindă privirea, nu se vedeau decât terase care se sprijineau, undeva, de o formă întunecoasă și pietroasă în care au recunoscut prima colină a orașului. De cealaltă parte, pe deasupra câtorva străzi și a portului invizibil, privirea se pierdea într-un orizont în care cerul și marea se amestecau într-o fremătare nedeslușită. Dincolo de ceea ce ei știau că trebuie să fie falezele, o licărire a cărei sursă n-o zăreau, apărea la răstimpuri regulat: farul strâmtorii continua, din primăvară, să lumineze pentru nave care se îndreptau spre alte porturi. În cerul măturat și lăcuit de vânt, străluceau stelele limpezi și licărirea îndepărtată a farului adăuga printre ele, din timp în timp, o pâlpâire cenușie trecătoare. Briza aducea miresme de mirodenii și de piatră. Tăcerea era absolută.

— E plăcut, spune Rieux așezându-se. E ca și când ciuma n-ar fi urcat niciodată până aici.

Tarrou stătea cu spatele și privea marea.

— Da, spune el după un timp, e plăcut.

A venit să se așeze lângă doctor și s-a uitat la el cu atenție. De trei ori licărirea apăru pe cer regulat. Din adâncurile străzii un zgomot de veselă spartă urcă până la ei. În casă s-a auzit o ușă trântindu-se.

— Rieux, spune Tarrou cu un ton foarte firesc, n-ai căutat niciodată să știi cine sunt ? Simți vreo afecțiune pentru mine?

— Da, răspunde doctorul, am pentru dumneata un sentiment de prietenie. Dar până acum ne-a lipsit timpul.

— Bine, asta mă liniștește. Vrei ca ora asta să fie ora prieteniei ?

Drept orice răspuns, Rieux i-a zâmbit.

— Ei bine, iată...

La câteva străzi mai încolo, o mașină luneca prelung pe pavajul ud. S-a îndepărtat și, în urma ei, exclamații confuze, venind de departe, au rupt din nou tăcerea. Apoi, aceeași tăcere s-a lăsat asupra celor doi bărbați, cu toată greutatea ei de cer și de stele. Tarrou se ridicase ca să se așeze pe parapetul terasei cu fața spre Rieux, care stătea tot prăvălit în scaunul lui. Nu se vedea din Tarrou decât o formă masivă, care se profila pe cer. El a vorbit multă vreme și iată aproximativ discursul lui reconstituit:

Ca să simplificăm, să spunem, Rieux, că eu sufeream de ciumă cu mult înainte de a cunoaște acest oraș și această epidemie. Asta spune suficient că sunt la fel ca toată lumea. Dar sunt oameni care nu știu lucrul acesta, sau care se simt bine în această stare, și oameni care știu și ar vrea să scape de ea. Eu am vrut întotdeauna să scap.

Când eram tânăr trăiam cu ideea inocenței mele, adică fără vreo idee, niciuna. Nu sunt genul de om frământat, am început așa cum se cuvine. Totul îmi reușea, eram inteligent fără efort, cu femeile în bune relații; dacă aveam unele neliniști, treceau așa cum veniseră. Într-o zi am început să reflectez. Acum...

Trebuie să-ți spun că nu eram sărac ca dumneata. Tatăl meu era procuror, ceea ce e o situație. Cu toate astea, nu-și dădea aere, fiind din fire un om cumsecade. Mama mea era simplă și ștearsă și n-am încetat niciodată s-o iubesc, dar prefer să nu vorbesc despre ea.

El se ocupa de mine cu afecțiune și cred chiar că încerca să mă înțeleagă. Avea aventuri în afara casei, sunt sigur acum de asta, și sunt de asemenea departe de a mă indigna. Se purta în toate astea așa cum era de așteptat să se poarte, fără să șocheze pe nimeni. Pentru a vorbi pe scurt, nu era foarte original și astăzi, că a murit, îmi dau seama că, dacă n-a trăit ca un sfânt, nici om rău n-a fost. Ținea o linie de mijloc, iată tot; și este tipul de om pentru care simți o afecțiune rezonabilă, acel gen de afecțiune care poate dura.

Avea totuși o particularitate: marele ghid Chaix era cartea lui de căpătâi. Nu că ar fi călătorit, cu excepția vacanței, când se ducea în Bretania unde avea o mică proprietate. Dar era în stare să-ți spună exact orele de plecare și de sosire ale trenului Paris-Berlin, combinațiile de orar pe care trebuia să le faci ca să te duci de la Lyon la Varșovia, kilometrajul exact între orice capitale voiai. Ești dumneata capabil să spui cum se merge de la Briancon la Chamonix ? Chiar și un șef de gară s-ar încurca. Tatăl meu nu se încurca. El se străduia aproape seară de seară să-și îmbogățească cunoștințele în această materie și se fălea cu ele. Asta mă amuza mult și îi punem adesea întrebări, încântat să verific răspunsurile lui în Chaix și să recunosc că nu se înșelase. Aceste mici exerciții ne-au legat mult unul de altul, căci îi ofeream un auditoriu a cărui bunăvoință o aprecia. Cât despre mine, găseam că această superioritate în legătură cu căile ferate era la fel de bună ca oricare alta.

Dar mă las furat de povestire și risc să-i dau prea multă importantă acestui om de treabă. Căci, pentru a încheia, el n-a avut decât o influență indirectă asupra hotărârii mele. Cel mult, el mi-a furnizat un prilej. Într-adevăr, când am împlinit șaptesprezece ani, tatăl meu m-a invitat să vin să-l ascult. Era vorba de o afacere importantă la curtea cu juri și, desigur, el crezuse că va apărea în lumina lui cea mai bună. Cred de asemenea că el contase pe această ceremonie în stare să impresioneze imaginațiile tinere, pentru a mă împinge să intru în cariera pe care el însuși o alesese. Acceptasem pentru că asta îi făcea plăcere tatălui meu și de asemenea pentru că eram curios să-l văd și să-l aud într-un alt rol decât acel pe care îl juca printre noi. Nu mă gândeam la nimic mai mult. Ceea ce se petrecea într-un tribunal mi se păruse întotdeauna la fel de firesc și de inevitabil ca o trecere în revistă de 14 Iulie sau o distribuire de premii. Aveam despre toate astea o idee foarte abstractă și care nu mă stingherea.

N-am păstrat totuși din ziua aceea decât o singură imagine, aceea a vinovatului. Cred că era într-adevăr vinovat, puțin contează de ce. Dar acest omuleț la vreo treizeci de ani, cu păr roșcat și rar, părea atât de hotărât să recunoască totul, atât de sincer speriat de ceea ce avea să i se facă, încât după câteva minute nu m-am mai uitat decât la el. Avea aerul unei bufnițe speriate de o lumină prea puternică. Nodul cravatei lui nu se ținea exact în unghiul gulerului. Își rodea unghiile de la o singură mână, dreapta ... Pe scurt, nu insist, ai înțeles că era un om viu.

De aceasta eu, mi-am dat seama dintr-o dată, eu care nu mă gândisem la el până atunci decât băgându-l comod în categoria de «inculpat». Nu pot să spun că l-am uitat atunci pe tata, dar ceva îmi strângea stomacul, ceva care îmi răpea orice atenție în afară de cea pe care o acordam acuzatului. Nu ascultam aproape nimic, simțeam că voiau să-l omoare pe acest om viu și un instinct formidabil, ca un val, mă aducea alături de el, cu un fel de încăpățănare oarbă. Nu m-am trezit cu adevărat decât o dată cu rechizitoriul tatălui

meu.

Transformat de roba lui roșie, nici cumsecade și nici afectuos, gura lui viermuia în fraze nesfârșite care ieșeau fără încetare din ea ca niște șerpi. Și am înțeles că el cerea moartea acestui om în numele societății și că cerea chiar să i se taie capul. E adevărat, el nu spunea decât: «Acest cap trebuie să cadă». Dar, până la urmă, deosebirea nu era mare. Și același lucru a fost, într-adevăr, din moment ce el a obținut acest cap. Atâta doar că nu el a fost cel care a executat sentința. Iar eu, care am urmărit după aceea afacerea până la lichidarea ei, exclusiv, am avut cu acest nenorocit o intimitate mult mai vijelioasă decât a avut-o vreodată tatăl meu. El trebuia totuși, conform obiceiului, să asiste la ceea ce se cheamă într-un mod cuviincios ultimele clipe și care trebuie totuși numit cel mai abject dintre asasinate.

Începând din această zi n-am mai putut să mă uit la indicatorul Chaix decât cu un dezgust cumplit începând din această zi m-am interesat, cu groază, de justiție, de condamnările la moarte, de execuții și m-a apucat amețeala când am constatat că tatăl meu asistasă, probabil, de mai multe ori la. asasinate și că asta se întâmpla exact în zilele în care se scula foarte devreme. Da, în aceste cazuri întorcea deșteptătorul. N-am îndrăznit să vorbesc cu mama despre asta, dar am observat-o atunci mai bine și am înțeles că nu mai era nimic între ei, și că ea ducea o viață de renunțare. Asta m-a ajutat s-o iert, cum spuneam atunci. Mai târziu am aflat că nu aveam pentru ce s-o iert, pentru că ea fusese săracă toată viața ei până la căsătorie și sărăcia o învățase să se resemneze.

Te aștepți fără îndoială să-ți spun că am plecat imediat. Nu, am mai rămas mai multe luni, aproape un an. Dar inima mi-era bolnavă. Într-o seară, tatăl meu a cerut deșteptătorul pentru că trebuia să se scoale devreme. N-am dormit toată noaptea. A doua zi când s-a întors, plecasem. Trebuie spus numaidecât că tatăl meu m-a căutat, că m-am dus să-l văd, că fără să explic ceva i-am spus liniștit că m-aș sinucide dacă m-ar sili să mă întorc. El a acceptat până la urmă, căci avea o fire mai curând blândă, mi-a ținut un discurs asupra prostiei de a voi să-ți trăiești viața (astfel își explica gestul meu și nu i-am schimbat părerea), mi-a făcut o mie de recomandări și și-a stăpânit lacrimile sincere care îi veneau în ochi. Mai pe urmă, destul de multă vreme după aceea, m-am întors totuși cu regularitate să-mi văd mama și atunci îl întâlneam. Aceste legături îi erau, cred, suficiente. Cât despre mine, nu eram pornit împotriva lui, aveam doar puțină tristețe în inimă. Când a murit, am luat-o pe mama la mine și ar mai fi și acum cu mine, dacă n-ar fi murit la rândul ei.

Am insistat îndelung asupra acestui început pentru că el a fost cu adevărat începutul a tot ce a urmat. Acum are să meargă mai repede. Am cunoscut sărăcia la optsprezece ani, ieșind din îndestulare. Am avut tot felul de meserii pentru ca să-mi câștig existența. Nu mi-a ieșit prea rău. Dar ceea ce mă interesa era condamnarea la moarte. Voiam să mă achit față de bufnita roșcată. Drept care, am făcut politică, cum se spune. Nu voiam să fiu un ciumat, iată totul. Am crezut că societatea în care trăiam era cea care se sprijinea pe condamnarea la moarte și combatând-o, credeam că pot să combat asasinatul. Așa am crezut, așa mi-au spus alții și, de fapt, era în mare măsură adevărat. Am intrat deci în rând cu aceștia din urmă pe care îi iubeam și pe care n-am încetat să-i iubesc nici acum. Am rămas multă vreme cu ei și nu este țară în Europa la ale cărei lupte să nu fi luat parte. Să trecem peste asta.

Bineînțeles, știam că și noi pronunțam, în unele cazuri, condamnări. Dar mi se spunea că aceste câteva morți erau necesare pentru ca să vină o lume în care nimeni nu va mai fi ucis. Era adevărat într-un anume fel și, la urma urmelor, poate că nu sunt eu capabil să mă mențin în acest gen de adevăruri. Ceea ce e sigur, este că șovăiam. Dar mă gândeam la bufniță și puteam să continui. Până în ziua în care am văzut o execuție (era în Ungaria) — și aceeași ameteală care cuprinsese copilul de altădată mi-a întunecat privirea de bărbat.

N-ai văzut niciodată cum se împușcă un om ? Nu, bineînțeles, asta se face în general pe bază de invitație și publicul e ales dinainte. Rezultatul e că ai rămas tot la ceea ce se știe din stampe și din cărți. O legătură la ochi, un stâlp, și, mai încolo, câțiva soldați. Ei bine, nu! Știi că, dimpotrivă, plutonul de execuție se așează la un metru jumătate de condamnat ? Știi că, dacă condamnatul ar face doi pași înainte, ar atinge puștile cu pieptul ? Știi că, la această scurtă distanță, soldații își concentrează tirul asupra regiunii inimii și că toți, împreună cu gloanțele lor mari, fac acolo o gaură în care ai putea să bagi pumnul ? Nu, nu știi, pentru că astea sunt amănunte despre care nu se vorbește. Pentru ciumați, somnul oamenilor este mai sfânt decât viața. Nu trebuie împiedicați oamenii cumsecade să doarmă. Ar însemna să dai dovadă de prost-gust, și gustul constă în a nu insista, toată lumea știe asta. Dar eu, de-atunci, n-am mai dormit bine. Gustul amar mi-a rămas în gură și n-am încetat să insist, adică să gândesc asupra acestui lucru.

Am înțeles atunci că eu, cel puțin, nu încetasem să fiu un ciumat, în tot timpul acestor lungi ani, ani în care credeam că lupt împotriva ciumei. Am aflat că subscrisesem indirect la moartea a mii de oameni, că provocasem chiar această moarte găsimd bune acțiunile și principiile care în mod fatal o antrenaseră. Ceilalți nu păreau stingheriți de asta sau cel puțin nu vorbeau niciodată despre asta în mod spontan. Iar eu aveam un nod în gât. Eram cu ei și mă simțeam totuși singur. Când mi se întâmpla să-mi exprim scrupulele, îmi spuneau că trebuie să reflectez la ceea ce este în joc și îmi dădeau argumente adesea impresionante ca să mă facă să înghit ceea ce nu-mi aluneca pe gât. Și eu le răspundeam că marii ciumați, cei care își pun robe roșii, au și ei argumente excelente în aceste cazuri și că, dacă admiteam argumentele de forță majoră și necesitățile invocate de micii ciumați, nu mai puteam să le resping pe cele ale celor mari. Ei mă făceau să observ că felul cel mai potrivit de a da dreptate robelor roșii era de a le lăsa exclusivitatea condamnării. Și eu îmi spuneam atunci că, dacă cedezi o dată în această problemă, nu mai există motive să te oprești. Se pare că istoria mi-a dat dreptate, astăzi se întrec toți cine să omoare mai mult. Sunt toți cuprinși de furia uciderii și nu pot să facă altfel.

Ceea ce mă interesa în orice caz, nu era raționamentul. Era bufnița roșcată, această murdară aventură în care murdare guri ciumate anunțau un om în lanțuri că o să moară și aranjau tot ce trebuia ca el să moară cu adevărat după nopți și nopți de agonie în timpul cărora aștepta cu ochii deschiși să fie asasinat. Ceea ce mă interesa era gaura din piept. Și îmi spuneam că până una-alta, și cel puțin în ceea ce mă privește, voi refuza să-i găsesc vreodată vreo rațiune, una singură, auzi, acestei dezgustătoare măcelării. Da, am ales această orbire îndârjită așteptând să văd mai clar.

De-atunci, nu m-am schimbat. E multă vreme de când mi-e rușine, rușine de moarte, de a fi fost, chiar dacă de departe, chiar dacă de bună-credință, la rândul meu, un ucigaș. Cu timpul, mi-am dat doar seama că și cei care sunt mai buni decât alții nu se pot împiedica

astăzi de a omorî sau de a lăsa să se omoare pentru că e în logica vieții în care trăiesc și că nu putem să facem un gest în această lume fără să riscăm de a aduce moartea. Da, am continuat să-mi fie rușine, am învățat asta, că suntem cu toții implicați în ciumă, și mi-am pierdut liniștea. O mai caut și astăzi, încercând să-i înțeleg pe toți și să nu fiu dușmanul de moarte al nimănui. Știu numai că avem datoria să facem ce trebuie pentru a nu mai fi ciumați și că numai asta poate să ne facă să sperăm să ne regăsim pacea interioară, sau cel puțin, în lipsa ei, o moarte onorabilă. Numai asta poate să aducă ușurare oamenilor și dacă nu să-i salveze, barem să le facă cât mai puțin rău posibil și câteodată chiar puțin bine. Și de aceea m-am hotărât să refuz tot ceea ce, de aproape sau de departe, din rațiuni bune sau rele, te duc la moarte sau justifică această moarte.

De aceea și această epidemie nu mă învață nimic în afară de faptul că trebuie să lupt alături de voi. Eu știu în mod sigur (da, Rieux, știu totul despre viață, vezi bine) că fiecare poartă în el ciuma, fiindcă nimeni, da, nimeni pe lume nu este neatins. Și că trebuie să te supraveghezi fără încetare ca să nu fii adus într-o clipă de neatenție în situația de a sufla în chipul altuia și de a-i transmite boala. Ceea ce e firesc, e microbul. Restul, sănătatea, integritatea, puritatea, dacă vrei, este un rezultat al voinței, și al unei voințe care nu trebuie să se oprească niciodată. Om cinstit, cel care nu infectează aproape pe nimeni, este acela a cărui neatenție este cea mai mică posibil, și trebuie voință și încordare pentru a nu fi niciodată neatent. Da, Rieux, este foarte obositor să fii ciumat. Dar este încă și mai obositor de a nu voi să fii. Din pricina asta arată toată lumea obosită, fiindcă toată lumea, astăzi, e puțin ciumată. Dar de aceea unii, care încearcă să nu fie, simt o oboseală extremă de care nimic nu-i va mai mântui în afară de moarte.

Până atunci, eu știu că nu mai valorez nimic pentru lumea asta și că, din clipa când am renunțat să ucid m-am condamnat la un exil definitiv. Ceilalți vor face istoria. Știu de asemenea că, în aparență, nu pot să-i judec pe acești ceilalți. Există o calitate, care îmi lipsește, ca să nu fiu un ucigaș rațional. Nu e deci o superioritate. Dar acum, consimt să fiu ceea ce sunt, am învățat ce e modestia. Spun numai că există pe acest pământ flageluri și victime și că trebuie, atât cât e posibil, să refuzi să fii de partea flagelului. Asta ți se va părea poate puțin cam simplu și nu știu dacă e simplu, dar știu că e adevărat. Am auzit atâtea raționamente care erau cât pe-acum să mă zăpăcească de cap, și care au zăpăcit suficient alte capete pentru a le face să consimtă la asasinat, încât am înțeles că toată nenorocirea oamenilor vine de-acolo că ei nu folosesc un limbaj clar. M-am hotărât atunci să folosesc un limbaj clar și să am o purtare deschisă ca să găsesc drumul cel bun. În consecință, spun că există flageluri și victime, și nimic mai mult. Dacă, spunând asta, devin flagel eu însumi, cel puțin eu nu consimt la asta. Încerc să fiu un ucigaș nevinovat. Vezi că nu e o ambiție mare.

Ar trebui, bineînțeles, să existe o a treia categorie, aceea a adevăraților medici, dar fapt e că nu-i întâlnești prea des și că trebuie să fie și greu să-i întâlnești. De aceea m-am hotărât să trec de partea victimelor în orice ocazie, pentru a limita pagubele, în mijlocul lor pot cel puțin să caut cum se ajunge la a treia categorie, adică la liniște.

Terminând, Tarrou își legăna piciorul și lovea încet cu călcâiul în terasă. După o tăcere,

doctorul s-a ridicat puțin și l-a întrebat pe Tarrou dacă are o idee despre drumul pe care trebuie să apuci ca să ajungi la acea liniște.

— Da, simpatia.

Două clopotele de ambulanță au răsunat în depărtare. Exclamațiile, confuze adineauri, s-au concentrat la marginea orașului, aproape de colina pietroasă. S-a auzit în același timp ceva care semăna cu o detunătură. Apoi tăcerea s-a așternut iar Rieux a numărat două clipiri de far. Briza părea sa capete mai multă putere și în același timp un suflu, venind dinspre mare, a adus un miros sărat. Se auzea acum, distinct, respirația surdă a valurilor lovindu-se de faleză.

— Pe scurt, spune Tarrou cu simplitate, ceea ce mă interesează este să știu cum ajungi să devii un sfânt.

— Dar dumneata nu crezi în Dumnezeu.

— Tocmai. Poți oare să fii sfânt fără Dumnezeu ? este singura problemă concretă pe care o cunosc astăzi.

Brusc, o licărire țâșnise din partea de unde se auziseră strigătele și, venind împotriva vântului, o zarvă nedeslușită a ajuns până la cei doi bărbați. Licărirea s-a stins numaidecât și, departe, la marginea teraselor, nu a mai rămas decât o boare roșiatică. Într-o clipă de acalmie a vântului s-au auzit distinct strigăte de oameni, apoi zgomotul unei împușcături de armă și urletele unei mulțimi. Tarrou se ridicase și asculta. Nu se mai auzea nimic.

— Au fost iar încăierări la porți.

— S-a sfârșit acum, spune Rieux.

Tarrou a murmurat că așa ceva niciodată nu se sfârșește și că victime vor fi încă, pentru că e în ordinea lucrurilor.

— Posibil, răspunde doctorul, dar știi dumneata, eu mă simt mult mai solidar cu învinșii decât cu sfinții. N-am preferință, cred, pentru eroism și sfințenie. Ceea ce mă interesează este să fiu un om.

— Da, căutăm același lucru, dar eu sunt mai puțin ambițios.

Rieux își spunea că Tarrou glumește și se uita la el. Dar în lumina difuză care venea din cer, a văzut o față tristă și serioasă. Vântul se întetea iarăși și Rieux simțea că era calduț la atingerea pielii. Tarrou s-a scuturat:

— Știi, spune el, ce-ar trebui să facem pentru prietenie ?

— Ceea ce dorești, spune Rieux.

— Să facem o baie în mare. Chiar pentru un viitor sfânt, e o plăcere demnă.

Rieux zâmbea.

— Cu permisele noastre putem să mergem pe dig. În cele din urmă e prea stupid să nu trăiești decât în mijlocul ciumei. Bineînțeles, un om trebuie să se bată pentru apărarea victimelor. Dar dacă lui încetează să-i mai placă altceva, la ce-i servește să se bată ?

— Da, spune Rieux, să mergem.

Puțin după aceea, mașina se oprea aproape de grilajul portului. Luna răsărise. Un cer lăptos proiecta pretutindeni umbre palide. În spatele lor se ridica orașul în trepte și de-acolo venea un suflu cald și bolnav care îi împingea spre mare. Și-au arătat hârtiile unui paznic care le-a examinat destul de îndelung. Au trecut și, printre bătăturile de pământ acoperite de butoaie, printre mirosurile de vin și de pește, au apucat-o în direcția digului. Cu puțin

timp înainte de a ajunge acolo, mirosul de iod și de alge le-a anunțat marea. Apoi au auzit-o.

Foșnea încet la picioarele marilor blocuri de piatră ale digului și, cum au urcat pe ele, ea le-a apărut densă ca de catifea, suplă și lucioasă ca un animal. S-au așezat pe stâncile întoarse spre larg. Apele se umflau și se retrăgeau cu încetineală. Această respirație calmă a mării făcea să nască și să dispară reflexe uleioase la suprafața valurilor. Înaintea lor, era noaptea fără margini. Rieux, care simțea sub degete suprafața zgrunțuroasă a pietroaielor, era stăpânit de-o stranie fericire. Întors spre Tarrou, el ghicea pe chipul calm și grav al prietenului său aceeași fericire care nu uita nimic, nici chiar asasinatul.

S-au dezbrăcat. Rieux s-a aruncat cel dintâi. Reci la început, valurile i s-au părut moi când a ieșit la suprafață. După câteva mișcări de înot, și-a dat seama că marea era caldă în seara aceea, avea acea moliciune caldută a mărilor de toamnă care iau din pământ căldura înmagazinată timp de luni întregi. Înota în ritm controlat. Bătaia picioarelor sale lăsa în urmă o fierbere de spumă, apa îi fugea de-a lungul brațelor ca să se lipească de picioare. O clipocire grea l-a anunțat că Tarrou se aruncase de sus. Rieux se întoarse pe spate și rămâne nemișcat, cu fața la cerul răsturnat, plin de lumina lunii și de stele. Răsufală îndelung. Apoi percepe din ce în ce mai distinct un zgomot de apă lovită, straniu de clar în tăcerea și singurătatea nopții. Tarrou se apropia, i s-a auzit curând respirația. Rieux se răsuțește, ajunge în dreptul prietenului său și înoată în același ritm. Tarrou înainta cu mai multă putere decât el și a trebuit să înoate mai repede. Timp de câteva minute, au înaintat în aceeași cadență și cu aceeași vigoare, singuratici, departe de lume, eliberați în sfârșit de oraș și de ciumă. Rieux s-a oprit cel dintâi și s-au întors alene, până într-un moment când au intrat într-un curent înghețat. Fără să zică nimic, și-au grăbit amândoi mișcărilor, biciuiți de această surpriză a mării.

După ce s-au îmbrăcat, au pornit înapoi fără să fi rostit un cuvânt. Dar inimile lor băteau la fel și amintirea acestei nopți le era plăcută. Când au zărit de departe santinela ciumei, Rieux știa că Tarrou își spunea ca și el, că boala îi uitase un moment, că asta era bine și că acum trebuia s-o ia de la cap.

Da, trebuia s-o ia de la cap și ciuma nu uita pe nimeni prea multă vreme. În luna decembrie, ea a ars în piepturile concetățenilor noștri, a iluminat cuptorul, a populat taberele de umbre care nu făceau nimic, nu a încetat, în sfârșit, să înainteze cu mersul ei răbdător și sacadat. Autoritățile contaseră pe zilele friguroase pentru a opri această înaintare și totuși ciuma trecea prin cele dintâi rigori ale anotimpului fără să se sinchisească. Mai trebuia încă așteptat. Dar tot așteptând, sfârșești prin a nu mai aștepta, și întregul nostru oraș trăia fără viitor.

Cât despre doctor, momentul trecător de liniște și de prietenie care îi fusese oferit nu s-a repetat. Fusese deschis încă un spital și Rieux nu mai stătea între patru ochi decât cu bolnavii. El a observat însă că, în acest stadiu al epidemiei, când ciuma lua din ce în ce mai des forma pulmonară, bolnavii păreau că ajută într-o oarecare măsură medicul. În loc să cadă în ghearele disperării sau apatiei de la început, ei păreau să-și facă o idee mai exactă despre interesele lor și cereau ei înșiși ceea ce le putea fi cel mai util. Ei cereau fără

încetare să bea și toți doreau să fie cald în încăperi. Cu toate că efortul era același pentru doctor, el se simțea totuși mai puțin singur în aceste ocazii.

Spre sfârșitul lui decembrie, Rieux a primit de la domnul Othon, judecătorul de instrucție, care se afla încă în tabără, o scrisoare care îi spunea că timpul său de carantină trecuse, că administrația nu regăsea hârtia cu data intrării lui acolo și, cu siguranță, îl țineau încă în tabăra de internare dintr-o eroare. Soția lui, ieșită de câțva timp, protestase la prefectură, unde fusese rău primită și unde i se spusese că acolo nu există niciodată eroare. Rieux îi spusese lui Rambert să intervină și, câteva zile după, l-a văzut pe domnul Othon sosind. Fusese într-adevăr o eroare și Rieux s-a indignat puțin. Dar domnul Othon, care slăbise, a ridicat o mână moale și a spus, cântărindu-și cuvintele, că oricine se poate înșela. Doctorul se gândea doar că ceva în firea lui se schimbase.

— Ce-o să faceți acum, domnule judecător? Vă așteaptă dosarele.

— Ei bine, nu, a spus judecătorul. Aș vrea să-mi iau concediu.

— Într-adevăr, trebuie să vă odihniți.

— Nu e asta, aș vrea să mă întorc în tabără.

Rieux s-a mirat:

— Abia ați ieșit!

— M-ați înțeles greșit. Mi s-a spus că există voluntari în administrația de acolo.

Judecătorul își rostogolea puțin ochii săi rotunzi și încerca să-și netezească unul din smocurile lui de păr.

— Înțelegeți, aș avea ce face ! Și apoi, e stupid, dar o să mă simt mai puțin despărțit de băiețașul meu.

Rieux îl privea. Nu era cu puțință ca în acești ochi duri și banali să se instaleze atât de repede blândețea. Dar deveniseră mai neguroși, pierduseră duritatea lor metalică.

— Bineînțeles, spune Rieux, o să mă ocup de asta, din moment ce doriți acest lucru.

Și doctorul s-a ocupat într-adevăr, iar viața cetății ciumate și-a reluat cursul obișnuit, până la Crăciun. Tarrou continua să se arate peste tot cu felul lui liniștit și eficace. Rambert îi mărturisea doctorului că stabilise, datorită ajutorului celor doi tineri paznici, un sistem de corespondență clandestină cu soția lui. Primea din când în când câte o scrisoare, îi propusese lui Rieux să profite și el de sistemul lui, și acesta a acceptat. A scris pentru întâia oară, după luni întregi, dar cu foarte mare greutate. Nu mai cunoștea limbajul de altă dată. Scrisoarea a plecat. Răspunsul întârzia să vină. În ceea ce îl privea pe Cottard, micile lui operații de speculă îl îmbogățeau și prospera. Cât despre Grand, perioada sărbătorilor nu avea să-i reușească.

Crăciunul din anul acela a fost mai degrabă sărbătoarea Infernului decât cea a Evangheliei. Prăvăliile goale și lipsite de lumină, ciocolățile artificiale sau cutiile goale din vitrine, tramvaiele încărcate de chipuri întunecate, nimic nu mai amintea de Crăciunurile trecute. La această sărbătoare, în care toată lumea, săracă sau bogată, se reunea odinioară, nu mai era loc decât pentru câteva bucurii singuratice și rușinoase pe care cei privilegiați și le procurau, plătindu-le cu aur, din adâncul vreunei prăvălii jingoase. Bisericele erau pline mai degrabă de vaiete decât de rugăciuni de proslăvire. În orașul posomorât și înghețat mai alergau câțiva copii, încă neștiutori de ceea ce îi amenința. Dar nimeni nu îndrăznea să li-l prevestească pe Dumnezeu de altădată, încărcat de daruri, bătrân ca

suferința umană, dar nou ca tânăra speranță. Nu mai era loc în inima nimănui decât pentru o foarte bătrână și foarte posomorâtă speranță, chiar cea care împiedică oamenii să se lase pe mâna morții și care nu e decât o simplă îndârjire de a trăi.

În ajun, Grand nu venise la întâlnire. Rieux, neliniștit, trecuse pe la el dis-de-dimineată fără să-l găsească. Toată lumea fusese pusă pe picioare. Spre prânz, Rambert a venit la spital să-l avertizeze pe doctor că îl zărise pe Grand de departe, rătăcind pe străzi, cu o înfățișare descompusă. Apoi îl pierduse din vedere. Doctorul și Tarrou au plecat cu mașina să-l caute.

La prânz, pe o vreme de ger, Rieux, ieșind din mașină, se uita de la distanță la Grand, care stătea aproape lipit de o vitrină plină cu jucării de lemn lucrate grosolan. Pe chipul bătrânului funcționar curgeau, fără întrerupere, lacrimi. Și aceste lacrimi l-au răscolit pe Rieux pentru că le înțelegea și le simțea și el în gâtlee. Își amintea și el de logodna nefericitului, care avusese loc dinaintea unei prăvălii de Crăciun, și de Jeanne, aplecată spre el, ca să-i spună că e bucuroasă. Din adâncul anilor îndepărtați, în chiar inima acestei nebunii, glasul tineresc al lui Jeanne venea spre Grand, asta era sigur. Rieux știa la ce se gândea în acest minut bătrânul om care plângea, și el se gândea la același lucru ca și el, că această lume fără dragoste era ca o lume moartă și că vine totdeauna un ceas când te obosesc închisorile, munca și curajul, și implori chipul unei ființe și inima vrăjită a tandreței.

Dar celălalt l-a zărit prin geam. Fără să-și înceteze plânsul, s-a întors și s-a rezemat cu spatele de vitrină ca să-l vadă venind.

— Ah ! domnule doctor, ah ! domnule doctor, făcea el. Rieux dădea din cap, aprobându-l, incapabil să scoată un cuvânt. Această disperare era și a lui, și ceea ce îi frângea inima în clipa aceea era imensa mânie care îl cuprinde pe om înaintea unei dureri pe care toți o împărtășesc.

— Da, Grand, spune el.

— Aș vrea să am timp să-i scriu o scrisoare. Ca să știe... Și ca să poată să fie fericită, fără remușcări...

Cu un soi de violență, Rieux îl face pe Grand să înainteze. Celălalt continua lăsându-se aproape târât, bolborosind frânturi de fraze.

— E prea multă vreme de când durează. Îți vine să-ți dai drumul, n-ai încotro. Ah ! domnule doctor! Par liniștit așa. Dar am avut totdeauna nevoie de un efort uriaș ca să fiu normal doar. Iar acum și asta e încă prea mult.

Se oprește, tremurând din tot corpul și cu privirea rătăcită. Rieux i-a luat mâna. Ardea.

— Trebuie să te duci acasă.

Dar Grand îi scapă și aleargă câțiva pași, apoi se oprește, desface brațele și începe să se legene înainte și-îndărăt. Se învârte în loc și cade pe trotuarul înghețat, cu chipul mânjit de lacrimile care continuau să-i curgă. Trecătorii priveau de departe, opriți locului, neîndrăznind să mai înainteze.

A trebuit ca Rieux să-l ia pe bătrân în brațe.

Acum, în patul său, Grand se înăbușea: plămâni îi erau prinși. Rieux se gândea. Funcționarul n-avea familie. La ce bun să-l transporte ? O să fie singur, cu Tarrou, să-l îngrijească ...

Grand își înfundase în pernă capul, cu obrazul verzui și cu privirea stinsă. Se uita

nemișcat la focul slab pe care Tarrou îl aprindea în cămin cu ce mai rămăsese dintr-o ladă. "Merge rău, spune el. Și din adâncul plămânilor săi în flăcări un ciudat hârâit însoțea tot ce spunea. Rieux îi recomandase să nu vorbească și spusese că va reveni. Bolnavul avusese un surâs bizar și o dată cu el un soi de duiosie i se așternuse pe chip. "Dacă scap, jos pălăria, domnule doctor!" spusese el făcându-i cu ochiul, cu greu. Dar imediat după aceea căzuse într-o stare de prostrație.

Câteva ore mai târziu, Rieux și Tarrou l-au găsit pe bolnav în capul oaselor și Rieux s-a speriat citind pe chipul său ravagiile răului care îl ardea și care progresa. Dar Grand părea mai lucid și, imediat, cu o voce ciudat de spartă, i-a rugat să-i aducă manuscrisul pe care îl pusese într-un sertar. Tarrou i-a dat foile pe care bolnavul le-a strâns cu grijă la piept, fără să le privească, pentru ca să le întindă apoi doctorului, invitându-l printr-un gest să le citească. Era un manuscris scurt, de vreo cincizeci de pagini. Doctorul l-a răsfoit și a înțeles că toate aceste foi nu conțineau decât aceeași frază recopiată la nesfârșit, modificată, îmbogățită sau sărăcită. Fără încetare, în luna mai, amazoana și aleile din Bois de Boulogne se confruntau și se așezau în diferite feluri. Lucrarea avea și explicații, uneori nemăsurat de lungi, și variante. Dar la sfârșitul ultimei pagini, o mână scrisese doar atât, îngrijit, cu o cerneală încă proaspătă: "Draga mea Jeanne, astăzi e Crăciunul ..." Deasupra, caligrafiată cu grijă, se găsea ultima versiune a frazei. "Citiți", a spus Grand. Și Rieux a citit:

"Într-o frumoasă dimineață de mai, o zveltă amazoană, călare pe o somptuoasă iapă alezană, parcurgea, prin mijlocul florilor, aleile din Bois..."

— O fi bine așa? a spus bătrânul cu o voce de febră. Rieux nu și-a ridicat ochii spre el.

— Ah! a spus celălalt agitat, știu eu. Cuvântul *frumoasă*, asta e cel care nu e potrivit.

Rieux i-a luat mâna întinsă pe cuvertură.

— Lăsați, domnule doctor. N-o să mai am timp... Respira chinuit și deodată a strigat:

— Puneți-l pe foc!

Doctorul șovăia, dar Grand a repetat ordinul cu un accent atât de cumplit și cu o astfel de suferință în glas, încât Rieux a aruncat foile în focul aproape stins. Odaia s-a luminat numaidecât și, o clipă, flăcările păreau s-o încălzească. Când doctorul reveni lângă bolnav, acesta se întorsese cu spatele, lipindu-și aproape fața de perete. Tarrou se uita pe fereastră, străin parcă de scena care avusese loc. După ce i-a injectat bolnavului serul, Rieux i-a spus prietenului său că Grand n-o să apuce dimineața și Tarrou s-a oferit să rămână. Doctorul a fost de acord.

Ideea că Grand o să moară l-a urmărit noaptea toată. Dar, a doua zi dimineața, Rieux l-a găsit pe Grand în capul oaselor stând de vorbă cu Tarrou. Febra dispăruse. Nu-i mai rămăseseră decât semnele unei epuizări generale.

— Ah, domnule doctor, spune funcționarul, rău am făcut. Dar o s-o iau de la cap. Țin minte totul, o să vedeți.

— Să așteptăm, i-a spus Rieux lui Tarrou.

Dar, la amiază, nimic nu se schimbă. Seara, Grand putea fi socotit salvat. Rieux nu înțelegea nimic din această înviere.

Cam în aceeași vreme totuși, i se adusese lui Rieux o bolnavă, a cărei stare el o socoti disperată, și pe care a izolat-o imediat la sosirea ei în spital. Fata era în plin delir și prezenta simptomele ciumei pulmonare. Dar a doua zi dimineața febra scăzuse. Doctorul a

crezut că recunoaște, ca și în cazul lui Grand, ameliorarea matinală pe care experiența îl obișnuise s-o considere drept un semn rău. La prânz, totuși, febra nu se urcase. Seara crescuse doar cu câteva linii și, a doua zi dimineața, dispăruse. Fata, cu toate că era slăbită, respira cu ușurință în patul ei. Rieux i-a spus lui Tarrou că era salvată împotriva tuturor regulilor. Dar în cursul săptămânii, patru cazuri asemănătoare s-au prezentat la secția doctorului.

La sfârșitul aceleiași săptămâni, bătrânul astmatic l-a primit pe doctor și pe Tarrou cu toate semnele unei mari agitații.

— Gata, spunea el, ies iar.

— Cine?

— Ei, cine! șobolanii!

Din aprilie încoace nici un șobolan mort nu mai fusese descoperit.

— Oare o s-o luăm de la capăt ? îi spuse Tarrou lui Rieux.

Bătrânul își freca mâinile.

— Să-i vezi alergând! E o plăcere.

El văzuse doi șobolani vii intrând la el prin ușa dinspre stradă. Vecinii îi spusese că și la ei își făcuseră apariția guzganii. Prin unele poduri se auzea din nou zdrăngăneala lor, uitată de luni întregi. Rieux aștepta publicarea statisticilor generale care avea loc la începutul fiecărei săptămâni. Ele relevau un recul al molimei.

Cu toate că această bruscă repliere a bolii era nesperată, concetățenii noștri nu s-au grăbit să se bucure. Lunile care abia trecuseră, deși sporiseră dorința lor de eliberare, îi învățaseră să fie prudenți și îi obișnuiseră să conteze din ce în ce mai puțin pe un sfârșit apropiat al epidemiei. Totuși, acest fapt nou era pe toate buzele, și, în adâncul inimilor, clocotea o mare speranță nemărturisită. Toate celelalte treceau pe planul al doilea. Noile victime ale ciumei cântăreau foarte puțin pe lângă acest fapt exorbitant: statisticile scăzuseră. Unul din semnele că epoca sănătății, fără a fi sperată în mod deschis, era totuși așteptată în secret, era faptul că, începând din acest moment, concetățenii noștri vorbeau bucuroși, deși cu un aer de indiferență, despre modul în care se va organiza viața după ciumă.

Toată lumea era de acord în a gândi că părțile plăcute ale vieții dinainte nu vor fi regăsite dintr-o dată și că era mai ușor să distrugi decât să construiești. Apreciau doar că aprovizionarea însăși putea să fie puțin ameliorată și că în felul acesta ar scăpa de grija cea mai presantă. Dar, de fapt, sub aceste remarci neînsemnate o speranță nesăbuită se dezlănțuia în același timp și cu atâta forță, încât concetățenii noștri își dădeau uneori seama de ea și se grăbeau atunci să afirme că, oricum, izbăvirea nu era hotărâtă pentru a doua zi. Și, într-adevăr, ciuma nu se opri a doua zi, dar, în aparență, ea își pierdea puterile mai repede decât s-ar fi putut în mod rațional să se spere. În primele zile ale lui ianuarie, frigul se instalase cu o stăruință neobișnuită și părea chiar să se cristalizeze deasupra orașului. Și, cu toate acestea, niciodată cerul nu fusese atât de albastru. Timp de zile întregi splendoarea lui imuabilă și înghețată a inundat orașul cu o lumină perpetuă. În acest aer purificat, în trei săptămâni, și prin prăbușiri succesive, ciuma părea că se istovise în cadavrele din ce în ce mai puțin numeroase pe care le alinia. Ea și-a pierdut, într-un interval scurt de timp, aproape în întregime forțele pe care le acumulase de luni și luni. Văzând-o ratând victime desemnate, ca Grand sau ca fata din spitalul lui Rieux, ajungând timp de două-trei zile la paroxism în unele cartiere, în timp ce dispărea complet din altele, înmulțindu-și prada luna iar miercurea lăsând-o să-i scape aproape cu totul, văzând-o astfel gâfâind sau năpustindu-se, ai fi zis că se dezorganiza de enervare și de lehamite, că pierdea, o dată cu stăpânirea de sine, eficacitatea matematică și supremă care constituise forța ei. Serul lui Castel cunoștea deodată o serie de reușite care-i fuseseră refuzate până acum. Fiecare dintre măsurile luate de medici, și care înainte nu dădeau nici un rezultat, păreau să lovească deodată în plin. Se părea că ciuma era, la rândul ei, hăituită, și că slăbiciunea ei bruscă dădea tărie armelor tocite care îi fuseseră opuse până atunci. Din vreme în vreme numai, boala se încrâncena și, într-un fel de tresărire oarbă, răpunea trei sau patru bolnavi în a căror vindecare se sperase. Ei erau ghinionistii ciumei, cei pe care ea îi ucidea în plină speranță. A fost cazul judecătorului Othon care a trebuit evacuat din tabăra de carantină, și Tarrou spusese într-adevăr despre el că nu avusese noroc, fără să se poată ști însă dacă se gândea la moartea sau la viața judecătorului.

Dar, în ansamblu, infecțiabătea în retragere pe toată linia și comunicatele prefecturii, care dăduseră mai întâi naștere unei timide și secrete speranțe, au confirmat până la urmă,

în mintea publicului, convingerea că victoria era dobândită și că boala părăsea pozițiile. În realitate, era greu de hotărât dacă că era o victorie. Erăi numai obligat să constați că boala părea să plece așa cum venise. Strategia care i se opunea nu se schimbăse, ineficace ieri și aparent reușită astăzi. Aveai doar impresia că maladia se istovise ea însăși sau poate că se replea după ce își atinsese toate obiectivele. Într-un fel, rolul ei se sfârșise.

Ai fi spus cu toate acestea că nimic nu era schimbat în oraș. Mereu tăcute în timpul zilei, străzile erau invadate seara de aceeași mulțime, doar că acum dominau paltoanele și fularele. Cinematografele și cafenelele făceau aceleași afaceri. Dar, privind mai de aproape, puteai să observi că figurile erau mai destinse și că uneori zâmbeau. Și aveai ocazia să constați că până atunci nimeni nu zâmbise pe străzi. În realitate, vălul opac, care de luni de zile înconjura orașul, fusese sfâșiat și, în fiecare luni, oricine putea să constate, după știrile radioului, că ruptura se mărea, și că, în sfârșit, se va putea răsufla. Era încă doar o ușurare total negativă și care nu se manifesta pe față. Dar în timp ce înainte nu s-ar fi aflat, fără oarecare neîncredere, că plecase un tren sau că sosise un vapor, sau că va fi din nou autorizată circulația automobilelor, anunțul acestor evenimente la mijlocul lui ianuarie n-ar fi provocat, dimpotrivă, nici o surpriză. Era puțin lucru, fără îndoială. Dar această ușoară nuanță exprima de fapt uriașele progrese făcute de concetățenii noștri pe calea speranței, se poate spune, de altfel, că, începând din momentul în care cea mai infimă speranță a devenit posibilă pentru populație, se sfârșise cu domnia efectivă a ciumei.

Nu este mai puțin adevărat că în tot cursul lunii ianuarie, concetățenii noștri au reacționat într-un fel contradictoriu. Și anume, ei au trecut, rând pe rând, de la excitare la depresiune. Astfel, au fost înregistrate noi tentative de evadare, chiar în momentul în care statisticile erau cele mai favorabile. Lucrul a surprins mult autoritățile și chiar posturile de gardă, având în vedere că cea mai mare parte a evadărilor reușiseră. De fapt, oamenii care evadau în aceste momente dădeau ascultare unor sentimente firești. Datorită ciumei, la unii se înrădăcinase un scepticism adânc, de care nu se puteau dezbăra. Speranța nu mai acționa asupra lor. Chiar atunci când vremea ciumei trecuse, ei continuau să trăiască conform normelor ei. Aceștia rămăseseră în urma evenimentelor. La alții, dimpotrivă, și aceștia se recrutau mai ales dintre cei care trăiseră până atunci despărțiți de ființele pe care le iubeau, după acest lung timp de claustrare și de descurajare, vântul speranței care se ridica aprinsese o febră și o nerăbdare care le răpise orice stăpânire de sine. Îi apuca un fel de panică la gândul că puteau, atât de aproape de țintă, să moară, că nu vor revedea ființa pe care o iubeau și că nu vor fi răsplătiți pentru aceste lungi suferințe. Deși luni întregi perseveraseră în așteptare cu o tenacitate obscură, în ciuda închisorii și a exilului, cea dintâi speranță fusese suficientă ca să distrugă ceea ce disperarea și teama nu putuseră știrbi. Ei s-au năpustit, ca niște scoși din minți, s-o ia înaintea ciumei, incapabili să-i țină pasul până în ultima clipă.

În același timp, de altminteri, s-au manifestat și semne spontane de optimism. Astfel a fost înregistrată o scădere sensibilă a prețurilor. Din punctul de vedere al economiei pure, această mișcare era inexplicabilă. Greutățile rămăneau aceleași, formalitățile de carantină fuseseră menținute la porți și aprovizionarea era departe de a fi ameliorată. Se asista deci la un fenomen pur moral, ca și cum retragerea ciumei se răsfrângea pretutindeni. În același timp, optimismul se întindea asupra celor care trăiseră înainte în grup și pe care boala îi

silise să se despartă. Cele două mănăstiri ale orașului au început să se reconstituie, și viața comună din ele a putut fi reluată. Același lucru s-a întâmplat cu militarii, care au fost din nou adunați în cazărmile rămase libere: ei au reînceput o viață normală de garnizoană. Aceste fapte mărunte erau semne mari

Populația a trăit în această agitație secretă până la 25 ianuarie, în săptămâna aceea, statisticile au scăzut atât de mult încât, după consultarea comisiei medicale, prefectura a anunțat că epidemia se putea considera aproape gătită. Comunicatul adăuga, este adevărat, dintr-un spirit de prudență pe care populația nu putea să nu-l aprobe, că porțile orașului vor mai rămâne închise încă două săptămâni, și măsurile profilactice menținute timp de o lună. În timpul acestei perioade, la cel mai mic semn că pericolul ar putea să revină, "*status-quo-ul* trebuia să fie menținut și măsurile precedente reluate". Toată lumea a fost însă de acord să considere aceste adăugiri ca pe niște clauze de stil și, în seara de 25 ianuarie, un neastâmpăr de veselie copleșise orașul. Pentru a se alătura bucuriei generale, prefectul dăduse ordin să se revină la iluminarea pe care o avusese orașul înainte de ciumă. Sub un cer rece și pur, concetățenii noștri s-au revărsat atunci în grupuri zgomotoase și vesele pe străzile pline de lumină.

Desigur, în multe case obloanele rămăseseră trase și unele familii și-au petrecut în tăcere această seară pe care alții o încărcău de strigăte. Cu toate astea, pentru mulți dintre acești oameni în doliu, sentimentul de ușurare era totuși adânc, fie pentru că teama de a vedea răpuse alte rude era în sfârșit potolită, fie pentru că sentimentul conservării lor personale nu mai era în stare de alarmă. Dar familiile care trebuiau să rămână cele mai străine de bucuria generală au fost, indiscutabil, acelea care, chiar în acest moment, aveau un bolnav în luptă cu ciuma într-un spital și care, în casele de carantină sau acasă, așteptau ca flagelul să sfârșească într-adevăr cu ele așa cum sfârșise cu ceilalți. Aceste familii trăgeau desigur nădejde, dar făceau din ea o provizie pe care o țineau în rezervă, și din care își interziceau să consume înainte de a avea cu adevărat dreptul s-o facă. Și această așteptare, această veghe tăcută, la jumătate de drum între agonie și bucurie, li se părea și mai feroce în mijlocul jubilariei generale.

Dar aceste excepții nu scădeau cu nimic satisfacția celorlalți. Fără îndoială, ciuma încă nu se sfârșise și avea s-o dovedească. Totuși, în imaginația tuturor, trenurile plecau, cu săptămâni înainte, șuierând pe șine fără sfârșit și vapoarele brăzdau mări luminoase. A doua zi, spiritele aveau să fie mai liniștite și îndoielile aveau să renască. Dar, pentru moment, întregul oraș se urnea, părăsea locurile închise, întunecate și nemișcate în care își înfipsese rădăcinile de piatră și se punea în sfârșit în mișcare cu încărcătura lui de supraviețuitori. În seara aceea, Tarrou și Rieux, Rambert și ceilalți mergeau în mijlocul mulțimii și simțeau și ei cum le fuge pământul de sub picioare. Multă vreme după ce părăsiseră bulevardele, Tarrou și Rieux aveau încă această bucurie urmărindu-i, chiar în ceasul în care treceau pe străduțe pustii, de-a lungul ferestrelor cu obloanele trase. Și, din pricina oboselii lor, ei nu puteau să deosebească această suferință care se prelungea dincolo de obloane, de bucuria care umplea străzile puțin mai încolo. Izbăvirea care se apropia avea un chip care amesteca râsul cu lacrimile.

Într-un moment în care rumoarea a devenit mai puternică și mai veselă, Tarrou se opri. Pe asfaltul întunecat, o formă alerga sprintenă. Era o pisică, prima care a fost

văzută iar, din primăvară până acum. Ea a rămas o clipă nemișcată în mijlocul șoselei, a șovăit, și-a lins laba, a trecut-o iute peste urechea dreaptă, și-a văzut mai departe de treburile ei, și, neauzită, a pierit în noapte. Tarrou zâmbește. Bătrânelul o să fie și el mulțumit.

Dar în momentul în care ciurma părea să se îndepărteze pentru a se întoarce în vizuina necunoscută din care ieșise în tăcere, exista cel puțin unul în oraș pe care această plecare îl arunca într-o stare de consternare, și acesta era Cottard, dacă e să ne luăm după carnetele lui Tarrou.

La drept vorbind, aceste carnete devin destul de bizare începând din momentul în care statisticile au început să scadă. Poate să fie din pricina oboselii, dar scrisul devine greu de citit și se trece prea des de la un subiect la altul. În plus, și pentru întâia oară, aceste carnete sunt lipsite de obiectivitate, și fac loc unor considerații personale. Găsești astfel, în mijlocul unor pasaje destul de lungi, privitoare la cazul Cottard, un mic raport asupra bătrânului cu pisicile. Dacă e să-l credem pe Tarrou, ciurma nu micșorase niciodată cu nimic considerația lui pentru acest personaj care îl interesa după epidemie așa cum îl interesase și înainte, și cum, din nefericire, n-o să mai poată să-l intereseze în viitor, deși propria lui bunăvoință, a lui Tarrou, nu va fi în cauză. Căci el încercase să-l revadă. Câteva zile după seara de 25 ianuarie, se postase în colțul străduței. Pisicile erau aci, exacte la întâlnire, încălzindu-se în bălțile de soare. Dar, la ora obișnuită, obloanele rămăseseră închise cu încăpățănare. În cursul zilelor următoare, Tarrou nu le-a mai văzut niciodată deschise. El conchise în mod curios că bătrânelul era jignit sau mort, că, dacă era jignit, era pentru că se gândea că are dreptate și că ciurma îi făcuse o nedreptate — dar dacă era mort, trebuia să te întrebi în legătură cu el, ca și cu bătrânul astmatic, dacă nu fusese un sfânt. Tarrou nu credea acest lucru, dar considera că există în cazul bătrânului o "indicație". "Poate, se spunea în carnete, nu este cu puțință să ajungi decât la niște aproximații de sfințenie. În acest caz ar trebui să te mulțumești cu un satanism modest și caritabil."

Amestecate tot cu observațiile privitoare la Cottard, poți găsi în carnete și numeroase însemnări, adesea risipite, dintre care unele îl privesc pe Grand, acum convalescent și care se apucase din nou de lucru ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, iar altele o evocă pe mama doctorului Rieux. Cele câteva conversații care se datorau faptului că Tarrou locuia în același apartament cu fiul ei, unele atitudini ale bătrânei, zâmbetul ei, observațiile ei asupra ciumei sunt notate cu scrupulozitate. Tarrou insista mai ales asupra modestei doamne Rieux; asupra modului pe care-l avea de-a exprima totul în fraze simple; asupra preferinței deosebite pe care o arăta pentru o anumită fereastră care dădea în strada liniștită, și îndărătul căreia, ținându-se cam țeapănă, se așeza în fiecare seară, cu mâinile odihnindu-se și privirea atentă, până ce amurgul cuprindea odaia, făcând din ea o umbră neagră în lumina cenușie care se întuneca puțin câte puțin și topea atunci silueta ei nemișcată; asupra sprintenelii cu care ea se deplasa dintr-o odaie în alta; asupra bunătății ei de care nu-i dăduse niciodată lui Tarrou dovezi precise, dar a cărei licărire el o recunoștea în tot ceea ce făcea sau spunea ea; asupra faptului, în sfârșit, că, după părerea lui, ea știa totul fără să stea să chibzuiască în mod deosebit și că, cu atâta tăcere și umbră, ea putea să

rămână la înălțimea oricărei lumini, fie ea și aceea a ciumei. Aici, de altfel, scrisul lui Tarrou dădea semne ciudate de cedare. Rândurile care urmau erau greu de citit și, parcă pentru a da o nouă dovadă a acestei cedări, ultimele cuvinte erau cele dintâi cuvinte personale: "Mama mea era astfel, iubeam în ea aceeași modestie și ca ea am vrut totdeauna să ajung. Nu pot spune că a murit acum opt ani. S-a tras doar puțin mai mult deoparte, ca de obicei, și, când m-am întors, ea nu mai era acolo."

Dar trebuie să ne întoarcem la Cottard. De când statisticile erau în scădere, acesta îi făcuse mai multe vizite doctorului Rieux, invocând diverse pretexte. Dar, în realitate, de fiecare dată îi cerea lui Rieux pronosticuri asupra mersului epidemiei. "Credeți că poate să înceteze așa deodată, fără să ne prevină ?" Cottard era sceptic asupra acestui punct, sau cel puțin așa spunea. Întrebările lui repetate păreau să indice însă o convingere mai puțin fermă, pe la mijlocul lui ianuarie, Rieux îi răspunsese într-un mod destul de optimist. Și de fiecare dată, aceste răspunsuri, în loc să-l bucure pe Cottard, scosese din el la iveală reacții variabile în funcție de zile, dar care mergeau de la proastă dispoziție până la descurajare. Datorită acestui fapt, doctorul ajunsese să-i spună că, în ciuda indicațiilor favorabile date de statistici, era mai bine să nu se proclame încă victoria.

— Cum s-ar zice, observase Cottard, nu se știe nimic, poate să reînceapă de la o zi la alta ?

— Da, după cum e posibil ca și mișcarea de vindecare să se accelereze.

Această incertitudine, care neliniștea pe toata lumea, îi produsese lui Cottard o ușurare vizibilă și, în prezența lui Tarrou, el se angaja cu negustorii din cartierul lui în conversații în care încerca să răspândească opinia lui Rieux. E adevărat că nu-i era greu s-o facă. Fiindcă după înfrigurarea primelor victorii, în multe spirite revenise o îndoială care avea să supraviețuiască surescitării provocate de declarația prefecturii. Pe Cottard îl liniștea spectacolul acestei îngrijorări. Așa cum alteori se și descuraja. "Da, îi spunea el lui Tarrou, vor sfârși prin a deschide porțile. Și o să vedeți, cu toții mă vor părăsi."

Până la 25 ianuarie, toată lumea observase nestatornicia caracterului său. Timp de zile întregi, după ce încercase atât de multă vreme să se pună bine cu cartierul și cu toți cei pe care îi cunoștea, se certa violent cu ei. În aparență, cel puțin, el se retrăgea atunci din lume și, de la o zi la alta, începea să trăiască asemenea unui sălbatic. Nu-l mai vedea la restaurant, nici la teatru, nici în cafenelele care-i plăceau. Și, cu toate astea, el nu părea să regăsească viața măsurată și obscură pe care o ducea înainte de epidemie. Trăia complet retras în apartamentul lui și i se aducea masa de la un restaurant vecin. Seara numai, ieșea pe furiș, cumpărându-și cele necesare, ieșind apoi din magazine pentru a fugi repede pe străzi singurate. Dacă Tarrou îl întâlnea atunci, nu putea scoate de la el decât monosilabe. Apoi, fără trecere, redevenea sociabil, vorbind fără măsură despre ciumă, solicitând părerea fiecăruia și pierzându-se din nou în fiecare seară, bucuros, în valul mulțimii.

În ziua declarației date de prefectură, Cottard dispăruse cu totul din circulație. Două zile mai târziu, Tarrou l-a întâlnit rătăcind pe străzi. Cottard i-a cerut să-l însoțească până la marginea orașului. Tarrou, care se simțea deosebit de obosit de ziua pe care o petrecuse, a șovăit. Dar celălalt a insistat. Părea foarte agitat, gesticula în mod dezordonat, vorbind repede și tare. L-a întrebat pe Tarrou dacă într-adevăr crede că declarația prefecturii pune

capăt ciumei. Bineînțeles, Tarrou considera că o declarație administrativă nu era suficientă prin ea însăși pentru a opri un flagel, dar era logic să crezi că epidemia, cu excepția neprevăzutului, avea să înceteze.

— Da, spunea Cottard, cu excepția neprevăzutului. Și există întotdeauna neprevăzutul.

Tarrou i-a atras atenția că, de altfel, prefectura prevăzuse întrucâtva neprevăzutul, prin faptul că instituisese un termen de două săptămâni până la deschiderea porților.

— Și bine a făcut, a spus Cottard, mereu sumbru și agitat, pentru că după felul în care merg lucrurile, s-ar putea foarte bine să fi vorbit în vânt.

Tarrou găsea lucrul posibil, dar se gândea că era mai bine totuși să fie luată în considerație viitoarea deschidere a porților și întoarcerea la o viață normală.

— Să admitem, i-a spus Cottard, să admitem, dar ce numiți dumneavoastră întoarcerea la o viață normală ?

— Filme noi la cinematograful, spune Tarrou zâmbind.

Dar Cottard nu zâmbea. El voia să știe dacă se putea crede că ciurma n-o să schimbe nimic în oraș, adică dacă totul o să înceapă, ca înainte, de la capăt, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Tarrou credea că ciurma o să schimbe și în același timp n-o să schimbe orașul, că, bineînțeles, cea mai puternică dorință a concetățenilor noștri era și va fi să se poarte ca și când nimic nu s-ar fi schimbat și că, prin urmare, nimic, într-un sens, nu se va schimba, dar că, în alt sens, nu se poate uita totul, chiar dacă ar voi lumea, și ciurma o să lase urme, cel puțin în inimi. Micul rentier a declarat categoric că pe el nu-l interesa inima și că de asta se sinchisea chiar cel mai puțin. Ceea ce-l interesa pe el era să știe dacă administrația n-o să fie transformată, dacă, de pildă, toate serviciile or să funcționeze ca și în trecut. Și Tarrou a trebuit să admită că nu știa despre asta nimic. După părerea lui era de presupus că toate aceste servicii, perturbate în timpul epidemiei, or să aibă puțin de furcă până or să-și reia atribuțiile. S-ar putea de asemenea crede că se vor pune o groază de probleme noi care vor face necesară cel puțin o reorganizare a vechilor servicii.

— A! a spus Cottard, e posibil, într-adevăr, toată lumea va trebui să ia totul de la început.

Cei doi plimbăreți ajunseseră aproape de casa lui Cottard. Acesta se însuflețise, se silea să fie optimist. Își închipuia orașul reîncepând să trăiască, ștergându-și trecutul și luând-o de la zero.

— Așa e, spune Tarrou. La urma urmei, lucrurile or să se aranjeze poate și pentru dumneata. Într-un anume fel, va fi vorba de o viață nouă.

Se aflau înaintea ușii și își strângeau mâinile.

— Aveți dreptate, spunea Cottard, din ce în ce mai agitat, s-o luăm de la zero, ar fi bine.

Dar, în umbra culoarului, se iviseră doi oameni. Tarrou abia a avut timpul să-l audă pe însoțitorul său întrebându-se ce puteau să vrea tipii ăia. Tipii, care aveau înfățișarea unor funcționari dichisiți, îl întrebau într-adevăr pe Cottard dacă se numea chiar Cottard și acesta, scoțând un soi de exclamație înăbușită, s-a răsucit pe călcâie și s-a înfundat în noapte fără ca, nici ceilalți, nici Tarrou, să fi avut timpul să schițeze vreun gest. După ce trecuse surpriza, Tarrou i-a întrebat pe cei doi oameni ce voiau. Ei și-au luat un aer rezervat și politicos, au spus că era vorba de niște informații și au plecat fără grabă, în direcția în

care o luase Cottard.

Întors acasă, Tarrou relatează această scenă și imediat (scrisul o dovedea îndeajuns) notă oboseala sa. Adăuga că avea încă multe de făcut, dar că asta nu era un motiv ca să nu fie pregătit și se întreba, tocmai, dacă era pregătit. El răspundea, încheind, și aici carnetele lui Tarrou se terminau, că există totdeauna un ceas al zilei și al nopții când un om e laș și că lui nu-i era frică decât de ceasul acela.

A treia zi, la câțiva timp înaintea deschiderii porților, doctorul Rieux se întorcea acasă, pe la prânz, întrebându-se dacă o să găsească telegrama pe care o aștepta. Cu toate că zilele erau pentru el la fel de istovitoare ca și în cea mai grea perioadă a ciumei, așteptarea eliberării definitive îi risipise și lui orice oboseală. Spera acum și se bucura. Nu poți să-ți soliciți mereu voința și să fii mereu încordat și e o fericire să dezlegi în sfârșit, într-o efuziune, acest snop de energie strâns pentru luptă. Dacă telegrama așteptată îi aducea și ea vești bune, Rieux putea s-o ia de la început. Și el era de părere că toată lumea trebuie s-o ia de la început.

Trecu pe dinaintea odăiței portarului. Noul portar, cu fața lipită de gemuleț, i-a zâmbit. Urcând scările, Rieux se gândea la înfățișarea acestuia, gălbejită de oboseli și lipsuri.

Da, o s-o ia de la început când abstracțiunea se va fi încheiat și, cu puțin noroc... Dar chiar în același moment el deschidea ușa și mama îi ieșea în întâmpinare să-l anunțe că domnul Tarrou nu se simțea bine. Se sculase de dimineață, dar nu putuse să iasă și tocmai se culcase din nou. Doamna Rieux era îngrijorată.

— Poate că nu e nimic grav, spune fiul ei.

Tarrou era întins cât era de lung, capul lui greu apăsa perna, pieptul puternic i se desena sub grosimea păturilor. Avea febră, avea dureri de cap. I-a spus lui Rieux că era vorba de simptome vagi care puteau să fie foarte bine cele ale ciumei.

— Nu, nimic precis încă, spune Rieux după ce l-a examinat.

Dar Tarrou era devorat de sete. Pe culoar, doctorul i-a spus mamei sale că putea să fie începutul ciumei.

— O ! spune ea, nu se poate, tocmai acum !

Și apoi, numaidecât:

— Să-l ținem aici, Bernard.

Rieux reflecta:

— N-am dreptul, spune el. Dar porțile se vor deschide. Cred că ar fi primul drept pe care mi l-aș asuma, dacă n-ai fi tu aici.

— Bernard, spune ea, ține-ne pe amândoi aici. Știi bine că tocmai m-am vaccinat din nou.

Doctorul spune că și Tarrou era vaccinat, dar că, poate din pricina oboselii, probabil că a omis să-și facă ultima injecție cu ser și a uitat să-și ia anumite precauții.

Rieux se și îndrepta spre cabinetul lui. Când s-a întors în odaie, Tarrou a văzut că ținea în mână fiole mari de ser.

— A, asta e deci, spune el.

— Nu, dar e o precauție.

Drept orice răspuns, Tarrou își întinse brațul și a îndurat interminabila injecție pe care el însuși o făcuse altor bolnavi.

— O să vedem diseară, spune Rieux și l-a privit pe Tarrou drept în față.

— Și izolarea, Rieux ?

— Nu e deloc sigur că ai ciumă.

Tarrou a zâmbit cu greutate.

— E prima oară când văd injectându-se un ser fără să se ordone în același timp izolarea.

Rieux s-a întors cu spatele.

— Mama și cu mine o să te îngrijim. O să-ți fie mai bine aici.

Tarrou a tăcut și doctorul, care aranja fiolele, aștepta ca el să vorbească pentru a se întoarce cu fața. În cele din urmă s-a îndreptat spre pat. Bolnavul îl privea. Chipul lui era obosit, dar ochii lui cenușii erau calmi. Rieux i-a zâmbit.

— Dormi dacă poți. Mă întorc repede.

Ajuns la ușă, a auzit glasul lui Tarrou care îl chema. Se întoarce spre el.

Dar Tarrou părea să se lupte cu gândul pe care trebuia să-l exprime și nu-l putea exprima.

— Rieux, a rostit el sfârșit, va trebui să-mi spui tot, am nevoie de asta.

— Îți promit.

Celălalt își strâmbă puțin chipul lui masiv într-un zâmbet.

— Mulțumesc. N-am chef să mor, o să lupt. Dar dacă partida e pierdută, vreau să sfârșesc cum trebuie.

Rieux se apleacă și-i strânge umărul.

— Nu, zise el. Ca să devii un sfânt, trebuie să trăiești. Luptă!

În timpul zilei, frigul, care fusese viu, a mai scăzut, dar ca să facă loc, după-amiază, averselor violente de ploaie și de grindină. La asfințit cerul s-a înseninat puțin și frigul se făcuse mai pătrunzător. Rieux s-a întors acasă seara fără să-și scoată paltonul, a intrat în odaia prietenului său. Mama tricota. Tarrou părea să nu se fi mișcat deloc, dar buzele lui, albite de febră, erau semnul luptei pe care o dădea.

— Ei ? spune doctorul.

Tarrou își înălță puțin, peste pături, umerii lui puternici.

— Ei, zise el, pierde partida.

Doctorul s-a aplecat asupra lui. Sub pielea care frigea se formaseră ganglioni, pieptul lui părea să răsună de toate zgomotele unei forje subterane. În mod ciudat, Tarrou prezenta cele două serii de simptome. Ridicându-se, Rieux spune că serul n-avusese încă timp să-și facă tot efectul. Dar un nou val de febră tocmai îl cuprinde și bolnavului i s-au oprit în gât cele câteva cuvinte pe care încerca să le rostească.

După cină, Rieux și mama lui au venit și s-au așezat lângă bolnav. Noaptea începea cu luptă pentru el, și Rieux știa că această grea bătălie cu îngerul ciumei avea să dureze până în zori. Umerii puternici și pieptul larg al lui Tarrou nu erau cele mai bune arme ale sale, ci mai degrabă sângele lui pe care Rieux îl făcuse să țâșnească adineauri sub acul seringii, și, în acest sânge, acel ceva care era mai tainic decât sufletul și pe care nici o știință nu-l putea da în vileag. Și el trebuia doar să se uite cum lupta prietenul său. Cât despre ceea ce

avea de făcut el, abcese de care trebuia să aibă grijă, întăritoarele pe care trebuia să i le administreze, multe luni de eșecuri repetate îl învățaseră să le aprecieze eficacitatea. Singura lui sarcină, într-adevăr, era să dea ocazii favorabile acestui hazard care prea adesea nu se sinchisea decât provocat. Și trebuia ca acest hazard să se sinchisească. Căci Rieux se găsea înaintea unei fețe a ciumei care îl deconcerta. O dată mai mult, ea se silea să dejoace planurile de luptă folosite împotriva ei, apărea în locurile unde nu era așteptată, ca să dispară din acelea unde părea bine instalată. O dată mai mult ea se străduia să uimească.

Tarrou lupta, nemișcat. Nici o singură dată, în cursul nopții, el nu opuse agitația asalturilor febrei, luptând doar prin robustețe și prin tăcere. Și de asemenea nici o singură dată nu vorbea, mărturisind astfel, în felul său, că nu-i mai stătea în putință să se sustragă bolii. Rieux urmărea fazele bătăliei doar după ochii prietenului său, rînd pe rînd deschiși sau închiși, cu pleoapele mai strânse pe globul ocular sau dimpotrivă, destinse, cu privirea fixată asupra unui obiect sau întoarsă asupra doctorului și a mamei lui. De fiecare dată când doctorul întâlnea această privire, Tarrou zâmbea, cu un mare efort.

Într-o vreme s-au auzit pași grăbiți pe stradă. Păreau să fugă dinaintea unui bubuit îndepărtat care se apropia încetul cu încetul și care a sfârșit prin a umple strada cu șiroaiele lui: ploaia reîncepea, amestecată curînd cu o grindină care se izbea de trotuare. Marile draperii s-au vălurit înaintea ferestrei, în umbra odăii, Rieux, un moment distrat de zgomotul ploii, îl contempla din nou pe Tarrou, luminat de o lampă de pat. Mama lui tricota, ridicînd din când în când capul ca să se uite la bolnav. Doctorul făcuse acum tot ceea ce era de făcut. După ploaie, tăcerea s-a materializat parcă în odaie, plină doar de tumultul fără glas al unui război invizibil. Crispat de nesomn, doctorul își închipuia că aude, la marginea tăcerii, șuieratul ușor și regulat care îl însoțise în timpul întregii epidemii. I-a făcut mamei lui un semn ca s-o determine să se culce. Ea a refuzat cu o mișcare a capului și privirile i s-au luminat, apoi a examinat cu grijă, în vîrfurile andrelelor, un ochi tricotat de care nu era sigură. Rieux s-a ridicat să-i dea bolnavului de băut, s-a întors și s-a așezat.

Cîteva trecători, profitînd de acalmie, pășeau zoriți pe trotuar. Zgomotul pașilor descreștea și ei se îndepărtau; pentru întâia oară doctorul și-a dat seama că această noapte plină de oameni care se plimbau târziu și lipsită de sunetele sirenelor ambulanțelor semăna cu cele de altădată. Era o noapte eliberată de ciumă. Și se părea că molima, gonită de frig, de lumini și de mulțime ieșise din adâncimile întunecate ale orașului și se refugiase în această odaie caldă ca să dea ultimul ei asalt asupra trupului inert al lui Tarrou. Flagelul nu mai răscolea cerul orașului. Dar șuiera încet în aerul greu al încăperii. Pe el îl auzea Rieux de ore întregi. Trebuia așteptat ca și aici să se oprească, și aici ciuma să se declare învinsă.

Puțin înaintea zorilor, Rieux s-a aplecat spre mama lui:

— Va trebui să te culci, ca să poți să mă înlocuiești la ora opt. Fă-ți instalații înainte de culcare.

Doamna Rieux s-a ridicat, și-a aranjat andrelele și a înaintat spre pat. Tarrou își ținea acum, de cîteva vreme, ochii închiși. Sudoarea îi încrețise părul pe fruntea osoasă. Doamna Rieux suspină și bolnavul deschide ochii. El vede chipul blînd aplecat asupra lui și, sub valurile mișcătoare ale febrei, zâmbetul tenace apare încă o dată. Dar ochii i s-au

închis numaidecât. Rămas singur, Rieux se așează în fotoliul pe care tocmai îl părăsise mama lui. Strada amuțise și tăcerea era acum totală. Frigul dimineții începea să se facă simțit în odaie.

Doctorul ațipise, dar prima trăsură care trecu în zori l-a trezit din somnolență. S-a înfiorat și, uitându-se la Tarrou, a înțeles că avusese loc o pauză și că bolnavul dormea și el. Roțile de lemn și de fier ale trăsurii cu cal se auzeau încă îndepărtându-se. Fereastra era încă neluminată. Când doctorul s-a apropiat de pat, Tarrou îl privea cu niște ochi fără expresie, ca și când se găsea încă sub imperiul somnului.

— Ai dormit, nu-i așa ? l-a întrebat Rieux.

— Da.

— Respiri mai bine ?

— Puțin. Asta poate să însemne ceva ?

Rieux tace și după un timp:

— Nu, Tarrou, asta nu înseamnă nimic. Știi, ca și mine, că apare ameliorarea matinală.

Tarrou confirmă.

— Mulțumesc, spune el. Răspunde-mi totdeauna exact.

Rieux se așează la picioarele patului. Simțea aproape de el picioarele bolnavului, lungi și țepene, asemănătoare membrelor unei statui culcate. Tarrou respira mai tare.

— Febra o să reînceapă, nu-i așa, Rieux? spune el gâfâind.

— Da, dar la prânz vom ști.

Tarrou închide ochii, părând să-și adune forțele. O expresie de oboseală se citea pe trăsăturile lui. Aștepta urcarea febrei, care se și urnea undeva în adâncul lui. Când și-a deschis ochii, privirea lui era ștearsă. Nu s-a luminat decât zărindu-l pe Rieux aplecat asupra lui.

— Bea, spunea acesta.

Celălalt a băut și și-a lăsat iar capul pe pernă.

— Ține mult, spune el.

Rieux îi apucă brațul, dar Tarrou, cu privirea întoarsă, nu mai reacționa. Deodată, febra se revarsă vizibil până pe obraz ca și când s-ar fi spart nu știu ce dig interior. Când privirea lui Tarrou s-a întors spre doctor, acesta îl încuraja cu chipul său încordat. Zâmbetul pe care Tarrou încerca să-l schițeze, n-a putut să treacă dincolo de maxilarele strânse și de buzele cimentate de o spumă albicioasă. Dar, pe chipul înțepenit, ochii se aprinseseră cu toată strălucirea curajului.

La orele șapte, doamna Rieux a intrat în odaie. Doctorul se întorsese în birou ca să telefoneze la spital să-i țină cineva locul. El hotărâse de asemenea să-și amâne consultațiile, se întinsese o clipă pe divanul cabinetului său, dar se ridicase aproape imediat și revenise în odaie. Tarrou avea capul întors spre doamna Rieux. El privea mica umbră chircită lângă el pe un scaun, cu mâinile împreunate pe genunchi. Și o contempla cu atâta intensitate încât doamna Rieux duse un deget la buze și s-a ridicat să stingă lampa de la căpătâi. Dar, în spatele perdelelor, ziua se strecura cu rapiditate și, puțin după aceea, când trăsăturile bolnavului deveniseră vizibile în întunericul odăii, doamna Rieux a putut să-și dea seama că el o privea mereu. S-a aplecat asupra lui, i-a aranjat perna și, ridicându-se, i-a pus o clipă mâna pe părul lui umed și ciufulit. Ea a auzit atunci o voce înăbușită, venind de

departe, spunându-i mulțumesc și că acum totul era bine. Când ea s-a așezat din nou, Tarrou închisese ochii și chipul său istovit, deși avea gura pecetluită, părea din nou că zâmbește.

La prânz febra atinse culmea. Un soi de tuse viscerală scutura corpul bolnavului care începuse să scuipe sânge. Ganglionii încetaseră să se mai umfle. Erau mereu la locul lor, tari ca niște piulițe înșurubate în scobitura articulațiilor și Rieux socotea imposibilă deschiderea lor. În intervalele febrei și tusei, Tarrou se uita încă din când în când la prietenii săi. Dar, curând, ochii lui se deschiseră din ce în ce mai rar și lumina care se reflecta atunci pe chipul său devastat, se stingea tot mai mult. Furtuna care zgâlțâia acest corp cu tresăriri bruște și convulsive îl lumina cu fulgere din ce în ce mai rare și Tarrou se lăsa târât încet în adâncul acestei furtuni. Rieux nu mai avea înaintea lui decât o mască de-acum încolo inertă, de pe care zâmbetul dispăruse. Această formă umană care îi fusese atât de apropiată, străpunsă acum de lovituri de țepușă, arsă de un rău supraomenesc, răsucită de toate vânturile dușmănoase ale cerului, se scufunda sub ochii săi în apele ciumei și el nu putea să facă nimic contra acestui naufragiu. Trebuia, o dată mai mult, să rămână pe țărm cu mâinile goale și inima frântă, fără arme și fără ajutor pe care să le opună acestui dezastru. Și la sfârșit, singure lacrimile de neputință îl împiedicaseră pe Rieux să-l vadă pe Tarrou întorcându-se brusc cu fața la perete și dându-și sufletul într-un vaiet adânc, ca și când în ființa lui s-ar fi rupt o coardă esențială.

Noaptea care a urmat nu a mai fost de luptă, ci de tăcere, în această odaie, departe de lume, deasupra acestui corp neînsuflețit, acum îmbrăcat, Rieux simțea plutind acel calm surprinzător care, cu multe nopți în urmă, pe terasele de deasupra ciumei, urmasse atacului porților. De pe atunci se gândise la această tăcere care se ridica din paturile în care el lăsase să moară oameni. Pretutindeni era aceeași pauză, același interval solemn, mereu aceeași potolire de după bătălii, era tăcerea înfrângerii. Dar aceea care îl învăluia acum pe prietenul lui era atât de compactă, se potrivea atât de perfect cu tăcerea străzilor și a orașului eliberat de ciumă, încât Rieux simțea clar că era vorba de astă dată de înfrângerea divină, aceea cu care se sfârșeau războaiele și care face din pacea însăși o suferință fără vindecare. Doctorul nu știa dacă în cele din urmă Tarrou își găsisse pacea sa interioară, dar, în acest moment cel puțin, el credea că știe că pentru el însuși această pace nu va mai fi pentru niciodată posibilă, așa cum nu există armistițiu pentru mama ruptă de fiul ei sau pentru bărbatul care își înmormântează prietenul.

Afară era aceeași noapte geroasă, cu stele reci pe un cer limpede și înghețat. În odaia semiîntunecoasă se simțea frigul apăsând asupra ferestrelor, marea respirație vântată a unei nopți polare. Lângă pat, doamna Rieux ședea în atitudinea care îi era familiară, luminată de lampa de la căpătâi. În mijlocul odăii, departe de lumină, Rieux aștepta în fotoliul lui. Se gândea la soția lui, dar respingea de fiecare dată acest gând.

La începutul serii, pașii trecătorilor răsunară limpede în noaptea rece.

— Ai avut grijă de tot ? îl întrebase doamna Rieux.

— Da, am telefonat.

Își reluaseră apoi veghea tăcută. Doamna Rieux își privea fiul din vreme în vreme. Când surprindea una din aceste priviri, le zâmbea. În stradă, zgomotele familiare ale nopții se schimbaseră rând pe rând. Cu toate că nu se dăduse încă autorizația, multe mașini circulau

din nou. Înghițeau repede asfaltul, dispăreauși apoi reapăreau. Glasuri, chemări, din nou tăcerea, pasul unui cal, două tramvaie scârțâind la o curbă, foșnete nesigure și iarăși respirația nopții.

— Bernard!

— Da.

— Nu ești obosit ?

— Nu.

El știa ce gândea mama lui și că în acel moment îl iubea. Dar știa de asemenea că nu e mare lucru să iubești pe cineva, sau cel puțin că o iubire nu este niciodată de ajuns de puternică pentru ca să-și găsească propria ei expresie. Astfel, mama lui și cu el se vor iubi întotdeauna în tăcere. Și ea avea să moară la rândul ei — sau el — fără ca, de-a lungul întregii lor vieți, să fi putut să meargă mai departe în mărturisirea afecțiunii lor. Tot așa trăise alături de Tarrou și Tarrou murise în seara aceasta, fără ca prietenia lor să fi avut timp să fie într-adevăr trăită. Tarrou pierduse partida, cum spunea el însuși. Dar el, Rieux? Se alesese doar cu faptul că putuse să cunoască ciurma și să și-o amintească, că putuse să cunoască prietenia și să și-o amintească, să cunoască duioșia și într-o zi să și-o amintească. Tot ceea ce putea omul să câștige în focul ciumei și al vieții erau cunoașterea și aducerea aminte. Poate că asta era ceea ce numea Tarrou a câștiga partida.

Din nou trecuse o mașină și doamna Rieux se mișcase puțin pe scaunul ei. Rieux i-a zâmbit. Ea îi spune că nu era obosită și adaugă îndată:

— Va trebui să te duci acolo, la munte, să te odihnești.

— Desigur, mamă.

Da, se va odihni acolo. De ce nu ? Va fi și ăsta un pretext pentru aduceri-aminte. Dar dacă asta înseamnă să câștigi partida, cât de greu trebuie să fie să trăiești numai cu ceea ce știi și cu ceea ce îți amintești, lipsit fiind de speranță. Astfel trăise, fără îndoială, Tarrou, și Rieux era conștient de cât de sterilă e o viață fără iluzii. Nu există pace fără speranță, iar Tarrou, care nu dădea oamenilor dreptul de a condamna pe cineva, care știa cu toate astea că nimeni nu se poate împiedica să condamne și că se întâmplă uneori ca înseși victimele să fie călăi, Tarrou trăise în sfâșiere și contradicții și nu cunoscuse niciodată speranța. Oare de aceea voise el să cunoască sfințenia și căutase pacea interioară punându-se în serviciul oamenilor? De fapt Rieux nu știa nimic în această privință, și lucrul avea puțină importanță. Singurele imagini pe care le va păstra despre Tarrou vor fi cele ale unui om care apuca bine cu ambele mâini volanul mașinii pentru a o conduce sau cele ale acestui trup îndesat, întins acum în nemișcare. O scânteie de viață și o imagine de moarte, aceasta era cunoașterea.

Iată de ce, fără îndoială, a primit doctorul Rieux, cu liniște, dimineața, vestea morții soției lui. Era în birou. Mama lui venise aproape fugind să-i aducă o telegramă, apoi ieșise să dea un bacșiș aducătorului. Când s-a întors, fiul ei ținea în mână telegrama deschisă. Ea se uita la el, dar el contempla cu încăpățânare pe fereastră o dimineață magnifică ridicându-se deasupra portului.

— Bernard, spune doamna Rieux.

Doctorul o privea cu un aer distrat.

— Telegrama ? întreba ea.

— Da, asta e, a recunoscut medicul. Acum opt zile. Doamna Rieux și-a întors capul

spre fereastră. Doctorul tăcea. Apoi i-a spus mamei sale să nu plângă, că el se aștepta la asta, dar că îi era greu totuși. Și doctorul știa, pur și simplu, spunând asta, că suferința nu-l surprinsese. De luni întregi și de două zile, era aceeași durere care nu mai contenea.

Porțile orașului s-au deschis, în sfârșit, în zorii unei dimineți frumoase de februarie, salutate de populație, de ziare, de radio și de comunicatele prefecturii. Îi rămâne deci povestitorului să se facă cronicarul ceasurilor de bucurie care au urmat acestei deschideri a porților, deși el însuși era unul dintre aceia cărora nu le era permis să i se alăture cu totul.

Mari serbări erau organizate pentru tot restul zilei și pentru noapte. În același timp, trenurile începuseră să fumege în gară, în timp ce, venite din mări îndepărtate, vapoare ancorau acum în portul nostru, arătând în felul lor că această zi era, pentru toți cei care gemeau că sunt despărțiți, ziua mării revederi.

E lesne de închipuit aici ce a putut să devină sentimentul despărțirii care fusese trăit de atât de mulți dintre concetățenii noștri. Trenurile, care în timpul zilei au intrat în orașul nostru nu erau mai puțin încărcate decât acelea care au ieșit. Fiecare își reținuse un loc pentru ziua aceea în cursul celor două săptămâni de răgaz, tremurând ca nu cumva să nu fie anulată în ultima clipă hotărârea prefectorală. Unii călători care veneau spre oraș nu erau, de altfel, cu totul dezbrățați de teamă, căci dacă cunoșteau ei în general soarta celor apropiați lor, nu știau nimic despre ceilalți și despre orașul însuși, căruia îi atribuiau o înfățișare de temut. Dar asta nu era adevărat decât pentru cei pe care pasiunea nu-i consumase în timpul acestui întreg interval de timp.

Cei arși de pasiune, într-adevăr, erau pradă ideii lor fixe. Un singur lucru se schimbase pentru ei: acest lucru, pe care, de-a lungul lunilor de exil, ar fi vrut să-l silească să treacă mai repede, pe care se mai încăpățâneau încă să-l grăbească, atunci când se aflau de-acum în apropierea orașului nostru; dimpotrivă, ei doreau acum să-l prelungească și să-l țină suspendat, de îndată ce trenul începea să frâneze înainte de oprire. Un sentiment vag și totodată acut al tuturor acestor luni de viață pierdute pentru iubirea lor îi făcea să pretindă în mod tulbure un fel de compensație prin care timpul bucuriei să se scurgă de două ori mai repede decât cel al așteptării. Iar cei care îi așteptau într-o odaie sau pe peron, ca de pildă Rambert, a cărui soție, prevenită de săptămâni întregi, făcuse tot ce trebuia pentru a sosi, se aflau în aceeași stare de nerăbdare și de zăpăceală. Căci Rambert aștepta tremurând să confrunte această iubire și această duioșie, pe care lunile de ciumă le redusese la abstracție, cu ființa vie care fusese suportul acestei iubiri și duioșii.

El ar fi voit să redevină același care la începutul epidemiei voise să iasă alergând într-un suflet din oraș și să se avânte în întâmpinarea celei pe care o iubea. Dar știa că asta nu mai este posibil. Se schimbase, ciuma lăsase în el un fel de absență pe care încerca din toate puterile s-o nege, și care totuși continua să existe în el ca o sursă de neliniște. Într-un sens, el avea sentimentul că ciuma încetase prea brutal, nu-și regăsea prezența de spirit. Fericirea sosea în goană, evenimentul alerga mai repede decât așteptarea. Rambert înțelegea că totul îi va fi redat dintr-odată și că bucuria este o arsură pe care nu o poți savura.

Toți, de altfel, mai mult sau mai puțin conștient, erau asemenea lui, și de toți trebuie să

vorbim. Pe acest peron de gară unde își reîncepeau viața lor individuală, ei o mai simțeau încă pe cea comună, schimbând între ei priviri și zâmbete. Dar deîndată ce au văzut fumul trenului, sentimentul de exil se stinse brusc sub aversa de bucurii confuze și năucitoare. Când trenul s-a oprit, despărțiri nesfârșite care începuseră în unele cazuri tot pe acest peron de gară, au luat sfârșit aici într-o secundă, în clipa în care brațele s-au strâns cu o avariție exultantă peste trupuri a căror formă vie o uitaseră. Rambert nici nu a avut timp să privească această formă alergând spre el, că ea se și abătea la pieptul lui. Și ținând-o toată în brațe, strângând la inimă un cap din care nu vedea decât părul familiar, el lăsa să-i curgă lacrimile fără să știe dacă proveneau din fericirea lui prezentă sau dintr-o durere prea multă vreme reprimată, liniștit cel puțin că-l vor împiedica să verifice dacă obrazul ascuns la umărul lui era cel pe care-l visase atâta, sau, dimpotrivă, cel al unei străine. O să-și dea seama mai târziu dacă bănuiala lui era adevărată. Pentru moment, voia să facă ceea ce făceau toți cei din jurul lui și care aveau aerul să creadă că ciuma poate veni și pleca fără ca asta să schimbe inima oamenilor.

Strânși unii în alții, se întoarseră toți atunci acasă, orbi față de restul lumii, triumfând în aparență față de ciumă, uitând toată mizeria și de asemenea pe cei care, veniți și ei cu același tren, nu găsiseră pe nimeni și se pregăteau să primească acasă confirmarea unor temeri pe care o lungă tăcere le și născuse în inima lor. Pentru aceștia din urmă, care nu aveau acum drept tovărășie decât durerea lor foarte proaspătă, pentru alții care se dăruiau din acest moment amintirii unei ființe dispărute, lucrurile stăteau cu totul altfel, și sentimentul despărțirii își atinsese punctul culminant. Mame, soți, îndrăgostiți care pierduseră orice bucurie o dată cu ființa acum răătăcită într-o groapă anonimă sau topită într-o grămadă de cenușă, pentru toți aceștia ciuma își continua existența.

Dar cine se gândea la aceste singurătăți ? La amiază, soarele, învingând adierile reci care se luptau de dimineață să rămână în aer, revărsa asupra orașului valurile neîntrerupte ale unei lumini nemișcate. Ziua se oprise în loc. De pe vârful colinelor, tunurile fortărețelor bubuiau fără întrerupere sub cerul imobil. Tot orașul se năpustise afară pentru a sărbători acest minut chinuit când timpul suferințelor lua sfârșit și când timpul uitării încă nu începuse.

Se dansa în toate piețele. De la o zi la alta circulația se mărise considerabil și mașinile, devenite mai numeroase, circulau cu greu pe străzile invadate. Clopotele orașului au bătut cu toată puterea întreaga după-amiază. Ele umpleau cu vibrațiile lor un cer albastru și auriu. În biserici, într-adevăr, erau rostite rugăciuni de mulțumire. Dar, în același timp, localurile de petrecere erau pline până la refuz și cafenelele, fără să le pese de ce aveau să facă pe viitor, serveau ultimele lor băuturi alcoolice. În fața tejghelelor se înghesuia o mulțime de oameni la fel de excitați și, printre ei, numeroase perechi înlănțuite care nu se temeau să se dea în spectacol. Toți strigau sau râdeau. Provizia de viață pe care o făcuseră în timpul acestor luni, când fiecare își micșorase cât mai mult arderea sufletului, ei o cheltuiau în această zi care era parcă ziua supraviețuirii lor. A doua zi va începe viața însăși, cu precauțiile ei. Pentru moment, oameni de origini foarte diferite stăteau alături și fraternizau. Egalitatea pe care prezența morții n-o realizase în fapt, o instaura bucuria eliberării, cel puțin pentru câteva ore.

Dar această banală exuberanță nu spunea totul și cei care umpleau străzile la sfârșitul după-amiezii, alături de Rambert, ascundeau adesea sub o atitudine placidă, fericiri mai

delicate. Multe perechi și multe familii, într-adevăr, nu aveau altă înfățișare decât a oamenilor care se plimbă în mod pașnic. În realitate, cei mai mulți făceau pelerinaje delicate la locurile pe care suferiseră. Voiau să le arate noilor veniți semnele izbitoare sau ascunse ale ciumei, urmele istoriei ei. În unele cazuri se mulțumeau să facă pe călăuzele, pe cei care au văzut multe, pe contemporanii ciumei și vorbeau de pericol fără să evoce frica. Aceste plăceri erau inofensive. Dar în alte cazuri era vorba de itinerarii mai pline de fior, în care un îndrăgostit, cuprins de delicata neliniște a amintirii, putea să spună celei care îl însoțea: "În acest loc, în acea vreme mi-a fost dor de tine, și tu nu erai aici". Acești turiști ai pasiunii se puteau atunci recunoaște : ei formau mici insule de șoapte și de destăinuri în mijlocul tumultului prin care mergeau. Mai mult decât orchestrele de la răscruci, ei erau cei care anunțau adevărata eliberare. Căci aceste perechi în culmea fericirii, înlănțuite strâns și zgârcite la vorbă, afirmau, în mijlocul tumultului, cu tot triumful și nedreptatea fericirii, că ciuma s-a terminat și că teroarea își trăise traiul. Ei negau liniștiți, împotriva oricărei evidențe, că am fi cunoscut vreodată această lume smintită în care uciderea unui om era la fel de cotidiană ca și uciderea muștelor, această sălbăticie bine definită, acest delir calculat, această întemnițare care aduce cu ea o groaznică libertate față de tot ce nu ținea de prezent, acest miros de moarte care-i amețea pe toți cei pe care nu-i ucidea, ei negau, în sfârșit, că am fi fost acest popor înmărmurit din care, în fiecare zi, o parte din noi, îngrămădiți în gura unui cuptor, ne evaporam în fumuri grase, în timp ce ceilalți, copleșiți de lanțurile neputinței și ale fricii, ne așteptam rândul.

Asta era, în orice caz, ceea ce lumina privirea doctorului Rieux, care, căutând să ajungă în cartierele mărginașe, umbla singur la sfârșitul după-amiezii, în mijlocul clopotelor, al bubuiturilor tunului, al muzicii și al strigătelor asurzitoare. El își continua meseria, nu exista concediu pentru bolnavi. În frumoasa lumină transparentă care se lăsa peste oraș, se înălțau vechile mirosuri de carne friptă și de alcool cu anason. În jurul doctorului, chipuri hilare se răsturnau de bucurie spre cer. Bărbați și femei se agățau unii de alții, cu obrazul aprins, cu toată enervarea și strigătul dorinței. Da, ciuma încetase o dată cu teroarea și aceste brațe care se înlănțuiau mărturiseau într-adevăr că ea însemna exil și despărțire în sensul adânc al cuvântului.

Pentru întâia oară, Rieux putea să dea un nume acestei înfățișări comune pe care o văzuse timp de luni de zile pe toate fețele trecătorilor. Îi era de ajuns acum să privească în jurul lui. Ajunși la sfârșitul ciumei, cu mizeria și cu lipsurile, toți acești oameni sfârșiseră prin a îmbrăca costumul rolului pe care îl jucau de multă vreme, și acum și hainele vorbeau despre absența și despre patria îndepărtată. Începând din momentul în care ciuma închisese porțile orașului, ei nu mai trăiseră decât în despărțire, fuseseră ruși de această căldură umană care te face să uiți totul. Din toate colțurile orașului și, în grade diferite, acești bărbați și aceste femei aspiraseră la o revedere care nu era pentru toți de aceeași natură, dar care pentru toți era la fel de imposibilă. Cea mai mare parte strigasera din toate puterile spre cineva care lipsea, dorind căldura unui trup, duioșia și obișnuința. Unii, adesea fără s-o știe, sufereau de a fi puși în afara prieteniei oamenilor, de a nu mai putea ajunge la ei prin mijloacele obișnuite ale prieteniei, cum sunt scrisorile, trenurile și vapoarele. Alții, mai puțini la număr, ca Tarrou, poate, doriseră contopirea cu ceva pe care ei nu puteau să-l definească, dar care merita să fie dorit. Și, în lipsa unui alt nume, ei îi spuneau uneori pace

interioară.

Rieux mergea mereu. Pe măsură ce înainta, mulțimea se îngroșa în jurul lui, vacarmul se amplifica și i se părea că periferia, unde voia să ajungă, se îndepărta în aceeași măsură.

Puțin câte puțin, el se topea în acest trup uriaș care urla, al cărui strigăt îl înțelegea din ce în ce mai bine, strigăt care, în parte cel puțin, era al lui. Da, toți suferiseră împreună, atât în carne cât și în sufletul lor, de o vacanță grea, de un exil fără leac, de o sete nicicând potolită. Printre grămezile de morți, printre clopotele ambulanțelor și avertismentele a ceea ce este convenit să fie numit destin, printre târșâitul încăpățânat al fricii și teribila revoltă a inimii lor, nu încetase să alerge un murmur puternic menit să alarmeze aceste ființe îngrozite și să le spună că trebuiau să-și regăsească adevărata lor patrie. Pentru ei toți, adevărata patrie se află dincolo de zidurile acestui oraș sugrumat. Ea era în mărcinișurile înmiresmate de pe coline, în mare, în ținuturile libere, în tensiunea iubirii. Și la ea, la fericire, voiau ei să revină, întorcând la rest, cu dezgust, spatele.

Cât despre sensul pe care putea să-l aibă acest exil și această dorință de revedere, Rieux nu știa nimic. Mergând mereu, înghesuit din toate părțile, interpelat, el ajungea pas cu pas pe străzi mai pustii și se gândea că nu este important ca aceste lucruri să aibă sau nu un sens, ci că trebuie să vezi numai ce răspuns primește speranța oamenilor.

El știa de-acum înainte răspunsul și-l deslușea mai bine în primele străzi mărginașe, aproape pustii. Cei care, mulțumindu-se cu puținul pe care-l însemnau, nu doriseră decât să se întoarcă în casa iubirii lor, erau uneori răsplătiți. Desigur, unii dintre ei continuau să umble prin oraș singuratici, lipsiți de ființa pe care o așteptau. Fericiti erau și cei care nu fuseseră despărțiți de două ori, asemeni unora care, înainte de epidemie, nu-și putuseră realiza dintr-o dată iubirea urmărind timp de ani de zile, orbește, o înțelegere greu de obținut și care sfârșește prin a lega unul de altul îndrăgostiți învrăjbiți. Aceștia avuseseră, ca și Rieux însuși, ușurința de a se baza pe timp: ei erau despărțiți pe veci. Dar alții, ca Rambert, pe care doctorul îl părăsise chiar în dimineața aceea spunându-i: "Curaj, acum a venit timpul să ai dreptate", regăsiseră fără să ezite pe cel absent pe care-l crezuseră pierdut. Pentru câțva timp cel puțin, ei vor fi fericiți. Ei știau acum că, dacă există un lucru pe care-l poți dori întotdeauna și obține uneori, acesta este afecțiunea umană.

Pentru toți cei care, dimpotrivă, se adresaseră pe deasupra omului unui ce pe care nici măcar nu și-l puteau închipui, nu existase răspuns. Tarrou părăsise să găsească această pace grea despre care vorbise, dar n-o găsisese decât în moarte în ceasul în care nu-i putea folosi la nimic. Dimpotrivă, dacă alții, pe care Rieux îi zărea pe pragurile caselor în lumina care scădea, înlănțuiți din toate puterile și privindu-se cu pasiune, obținuseră ceea ce voiau, asta se datorește faptului că ceruseră singurul lucru care depindea de ei. Și Rieux, în momentul în care cotea pe strada lui Grand și a lui Cottard, se gândea că era drept ca, din când în când cel puțin, bucuria să vină să-i răsplătească pe cei cărora le e suficient omul, cu sărmana și teribila lui iubire.

Această cronică se apropie de sfârșit. E timpul ca doctorul Bernard Rieux să declare că este autorul ei. Dar înainte de a povesti ultimele evenimente, el ar vrea cel puțin să-și justifice intervenția și să facă să se înțeleagă de ce a ținut el să adopte tonul naratorului obiectiv. În tot timpul cât a durat ciuma, meseria i-a permis să-i vadă pe cea mai mare parte dintre concetățenii săi și să înregistreze ceea ce simțeau aceștia. El era deci bine plasat

pentru a reda ceea ce văzuse și auzise. Dar a vrut să facă acest lucru cu reținerea necesară, în general, el s-a străduit să nu redea mai multe lucruri decât a putut să vadă, să nu atribuie tovarășilor lui de ciumă gânduri pe care, la urma urmei, nu erau siliți să le conceapă, și să folosească numai aceste texte pe care întâmplarea sau nefericirea i le puseseră în mâini.

Fiind chemat să depună mărturie cu prilejul unui fel de crimă, el a păstrat o anume rezervă, așa cum se cuvine din partea unui martor de bună-credință. Dar, în același timp, urmând legea care guvernează o inimă cinstită, el a luat în mod deliberat partea victimei și a vrut să fie împreună cu oamenii, concetățenii lui, alături de singurele certitudini pe care le posedă ei în comun, și care sunt iubirea, suferința și exilul. Și astfel nici una dintre neliniștile concetățenilor lui nu a rămas neîmpărtășită de el, nici o situație care să nu fi fost a lui.

Pentru a fi un martor obiectiv, el trebuia să se refere mai ales la acte, la documente și la ceea ce se spunea. Dar ceea ce avea el de exprimat în mod personal, așteptarea sa, încercările la care a fost supus, despre ele nu trebuia să vorbească. Dacă s-a folosit totuși de ele, a fost numai ca să-i înțeleagă sau să facă să fie înțeleși concetățenii săi și ca să dea o formă cât mai precisă posibil acelor lucruri pe care, în cea mai mare parte a timpului, el le simțea în mod confuz. La drept vorbind, acest efort de rațiune nu l-a costat nimic. Când se simțea ispitit să amestece direct destăinuirea lui cu miile de voci ale ciumaților, era oprit de gândul că dintre suferințele lui nu exista nici una care să nu fie și a celorlalți și că, într-o lume în care durerea este atât de adesea singuratică, acesta este un avantaj. Hotărât, el trebuia să vorbească în numele tuturor.

Dar există cel puțin un concetățean de-al nostru în numele căruia doctorul Rieux nu poate vorbi. E vorba într-adevăr de cel despre care Tarrou îi spusese într-o zi lui Rieux: "Singura lui crimă adevărată este aceea de a fi aprobat în inima lui ceea ce îi făcea să moară pe copii și pe oameni. Restul îl înțeleg, dar acest lucru sunt obligat să i-l iert". Este drept ca această cronică să sfârșească cu el, căci avea o inimă neștiutoare, adică singuratică.

După ce a ieșit din marile străzi zgomotoase ale sărbătorii și în clipa când a vrut s-o ia pe strada lui Grand și a lui Cottard, doctorul Rieux într-adevăr a fost oprit de un cordon de polițiști. Nu se aștepta la așa ceva. Freamătul îndepărtat al sărbătorii făcea ca acest cartier să pară fără viață și el și-l închipuia la fel de pustiu și tăcut. Și-a arătat carnetul de identitate.

— Imposibil, domnule doctor, a spus agentul. E un nebun care trage asupra mulțimii. Dar rămâneți aici, o să fie nevoie de dumneavoastră.

În acest moment, Rieux l-a văzut pe Grand care venea spre el. Grand nu știa nici el nimic. Nu-l lăsau să treacă și aflase că se trăgea din casa lui. De departe, se vedea într-adevăr fațada aurită de ultimele raze de lumină ale unui soare fără căldură. În jurul fațadei se contura un spațiu mare și gol care se întindea până la trotuarul din față. În mijlocul șoselei, se zărea în mod distinct un steag și o bucată de pânză murdară. Rieux și Grand puteau să vadă foarte departe, pe cealaltă parte a străzii, un cordon de agenți, paralel cu acela care îi împiedica să înainteze și în spatele căruia unii locuitori din cartier treceau repede încoace și încolo. Uitându-se bine au deslușit și niște agenți cu revolverele în mâini, ascunși după ușile imobilelor din fata casei. Toate obloanele acesteia erau închise. La etajul

al doilea totuși, unul din obloane părea pe jumătate desprins. Tăcerea era totală pe stradă. Se auzeau doar frânturi de muzică răzbătând din centrul orașului.

La un moment dat, dintr-unul din imobilele din fața casei au răsunat două focuri de revolver și din oblonul scos din țâțâni au sărit așchii. Apoi a fost din nou tăcere. De departe, și după tumultul zilei, asta i se părea lui Rieux cam ireal.

— E fereastra lui Cottard, a spus deodată Grand, foarte neliniștit. Dar Cottard a dispărut totuși.

— De ce se trage ? I-a întrebat Rieux pe agent.

— Ca să-l amăgească pe cel din casă. Așteptăm o mașină cu cele necesare, pentru că trage asupra celor ce încearcă să intre pe ușa imobilului. A fost atins un agent.

— De ce a tras ?

— Nu se știe. Oamenii se distrau pe stradă. La primul foc de revolver, n-au înțeles. La al doilea, au început să țipe, unul a fost rănit și toată lumea a început să fugă. Un nebun, ce mai!

În tăcerea restabilită, minutele păreau să se târască. Deodată, de cealaltă parte a străzii, au văzut ivindu-se un câine, primul pe care Rieux îl vedea după multă vreme, un ogar murdar pe care stăpânii probabil că-l ascuseseră până acum și care alerga de-a lungul zidurilor. Ajuns aproape de ușă, a șovăit, s-a așezat pe fund și s-a răsturnat să-și clănțâne puricii. Agenții au fluierat de câteva ori să-l cheme. El a înălțat botul, apoi s-a hotărât să traverseze încet șoseaua, ca să miroasă bucata aceea de pânză. În aceeași clipă, un foc de revolver a pornit de la etajul al doilea și câinele s-a răsucit ca un ghem dând violent din labe pentru ca în cele din urmă să cadă pe o parte, scuturat de tresăriri lungi. Drept răspuns, cinci-șase detunări venite dinspre ușile din față au sfărâmat oblonul. Tăcerea s-a așternut din nou. Soarele coborâse și umbra începea să se apropie de fereastra lui Cottard. Frânele unei mașini au gemut încet pe stradă, în spatele doctorului.

— Uite-i, spune agentul.

Polițiștii au apărut din spatele lor, purtând frânghii, o scară cu două pachete lunguiețe învelite în pânză uleioasă. Au luat-o pe o stradă care înconjura grupul de case din fața imobilului lui Grand. Nu mult după aceea, mai curând puteai ghici decât vedea un fel de agitație la ușile acestor case. Apoi lumea a așteptat. Câinele nu mai mișca, zăcea acum mort într-o baltă întunecată.

Deodată, de la ferestrele caselor ocupate de agenți, s-a dezlănțuit un tir de pușcă automată. În timpul tirului, oblonul care era țintit s-a desfăcut literalmente și a lăsat descoperită o suprafață neagră în care Rieux și Grand, de la locul lor, nu puteau distinge nimic. Când tirul s-a oprit, o a doua împușcătură automată a pâraie din alt unghi, o casă mai încolo. Gloanțele intrau fără îndoială în pătratul ferestrei pentru că unul din ele făcuse să sară o așchie de cărămidă. În aceeași secundă, trei agenți au traversat șoseaua fugind și au năvălit pe ușa de la intrare. Aproape îndată, încă trei s-au năpustit într-acolo și tirul de automat a încetat. Din nou au așteptat. Două detunături îndepărtate au răsunat în imobil. Apoi s-a auzit un fel de freamăt și a fost zărit ieșind din casă, mai curând dus pe sus decât târât, un omuleț fără haină și care striga neconținut. Ca prin minune, toate obloanele închise de pe stradă s-au deschis și ferestrele s-au umplut de curioși, în timp ce o mulțime de oameni ieșea de prin case și se înghesuia în spatele cordoanelor. Un moment, omulețul a

fost văzut în mijlocul șoselei, cu picioarele în sfârșit pe pământ, cu brațele ținute la spate de agenți. Țipa. Un agent s-a apropiat de el și l-a lovit de două ori cu toată puterea pumnilor, fără grabă, cu un fel de pricepere.

— E Cottard, bolborosi Grand. A înnebunit.

Cottard se prăbușise. A mai fost văzut agentul trimițând cu toată puterea încă o lovitură de picior în cel care zăcea pe jos. Apoi un grup învălmășit s-a agitat și a pornit în direcția doctorului și a bătrânului său prieten.

— Circulați, spunea agentul.

Rieux și-a ferit privirea când grupul a trecut prin fața lui.

Grand și doctorul au pornit în amurgul care se sfârșea. Ca și cum evenimentul ar fi scuturat toropeala în care adormea cartierul, aceste străzi lăturalnice se umpleau din nou de zumzetul unei mulțimi în prada unei veselii fără margine, în pragul casei, Grand i-a spus doctorului la revedere. Se ducea să lucreze. Dar în clipa în care intra, i-a spus că-i scrisese lui Jeanne și că acum era mulțumit. Și apoi, își reîncepuse fraza: "Am suprimat, a spus el, toate adjectivele".

Și cu un surâs șmecher, și-a scos pălăria cu un gest ceremonios. Dar Rieux se gândea la Cottard și zgomotul înăbușit al pumnilor care strivise obrazul acestuia din urmă îl urmărea în timp ce se îndrepta spre casa bătrânului astmatic. Poate că era mai greu să te gândești la un om vinovat decât la un om mort.

Când Rieux a ajuns la bătrânul lui bolnav, noaptea pusese stăpânire pe tot cerul. Din odaie se putea auzi rumoarea îndepărtată a libertății și bătrânul continua într-o dispoziție neschimbată să-și treacă boabele sale dintr-un vas în altul.

— Au dreptate să se distreze, spunea el, trebuie de toate ca să faci o lume. Și colegul dumneavoastră, domnule doctor, ce e cu el ?

Detunături puternice ajungeau până la ei, dar erau pașnice: copiii aruncau pocnitori.

— A murit, spuse doctorul, ascultând pieptul sforăitor.

— A! a făcut bătrânul, nemaștiind ce să spună.

— De ciumă, a adăugat Rieux.

— Da, a recunoscut bătrânul după o clipă, cei mai buni se duc. Asta e viața. Dar era un om care știe ce vrea.

— De ce spui asta ? spune doctorul care băga la loc stetoscopul.

— Așa. El nu vorbea ca să nu spună nimic. În sfârșit, mie îmi plăcea. Dar așa se întâmplă. Alții spun: "Ciuma e de vină, a fost ciumă". Puțin mai lipsește ca să ceară să fie decorați. Dar ce înseamnă asta, ciuma. Asta e viață și atâta tot.

— Fă-ți inhalațiile în mod regulat.

— O ! Nici o grijă. Mai am încă mult de trăit și o să-i văd pe toți murind. Eu știu să trăiesc.

Urlete de bucurie i-au răspuns în depărtare. Doctorul s-a oprit în mijlocul odăii.

— V-ar deranja dacă m-aș duce pe terasă ?

— Nu, deloc! Vreți să-i vedeți de sus, hai ? Cum doriți. Dar ei sunt oricum tot aceiași.

Rieux s-a îndreptat spre scară.

— Spuneți domnule doctor, este adevărat că vor construi un monument destinat celor care au murit de ciumă ?

— Ziarele spun asta. Un monument funerar sau o placă.

— Eram sigur. Și se vor ține discursuri.

Bătrânul râdea cu un râs sugrumat.

— Parcă îi aud: "Morții noștri..." și se vor duce să ia o gustare.

Dar Rieux urca scara. Cerul înalt și rece scânteia pe deasupra caselor, iar în apropierea dealurilor, stelele păreau tari ca pietrele. Această noapte nu era atât de diferită de aceea în care el și Tarrou se urcaseră pe terasă ca să uite de ciumă. Numai marea, la picioarele falezelor, era mai zgomotoasă. Aerul era nemișcat și ușor, fără suflul sărat și greu pe care îl aducea atunci vântul calduț de toamnă. Rumoarea orașului răzbătea totuși, mereu, până la picioarele teraselor, cu un zgomot ca de valuri. Dar această noapte era a liberării și nu a revoltei. În depărtare, ceva negru și împurpurat indica așezarea bulevardelor și a piețelor iluminate. În noaptea acum liberă, dorința nu mai întâmpina piedici și chiar vuietul ei era acela care ajungea până la Rieux.

Dinspre portul întunecat, urcau spre el primele focuri de artificii ale serbărilor oficiale. Orașul le saluta printr-o lungă și înăbușită exclamație. Cottard, Tarrou și toți cei pe care Rieux îi iubise și îi pierduse, soția lui în primul rând, morți sau vinovați, erau uitați. Bătrânul avea dreptate, oamenii erau tot aceiași. Dar asta era puterea și nevinovăția lor și tocmai în acest punct, pe deasupra oricărei dureri, simțea Rieux că se unea cu ei. În mijlocul strigătelor care își prelungeau puterea și-și înteteau durata, care se răsfârgeau lung până în josul terasei, pe măsură ce jerbele multicolore se ridicau și mai numeroase pe cer, doctorul Rieux s-a hotărât atunci să redacteze această povestire care se sfârșește aci, ca să nu facă parte dintre cei care tac, pentru a depune mărturie de partea acestor ciumați, ca să lase cel puțin o amintire a nedreptății și a violenței care li s-a făcut, și ca să afirme doar ceea ce se învață în timpul unui flagel, că există în oameni mai multe lucruri de admirat decât de disprețuit.

Dar el știa în același timp că această cronică nu putea fi a victoriei definitive. Ea nu putea fi decât mărturia a ceea ce trebuise el să împlinească și a ceea ce, fără îndoială, trebuiau să mai împlinească încă, împotriva terorii și a armei ei neobosite, în ciuda suferințelor personale, toți oamenii, care, neputând fi sfinți și refuzând să admită flagelurile, se străduiesc totuși să fie medici.

Ascultând, într-adevăr, strigătele de bucurie nestăpânită care urcau dinspre oraș, Rieux își amintea că bucuria este mereu amenințată. Căci el știa un lucru pe care această mulțime cuprinsă de bucurie îl ignora și care poate fi citit în cărți, că bacilul cumei nu moare și nici nu dispare vreodată, că el poate să stea timp de zeci de ani adormit în mobile și rufărie, că el așteaptă cu răbdare în odăi, în pivnițe, în lăzi, în batiste și în hârțoage și că poate să vină o zi când, spre nenorocirea și învățătura oamenilor, ciuma își va trezi șobolanii și-i va trimite să moară într-o cetate fericită.
